

ISSN 1561-1264 (PRINT)
ISSN 2664-5998 (ONLINE)

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

Філософія

ВИПУСК 1(57) 2026

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 1(57) 2026

ISSN 1561-1264 (Print)

ISSN 2664-5998 (Online)

Key title: Naukove пізнання. Metodologiâ ta tehnologiâ

Abbreviated key title: Nauk. пізнання, Metodol. tehnol.

Variant title: Naukove пізнання: metodologiâ ta tehnologiâ

Реєстрація суб'єкта у сфері
друкованих медіа: Рішення
Національної ради України з
питань телебачення
і радіомовлення № 225
від 01.02.2024 р.
Ідентифікатор медіа:
R30-02648.

Суб'єкт у сфері друкованих
медіа – Державний заклад
«Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені
К.Д. Ушинського»
(вул. Старопортофранківська,
буд. 26, м. Одеса, 65020, pdri@
pdri.edu.ua, тел. 048-752-98-10;
048-731-62-91).

Журнал виходить
2 рази на рік і є фаховим
(категорія «Б»)
зі спеціальності
В10 Філософія
відповідно до Наказу
МОН України
від 02.07.2020 № 886
(додаток 4).

Мови публікацій: українська та
англійська.

Рекомендовано
до друку вченою радою
Університету Ушинського,
протокол № 13
від 30.04.2026 р.

Друковані матеріали виражають
позицію автора, яка не завжди
поділяється редакційною колегією.

Статті у виданні
перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного
забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання на
«Наукове пізнання: методологія
та технологія».

Редакційна колегія

Головний редактор:

Борінштейн Євген Русланович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософських і соціологічних студій та соціокультурних практик, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Україна

Члени редакційної колегії:

Петінова Оксана Борисівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософських і соціологічних студій та соціокультурних практик, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Україна

Добролюбська Юлія Андріївна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та методики її навчання, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Україна

Халапсіс Олексій Владиславович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії і педагогіки, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності, економіки і маркетингу, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Яковець Інна Олександрівна – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри дизайну, Черкаський державний технологічний університет, Україна

Овсяннікова-Трель Олександра Андріївна – доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри історії музики та музичної етнографії, Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової, Україна

Вальд-Фурманн Мелані – доктор наук, професор кафедри музики, Інститут емпіричної естетики імені Макса Планка, Німеччина

Герчик Марцін – доктор філософії, доцент, доцент факультету соціальних наук Інституту педагогіки, Сілезький університет у Катовіце, Польща

**Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу
«НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ»**

ПОРЯДОК ПОДАВАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті у науковому журналі «Наукове пізнання: методологія та технологія» необхідно надіслати на електронну пошту editor@np.pdpu.od.ua такі матеріали:

- 1) статтю;
- 2) довідку про автора (прізвище, ім'я, по батькові автора, місце роботи (навчання), адреса місця роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, поштова адреса для відправки друкованого примірника);
- 3) рецензію-відгук на статтю від доктора наук у відповідній галузі науки (за винятком докторів та кандидатів наук).

Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті – розгляд статті одним із членів редакційної колегії (single-blind review – рецензент знає автора, але автор не знає рецензента). На підставі проведеного рецензування автор може отримати одну з таких відповідей: – статтю прийнято до друку, – доопрацювати статтю, – автору відмовлено в публікації.

Оплата статті здійснюється тільки після офіційного підтвердження та надання реквізитів від редакції журналу (офіційний e-mail: editor@np.pdpu.od.ua).

Матеріали, подані з порушенням вимог стандартів, не приймаються до редагування і публікації. Редакція зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. Опубліковані матеріали виражають позицію автора, що може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність фактів, статистичних даних і інших матеріалів відповідальність несе автор.

ТЕМАТИЧНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ

1. Філософія природи, світу і космосу;
2. Філософія суспільства та суспільної історії;
3. Філософія людини з її особливостями, здібностями і властивостями;
4. Філософія духовної сфери або інтелектуальних процесів.
5. Філософія та менеджмент соціокультурної діяльності
6. Культурологія та музеєзнавство
7. Музичне та перформативні мистецтва

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Формат А 4; поля – 2 см (нижнє) x 2 см (верхнє), 3 см (ліве) x 1,5 см (праве); абзац – 1,25 см; міжрядковий інтервал – 1,5 см; шрифт – Times New Roman; кегль – 14.

Обсяг статті – від 12 до 20 сторінок.

У тексті слід використовувати символи за зразком: лапки «...», дефіс (–), тире (–), апостроф (').

СТРУКТУРА СТАТТІ

1. Ліворуч вказується УДК та тематичний розділ журналу.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) мовою статті. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.
3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів, розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців.
4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською мовою статті (5-10 слів). Резюме має містити такі обов'язкові елементи: *актуальність проблеми, мета, методи та результати дослідження*.
5. Наукова стаття обов'язково має містити такі структурні елементи:

Вступ.

Мета та завдання.

Методи дослідження.

Результати.

Висновки. Висновки не повинні містити дані, яких немає в основному тексті статті.

Література завершує статтю і публікується під заголовком «Список використаних джерел». Бібліографічний опис списку оформлюється у порядку згадування з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань).

References. Оформлюється відповідно до стандарту APA (APA Style Reference Citations). Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Terepyshchyi S. O. (2019) Tendentsii rozvytku osvitynich landshaftiv v epokhu industrialnoho suspilstva [Trends in the development of educational landscapes in the era of industrial society]. Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody «Filosofia», 2 (45), S. 139-150 [in Ukrainian].

6. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) англійською мовою.

7. Назва статті англійською мовою.

8. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова англійською мовою (5–10 слів).

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

ФІЛОСОФІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА СУСПІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

УДК 930.2:165.5

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-1>**Борейко Юрій Григорович**

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-0786-8764

ФЕНОМЕН ПОДІЇ В ПЛОЩИНІ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність проблеми обумовлюється динамічним розвитком соціальних процесів, явищ, подій, що спонукає до переосмислення розуміння історії. На сучасному етапі історія вже не сприймається виключно як форма наукового знання, предметом вивчення якої є минуле. Обґрунтований характер має погляд на історію як на позачасову категорію, зміст якої охоплює різноманітні аспекти людської діяльності. Поширеним є розуміння історичного розвитку крізь призму дискретності часу, множинної темпоральності, перетину часових періодів, що мають різну тривалість. **Мета** статті полягає в осмисленні події в площині історичного дослідження. Основними завданнями є виявлення сутності історичної події та її співвідношення з історичним фактом. **Методи дослідження.** Використання структурно-функціонального методу дає змогу розкрити сутнісні характеристики події як поняття історичного пізнання. За допомогою діалектичного методу осмислюється феномен історичної події, причини його появи та закономірності зв'язків між подіями. Відбір, узагальнення та пояснення історичних подій забезпечує застосування герменевтичного методу. Особливості історичних подій у порівнянні з історичними фактами виявляються шляхом використання компаративного методу. **Результати дослідження** свідчать про необхідність розглядати подію як категорію історичного пізнання завдяки виявленню сутності історичної події у порівнянні з історичним фактом. Подія аналізується в контексті розуміння історичного процесу як динамічного розвитку соціальної реальності. З огляду на множинний характер темпоральності подія є вихідним елементом часової організації історії. Протягом певного періоду історії події ініціюють і структурують соціальні процеси, тобто виконують функцію демаркації історичних періодів. Онтологічна природа події обґрунтовується на противагу епістемологічному походженню факту. На відміну від історичності події, історичний характер факту, що покликаний відображати події в людській свідомості, має похідне значення.

Ключові слова: подія, факт, суб'єкт, соціум, історичне знання, історичний розвиток, темпоральність.

Вступ. Актуалізація зацікавлення феноменом події зумовлена істотними зрушеннями в некласичній і постнекласичній раціональності, що спонукало до пошуку нових інструментів для пояснення процесу еволюції науки, зокрема переосмислення розуміння історії як форми наукового знання. Історія вже не сприймається лише як наука про минуле, натомість більш об'єктивним є погляд на історію як на позачасову категорію, що включає різні аспекти людської діяльності. У цьому контексті поширене бачення історичного розвитку через призму ро-

зуміння дискретності часу, множинного характеру темпоральності, перетину різних часових відтинків.

Мета і завдання. Мета статті полягає в осмисленні події як категорії історичного пізнання. Основними завданнями є виявлення сутності історичної події та її співвідношення з історичним фактом.

Методи дослідження. Використання структурно-функціонального методу розкриває сутнісні характеристики події як поняття історичного пізнання. Через діалектичний метод осмислюється феномен історичної події, причини його появи та закономірності зв'язків між подіями. Відбір, узагальнення та пояснення історичних подій забезпечує герменевтичний метод. Особливості історичних подій у порівнянні з історичними фактами виявляються шляхом використання компаративного методу.

Стан розробленості проблеми. Хоча в ХХ ст. «подія» набула статусу наукового поняття в галузі історичного знання, інтенсивні пошуки в предметному полі події характерні для філософських напрямів. Переконавання про те, що спроби виокремити загальні закони в межах історії не мали успіху, спонукало філософів з'ясувати специфіку історичного знання в рамках неklasичної та постнеklasичної науки. Пов'язані з категорією «подія» проблеми осмислювали Р. Арон [1], А. Бадью [2], А. Вайтхед [3], Л. Вітгенштейн [4], М. Гайдеггер [5], Ж. Дельоз [6], П. Рікер [7], М. Фуко [8]

Натомість історики, описуючи, аналізуючи та пояснюючи окремі події або їх сукупність, здебільшого не ставили за мету осмислення і визначення поняття «подія». Проте, відштовхуючись від філософських трактувань цього феномену, значних успіхів у дослідженні означеної проблеми в рамках історичної науки досягли Ф. Бродель, [9], Р. Козеллек [10], Р. Коллінгвуд [11], Е. Ле Руа Ладюрі [12], Ж. Ревель [13], Р. Шартьє [14].

Результати. Методологічне значення дослідження події полягає у розумінні цього явища як поняття історичної науки, що відображає фундаментальні зв'язки та відношення дійсності й пізнання. На визнанні події як основного поняття історичного аналізу ґрунтується концепція подієвої історії, що передбачає розуміння історії як науки про події у зв'язках та послідовності. Критика парадигми подієвої історії, нівелювання поняття «подія» та зміщення уваги з одиничного на закономірне й повторюване є наслідком посилення позицій раціоналістичної науки. Поява історичного структуралізму зумовила перегляд подієвої історії та витіснення політичної історії з її якцентом на відмінностях буденного життя і важливих подій.

Ідеї структурної історії, що втілювалися представниками французької «школи Анналів», докорінно змінили розвиток історичної науки. Згідно з їхніми поглядами, вивчення суспільства орієнтується на дослідження соціальної структури, що передбачає застосування міждисциплінарного підходу. Оскільки подія розглядається як поверхневий пласт історії, то історія-розповідь має поступитися історії-проблемі [9, с. 185].

На думку представників «школи Анналів», історик, що тлумачить подію у короткій історичній перспективі, нав'язує цій події зовнішні закони тривалості, тобто збільшує питому вагу елемента історичної випадковості, неповноти, спотворення. У такий спосіб особистість історика набуває істотної значущості не лише у процесі встановлення причинно-наслідкової обумовленості певної події, а й у її трактуванні. Ф. Бродель вважав, що часова тривалість осмислення події має бути достатньо великою, адже лише у такий спосіб можна «вирватися з полону подій, щоб знову повернутися і подивитися на них іншими очима, поставити їм інші запитання» [9, с. 141].

Із наукових кіл, що ідентифікували себе з соціальною історією, вийшли представники культурної історії. Так, твір Е. Ле Руа Ладюрі «Монтао» часто вважають класичною працею з мікроісторії, де увага акцентується на окремих, здавалося б, маргінальних подіях [12]. Головним об'єктом дослідження культурної історії Р. Шартьє визначив репрезентації, що конструюють та відображають фрагменти життя соціальних груп. Вчений розглядає події через призму репрезентацій минулого та створення репрезентацій дійсного й уявного, що разом складають культуру [14].

Методологічні переваги мікроісторії обґрунтував Ж. Ревель, зазначаючи, що цей напрям дає змогу «показати скільки серйозних речей ми можемо констатувати, коли на поверхні нібито нічого не відбувається» [13]. Дистанціюючись від парадигм функціоналізму і структуралізму, що детермінують розвиток соціальних наук, мікроісторія зосереджується на повсякденності й локальності. Перевага мікроісторії над історіографічною практикою «школи Анналів» полягає у піднесенні непевного, виняткового, нерегулярного. Цей підхід стимулює реабілітацію події, що сприяє згуртуванню не лише предствників соціальних, а й природничих наук.

Проте властиве історіографії протиставлення подієвої та структурної історії має підстави для критики. Хоча події і структури належать до різних порядків темпоральності, структури, які виявляються й досягаються через події, дають змогу подіям бути ідентифікованими [9]. За оцінкою П. Рікера, хоча праці одного з опонентів подієвої історії Ф. Броделя значною мірою насичені подієвими даними. Події впливають на структури зсередини, виявляючись, з одного боку, у різному ритмі зміни структур, з іншого – у зацікавленні дослідника точками розриву структур, їх раптовим чи повільним руйнуванням, перспективою згасання, що також проявляється у події [7].

Аналіз методологічних підходів і наукових праць свідчить, з одного боку, про існування розбіжностей у тлумаченні події, визначенні важливості події в історичному процесі, критеріях відбору та інтерпретації історичних подій, з іншого – про необхідність більш детального аналізу означених та суміжних проблем у контексті міждисциплінарного дискурсу [15].

На сучасному етапі спостерігається зміна бачення історичності, історичного часу, ролі історичних авторів та особистості історика. Це зумовлює інше ставлення до феномену події, концептуалізація якої часто осмислюється через призму часової сутності явищ як втілення людського досвіду. Прикметно, що намагання досягнути феномен події, поміж іншим, свідчить про спроби осмислити роль та функції історичного знання.

Представники історичної науки загалом погоджуються з оцінкою події як трансформації усталеного життя, вважаючи, що навіть коли відбувається радісна подія, вона все ж спричиняє зміну, зумовлює нерегулярність. Подія – розрив історичного часу, перерва у поступовості, яка дає змогу історикам маркувати й організовувати час, «опросторювати» часову тривалість.

Виокремивши у події зовнішній і внутрішній зміст, Р. Коллінгвуд у зовнішній аспект події включав усе, що можна описати в термінах, які відносяться до тіл та їх рухів. Йдеться, наприклад, про перехід Цезаря через річку Рубікон чи каплі його крові на підлозі споруди сенату. Внутрішній бік події вчений трактував як те, що описується лише за допомогою категорій думки, зокрема кинутий Цезарем виклик законам Республіки або зіткнення конституційної політики Цезаря з політикою його вбивць. Історик завжди має займатися обома сторонами події, не роблячи винятку для жодної [11].

Аналіз внутрішнього боку події означає її співвіднесення з контекстом, що характерно для історичної науки. Саме тому причини піднесення події до рангу історичної не завжди зумовлені важливістю події в очах сучасників. Натомість це відбувається тоді, коли очевидними є наслідки події, які можна розглядати у більш широкому контексті. Сучасники не переживають історичний момент як історик, який знає, що відбулося потім. Широкий історичний контекст, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз події з іншими подіями не формується на момент її здійснення [16].

У зв'язку з цим слід відрізнити категорію «історична подія» від поняття «історичний факт». Ця проблема осмислюється в межах міждисциплінарного дискурсу за участю філософів, філологів, представників історичної науки, які досліджують питання методології. Вчені зауважують наявність некоректного використання у наукових дослідженнях терміну «факт» щодо феноменів, які мають онтологічну природу. Іншими словами, поняття «факт» застосовується не лише щодо феноменів свідомості, а й явищ об'єктивної реальності. Ігнорування смислових відмінностей між фактом і подією замість відображення знань про об'єкти призводить до позначення цих об'єктів [17, с. 250]. Без сумніву, ця практика свідчить про необхідність конвенційного вживання понять факту і події з урахуванням їхніх розбіжностей.

Власний погляд на сутність фактів і подій, сформулював Л. Вітгенштейн, який висунув концепцію логічної динаміки, що передбачає опис динамічних логічних моделей світу. На думку автора, світ, тобто все, що відбувається, поділяється не на предмети, а на факти. Мислитель інтерпретує факт не як будь-яке поєднання об'єктів, а таке, що може стати предметом істинного чи хибного висловлювання [4]. Загальна логічна модель світу, за Л. Вітгенштейном, полягає в тому, що об'єкти мають змогу включатися в події, а потім у їх складі міститися у фактичних ситуаціях висловлювання. На відміну від факту, що уявляється як щось рухоме, варіативне, таке, що переживає становлення, подія передбачає настання моменту, коли вона відбудеться, тобто втілиться в теперішньому. З огляду на це, наприклад, смерть не є подією життя, оскільки вона не переживається.

У понятті «факт» М. Фуко розглядає те, що виникає внаслідок певних мовленнєвих (дискурсивних) або владних практик (факт хвороби, факт злочину), а не з'являється поза ними і має об'єктивний характер [8]. Як інструмент влади факт дає змогу класифікувати, контролювати та визначати ступінь істинності явищ, нехтуючи іншими версіями минулого. У зв'язку з цим подія – це минулий факт і водночас розрив, зсув у знаннях і дискурсивних практиках, який створює нові можливості для мислення та дії. Шляхом аналізу конкретних дискурсивних ситуацій вчений досліджує історичність теперішнього, відходячи від історії значних дат і видатних осіб.

Відмінності між вказаними поняттями полягають в онтологічній природі події і семантичному, ментальному походженні факту, процесуальному характері події та непроцесуальності факту. Факт – спосіб аналізу подій дійсності, що має на меті виокремлення в них сторін, релевантних з точки зору семантики тексту. Події занурюють людину в світ, тоді як факти транслюють світ у свідомість людини. Факт орієнтується на світ знання, логічний простір, а подія – на те, що відбувається в реальному просторі та часі [18]. Факти відносяться до спостережуваного світу і не існують безвідносно до висловлювань. Факт не є об'єктом спостережень, оскільки можна бути свідком події, але не факту. Належність факту до світу знання обумовлює його непроцесуальну природу. Оскільки можна описати розгортання подій, а не фактів, то неможливо стверджувати, що факт відбувся в певну епоху, вирізнявся тривалим чи коротким, швидким чи повільним перебігом. Якщо подія відбувається, то факт констатується.

Історична подію можна визначити як зміну поточних соціальних умов, результат дій індивіда чи соціальної групи, що має відносну самостійність у системі подій, цілісність та значущість в історичному процесі. Натомість історичний факт – це достовірне знання про будь-який предмет емпіричного рівня історії. Факт є загальнонауковим поняттям, тому не виражає специфіку історичної реальності та історичного пізнання [17, с. 248].

Аналізуючи розбіжності між подією і фактом, слід акцентувати увагу на фактичності події і не обов'язковому характері подієвості факту. Певну звичку відомої історичної особи можна тлумачити фактом, але не слід вважати подією. Іншими словами, фактом є будь-яка історична реалія, що пов'язана зі зміною цілісної соціально-історичної ситуації або безвідносна до цієї зміни. Події властива історичність, натомість для факту ця функція має похідне значення. Здатність фактів до позначення предметних аспектів дійсності, властивостей, ознак речей та подій дає підставу стверджувати, що подія, на відміну від факту, має процесуальний характер.

Висновки. Аналіз події як категорії історичного пізнання свідчить про її значення як одного з основних і найбільш складних для розуміння понять в історичній науці. Зокрема, в історіографії, яка впродовж значної частини свого існування ґрунтувалася на подієвій історії, подія завжди була і залишається висхідним пунктом історичного аналізу. Важлива функція події полягає у темпоральній організації історії, тобто демаркації історичних періодів. У цьому контексті подія трактується як розрив історичного часу, індикатором чого є найбільш епохальні події, що відображають сутність відповідного періоду часу. На підставі аналізу смислових конотацій понять «факт» і «подія» можна констатувати онтологічну природу події

і гносеологічне походження факту. Якщо подія насправді відбувається, то факт покликаний адекватно відображати подію у свідомості. Історичність факту є похідною від історичного характеру події, з якою пов'язаний факт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aron R. Introduction à la philosophie de l'histoire: essai sur les limites de l'objectivité historique. Paris: Gallimard, 1991. 521 p.
2. Badiou A. Manifesto for Philosophy. Madarasz N. (Trans.). New York: State Univ of New York Pr., 1999. 128 p.
3. Whitehead A. Philosophy: Selected Essays. Lincoln: University of Nebraska Press, 1972. 217 p.
4. Wittgenstein L. Logical-Philosophical Treatise. Boettcher R. (Trans.). North Charleston: Independently published, 2015. 160 p.
5. Heidegger M. On Time and Being. Stambaugh J (Trans.). Chicago: University of Chicago Press, 2002. 84 p.
6. Deleuze G. Logic of Sense. London: Bloomsbury, 2015. 376 p.
7. Ricoeur P. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. P.: Seuil, 2000. 676 p.
8. Foucault M. The Archaeology of Knowledge. London: Routledge. 256 p.
9. Braudel F. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II: Vol. I. Berkeley : University of California Press, 1995. 1375 p.
10. Koselleck R. Sediments of Time: On Possible Histories. Trans. and ed. by S.-L. Hoffmann and S. Franzel. Stanford: Stanford UP, 2019. 301 p.
11. Collingwood R. G. An Autobiography and Other Writings. Oxford: OUP Oxford, 2013. 581 p.
12. Le Roy Ladurie E. Montaignou. The Promised Land of Error. New-York: G. Braziller, 1979. 383 p.
13. Revel J. L'histoire au ras du sol. In Levi «*Le pouvoir au village. Histoire d'un exorciste dans le Piémont du XVIIe siècle*». Paris: Gallimard, 1989. pp. I-XXXII.
14. Chartier R. Cultural History: Between Practices and Representations. Cambridge: Polity Press, 1988. 209 p.
15. Boreiko Y. G. Event as a transformation of everyday life modus of social being. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. № 14. pp. 42–49. DOI: 10.15802/ampr.v0i14.150548
16. Бореико Ю. Г. Інтерпретація культурної події в умовах соціальних змін: український вимір. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 1. С. 3–7. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2020.196553
17. Єременко О. М. Поняття «факт» і «подія»: смислова схожість і відмінність. *Філософські дослідження*. 2014. Вип. 14. С. 245–254.
18. Boreiko Y., Fedotova T. The COVID-19 Pandemic as an Extreme Event: Effects, Reactions, Consequences. *European Journal of Transformation Studies*. 2021. Vol. 9. № 2. pp. 125–142. DOI: 10.5604/01.3001.0015.7454

REFERENCES

1. Aron, R. (1991). Introduction à la philosophie de l'histoire: essai sur les limites de l'objectivité historique. Paris: Gallimard, 521 p. [in France].
2. Badiou, A. (1999). Manifesto for Philosophy. Madarasz N. (Trans.). New York: State Univ of New York Pr, 128 p.
3. Whitehead, A. (1972). Philosophy: Selected Essays. Lincoln: University of Nebraska Press, 217 p.
4. Wittgenstein, L. (2015). Logical-Philosophical Treatise. Boettcher R. (Trans.). North Charleston: Independently published, 160 p.
5. Heidegger, M. (2002). On Time and Being. Stambaugh J (Trans.). Chicago: University of Chicago Press, 84 p.
6. Deleuze, G. (2015) Logic of Sense. London: Bloomsbury, 376 p.
7. Ricoeur, P. (2000). *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. P.: Seuil, 2000, 676 p. [in France].

8. Foucault M. *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge. 256 p.
9. Braudel, F. (1995). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II: Vol. I*. Berkeley: University of California Press, 1375 p.
10. Koselleck, R. (2019). *Sediments of Time: On Possible Histories*. Trans. and ed. by S.-L. Hoffmann and S. Franzel. Stanford: Stanford UP, 301 p.
11. Collingwood, R. G. (2013). *An Autobiography and Other Writings*. Oxford: OUP Oxford, 581 p.
12. Le Roy Ladurie, E. (1979). *Montaillou. The Promised Land of Error*. New-York : G. Braziller, 383 p.
13. Revel, J. (1989). *L'histoire au ras du sol. Préface au livre de Giovanni Levi «Le pouvoir au village. Histoire d'un exorciste dans le Piémont du XVIIe siècle»*. Paris: Gallimard, pp. I-XXXII. [in France].
14. Chartier, R. (1988). *Cultural History: Between Practices and Representations*. Cambridge: Polity Press, 209 p.
15. Yeremenko, O. M. Poniattia «fakt» i «podii»: smyslova skhozhist i vidminnist [The concepts of «fact» and «event»: semantic similarities and differences]. *Filosofski doslidzhennia. Zb. nauk. pr.*, vol. 14, S. 245–254. [in Ukrainian].
16. Boreiko, Y. H. (2020). Interpretatsiia kulturnoi podii v umovakh sotsialnykh zmin: ukrainskyi vymir [Interpretation of a cultural event in conditions of social changes: Ukrainian dimension]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, no 1, S. 3–7. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2020.196553 [in Ukrainian].
17. Boreiko, Y. (2018). Event as a transformation of everyday life modus of social being. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, no 14, pp. 42–49. DOI: 10.15802/ampr.v0i14.150548
18. Boreiko, Y., Fedotova, T. (2021). The COVID-19 Pandemic as an Extreme Event: Effects, Reactions, Consequences. *European Journal of Transformation Studies*, Vol. 9, no 2, pp. 125–142. DOI: 10.5604/01.3001.0015.7454

Boreiko Yurii Hryhorovych

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
 Professor at the Department of Political Science and Public Administration
 Lesya Ukrainka Volyn National University
 13, Volia ave., Lutsk, Ukraine
 orcid.org/0000-0002-0786-8764

PHENOMENON OF EVENTS IN THE FIELD OF HISTORICAL RESEARCH

The relevance of the problem is determined by the dynamic development of social processes, phenomena, and events, which prompts a rethinking of the understanding of history. At the present stage, history is no longer perceived solely as a form of scientific knowledge, the subject of which is the past. A reasonable view of history is as a timeless category, the content of which covers various aspects of human activity. A common understanding of historical development is through the prism of the discreteness of time, multiple temporality, and the intersection of time periods of varying duration. The purpose of the article is to comprehend the event in terms of historical research. The main tasks are to identify the essence of the historical event and its correlation with historical facts. Research methods. The use of the structural-functional method makes it possible to reveal the essential characteristics of an event as a concept of historical knowledge. The dialectical method is used to comprehend the phenomenon of a historical event, the reasons for its occurrence, and the patterns of connections between events. The selection, generalisation, and explanation of historical events are ensured by the application of the hermeneutic method. The peculiarities of historical events in comparison with historical facts are revealed through the use of the comparative method. The results of the study indicate the need to consider an event as a category of historical knowledge by revealing the essence of a historical event in comparison with a historical fact. An event is analysed in the context of understanding the historical process as the dynamic development of social reality. Given the multiple nature of temporality, an event is the

starting point for the temporal organisation of history. During a certain period of history, events initiate and structure social processes, i.e., they perform the function of demarcating historical periods. The ontological nature of an event is justified in contrast to the epistemological origin of a fact. Unlike the historicity of an event, the historical nature of a fact, which is intended to reflect events in human consciousness, has a derivative meaning.

Key words: *event, fact, subject, society, historical knowledge, historical development, temporality.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 32.159.9+930.1
DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-2>

Борінштейн Євген Русланович

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософських і соціологічних
студій та соціокультурних практик
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-0323-4457

Єременко Олександр Михайлович

доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
Національного університету «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2922-0643

ВОЛОДИМИР ПУТІН І РОСІЙСЬКИЙ ШИЗО-ФАШИЗМ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ РОЛІ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ

Актуальність дослідження. Актуальність теми дослідження визначається значним зростанням інтересу в сучасному суспільстві до проблем соціалізації особистості, її духовного, морального розвитку. Сьогодення характеризується частими військовими конфліктами, терористичними актами, техногенними катастрофами, причиною яких є нівелювання моральних якостей людини на догоду моментального отримання різних преференцій. Разом з тим, кожна людина – це, перш за все, особистість зі своїми ціннісними орієнтирами, ідеалами, неповторним внутрішнім світом. Без урахування духовного потенціалу особистості неможливо побудувати гуманне суспільство, які б реформи не проводилися в області політики, економіки і культури. Сучасні кризи є наслідком ціннісної кризи та її частиною. І в даному контексті важливим видається всебічний аналіз особистості в історії. Саме розуміння даної проблеми, аналіз негативних наслідків діяльності морального нігіліста в. путіна і російського шизо-фашизму допоможе людству уникнути омнециду морального і фізичного.

Метою роботи є соціально-філософське осмислення причетності особистості до інтеграційних і дезінтеграційних процесів людства і розвитку нашої сутності в результаті особистісних зусиль і досягнень, системи цінностей.

Методологічна основа дослідження: метод аналізу і синтезу; порівняльний метод; метод структурно-функціонального аналізу; метод сходження від абстрактного до конкретного; системний підхід; цивілізаційний підхід.

Результати. В інформаційному просторі досить розповсюджене наступне здивування: як може бути, що посередня особистість, позбавлена не те що геніальності, а будь-яких здібностей полководця, державного діяча, ідеолога, полум'яного оратора, позбавлена будь-якої харизми, стає законодавцем мод у світовій політиці, вершиником долі світової історії. В якості дуже обережних гіпотез висунемо наступні пояснення: страх і вигода. Сучасний цивілізований світ загруз у насолодах, розслабився у комфорті. Він не уявляє іншого життя. Він панічно лякається, що його спосіб життя буде зруйнований. В сучасній цивілізованій людині вичерпалася воля нести тягар подіювання. Сучасні політичні лідери є плоть від плоті своїх виборців.

Також слід мати на увазі, що деякі сучасні політичні діячі більші-менші нагадують путіна своїми психологічними рисами. Цинічна безпринципність, культ вигоди властиві їм майже

так само, як і російському президенту. Можливо приходять такі часи, коли ці риси вже не треба буде приховувати. І навіть на задньому плані свідомості лідерів, які притримуються традиційних західних цінностей, присутньою є суттєва складова вигоди.

Ми визнаємо, що при всіх своїх вадах, при жахливих недоліках в. путін є особистістю, моральним негідником але й логічним результатом російського суспільства. Тому потрібно протистояти російському шизо-фашизму на суспільно-особистісних рівнях буття.

Ключові слова: в. путін, російський шизо-фашизм, особистість, роль особистості в історії, соціальна філософія, суспільство, цінності, мораль, гуманізм, людина, людство.

Вступ. Поняття особистості в філософії – одне з головних для осягнення буття людини в світі. Протягом століть дана проблема визначалася по-різному, іноді діаметрально протилежно, була предметом дискусій і різночитань, що тривають і сьогодні. Багато в чому це пов'язано з тим, що категорія «особистість» не повністю відображає (скоріше віддзеркалює) сутність людини, вимагає розмірковуючого осмислення і розгорнутих інтерпретацій, фоном яких є авторські концепції особистості в соціально-філософському вимірі (на наш погляд, саме соціально-філософському, а не історико-філософському, оскільки необхідно зрозуміти як це відбувається на суспільстві), з одного боку, і загальне для них проблемно-тематичне поле дослідження – з іншого.

У найзагальніших рисах значимість озвученого явища, враховуючи контекстуальне поле соціальної філософії, являє собою єдність самовизначення і самореалізації особистості в життєво-важливих ситуаціях, відносинах і зв'язках людського буття, що підноситься від природного до духовного в суспільстві, культурі і цивілізації. Важливим фактором тут є саме людське буття в якості особистості, котре ототожнюється з суб'єктом самостійної життєдіяльності і, одночасно, з родовою сутністю, і не тільки привласнюється, а й примножується діяльністю і спілкуванням людей. В них, динамічно доповнюючих один одного, особистість переступає покладені їй суспільством межі, не обмежується найближчим оточенням і ситуаційною даністю, але виходить за межі «практичного» в «трансцендентне», де стверджує загальнолюдські цінності, які розвиваються від мислителя до мислителя, і, що особливо важливо, виховують людство і облагороджують нас духовністю, розширює і поглиблює основи нашого відкритого творчості буття.

Привнесення в трансцендентне глобальне особистісних установок, новацій і емоцій, що виявляються продуктивними тенденціями розвитку, пояснюється персоналізацією особистості.

Всім відомий вислів: особистістю не народжуються – нею стають у процесі соціалізації саме в суспільстві. В філософії «трансцендентне», породжує в особистості, спрямованої до висот духовності, нові смисли буття. У свою чергу, ці смисли знаходять сталість у свідомості людини і людства і є не просто проявом несвідомого і надсвідомого в нас, суспільстві, культурі і цивілізації, не тільки ідеальними орієнтирами, а й матеріалізуються в діяльності і спілкуванні людей способами розуміння, трансляції цінностей.

Однак, розуміючи під цінністю одну з основних понятійних універсалій в системі філософських і гуманітарних дискурсів, що ґрунтується на позитивній або негативній значущості будь-якого об'єкта або явища дійсності і представляє собою нормативну (оціночну) сторону явищ суспільної свідомості, підкреслимо специфіку позитивного і негативного похідних для суспільства даної категорії. Якщо в позитивному сенсі цінність виступає як належна модель поведінки, зразок, то в негативному сенсі вона призводить до руйнування буття людини, знищення живої природи людського існування.

Останнє ми спостерігаємо у сьогоднішні, коли російські вбивці під керівництвом володи-мира путіна руйнують все коло себе, демонструючи алогічні шизо-фашистські погляди як основи буття людини-нелюдини. Саме це питання й є основою наших роздумів.

Мета і завдання дослідження. В результаті творчого розвитку філософії в ній виявилася проблемна ситуація, що концентрується навколо питань особистості, яка формується потребою в конкретизації наших знань про зростаючу роль особистості і розширення можливостей

її участі в динаміці матеріального і духовного буття в світі, орієнтується на проблеми сучасного суспільства і ті чи інші цінності як перспективи розвитку. Тому **метою** даної роботи є соціально-філософське осмислення причетності особистості до інтеграційних і дезінтеграційних процесів людства і розвитку нашої сутності в результаті особистісних зусиль і досягнень, системи цінностей. Спільній меті дослідження підпорядковані наступні за значенням **завдання**:

- відтворити розуміння особистості в історії європейської філософії;
- конкретизувати його за допомогою поняття практичних складових;
- показати руйнівну силу російського шизо-фашизму для людини і людства;
- позначити в. путіна як «токсичну особистість», схильну до провокування конфліктів, логічно вирощену російським шизо-фашистським середовищем.

Об'єкт і предмет дослідження. **Об'єкт дослідження** – проблема ролі особистості в історії, її еволюція в рамках соціальної філософії. **Предмет** – історичні особистості минулого, їх місце і значення в історичному процесі; сутнісні логічні підстави російського шизо-фашизму та його роль у створенні негативної особистості (на прикладі в. путіна).

Теоретико-методологічні основи дослідження. Серед авторів, які досить активно досліджували проблеми законів історії, слід зазначити таких філософів, як У. Дрей [1], К. Гемпель [2], Е. Нагель [3], К. Поппер [4; 5], Ф.Штерн [6], У. Уолш [7]. В ході цих досліджень вони в якійсь мірі стосувалися і питання про роль особистості в історії, але коло обговорення було обмежено, хоча й умовно їх об'єднує соціально-філософська спрямованість дослідження, маючи на увазі значення питання для суспільства взагалі.

У ХХ столітті стало остаточно ясно, що суспільство може перебувати в різних якісних станах, від чого залежать багато його характеристик. С. Хук, хоча і не пов'язував зміну сили впливу особистості на суспільство зі станом останнього, проте розглядав в якості найважливішої умови наявність альтернатив, що нерідко – але далеко не завжди – відповідає і нестабільному стану суспільства [8]. Загальновідома роль видатних людей в процесі утворення держав, створення релігій, цивілізацій; в культурі, науці, винаходах і тому подібному, в зв'язку з цим варто вказати на теорію творчої меншини А.Тойнбі [9; 10].

Стосовно праць українських дослідників, відмітимо, що на соціально-філософському напрямку в них дуже мало. На нашу думку, слід зазначити праці І. Возного [11], В. Козьми [12], Л. Кормич і В. Багацького [13], А. Красножона і О. Красовицького [14], В. Сабадухи [15].

Методологічну основу дослідження складають ряд засобів пізнання: метод аналізу і синтезу; порівняльний метод; метод структурно-функціонального аналізу; метод сходження від абстрактного до конкретного; системний підхід; цивілізаційний підхід.

Результати дослідження. Питання про роль особистості і народних мас в історії належить до основних питань історичного пізнання. Міркуванню над цим питанням віддало неабияку увагу чимало видатних істориків та філософів. При багатоманітності їхніх думок з цього приводу, в цілому можливі дві основні відповіді: 1) історію створюють, головним чином, видатні особистості; 2) історію створюють, головним чином, широкі народні маси. Щоправда, комбінаторно можливі ще два типи відповідей: 3) історію створюють як особистості, так і народні маси; 4) історію не створюють ні особистості, ні народні маси. Можливі також проміжні типи відповідей на кшталт: «в деякій мірі особистості, в деякій мірі народні маси». Зрештою, всі ці проміжні відповіді можна вважати варіантами третьої точки зору. Що стосується четвертої позиції, то до неї будуть належати провіденціалістські та фаталістичні теорії.

Проблема ролі особистості в історії поставлена ще в давньосхідній та античній історико-філософській думці. У європейській традиції вона переважно вирішувалася давньогрецькими (Геродот, Фулідід, Плутарх) і давньоримськими (Гай Светоній Транквілл, Гай Саллюстій Крісп, Квінт Курцій Руф) істориками на емпіричному рівні. Наприклад, самий задум «Порівняльних життєописів» Плутарха передбачає наголос на тому, що історія створюється, насамперед, великими людьми [16, 17, 18]. Мислителі витягували з дій конкретних історичних персонажів окремі «уроки», виявляючи вчинені ними в ході практичної діяльності по-

милки, засуджували погані діяння і т. д. Однак вже тут ставилися і перші теоретичні питання: яке місце займає правитель в політичній ієрархії (Мен-цзи)? Чи є він самостійним вершителям історії (Фуکیدід) або безвольною «іграшкою» зовнішніх сил (Геродот)? Чи можна запобігти негативним вчинкам правителів (Руф)?

У Середні віки закладені в античності традиції продовжували розвиватися в роботах різних мислителів. Однак їх пошуки вирішення проблеми ролі особистості в історії проходили на іншій світоглядній основі: під впливом християнської теології. Тут на новому рівні відтворювалася ідея про вплив надприродних сил на життя людей, включаючи «великих особистостей», яка йде ще від давньогрецьких істориків.

У Новий час філософів цікавило інше питання: як зробити правителя «освіченим государем»? Оскільки теза про найважливішу роль володаря в історії не викликала у Г. Болінброка, Вольтера, Д. Дідро, Ж-Ж. Руссо та інших просвітників сумнівів, остільки вони шукали способи його морального вдосконалення.

У XVIII–XIX століттях в якості самостійної дисципліни виникає філософія історії. В її рамках проблема ролі особистості в історії знаходить специфічне місце серед поставлених тут питань, починає активно розглядатися з теоретичних позицій. В результаті в історіософії XIX–XX століть оформилися дві протилежні концепції. Одні мислителі (К. Маркс, Ф. Енгельс,) заперечували або зводили до мінімуму роль особистості в історії, ставили її дії в жорстку залежність від зовнішніх матеріальних або ідеальних факторів. Але інші – Ф. Ніцше, Т. Карлейль, – навпаки, визнавали її максимальною. Позиція Г. Гегеля в цьому питанні є більш діалектичною і багатовимірною. З одного боку, Гегель визнає видатну роль всесвітньо-історичних особистостей у створенні історії. З іншого боку, це створення в деякій мірі не є «істинним» (в гегелівському контексті цього поняття). Адже насправді всесвітньо-історичні особистості виявляються, так би мовити, зняряддями Світового Духу, який здійснює власні цілі (вчення про «хитрість розуму») [19].

Все змінюється у XX столітті, коли дві світових війни поставили питання стосовно значення життя кожної окремої людини, моралі, системи цінностей на перший план. Здавалося, людство зробило вірні кроки, розробив систему стримувань і противаг. Але в. путін у XXI столітті розвернув прапор аморалізму та шизо-фашизму.

Зрозуміло, з тих позицій щодо питання ролі особистості, які ми позначили на початку статті, найбільш адекватною виглядає точка зору, що в перебігу історії певну роль відіграють і особистості, і народні маси. Неможливо відкидати і вагомість різних об'єктивних чинників: природних, демографічних, економічних, технологічних тощо. За великим рахунком, навіть провіденціалізм не слід «відкидати з порога», хоча це і заборонена в науці гіпотеза.

Ми не ставимо за мету проаналізувати питому вагу всіх цих чинників. Обмежимо констатацією того, що всі вони, безперечно, мають місце. Також ми не будемо вдаватися до однієї з найбільш улюблених інтелектуальних ігор філософів: «з одного боку ... з іншого боку». Отже, чітко позначимо нашу **суб'єктивну позицію**: *видатні особистості відіграють дуже велику роль в історії, ця роль є більш вагомою, ніж роль народних мас; історія рухається в більшій мірі завдяки діяльності видатних особистостей, ніж завдяки діяльності народних мас.*

Перед тим як перейти до характеристики особистості путіна, зробимо суттєве пояснення. Складається враження, що, коли говорять про роль особистості в історії, в більшості випадків мовчазно мають на увазі позитивну роль. Але ж це не обов'язково так! Видатні особистості відіграють в перебігу історії значну роль, як *позитивну, так і негативну*. Негативна роль історичних особистостей ні в якому разі не повинна бути проігнорована. Більше того: оскільки у нашій статті ми сфокусуємо увагу на постаті в. путіна, то ми зробимо акцент саме на негативній ролі особистості в історії. І ми покажемо *дуже великий масштаб негативної ролі особистості в перебігу історії*.

Ми сподіваємося, що одна з головних тез нашої статті не буде виглядати одіозною: *президент Російської федерації в. путін відіграє дуже значну роль в сучасній історії*. І щоб розста-

вити «всі крапки над і»: *дуже велику негативну – безпрецедентно негативну – роль в світовій історії.*

Якщо коротко позначати сутність впливу російського президента на сучасний історичний процес, то можна запропонувати наступне формулювання: *путін змінив світовий порядок.* Подобається нам це чи ні, але ми вимушені визнати: світ після путіна буде суттєво іншим, ніж світ до путіна. Знову дозволимо собі уточнення: зрозуміло, що в. путін не самотужки змінив світовий порядок, ця зміна не є наслідком виключно індивідуальних зусиль російського диктатора. путін опинився, так би мовити, «на вістрі» потужного процесу розвороту глибинних тенденцій світової історії. Але ж він там опинився. Він майстерно виконує свою роль, якою б зловісною вона не була. Для пояснення діяльності в. путіна можна в деякій мірі вдаватися до класичних теорій в дусі Г. Гегеля, К. Маркса та С. Хука. Можна припустити, що путін є знаряддям Світового Духу, який виконує незрозумілий для самого себе задум Духу, причому цей задум зовсім не співпадає (або не зовсім співпадає) з цілями діяльності російського диктатора, як він сам їх розуміє. І коли його роль буде виконана, путін буде відкинутий, «як порожня оболонка зерна» [19]. Можна вважати путіна агентом класової боротьби, яка, незважаючи ні на що, продовжується у часи «найвищої стадії» імперіалізму, який все «загниває та загниває» і ніяк не згніє. Можна вважати його яскравим прикладом особистості-ініціатора, якій вдалось ініціювати фундаментальну зміну основних тенденцій світової історії. Якщо комусь заманеться, можна вважати путіна хоч Батогом Божим, який насланий людству для покарання за його гріхи.

При будь-якому з приведених або подібних розумінь російський диктатор виявляється суб'єктивним актором об'єктивних сил історії, як би їх не тлумачити. Але в будь-якому випадку слід підкреслити наступне. Майже всі сили, які діють в історії, за своєю природою є *об'єктивно-суб'єктивними*. Принаймні, якщо ми так чи інакше визнаємо роль особистості в історії, ми повинні визнавати суб'єктивну складову будь-яких рушійних сил історії. Вона буде більш чи менш вагомою, але вона завжди буде. Навіть якщо ми розглядаємо природничі явища в якості рушіїв історичного процесу, в них завжди буде присутня людська складова. Вона буде присутня у вигляді реакції людей на дію природничих чинників. Посуха або повінь, землетрус або виверження вулкану, неврожай або епідемія, – будь-яке природне явище продукує певну реакцію соціальних спільнот, їх відповідні дії, в іншому випадку воно не є історичним в строгому значенні слова.

Тим більше це стосується сфери політики. В цій сфері більш проблематично говорити про суто об'єктивні чинники. Здається, що в політичному житті ми не знайдемо нічого об'єктивного в строгому значенні слова. Будь-яка подія виявиться наслідком більш-менш складного переплетіння, більш-менш запеклої боротьби задумів, воль, зусиль, дій, емоцій, інтересів, цінностей, світоглядів тощо. «Об'єктивним» тут буде скоріш інтерсуб'єктивне.

Отже, приємно нам чи ні, але мусимо визнати, що зміна світового порядку в певній (і неабиякій) мірі є наслідком зусиль і дій особисто в. путіна. **(Важливо!** Всі можливі застереження відносно Путіна як знаряддя об'єктивних сил історії нехай будуть враховані).

Якими є основні риси нового світового порядку, який виник завдяки діяльності Путіна? Не претендуючи на повний перелік, виділимо наступні риси.

1. Міжнародне право, принаймні у вигляді Ялтинського порядку, зруйноване.

2. Досить довгий мирний період, який панував в цивілізованому світі з часів завершення Другої світової війни, завершився. путін повернув війну як важливий засіб вирішення проблем і суперечностей не тільки між державами, але й між цивілізаціями. Гармати знову стали *ultima ratio regum*.

2а. Повернулася не тільки війна, але й жорстокі форми ведення війни: вбивство та катування полонених, громадянського населення, розгул насильства та мародерства. Найбільш перекресленими нормами міжнародного права виявилися норми, які були запропоновані Г. Гроцієм та отримали розвиток у відповідних нормативних документах ХХ століття.

3. Зруйнована існуюча система цінностей, їй на зміну прийшла нова система цінностей. Систему цінностей, яка, принаймні у світі колективного Заходу, існувала до путіна, можна

назвати гуманістично-раціоналістичною. Важко запропонувати влучну назву для путінської системи цінностей. Для неї характерний культ сильної держави, отже можна назвати її етатистською або тоталітаристською. Також використання спрощеної і спотвореної релігійної ідеології, отже вона є псевдорелігійною. Акцент на примітивізованій та спотвореній традиції, отже вона є псевдоархаїкою. Заперечення загальнолюдських цінностей на противагу піднесенню цінностей етно-національної спільноти, отже своєрідний неутрайбалізм. Культ сили, зокрема харизми політичного лідера, що можна назвати чи то вождізмом, чи то «мачизмом» («мачо»). Якщо узагальнити, можливо найкращим визначенням було би «нове варварство».

Зрозуміло, що нова система цінностей передбачає нову етику, в якій моральні норми рівноправ'я, гуманізму, милосердя, толерантності будуть занедбані, а на перший план висунуться чесноти воєнної звитяги, наполегливості, дисципліни, агресивності. Цікаво, що ці нові норми будуть ефективними, але прихованими регулятивами реальної поведінки, а на риторично-демонстраційному рівні, принаймні деякий час, будуть продовжувати проголошувати цінності попередньої системи з поправкою «справжній»: «справжній гуманізм», «справжнє милосердя» тощо.

4. На наш погляд, найбільш глибокою інтенцією в. путіна та його оточення слід визнати намагання повернути людство до індустріальної епохи. Психологічно Путін живе у Радянському Союзі часів холодної війни, тобто, іншими словами, в часі розквіту Союзу як індустріальної держави. Ті часи є для нього зрозумілими та близькими його серцю.

А тепер додамо нашу **об'єктивну позицію**: *без менталітету, ціннісної позиції громадян росії, в. путін працював би деякимось клерком «тихою сапою» до пенсії, а велика кількість громадян, які вбиті чи померли від Холодомору насолоджувались би життям.* Це не путін нажимає на курок, це не він розбомбив театр з дітьми в Маріуполі, це не він вбиває за гроші (тобто зараз з українським народом воює приблизно 1 мільйон найманих вбивць, бережиться Європа!).

Саме тому ми говоримо про російський шизо-фашизм та згодні з визначенням Павла Козленко, котрий розуміє під ним «розрізнено-еклектичний стан свідомості, який характеризується культом ненависті до свободи, демократії, до всього іншого, до людей іншої ідентичності, до загальнолюдських цінностей, але не може виробити власний цілісний світогляд та заперечує будь-які перетворення, зосереджуючись на знищенні всіх новацій» [20, с. 114]. Сучасні шизо-фашисти руйнують загальнолюдські гуманістичні цінності, вважаючи головною небезпекою всі досягнення сучасного суспільства: свободу, багату палітру думок, постійні зміни, продиктовані природними трансформаціями суспільного буття. При цьому вони успішно маскуються під дискурси традиційних цінностей, соціальної справедливості, одночасно цензуюючи зовнішність людей, звички, освіту, заперечуючи повну правову рівність громадян і значну мультикультурну різноманітність сучасного суспільства. Тож і при голосуванні за найвизначніших діячів росії населення, знаходячись в угарі шизо-фашистського диму, проголосувало за Сталіна, Леніна та Івана Грозного. Тому культуролог Михаїл Епштейн, який був вимушений виїхати з росії, піддаючись переслідуванням, показує масові зрушення свідомості російських громадян [21]. Саме тому ми кажемо про об'єктивні складові російського шизо-фашизму і підходимо до підсумку, що російська агресія все рівно відбулась би, тільки прізвища могли бути іншими.

Висновки. В цілому роль в. путіна як видатної особистості сучасної історії можна визначити як *вкрай консервативну, навіть вкрай реакційну.*

Можна виділити наступні риси характеру путіна, які уможливили вражаюче виконання ним своєї ролі.

1. Впевненість у своїй правоті, навіть у своїй місії. Згідно з іншою точкою зору, кремлівський диктатор є маніяк, одержимий почуттям своєї величі. Цілком можливо, що на початку своєї кар'єри путін був пересічним обивателем, який палко жадав влади, грошей і насолод. Але не менш можливою є трансформація обивателя до одержимого месіаніста з манією величі у міру зростання влади, могутності, успіхів. На наш погляд, зараз Путін вже не «голодний» обиватель, а психопат, який пристрасно вірує у свою історичну місію.

2. Наполегливість, непоступливість як форма наполегливості. Неодноразово наголошувалася, так би мовити, неспроможність кремлівського диктатора «давати задню» в якості його досить дивної риси як політика.

3. Аморальність, цинізм, маніпулятивність.

4. Прагматизм, відсутність ідеалів. Треба пояснити, що тут ми маємо традиційні ідеали класичної системи цінностей, насамперед славнозвісну триаду істини, добра і краси. Як це не дивно, але суто світський месіанізм, позбавлений релігійного виміру, може бути байдужим до вищих ідеалів. Він змінює їх на триаду влади, багатства і насолоди. Втім, можна сказати, що місія, позбавлена релігійного виміру, перестає бути справжньою місією, перетворюється на псевдомісію.

5. Повна відсутність емпатії. Це та риса, яка обумовлює ненависть і презирство «простих гарних людей» до можновладців і взагалі до світу політики.

Узагальнюючи проблему дослідження слід зазначити, що всіма своїми досягненнями в повсякденності та історії людство зобов'язане особистостям. В історії європейської філософії особистість виступає специфічно людським, перш за все, духовним, буттям, персонально заявляє про себе і реалізується у вчинках і відносинах до світу та власного місця в ньому. Особистість є центром прояву творчого потенціалу людини, моральним і естетичним началом життя взагалі, а також гарантом її позитивного розвитку. Однак необхідно враховувати, що в житті світобудови існують об'єктивні закони розвитку, закономірності, що і підкреслюється філософією Нового часу. Тільки об'єднавши суб'єктивне і об'єктивне в людині і людстві ми зможемо наблизитися до осягнення істини, поліпшивши максими доброзвичайності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dray William. On History and Philosophers of History (Philosophy of History and Culture). Brill Verlag, 1989. 237 p.
2. Hempel Carl. Princeton University: Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, New Jersey, 1966. 116 p.
3. Nagel Ernest. The structure of science : problems in the logic of scientific explanation. New York : Harcourt, Brace & World, 1961. 618 p.
4. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. I. У полоні Платонових чарів. Київ: «Основи», 1994. 444 с.
5. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники. Київ: «Основи», 1994. 494 с.
6. Stern F. The Varieties of History. From Voltaire to the Present. Cleveland; New York, 1964. 528 p.
7. Walsh W. H. An Introduction to the Philosophy of History. Bristol, 1992. 182 p.
8. Hook Sidney. Philosophy and History. A Symposium. New York, NY: New York University Press, 1963. 403 p.
9. Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 1: 1–6. Київ: Основи, 1995. 614 с.
10. Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Т. 2: 7–10. Київ: Основи, 1995. 406 с.
11. Возний І. Культура України XXI століття. Підручник. Чернівці: Місто, 2022. 448 с.
12. Козьма В. Роль видатної особистості в політичній історії України. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 13. С. 131–136.
13. Корміч Л.І., Багацький В.В. Історія України. Підручник. Київ: Алерта, 2006. 412 с.
14. Красножон А.В., Красовицький О.В. 10 розмов про історію України. Від короля Данила до гетьмана Мазепа. Харків: Фоліо, 2024. 381 с.
15. Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. 647 с.
16. Плутарх. Порівняльні життєписи. Том I. Київ: Стилет і Стилос, 2023. 480 с.
17. Плутарх. Порівняльні життєписи. Том II. Київ: Стилет і Стилос, 2024. 448 с.
18. Плутарх. Порівняльні життєписи. Том III. Київ: Стилет і Стилос, 2026. 488 с.
19. Hegel Georg Wilhelm Friedrich. Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. Berlin : Verlag von Duncker und Humblot. 1991. 547 s.

20. Козленко П.Ю. Повернення фашизму: проблеми сучасного демократичного суспільства. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. №2. 2025. С. 110–117.
21. Епштейн М. По той бік совка. Політика на межі гротеску. Київ: Дух і Літера, 2016. 320 с.

REFERENCES

1. Dray William. (1989). *On History and Philosophers of History (Philosophy of History and Culture)*. Brill Verlag. 237 p.
2. Hempel Carl. (1966). Princeton University: Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, New Jersey. 116 p.
3. Nagel Ernest. (1961). *The structure of science: problems in the logic of scientific explanation*. New York: Harcourt, Brace & World. 618 p.
4. Popper Karl. (1994). *Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy. T. I. U poloni Platonovykh chariv. [The Open Society and Its Enemies. The Spell of Plato]*. Kyiv: «Osnovy». 444 s. [in Ukrainian].
5. Popper Karl. (1994). *Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy. T. II. Spalakh prorotstva: Hehel, Marks ta poslidovnyky. [The Open Society and Its Enemies. Flash of prophecy: Hegel, Marx, and the followers]*. Kyiv: «Osnovy». 494 s. [in Ukrainian].
6. Stern F. (1964). *The Varieties of History. From Voltaire to the Present*. Cleveland; New York. 528 p.
7. Walsh W. H. (1992). *An Introduction to the Philosophy of History*. Bristol. 182 p.
8. Hook Sidney. (1963). *Philosophy and History. A Symposium*. New York, NY: New York University Press. 403 p.
9. Toinbi Arnold. (1995). *Doslidzhennia istorii. [A Study of History]*. Tom 1: 1–6. Kyiv: Osnovy. 614 s. [in Ukrainian].
10. Toinbi Arnold. (1995). *Doslidzhennia istorii. [A Study of History]*. T. 2: 7–10. Kyiv: Osnovy. 406 s. [in Ukrainian].
11. Voznyi I. (2022). *Kultura Ukrainy XXI stolittia. [Culture of Ukraine of the XXI century.]*. Pidruchnyk. Chernivtsi: Misto. 448 s. [in Ukrainian].
12. Kozma V. (2017). *Rol vydatnoi osobystosti v politychnii istorii Ukrainy. [The role of an outstanding personality in the political history of Ukraine.]*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politohichni studii*. Vyp. 13. S. 131–136. [in Ukrainian].
13. Kormich L.I., Bahatskyi V.V. (2006). *Istoriia Ukrainy. [History Of Ukraine.]*. Pidruchnyk. Kyiv: Alerta, 412 s. [in Ukrainian].
14. Krasnozhon A.V., Krasovytskyi O.V. (2024). *10 rozmov pro istoriiu Ukrainy. Vid korolia Danyla do hetmana Mazepy. [10 conversations about the history of Ukraine. From King Daniel to Hetman Mazepa.]*. Kharkiv: Folio. 381 s. [in Ukrainian].
15. Sabadukha V. O. (2019). *Metafizyka suspilnoho ta osobystisnoho buttia: monohrafiia [Metaphysics of social and personal existence: monograph]*. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH, 2019. 647 s.
16. Plutarkh. (2023). *Porivnialni zhyttiepysy. [Penguin Classics]*. Tom I. Kyiv: Stylet i Stylos. 480 s. [in Ukrainian].
17. Plutarkh. (2024). *Porivnialni zhyttiepysy. [Penguin Classics]*. Tom II. Kyiv: Stylet i Stylos. 448 s. [in Ukrainian].
18. Plutarkh. (2026). *Porivnialni zhyttiepysy. [Penguin Classics]*. Tom III. Kyiv: Stylet i Stylos. 488 s. [in Ukrainian].
19. Hegel Georg Wilhelm Friedrich. (1991). *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. Berlin : Verlag von Duncker und Humblot. 547 s. [in Germany].
20. Kozlenko P.Iu. (2025). *Povernennia fashyzmu: problemy suchasnoho demokratychnoho suspilstva. [The return of fascism: problems of modern democratic society.]*. *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal*. №2. S. 110-117. [in Ukrainian].
21. Epshtein M. (2016). *Po toi bik sovka. Polityka na mezhi hrotesku. [On the other side of the scoop. Politics on the verge of the grotesque.]* Kyiv: Dukh i Litera. 320 s. [in Ukrainian].

Borinshtein Yevgen Ruslavovych

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Philosophical and
Sociological Studies and Sociocultural Practices
The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0323-4457

Yeremenko Oleksandr Mykhailovych

Doctor of Philosophical Sciences,
Professor at the Department of Philosophy
National University "Odesa Law Academy"
23, Fontanska doroha str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2922-0643

VLADIMIR PUTIN AND RUSSIAN SCHIZO-FASCISM: A SOCIO-PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE ROLE OF THE INDIVIDUAL IN HISTORY

Relevance of the study. *The relevance of the research topic is determined by a significant increase in interest in modern society in the problems of socialization of the individual, its spiritual and moral development. The present is characterized by frequent military conflicts, terrorist acts, man-made disasters, the cause of which is the leveling of moral qualities of a person in order to instantly obtain various preferences. At the same time, each person is, first of all, a person with their own value orientations, ideals, and unique inner world. Without taking into account the spiritual potential of the individual, it is impossible to build a humane society, no matter what reforms are carried out in the field of politics, economy and culture. Modern crises are a consequence of the value crisis and part of it. And in this context, a comprehensive analysis of personality in history is important. It is the understanding of this problem, the analysis of the negative consequences of the activities of the moral nihilist v. putin and Russian schizo-fascism that will help humanity avoid the omnecid of moral and physical.*

The aim of the work is a socio-philosophical understanding of the involvement of the individual in the integration and disintegration processes of humanity and the development of our essence as a result of personal efforts and achievements, the value system.

Methodological basis of the research: *method of analysis and synthesis; comparative method; method of structural and functional analysis; method of convergence from abstract to concrete; system approach; civilizational approach.*

Results. *In the information space, the following surprise is quite common: How can it be that a mediocre person, devoid not only of genius, but of any abilities of a commander, statesman, ideologist, fiery speaker, devoid of any charisma, becomes a trendsetter in world politics, a horseman of the destinies of world history? As very cautious hypotheses, we will put forward the following explanations: fear and benefit. The modern civilized world is mired in pleasure, relaxed in comfort. He can't imagine any other life. He is terrified that his lifestyle will be destroyed. The modern civilized man has exhausted the will to bear the burden of action. Modern political leaders are the flesh of their constituents.*

It should also be borne in mind that some modern political figures more or less resemble putin in their psychological traits. Cynical unscrupulousness, the cult of profit are inherent in them almost as much as in the Russian President. Perhaps there are times when these features will no longer need to be hidden. And even in the background of the consciousness of leaders who adhere to traditional Western values, there is a significant component of benefit.

We recognize that for all his shortcomings and terrible shortcomings, vladimir putin is a person, a moral scoundrel, but also a logical result of Russian society. Therefore, it is necessary to resist Russian schizo-fascism at the socio-personal levels of being.

Key words: *v. putin, Russian schizo-fascism, personality, the role of personality in history, social philosophy, society, values, morality, humanism, man, humanity.*

Дата першого надходження статті до видання: 05.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 130.2:316.42:641

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-3>

Дорожко Владислав Васильович

аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

вул. Алчевських, 29, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-4796-2445

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА КУЛЬТУРНІ АДАПТАЦІЇ ГАСТРОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальність дослідження. У дослідженні обґрунтовано розуміння гастрокультури як цілісної інтегративної системи, що поєднує матеріальні складові (кулінарні практики, технології приготування та виробництва їжі) із символічними вимірами (ціннісні орієнтації, соціальні норми, культурні ідентичності) у площині взаємодії глобального та локального. **Мета статті** полягає у комплексному дослідженні феномену гастрономічної культури крізь призму міждисциплінарного підходу, а також у виявленні специфіки її трансформації у сучасному соціокультурному просторі під впливом глобалізаційних процесів. **Методологія** ґрунтується на інтеграції філософського, історичного, соціологічного та культурологічного підходів, що забезпечує цілісне осмислення досліджуваного явища. У роботі застосовано сукупність наукових методів, зокрема: діалектичний метод – для розкриття взаємозумовленості гастрономічної культури та суспільних трансформацій у контексті глобальних викликів; інтерпретаційний метод – з метою аналізу сучасних наукових концепцій і теоретичних моделей гастрономічних досліджень; культурологічний підхід – для розгляду гастрономії як системи символічних практик і значень. **Наукова новизна отриманих результатів** визначається поглибленим міждисциплінарним аналізом гастрономічної культури як складного, багаторівневого соціокультурного феномену в умовах глобалізаційних змін. **Результати дослідження.** Гастрономічна культура постає як багатовимірний соціокультурний конструкт, що формується під впливом історичних, соціальних і культурних чинників. Показано, що використання міждисциплінарного підходу дозволяє більш глибоко осмислити значення гастрономії у процесах конструювання культурної ідентичності, розвитку міжкультурної взаємодії та трансформації соціальних практик. Глобалізаційні процеси, з одного боку, сприяють поширенню кулінарних традицій і формуванню нових моделей гастрономічної комунікації, а з іншого – стимулюють збереження та відтворення локальної кулінарної спадщини як важливого елементу культурної самобутності. Виявлено амбівалентний характер впливу глобалізації на гастрономічну культуру, який проявляється через одночасне розгортання процесів уніфікації (стандартизація харчування, експансія глобальних брендів) і диференціації (відродження та актуалізація локальних кулінарних традицій). Проаналізовано феномен «гастрономія», який виступає дієвим механізмом культурної інтеграції, що забезпечує синтез традиційних і інноваційних форм у сучасному глобалізованому світі.

Ключові слова: гастрономічна культура, глобалізація, культурна ідентичність, гастро-студії, міжкультурна комунікація, кулінарна спадщина.

Вступ. Інтенсифікація мобільності населення, розширення міжнародної торгівлі та розвиток комунікаційних технологій сприяють формуванню гібридних гастропрактик, у яких поєднуються елементи різних культурних моделей. Водночас процеси глобалізації стимулюють інтерес до збереження локальних гастрономічних традицій як важливої складової культурної спадщини.

У сучасних наукових доробках гастрономія розглядається як міждисциплінарна сфера, що перебуває на перетині культурології, соціальної антропології, соціології, філософії науки. Така дослідницька оптика дозволяє аналізувати харчування не лише як матеріальний продукт,

а як культурний феномен, що формується під впливом історичних, соціальних і символічних чинників.

Харчування завжди займало важливе місце в житті людей. Окрім задоволення фізіологічних потреб, харчування містить складну систему соціальних смислів, культурних традицій та символічних значень. Останнім часом гастрономія стала предметом активного наукового осмислення, оскільки вона дозволяє глибше зрозуміти культурні, соціальні та філософські процеси розвитку суспільства.

Незалежно від нормативної оцінки наслідків глобалізації – чи інтерпретуються вони як конструктивні, чи як деструктивні, – значна частина теоретичних підходів зосереджується на аналізі трансформацій у площині макроекономічних структур і культурних процесів. У межах таких досліджень акцент робиться на ролі держави, ринкової економіки та інноваційних технологій як ключових чинників глобальних змін. Зокрема, соціологи, економісти й географи вивчають механізми взаємодії новітніх інформаційних технологій із правовими нормами, що регулюють транснаціональний рух капіталу.

Ймовірно, саме орієнтація на великомасштабні процеси спричинила тенденцію в антропологічних розвідках до концептуального розмежування глобального та локального вимірів глобалізації. У цьому контексті сучасність нерідко описується як своєрідна «драма», що розгортається у напруженій взаємодії зазначених рівнів соціальної реальності.

Глобалізація як поняттєва категорія не належить до суто риторично вишуканих термінів; натомість її широке використання відображає глибинні трансформації, яких зазнає сучасне суспільство. У праці «Соціологія глобалізації» М. Култаєва обґрунтовує тезу про глобалізацію як об'єктивно зумовлений і реально існуючий процес. На метатеоретичному рівні вона постає як синтезована цілісність, що інтегрує політичні, технологічні, культурні та економічні виміри суспільного розвитку. Водночас глобалізація як реальний історичний процес реалізується у конкретних локальних контекстах, які модифікуються під впливом соціокультурних і політичних чинників. Взаємодія глобального й локального утворює специфічні синтети, що концептуалізуються у понятті «глокалізація» [7, с. 20].

Практики харчування виконують роль культурних маркерів, що відображають соціальні структури, історичну пам'ять та національну ідентичність. Через кулінарні традиції суспільства передають цінності, знання та культурний досвід від покоління до покоління.

Метою статті є дослідження феномену гастрономічної культури в межах міждисциплінарного підходу та аналіз її трансформацій у сучасних соціокультурних і глобалізаційних контекстах.

Основні завдання дослідження: проаналізувати теоретичні підходи до дослідження гастрономії, гастрономічної культури; визначити взаємозв'язок між гастрономічними практиками та культурною ідентичністю; дослідити вплив глобалізаційних процесів на кулінарні традиції.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, що поєднує філософський, історичний, соціологічний, культурологічний аналіз.

У нашому дослідженні використано методи: діалектичний метод – для аналізу взаємозв'язку між гастрономічною культурою та соціальними трансформаціями, глобальними викликами; інтерпретаційний метод – для аналізу наукових концепцій і теоретичних підходів у сфері гастрономічних досліджень; культурологічний аналіз – для дослідження гастрономії як системи символічних практик.

На нашу думку, застосування цих методів дозволяє розглядати гастрономічну культуру як комплексне явище, що поєднує матеріальні та символічні аспекти культури.

Результати. Філософсько-антропологічне осмислення гастрономічної культури розширюється завдяки працям таких дослідників, як Варипаєв О. М. [4], Вілсон Бі [5], Красовський С. О. [6], Мінц С. [8], Монро Д. [10], Непокупна Т. А. [9], Шевченко Б. О. [9], Ольгоф Ф. [10], Ткач В. [11], Харенко Д. [11], Тсін А. [12], Кабрал О. [13], Лаврадор Л. [13], Фельдман З. [14], Гудман М. К. [14], Каленюк Піварські Б. [15], Парасеколі Ф. [16],

Стано С. [17]. У своїх наукових розвідках науковці поєднують порівняльні підходи та емпіричні матеріали, що допомагає осмислити процеси соціальної інтеграції та сегрегації, взаємозв'язок між традиційними й новими харчовими практиками, роль їжі у формуванні ідентичності. Провідні філософи, соціологи, історики розглядають такі концепти, як автентичність, адаптація, конструювання традиції та значущість, а також систему знаків і кодів, дотичних до їжі, з'ясовуючи причини їх виникнення.

Гастрокультура інтерпретується як система дозволів і заборон, норм і табу, що регулюють взаємодію особистості з харчуванням. У філософських розвідках Паоло Россі їжа постає як простір синергії науки й мистецтва, у якому культурні та антропологічні смисли виходять за межі вузько дисциплінарних інтерпретацій. Культура фізичного та інтелектуального споживання осмислюється як цілісний тандем тілесного й духовного вимірів людського буття.

Парасеколі Ф. зазначає, що, гастропрактики слід розглядати як явище глобального масштабу. Навіть попри те, що вони нерідко позиціонуються як форма опору локальних культур впливам і наслідкам процесів Globalization Studies. Дослідник також аналізує можливості трансформації почуття гордості за національні та регіональні кулінарні традиції у соціально значущий ресурс [16].

Незважаючи на те, що гастротрадиції формуються у межах конкретних культур вони характеризуються внутрішньою структурованістю та функціонують відповідно до певних механізмів. Організація практик харчування може ґрунтуватися на різних символічних логіках, зокрема тотемічній, естетичній, гігієнічній або інших культурнозумовлених принципах. Водночас автори окреслюють нові інтерпретаційні перспективи, відповідно до яких вивчення феномену їжі може слугувати продуктивним інструментом для глибшого розуміння сутності та структури культурного простору [17].

Глобалізаційні трансформації модифікували функціонування харчової промисловості, зумовивши зміни у виробництві харчової продукції та логістиці її розподілу. Пандемія, спричинена вірусом COVID-19, актуалізувала необхідність перегляду концептуальних засад продовольчої політики та практик харчування людей. Економічні, екологічні та соціальні чинниками розвитку суспільства визначила нові підходи до організації системи харчування у постпандемійний період. Водночас, війна в Україні істотно трансформувала соціально-економічну ситуацію, що, своєю чергою, позначилося на характері гастрономічної культури.

У сучасному науковому дискурсі гастрономія осмислюється як багаторівневий феномен, що відображає взаємодію економічних, культурних і символічних процесів. Харчові практики функціонують як своєрідний індикатор соціальних трансформацій, у якому фіксуються зміни у способах життя, системах цінностей та моделях споживання.

Проблемне поле дискурсу окреслюється сукупністю суперечностей, пов'язаних із впливом пандемії, війни, розвитком нанотехнологій, трансформацією культури споживання. Культура харчування містить значний потенціал для підвищення якості життя, оскільки інтегрує матеріальні й духовні виміри людської діяльності.

Гастрономія охоплює кулінарну культуру, гастрономічну рефлексію та культурні смисли споживання їжі. Кулінарія відображає технологічні аспекти приготування страв і способи організації харчових процесів. Культурні смисли споживання їжі поглиблюють розуміння нормативних і символічних вимірів взаємовідносин між людиною та їжею, визначаючи мету приготування страв і залежність кулінарних практик від етнокультурних комунікацій. Гастро-рефлексія репрезентує систему уявлень про значення їжі для особистості, формуючи відповіді на запитання про сутність і функції харчування.

В умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів та воєнних викликів пріоритетного значення набуває збереження й трансляція гастрономічної культурної традиції країни як складника національної ідентичності та ресурсу культурологічної спадкоємності для майбутніх поколінь.

У глобалізованому світі актуалізується інтенсивний пошук інтегративних ідей, покликаних забезпечити світоглядну та ціннісну єдність людства й наділених ознаками універсаль-

ності. Як зауважує Бауман З.: «Глобалізація суттєво змінила світову систему харчування. Міжнародна торгівля, міграційні процеси та технологічний розвиток сприяли поширенню кулінарних традицій різних народів. Одним із найбільш помітних проявів глобалізації є поширення міжнародних кухонь. Страви, які виникли у певних регіонах, сьогодні стали частиною глобальної гастрономічної культури. Водночас глобалізація не призводить до повної уніфікації кулінарних традицій. Навпаки, вона стимулює процеси культурної адаптації та гібридизації» [2, с. 7].

Водночас процес становлення глобальної цілісності відбувається нерівномірно й дисгармонійно у різних сферах суспільного життя. У економічному вимірі інтенсифікація руху товарів, послуг і капіталів фактично формує глобальну відтворювальну систему з притаманними їй ознаками – циклічністю розвитку, кризовими розривами, структурними дисбалансами. Натомість у площині політичної, міжцивілізаційної та міжкультурної взаємодії спостерігаються протилежні тенденції, пов'язані з фрагментацією, посиленням конкуренції та зростанням напруженості.

Феномен глобального зв'язку доцільно інтерпретувати як багатовимірну сукупність взаємопов'язаних компонентів. По-перше, йдеться про інтеграцію соціальних і просторових вимірів взаємодії на макросоціальному рівні. По-друге, відбувається суттєве скорочення соціальної та географічної дистанції між локальними спільнотами. По-третє, посилюється інтенсивність міжіндивідуальної комунікації. Кожен із зазначених аспектів розкриває окремий вимір глобалізації. Зокрема, поєднання соціальних і просторових зв'язків, що долають географічні кордони, у сучасних умовах здійснюється майже миттєво, що докорінно трансформує характер суспільної взаємодії [18, с. 5].

Одна з найвпливовіших мислительок ХХ століття – Ганна Арендт – у праці «Становище людини» здійснює ґрунтовний аналіз трансформацій людської діяльності в умовах модерної доби. Філософія аргументовано доводить, що якісна зміна парадигми людської активності супроводжувалася утвердженням плеонексії – нестримного прагнення до безмежного накопичення, яке зумовило формування феномена нескінченного зростання потреб і бажань модерної людини. Унаслідок цього історична траєкторія Нового часу вибудовувалася під знаком пріоритету «мати» над «бути», що сприяло домінуванню кількісних критеріїв ефективності над якісними вимірами людського буття.

На думку дослідниці, орієнтація на безперервне зростання та продуктивність без належного критичного спротиву закономірно привела до становлення суспільства споживання, у якому інструментальна раціональність посіла провідне місце. За таких умов людський розум дедалі більше адаптується до виконання функціонально-операційних завдань, втрачаючи здатність до рефлексивного осмислення смислових горизонтів існування.

Ганна Арендт активно використовує часові параметри як аналітичний інструмент у концептуальному аналізі людської діяльності. Дослідниця підкреслює, що спосіб життя особистості та масштаби її діяльності набули фактично «космічного» виміру. Наслідки цієї експансії є так само масштабними та непередбачуваними. Модерна цивілізація постає як простір радикального розширення людської могутності, що супроводжується зростанням екзистенційної та історичної відповідальності [1, с. 11].

Екзистенційна та історична відповідальність лежить у площині гастрономічних практик як культурного коду нації. Як наслідок, локальні культурні традиції приготування їжі втрачають замкненість і стають елементами транснаціонального гастрономічного простору. Непокупна Т.А. вказує на те, що відбувається парадоксальне поєднання уніфікації та фрагментації, тенденція до поширення стандартизованих форматів швидкого харчування, з одного боку, а з іншого – спостерігається зростання попиту на «автентичні» та нішеві гастрономічні зиски. Ця тенденція відображає прагнення сучасної особистості поєднати глобальну мобільність із пошуком локальної ідентичності [9, с. 133].

К. Леві-Стросс виділяв кулінарні системи як знакові структури. На думку дослідника, їжа функціонує як своєрідна мова культури, через яку передаються уявлення про порядок, ієрар-

хію, ідентичність, чистоту. Поєднання інгредієнтів, способи приготування їжі та традиції споживання відтворюють глибинні моделі мислення спільноти. Філософсько-антропологічні підходи засвідчують, що гастропрактики формуються не стільки фізіологічними потребами, скільки культурними нормами [14].

Антропологічні дослідження наголошують на символічному та соціальному значенні харчування. Антрополог Дуглас М. зазначала, що класифікації продуктів харчування відображають системи культурного порядку та соціальної організації.

Соціологічні підходи також зробили вагомий внесок у розуміння гастрономічної культури. Французький соціолог Бурдьє П. у своїй концепції габітусу пояснював, що смакові уподобання формуються під впливом соціальних структур. У своїх працях він доводив, що гастроуподобання пов'язані із соціальним статусом та культурним капіталом [3].

Важливий внесок у розвиток досліджень у сфері харчування зробив антрополог Мінц С., який досліджував історію цукру та показав, що харчові продукти можуть відображати складні історичні процеси, пов'язані з колоніалізмом, економічними системами та глобальною торгівлею [8, с. 3]. Сучасні антропологічні розвідки також представлені наробками Тсін А., яка аналізує культурні та економічні мережі, що формуються навколо глобальних продуктів харчування [12, с. 5].

У площині культурних студій науковці аналізують вплив глобалізаційних процесів, масової культури та індустріалізації харчування на трансформацію гастропрактик. Дослідниця Вілсон Б. підкреслює, що суспільство споживання поступово руйнує традиційні структури харчування та змінює ставлення людства до їжі [5, с. 18].

Харчування у глобалізованому світі виконує не лише функцію задоволення базових потреб, а й виступає важливим інструментом культурної комунікації, міжнародної співпраці та економічного розвитку. Через різні механізми – від туризму, медіа до дипломатії та комерціалізації – їжа здатна формувати культурологічний імідж держави, посилювати її символічний вплив і сприяти інтеграції у світову спільноту. На основі актуальних дослідницьких практик було окреслено напрями: перший напрям – культурна та національна ідентичність, брендінг – розкриває роль кухні як важливого елементу репрезентації історичних традицій, цінностей та смислів певного народу; другий напрям – медіакомунікація та цифровізація – відображає зростаючу роль інформаційно-комунікаційних технологій у поширенні гастрокультури; третій напрям – гастротуризм – пов'язаний із використанням кулінарії як ресурсу для розвитку туристичної індустрії; четвертий напрям – комерціалізація та логістика – пов'язаний із використанням гастрокультури як складової економічної стратегії держави; п'ятий напрям – культурна дипломатія – демонструє використання гастрономії як інструменту дипломатії. Їжа в цьому випадку виступає засобом символічної комунікації між державами [13; 11; 6].

Висновки. Використання міждисциплінарного підходу дозволяє більш глибоко осмислити значення гастрономії у процесах конструювання культурної ідентичності, розвитку міжкультурної взаємодії та трансформації соціальних практик. Глобалізаційні процеси, з одного боку, сприяють поширенню кулінарних традицій і формуванню нових моделей гастрономічної комунікації, а з іншого – стимулюють збереження та відтворення локальної кулінарної спадщини як важливого елементу культурної самобутності. Отже, гастрономія виступає дієвим механізмом культурної інтеграції, що забезпечує синтез традиційних і інноваційних форм у сучасному глобалізованому світі. В подальших наших дослідженнях маємо науковий інтерес до проблем ідентичності в умовах глобалізаційних трансформацій суспільства ризику, а також до питань тілесності та повсякденних практик життєтворчості індивіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арентдт Г. Становище людини. Київ : Думка, 1999. 254 с.
2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / пер. з англ. І. Андрущенко. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 109 с.
3. Бурдьє П. Розрізнення: критика соціального судження / пер. з франц. А. Перепелиця. Київ : Основи, 2002. 560 с.

4. Варипаєв О. М. Філософія їжі в Україні у воєнний час: етнокультурні моделі та екзистенційні реалії. *Культурологічний альманах*. 2025. № 2. С.199–208. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.24>
5. Вілсон Бі Що ми їмо? Як харчова революція змінює наші життя і світ навколо / пер. з англ. О. Асташова. Київ : Наш Формат, 2022. 328 с.
6. Красовський С. О. Національна кухня як складник гастрономічної культури етносу: сутність і методи дослідження. *Культура і сучасність : альманах*. 2021. № 1. С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2021.238536>.
7. Култаєва М.Д. Соціологія глобалізації. Харків : ХНПУ ім. Г. Сковороди, 2008. 207 с.
8. Мінц С. Солодкість і влада: місце цукру в сучасній історії. Київ : Ніка-Центр, 2010. 280 с.
9. Непокупна Т. А., Шевченко Б. О., Степаненко С. В., Мисяк А. С., Шарова О. С. Формування сучасної культури харчування та споживчої поведінки під впливом інноваційних змін у сфері комунікацій: виклики та можливості для готельноресторанного бізнесу. *Агросвіт*. 2025. № 12. С. 133–144. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.12.133>.
10. Олгоф Ф., Монро Д. Їжа і філософія: їжте, пийте і будьте щасливі / пер. з англ. П. Тарашук. Київ : Темпора, 2011. 346 с.
11. Ткач В., Харенко Д., Камушков О. Маркетингова стратегія просування гастрономічного бренду туристичного місця. *Український журнал прикладної економіки та технологій*. 2021. № 1. С. 169–176. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2021-1-20>.
12. Тсін А. Гриб на краю світу: про можливість життя в капіталістичних руїнах / пер. з англ. Я. Стріха. Київ : Медуза, 2020. 360 с.
13. Cabral Ó., Lavrador L., Orduna P., Moreira R. Power for dinner. Culinary diplomacy and geopolitical aspects in Portuguese diplomatic tables (1910–2023). *Frontiers in Political Science*. 2025. Vol. 7. P. 166. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1669350>
14. Feldman Z., Goodman M. K. Digital Food Culture, Power and Everyday Life. *European Journal of Cultural Studies*. 2021. Vol. 24(1). DOI: <https://doi.org/10.1177/13675494211055501>.
15. Kalenjuk Pivarski B., Tešanović D., Šmugović S., Ivanović V., Paunić M., Vuković Vojnović D., Vujasinović V., Gagić Jaraković S. Gastronomy as a Predictor of Tourism Development-Defining Food-Related Factors from the Perspective of Hospitality and Tourism Employees in Srem. *Sustainability*. 2024. 16(24). 10834. DOI: <https://doi.org/10.3390/su162410834> (дата звернення: 20.03.2026).
16. Parasecoli F. *Gastronativism: Food, identity, politics*. Columbia University Press, 2022. 248 p.
17. Stano S., Bentley A. Food for Thought: An Introduction. *In Food for Thought: Nourishment, Culture, Meaning*. 2021. Vol. 2. P. 1–6.
18. Trask B. *Globalization and Families*. London : Dordrecht Heidelberg, 2010. 220 p.

REFERENCES

1. Arendt, H. (1999). *Stanovyshche liudyny* [The human condition]. Kyiv : Dumka, 254 s. [in Ukrainian].
2. Bauman, Z. (2008). *Hlobalizatsiia. Naslidky dlia liudyny i suspilstva* [Globalization. Consequences for man and society]. Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia, 109 s. [in Ukrainian].
3. Burdieu, P. (2002). *Rozriznennia: krytyka sotsialnoho sudzhennia* [Distinction: A Critique of Social Judgment]. Kyiv : Osnovy, 560 s. [in Ukrainian].
4. Varypaiev, O. M. (2025). *Filosofiiia yizhi v Ukraini u voiennyi chas: etnokulturni modeli ta ekzystentsiini realii* [Philosophy of food in Ukraine during wartime: ethnocultural models and existential realities]. *Kulturolohichniy almanakh*, № 2, S. 199–208 [in Ukrainian].
5. Vilson, Bi. (2022). *Shcho my yimo? Yak kharchova revoliutsiia zminiuiie nashi zhyttia i svit navkolo* . [What do we eat? How the food revolution is changing our lives and the world around us]. Kyiv : Nash Format, 328 s. [in Ukrainian].
6. Krasovskyi, S. O. (2021). *Natsionalna kukhnia yak skladnyk hastronomichnoi kultury etnosu: sutnist i metody doslidzhennia* [National cuisine as a component of the gastronomic culture of an ethnic group: essence and research methods]. *Kultura i suchasnist : almanakh*, № 1, S. 30–35. DOI: [10.32461/2226-0285.1.2021.238536](https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2021.238536) [in Ukrainian].

7. Kultaieva, M.D. (2008). *Sotsiologhiia hlobalizatsii* [Sociology of globalization]. Kharkiv : KhNPU im. H. Skovorody, 207 s. [in Ukrainian].
8. Mints, S. (2010). *Solodkist i vlada: mistse tsukru v suchasni istorii* [Sweetness and power: the place of sugar in modern history]. Kyiv : Nika-Tsent, 280 s. [in Ukrainian].
9. Nepokupna, T. A., Shevchenko, B. O., Stepanenko, S. V., Mysiak, A. S., Sharova, O. S. (2025). *Formuvannia suchasnoi kultury kharchuvannia ta spozhyvchoi povedinky pid vplyvom innovatsiinykh zmin u sferi komunikatsii: vyklyky ta mozhlyvosti dlia hotelnorestorannoho biznesu* [Formation of modern food culture and consumer behavior under the influence of innovative changes in the field of communications: challenges and opportunities for the hotel and restaurant business]. *Ahrosvit*, № 12, S. 133–144. Retrieved from: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.12.133> [in Ukrainian].
10. Olhof, F., Monro, D. (2011). *Yizha i filosofii: yizhte, pyite i budte shchaslyvi* [Food and Philosophy: Eat, Drink and Be Happy]. Kyiv : Tempora, 346 s. [in Ukrainian].
11. Tkach, V., Kharenko, D., Kamushkov, O. (2021). *Marketynhova stratehiia prosuvannia hastronomichnoho brendu turystychnoho mistsia* [Marketing Strategy for Promoting a Gastronomic Brand of a Tourist Destination]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhnologii*, № 1, S. 169–176. Retrieved from: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2021-1-20> [in Ukrainian].
12. Tsin, A. (2020). *Hryb na kraiu svitu: pro mozhlyvist zhyttia v kapitalistychnykh ruinakh* [Mushroom at the Edge of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins]. Kyiv : Meduza, 360 s. [in Ukrainian].
13. Cabral, Ó., Lavrador, L., Orduna, P., Moreira, R. (2025). Power for dinner. Culinary diplomacy and geopolitical aspects in Portuguese diplomatic tables (1910–2023). *Frontiers in Political Science*, Vol. 7, P. 166. Retrieved from: <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1669350>.
14. Feldman, Z., Goodman, M. K. (2021). Digital Food Culture, Power and Everyday Life. *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 24(1). Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/13675494211055501>.
15. Kalenjuk Pivarski, B., Tešanović, D., Šmugović, S., Ivanović, V., Paunić, M., Vuković Vojnović, D., Vujasinović, V., Gagić, Jaraković, S. (2024). Gastronomy as a Predictor of Tourism Development-Defining Food-Related Factors from the Perspective of Hospitality and Tourism Employees in Srem. *Sustainability*, 16(24), 10834. Retrieved from: <https://doi.org/10.3390/su162410834>.
16. Parasecoli, F. (2022). *Gastronativism: Food, identity, politics*. Columbia University Press, 248 p.
17. Stano, S., Bentley, A. (2021). Food for Thought: An Introduction. *In Food for Thought: Nourishment, Culture, Meaning*, Vol. 2, P. 1–6.
18. Trask, B. (2010). *Globalization and Families*. London : Dordrecht Heidelberg, 220 p.

Dorozhko Vladyslav Vasylovich

Postgraduate Student at the Department of Philosophy
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
29, Alchevscih str., Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4796-2445

GLOBALIZATION CHALLENGES AND CULTURAL ADAPTATIONS OF GASTRONOMIC CULTURE

Relevance of the study. *The study substantiates the understanding of gastroculture as a holistic integrative system that combines material components (culinary practices, food preparation and production technologies) with symbolic dimensions (value orientations, social norms, cultural identities) in the plane of interaction of the global and local. The aim of the study is to comprehensively study the phenomenon of gastronomic culture through the prism of an interdisciplinary approach, as well as to identify the specifics of its transformations in the modern socio-cultural space under the influence of globalization processes. The methodology is based on the integration of philosophical, historical, sociological and culturological approaches, which provides a holistic understanding of the phenomenon under study. The work uses a set of scientific*

*methods, in particular: the dialectical method – to reveal the interdependence of gastronomic culture and social transformations in the context of global challenges; the interpretative method – to analyze modern scientific concepts and theoretical models of gastronomic research; Culturological approach – to consider gastronomy as a system of symbolic practices and meanings. The scientific novelty of the results obtained is determined by an in-depth interdisciplinary analysis of gastronomic culture as a complex, multi-level socio-cultural phenomenon in the context of globalization changes. **Research results.** Gastronomic culture appears as a multidimensional socio-cultural construct, which is formed under the influence of historical, social and cultural factors. It is shown that the use of an interdisciplinary approach allows us to more deeply understand the significance of gastronomy in the processes of constructing cultural identity, developing intercultural interaction and transforming social practices. Globalization processes, on the one hand, contribute to the spread of culinary traditions and the formation of new models of gastronomic communication, and on the other hand, stimulate the preservation and reproduction of local culinary heritage as an important element of cultural identity. The ambivalent nature of the impact of globalization on gastronomic culture is revealed, which is manifested through the simultaneous deployment of processes of unification (standardization of food, expansion of global brands) and differentiation (revival and actualization of local culinary traditions). The phenomenon of "gastronomy" is analyzed, which acts as an effective mechanism of cultural integration, ensuring the synthesis of traditional and innovative forms in the modern globalized world.*

Key words: *gastronomic culture, globalization, cultural identity, gastro studies, intercultural communication, culinary heritage.*

Дата першого надходження статті до видання: 21.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 130.2:327

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-4>**Стовпець Олександр Васильович**

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-8001-4223

Стовпець Василь Григорович

кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри національного та міжнародного права,
директор Центру освітніх послуг
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2354-2852

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ: ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПІДХОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ

Актуальність дослідження. Важливість осмислення еволюції зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки на Близькому Сході (у період з середини ХХ століття до сучасності) зумовлена незмінною високою значущістю регіону в системі міжнародних відносин, а також трансформацією глобального балансу сил і поглибленням нестабільності в умовах зростання ролі недержавних акторів та кризи традиційних механізмів регулювання. **Метою дослідження** є виявлення закономірностей зміни стратегічних пріоритетів США на Близькому Сході та ключових факторів, що визначають трансформацію американської політики в регіоні. **Методологічну основу дослідження** становлять системний підхід, діалектичний метод, порівняльно-історичний метод, структурно-функціональний підхід, які дозволяють розглянути американську політику на Близькому Сході як динамічну та багаторівневу систему, що розвивається під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. **Результати дослідження** дозволяють виявити основні етапи розвитку цієї політики: період холодної війни, що характеризується стратегією стримування; постбіполярний етап із посиленням регіонального домінування США; етап «війни з тероризмом», пов'язаний з інтервенціонізмом та спробами трансформації близькосхідних політичних режимів; сучасний період, що відрізняється переходом до моделі селективного залучення. Особлива увага приділяється аналізу поворотних подій, включаючи регіональні війни, політичні кризи та міжнародні угоди, які справили істотний вплив на зміну американської стратегії. Показано, що політика США має нелінійний та адаптивний характер, поєднуючи елементи силового тиску, дипломатії та економічного впливу. У результаті дослідження робиться висновок про те, що еволюція американської політики на Близькому Сході відображає ширші процеси трансформації міжнародної системи. При цьому виявляється стійка закономірність: спроби зменшення залученості США до регіону регулярно змінюються фазами активного втручання в умовах загострення криз, що свідчить про структурну залежність американської стратегії від динаміки регіональної нестабільності.

Ключові слова: США, Близький Схід, глобальні та регіональні інтереси, безпека, геополітична логіка.

Вступ. Актуальність цього дослідження зумовлена зростаючою суперечливістю геополітики в умовах трансформації міжнародної системи та перегляду ролі провідних держав у регіональних конфліктах. Близький Схід протягом другої половини ХХ – першої чверті ХХІ століття залишається одним із ключових просторів геополітичної конкуренції, де перетинаються інтереси глобальних і регіональних акторів. У цьому контексті політика Сполучених Штатів Америки зберігає особливе значення як один із визначальних чинників формування регіонального порядку, від конфігурації якого залежать глобальні інтереси різних сучасних полюсів сили.

Еволюція американської стратегії на Близькому Сході демонструє складний і неоднорідний характер: від політики стримування в період холодної війни до інтервенціонізму на початку ХХІ століття, та подальшого переходу до моделі обмеженого залучення. При цьому кожна фаза супроводжувалася не тільки зміною інструментів впливу, а й переоцінкою стратегічних пріоритетів, включаючи енергетичну безпеку, боротьбу із тероризмом та підтримку регіонального балансу сил, в цілому лояльного до США та решти Західного світу.

Особливої актуальності дослідженню додає поточний стан розвитку міжнародних відносин, що характеризується зростанням нестабільності, посиленням ролі недержавних акторів та ослабленням інституційних механізмів врегулювання конфліктів. Події останніх двох десятиліть, включаючи політичні та міграційні кризи, збройні конфлікти та невдалі спроби дипломатичного врегулювання, і, звичайно ж, нинішня війна в Ірані, свідчать про те, що політика США в регіоні продовжує залишатися ключовим фактором як стабілізації, так і дестабілізації.

Предметом нашого дослідження є еволюція стратегічних підходів, інструментів та пріоритетів американської політики в регіоні в період від середини ХХ століття до сьогодення.

Метою даної статті є виявлення закономірностей зміни стратегічних пріоритетів США на Близькому Сході та ключових факторів, що визначають трансформацію американської політики в регіоні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу нашої статті становлять системний підхід, діалектичний метод, порівняльно-історичний метод та структурно-функціональний підхід, котрі дають змогу розглянути американську політику на Близькому Сході як динамічну та багаторівневу систему, яка розвивається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

Результати. Щоб більш системно зрозуміти геополітичний контекст, коротко розглянемо поворотні події та кризи, які визначали траєкторію американської політики протягом останніх 70 років. Кожна з цих подій виступала своєрідною точкою біфуркації, після якої відбувалося коригування стратегічних орієнтирів США. Ми обмежимося в даній статті розглядом періоду з середини 1950-х років до початку 2026 року.

Першою такою ключовою подією в близькосхідному регіоні можна назвати Суецьку кризу 1956 року, підсумком якої (у контексті досліджуваної тематики) стало утвердження США як самостійного центру сили в регіоні. Суецька криза була зумовлена поєднанням геополітичних, економічних та постколоніальних чинників. Націоналізація Суецького каналу Єгиптом цілком вкладалася в логіку баасизму [1]. У результаті проєгипетської позиції США та СРСР військовий успіх коаліції Великої Британії, Франції та Ізраїлю виявився політично неспроможним. У підсумку Суецька криза стала ключовою поворотною точкою, що ознаменувала кінець класичної колоніальної епохи на Близькому Сході та перехід геополітичного лідерства до наддержав. Єгипет зберіг контроль над Суецьким каналом, Британія та Франція втратили позиції провідних колоніальних держав. І це стало початком нової фази регіональної політики, в якій США почали відігравати домінуючу роль.

Посилення ролі США маніфестувалося у т.зв. «Доктрині Ейзенхауера» 1957 року [2], згідно з якою будь-яка близькосхідна країна може звернутися до США за економічною або воєнною допомогою, якщо вона зазнає військової агресії з боку іншої держави. Під час Ліванської кризи 1958 року зусилля США дійсно відіграли миротворчу роль та пом'якшили кризу.

Шестиденна війна (1967) призвела до зміцнення стратегічного союзу США з Ізраїлем [3]. Підсумком війни стала вирішальна військова перемога Ізраїлю та значне тимчасове розширення його території, зокрема, встановлення контролю над стратегічно важливими районами (Синайський півострів, Голанські висоти, Східний Єрусалим, Західний берег ріки Йордан). Посилення геополітичної ролі Ізраїлю, зміцнення його союзу зі США та серйозна поразка арабських держав призвели до зростання реваншистських настроїв в арабському світі. Це сприяло формуванню довгострокових осередків напруженості, включаючи палестинську проблему [4; 5].

Нафтова криза 1973 року стала ще одним ключовим моментом у визначенні подальшої політики США на Близькому Сході, пов'язаним з усвідомленням критичної ролі енергетичного чинника для економіки індустріально розвинених країн. «Нафтове ембарго» (1973–1974) було спричинене поєднанням політичних та економічних факторів. У «Війні Судного дня» в жовтні 1973 року США знову підтримали Ізраїль, і це викликало нове загострення у відносинах між Заходом та арабським світом. У відповідь арабськими країнами-експортерами нафти було прийнято рішення використовувати енергоресурси як інструмент політичного тиску.

Сформована ситуація посилила залежність Ізраїлю від США та виявила справжні масштаби залежності економіки розвинених країн від цін на нафту. У промислово розвинених країнах зростання цін на нафту спричинило економічну кризу [6]. Разом з тим нафтова криза на Близькому Сході сприяла збільшенню експорту нафти з Радянського Союзу. Після кризи, у 1975 році, було створено Стратегічний нафтовий резерв США. Одним із наслідків енергетичної кризи 1973 року стала інтенсифікація наукових досліджень у галузі енергоефективності та енергозбереження, а також розвиток технологій відновлюваної енергії в індустріально розвинених країнах.

Посередницька роль США позитивно проявилася у 1978–1979 роках у Кемп-Девідських угодах про мир між Ізраїлем та Єгиптом (останній при цьому повернув собі втрачений раніше Синайський півострів). Угоди стали можливими внаслідок того, що в листопаді 1977 року відбувся історичний візит Анвара Садата до Ізраїлю, де він виступив перед Кнесетом у Єрусалимі, таким чином визнавши за єврейською державою право на існування. У якості свідка та гаранта виконання договору виступив президент США Джиммі Картер, що послужило юридичним обґрунтуванням особливої ролі США в умиротворенні регіону.

Іншим важливим наслідком Кемп-Девідських угод стало визнання сторонами резолюції Ради Безпеки ООН № 242 від 22 листопада 1967 р. [7], у частині, присвяченій Західному берегу та сектору Газа, що передбачала виведення ізраїльських збройних сил з територій, окупованих під час Шестиденної війни. За палестинцями визнавалося право самостійно обирати для себе подальшу форму управління, що тлумачиться палестинцями як визнання за ними права на власну незалежну державу. Крім того, констатувалася необхідність створення сильної палестинської поліції, що в подальшому і послужило як для ФАТХ, так і для ХАМАС юридичним обґрунтуванням легалізації власних збройних загонів.

Ще один ключовий епізод, котрий ускладнює загальну картину американської політики на Близькому Сході, – Ісламська революція 1979 року в Ірані, яка призвела до появи нового антагоніста щодо США. Раніше, у 1951 році, Меджліс Ірану призначив Мохаммеда Моссадика новим прем'єр-міністром Ірану, який незабаром після цього націоналізував нафтову промисловість, що належала Великій Британії. Остання ініціювала нафтове ембарго проти Ірану, і шах Мохаммед Реза Пехлеві побоювався, що це призведе Іран до економічного краху. Внаслідок конфлікту з Моссадиком шах втік з Ірану, але повернувся, коли зусиллями спецслужб Великої Британії та США було здійснено державний переворот проти Моссадика в серпні 1953 року. Після повернення до влади шаха Іран (у період з 1953 по 1978 рр.) у геополітичному плані міцно долучився до Сполучених Штатів. Під час президентського терміну Джона Кеннеді (1961–1963) США розглядали Іран як найважливішого союзника в регіоні, оскільки сприймали його як рідкісне джерело стабільності на Близькому Сході, до того ж дружнє до Ізраїлю [8]. Але всередині іранського суспільства зростало невдоволення політикою шаха та

економічною ситуацією в країні. Опозицію представляло консервативне шіїтське духовенство, яке очолював Рухолла Хомейні і яке спиралося на найбільш бідну частину населення релігійних ісламських громад, а також частково на інтелігенцію, яка виступала за «ісламський соціалізм».

Аятола Хомейні засуджував прозахідну зовнішню та внутрішню політику шаха, а також його репресії щодо тих, хто був невдоволений інфляцією та масовою бідністю. Окрім того, за часів шаха робилася ставка на перський націоналізм, що викликало закономірне невдоволення серед численних етнічних меншин в Ірані. У 1977 році під тиском адміністрації президента США Джиммі Картера шах послабив репресії проти критиків режиму і звільнив декілька сотень політичних в'язнів. Після цього в Ірані почали на легальній або напівлегальній основі з'являтися групи політичної опозиції: конституціоналісти, марксисты та ісламісти. В результаті Ісламської революції (що відбувалася з січня 1978 року по лютий 1979 року) до влади в Ірані прийшли ісламісти на чолі з аятолою Хомейні, і ставлення Ірану до США змінилося «на 180 градусів» [9].

Одним із зовнішньополітичних наслідків зникнення Шаханшахського Ірану та виникнення на його місці Ісламської Республіки стала ірано-іракська війна 1980–1988 рр. Іранський духовний лідер Рухолла Хомейні декларував прагнення експортувати фундаменталістську ідеологію в інші країни, що сприймалося як загроза для сусідніх режимів. До того ж, Саддам Хусейн прагнув посилити регіональне лідерство Іраку та скористатися ослабленням Ірану після революції. Чималу роль тут відіграв і конфесійний фактор. США, інші країни Заходу та арабські монархії (у різній мірі) підтримували Ірак. СРСР також надавав Іраку допомогу у війні проти Ірану. Підсумком цієї восьмирічної «окопної» війни стали грандіозні втрати обох сторін без будь-якого переможного результату для обох країн. Для США підсумками цієї війни можна вважати: стримування Ірану як потенційного революційного ісламістського центру; зміцнення зв'язків США із арабськими монархіями Перської затоки та підтримка інтересів американських видобувних компаній; зростання американської військової та інвестиційної присутності в регіоні. Загалом тут можна говорити про формування геополітичної практики «балансування через підтримку».

Паралельно з ірано-іракською війною (1980–1988) триває афганська війна (1979–1989). У відповідь на введення радянських військ до Афганістану, 23 січня 1980 року президент США Джиммі Картер проголошує зовнішньополітичну програму, яка згодом стала відомою як «доктрина Картера» [10]. Основний зміст її зводиться до наступного: спроби будь-яких зовнішніх сил (малися на увазі радянські) отримати контроль над регіоном Перської затоки розглядатимуться як посягання на життєво важливі інтереси Сполучених Штатів Америки, і такий напад буде відбитий будь-якими необхідними засобами, у тому числі військовою силою.

Інший епізод, Війна в Перській затоці 1991 року, супроводжувалася демонстрацією глобального лідерства США. Мабуть, це був пік американського геополітичного впливу в сучасному світі, коли США користувалися беззаперечною підтримкою з боку більшості членів ООН. Причинами війни в Затоці 1991 року можна вважати низку факторів: економічну кризу Іраку після затяжної ірано-іракської війни, високий зовнішній борг і нездатність іракського режиму ефективно відновити економіку; прагнення Саддама Хусейна посилити регіональний вплив і отримати контроль над нафтовими ресурсами Кувейту. Приводом до нападу Іраку на Кувейт стали звинувачення на адресу Кувейту в надмірному видобутку нафти (і зниженні цін), а також у незаконному видобутку на прикордонних родовищах.

У відповідь на окупацію Кувейту Іраком у серпні 1990 р. під керівництвом США було сформовано міжнародну коаліцію (понад 30 країн, зокрема країни НАТО, Саудівська Аравія, Єгипет та інші арабські держави) із мандатом ООН. Військова поразка Іраку та виведення військ з Кувейту все ж не призвели тоді до швидкого падіння режиму Саддама Хусейна, але сильно підірвали його авторитет усередині країни. Введення жорстких міжнародних санкцій і встановлення безпольотних зон над Іраком, економічна та політична ізоляція мали довгостроковий негативний вплив на цю країну, поступово ведучи її до подій 2003 року [11].

Для США та світу ця війна стала переконливим доказом американської військової та технологічної переваги. На цьому етапі можна говорити про беззаперечне зміцнення статусу США як глобального лідера в постбіполярній системі. Відбулося очевидне розширення військової присутності США в регіоні, а також зміцнення системи міжнародних коаліцій під егідою ООН. Домінування США в такому вигляді тривало до початку 2000-х років і почало піддаватися сумнівам лише після вторгнення в Ірак у 2003 році. Разом з тим, закріплення довгострокової військової присутності США в Перській затоці супроводжувалося зростанням антиізраїльських і антиамериканських настроїв у ряді країн арабського світу, що прискорило формування передумов для подальших руйнівних конфліктів.

Дипломатична роль США у намаганні врегулювати палестинсько-ізраїльський конфлікт знайшла своє втілення в Угодах в Осло 1993 року. Угоди в Осло [12] стали історичним проливом, вперше заклали інституційну основу ізраїльсько-палестинського врегулювання. Однак їхній частковий і незавершений характер призвів до того, що вони не змогли забезпечити стійкий мир, перетворившись скоріше на проміжний етап, ніж на остаточне вирішення конфлікту. Проте це було перше взаємне визнання між Палестиною та Ізраїлем. Спостерігалося тимчасове зниження рівня прямої конфронтації та переоцінка ролі США як ключового посередника. Однак залишалися невирішеними принципові питання: статус Єрусалима, кордони, біженці, ізраїльські поселення. Зростання недовіри між сторонами зберігалося, водночас відбувалося посилення радикальних груп, які виступали проти угод. Все це в сукупності призвело до зриву мирного ізраїльсько-палестинського процесу в наступні роки, незважаючи на миротворчі зусилля США.

Теракти у США 11 вересня 2001 року стали передумовою для переходу до стратегії «глобальної боротьби із тероризмом». Після терактів 11 вересня вперше в історії було застосовано 5-ту статтю Договору про НАТО. Першою операцією в рамках «Війни проти тероризму» стала операція «Незламна свобода» проти Аль-Каїди й Талібану в Афганістані. Також безпосередньо після терактів у США спланували війну в Іраку 2003 року [13]. І ось це вторгнення було вже помилкою, та спричинило фатальні наслідки для світу.

Військова присутність США в Афганістані тривала цілих 20 років (2001–2021) і має вкрай неоднозначні наслідки для міжнародного авторитету США. Якщо дещо узагальнити результати цієї 20-річної військової кампанії, то для США початковий військовий успіх і демонстрація глобальної сили зрештою змінилися необхідністю тривалої стабілізаційної присутності та значних фінансових витрат, без особливого позитивного результату. Адже усього через декілька тижнів після виведення з Афганістану військового контингенту НАТО і до сьогоднішнього дня Талібан контролює фактично всю територію країни. Із серпня 2021 року таліби проголосили «відновлення Ісламського Емірату Афганістан» [14]. Це свідчить не тільки про неспроможність афганських поміркованих сил (із опорою на армію) протистояти ісламістам, але й про відвертий неуспіх 20-річної американської присутності в Афганістані у справі формування стабільних та дієвих соціальних інститутів (і цей адміністративний вакуум заповнюють радикали).

Вторгнення в Ірак у березні 2003 року стало початком тривалої дестабілізації регіону. Сама ця війна виявилася затяжною і тривала понад 8 років (до грудня 2011 року). З моменту виведення американських військ вибухнула Громадянська війна в Іраку (2011–2017) із ще гіршими наслідками як для Іраку, так і для всього близькосхідного регіону. Спочатку, однак, іракська кампанія з усунення від влади Саддама Хусейна виглядала як успіх США: у березні 2003 року (незважаючи на несхвалення з боку лідерів ряду впливових європейських держав) США, Велика Британія та низка союзних сил провели операцію «Іракська свобода» – масовані авіаудари, швидкий наступ коаліційних військ і падіння режиму в Багдаді вже у квітні 2003 р. Однак надалі, у міру того як ця війна затягувалася з 2003 по 2011 роки, спостерігалися всі типові ознаки переходу до затяжного конфлікту: партизанська війна, міжкланові та міжконфесійні зіткнення (головним чином, між сунітами та шиїтами) в Іраку, і загальне зростання терористичної активності.

Повалення режиму Саддама Хусейна супроводжувалося одночасним руйнуванням державних інститутів і призвело до вакууму влади, який досить швидко заповнили ісламські радикальні угруповання. Прямим наслідком вторгнення в Ірак стала громадянська війна 2011–2017 років, під час якої терористична організація ІДІЛ намагалася поширити свою владу на Ірак, Сирію та сусідні держави. Такий розвиток подій змусив адміністрацію президента Барака Обами повернути американську військову присутність в Ірак у 2014 році, з огляду на наступ бойовиків ІДІЛ на найважливіші міста (Фаллуджа, Мосул, Ербіль) та райони, контрольовані тодішнім законним урядом Іраку. Формально громадянська війна в Іраку завершилася у 2017 році перемогою урядових сил і звільненням всієї території Іраку від ІДІЛ (на практиці ж його бойовики просто занурилися в підпілля).

В цілому ж тут можна констатувати, що вторгнення в Ірак 2003 року (також відоме як Друга війна в Перській затоці) стало прикладом *парадоксу інтервенціонізму*: військовий успіх США не привів до стійкого політичного результату, а навпаки – став каталізатором довгострокової нестабільності, ескалації насильства на Близькому Сході та в Північній Африці, а також зростання антиамериканських настроїв у світі.

Руйнація існуючих політичних порядків на Близькому Сході та в Північній Африці, відома як «Арабська весна» (2010–2012), також відбувалася не без участі США і спричинила ланцюгову реакцію з непередбачуваними наслідками для різних країн, особливо фатальними для Лівії та Сирії. Серія антиурядових протестів, повстань і збройних заколотів, що охопили більшу частину регіону (близько 20 мусульманських країн) із осені 2010 року, призвела до зміни урядів у Тунісі, Єгипті та Ємені, і що набагато гірше – до громадянської війни та розпаду державності в Лівії (яка й донині переживає хаос, насильство і дезінтеграцію), і до громадянської війни у Сирії, з величезною кількістю лівійських та сирійських біженців. За образним висловом деяких політологів, «Арабська весна» закономірно змінилася на «Арабську зиму» [15], яка характеризувалася явною девестернізацією, зростанням нестабільності, релігійного екстремізму (апофеозом цього стала зухвала спроба ІДІЛ створити «всесвітній халіфат» у 2014 році на тлі військових невдач урядових сил Іраку), посиленням авторитаризму, сепаратизму, локальних збройних конфліктів та збільшенням кількості біженців з регіону (що спровокувало міграційну кризу в Європі вже у 2015 році, та зростання євроскептицизму і правого популізму у Франції, Німеччині та багатьох інших країнах ЄС).

«Арабська весна» продемонструвала структурну кризу регіональних політичних систем та *обмежену ефективність американського втручання*, що принципово відрізняло тут роль США порівняно із Першою війною в Перській затоці 1991 року (відновлення суверенітету Кувейту та стримування іракського експансіонізму). Тут було навпаки: замість умиротворення та демократизації інтервенціонізм у багатьох випадках призвів до фрагментації та деструкції державності на Близькому Сході та в Північній Африці.

Далі в нашому політико-філософському аналізі ми наближаємося до проблеми ядерної програми Ірану та різних етапів політики США щодо Ісламської Республіки Іран. З 2015 року між Іраном і групою «п'ять плюс один» (постійні члени Ради Безпеки ООН і Німеччина) діяв Спільний всеосяжний план дій (JCPOA) – міжнародна угода, спрямована на обмеження іранської ядерної програми в обмін на зняття міжнародних санкцій. Угода ця стала ключовим елементом глобальної системи нерозповсюдження ядерної зброї. Тодішня «ядерна згода» почала реалізовуватися з січня 2016 року, після підтвердження МАГАТЕ виконання умов Іраном. Але вже під час свого першого президентського терміну, у 2018 році, Дональд Трамп оголосив про вихід США із JCPOA та відновлення санкцій, що викликало відповідні кроки Ірану щодо поступового порушення обмежень. Мотивація Дональда Трампа залишається до кінця неясною (можливо, Ізраїль і Саудівська Аравія, як ключові союзники США в регіоні, підштовхували Трампа до цього кроку, тоді як ЄС був категорично проти), але сам він характеризував угоду 2015 року як «недостатньо жорстку» і називав тодішню «ядерну угоду» не вигідною для американських інтересів. Це супроводжувалося звинуваченнями (небезпідставними) на адресу Ірану у продовженні розробки різних ракетних програм та дестабілізуючій

регіональній політиці (підтримка Іраном антиізраїльських сил, таких як Хезболла, ХАМАС, хусити, а також підтримка уряду Башара Асада в Сирії, що в цілому відповідало дійсності).

Наслідком виходу США з JCPOA у 2018 році стало відновлення та розширення економічних санкцій проти Ірану, політика «максимального тиску»: нові обмеження на експорт нафти, більш масштабні фінансові санкції. Іран поступово почав відходити від своїх зобов'язань за угодою, щодо відмови від виробництва збагаченого урану. Зниження рівня дотримання ядерних обмежень в Ірані поєднувалося із загостренням економічної кризи через нові санкції, та зміцненням антиамериканської позиції всередині країни. Односторонній вихід США з JCPOA спровокував також нове ускладнення відносин із союзниками (зокрема, із ЄС, думка якого була вкотре проігнорована). У результаті відбувся *підрив довіри до США* як до учасника міжнародних угод, ослаблення режиму нерозповсюдження ядерної зброї у світі, та посилення ролі на Близькому Сході інших держав (Китаю і РФ) як альтернативних партнерів для Ірану (особливо з огляду на введення в експлуатацію у 2011 році компанією «Росатом» Бушерської АЕС, будівництво якої було розпочато у 1975 році концерном Kraftwerk Union, підрозділом Siemens, ще за часів шахського Ірану).

Для об'єктивності слід зазначити, що перший президентський термін Дональда Трампа (2017–2021) мав і позитивні дипломатичні напрацювання. Так, у 2020–2021 рр. за посередництва США було підписано «Авраамові угоди» (мирні договори) між Ізраїлем та деякими арабськими країнами (ОАЕ, Бахрейн, Марокко), які вперше офіційно визнали державу Ізраїль і давали великі надії на запуск процесу нормалізації арабо-ізраїльських відносин.

Виведення американських військ з Афганістану (розпочате в лютому 2020 року за адміністрації президента Трампа і завершене в серпні 2021 року вже за адміністрації президента Байдена) на той момент виглядало як символічний кінець епохи масштабних інтервенцій США. Тепер, із 2026 року, ми бачимо, що це був лише тимчасовий епізод американської геополітики, який протривав недовго.

Примітним є і те, що «Угода про досягнення миру в Афганістані», підписана в Досі 29 лютого 2020 року між США та афганським рухом «Талібан» (зокрема про виведення американських військ та сил їхніх союзників по НАТО до осені 2021 року), була укладена фактично за спиною законного на той момент уряду Афганістану (на чолі з президентом Ашрафом Гані). Таке поспішне виведення контингентів НАТО та швидке падіння поміркованого афганського уряду (вже в серпні 2021 року) під натиском талібів виявилось серйозним викликом для незміцненого громадянського суспільства Афганістану і супроводжувалося масовими репресіями проти тих афганців, хто залишився в країні, будучи прихильниками як США, так і світського Афганістану. Чимало лояльних до США західних сил у світі розцінили подібні дії американців як зрадницькі.

До однієї з найзначніших ескалацій на Близькому Сході за останні декілька років призвело вторгнення терористичного угруповання ХАМАС до Ізраїлю 7 жовтня 2023 року. Ключовий союзник Ізраїлю, США, продемонстрували безумовну підтримку: розгортання воєнно-морських сил США у Східному Середземномор'ї, термінову військову та розвідувальну допомогу. Водночас адміністрація президента Джозефа Байдена намагалася балансувати між беззастережною політичною підтримкою Ізраїлю та гуманітарними аспектами (допомогою цивільному населенню Гази, яке страждає від того, що бойовики намагаються використовувати його як щит під час ізраїльських ударів по Газі), і прагнула запобігти ще більшій ескалації. Але майже всі арабські країни-союзники США, у тому числі порівняно нейтральний Оман, назвали причиною нападу «ізраїльську окупацію палестинських територій» (тож частково цілі ХАМАС щодо зриву діалогу були досягнуті). Загалом же цей напад і відповідна реакція Армії оборони Ізраїлю показали очевидну обмеженість політики США щодо «зменшення залученості» в регіоні, підтвердивши необхідність збереження військової присутності як інструменту стримування та безпеки.

Червень 2025 року ознаменувався ізраїльсько-американською атакою на Іран, яка тепер відома як «Дванадцятиденна війна». Ізраїль розпочав свої атаки проти Ірану з 13 червня

2025 року, протягом цього конфлікту завдавши ударів по близько 1000 цілям в Ірані, включаючи й ядерні об'єкти. 22 червня 2025 року до атак офіційно приєдналися США, виступивши на боці Ізраїлю та завдавши серію ракетно-бомбових ударів по іранських об'єктах ядерної програми. Серед них – завод зі збагачення урану Фордо, ядерний об'єкт у Нетензі, та Ісфаханський центр ядерних технологій і досліджень. За підсумками цієї війни інфраструктура військово-промислового комплексу Ірану зазнала серйозних збитків. Після цього Іран відмовився від співпраці з МАГАТЕ, що поставило під сумнів ефективність міжнародного контролю над його ядерною діяльністю. За оцінками американської розвідки, ці удари не змогли знищити іранську ядерну програму, а лише сповільнили її.

Найбільш виразним свідомством повернення США до попередньої практики *американсько-го інтервенціонізму* можна вважати нинішню американо-ізраїльську війну проти Ірану, розпочату 28 лютого 2026 року (без консультацій США зі своїми союзниками по НАТО, та без мандату Ради Безпеки ООН). Офіційним приводом для нанесення масованого «превентивного удару» по Ірану було названо провал дипломатичних переговорів у Женеві щодо ядерної угоди. США заявили про «неминучу загрозу» та необхідність знищення ядерної інфраструктури Ірану. Втім *те, у якій формі* усе це було зроблене, сигналізує про відверту неповагу нинішньої адміністрації США до своїх партнерів по НАТО, ігнорування інтересів Євросоюзу та монархій Перської затоки (союзників США в регіоні), й зневагу до принципів міжнародного права. Додаткові проблеми подібні кроки США створюють і для України, призводячи до дифузії зусиль наших західних партнерів у підтримці нашої обороноздатності, відтягування ресурсів та відволікання уваги на війну в Ірані. Не кажучи вже про той очевидний факт, що блокування Ормузької протоки та раптовий дефіцит нафти і газу в світі автоматично підтримує військовий бюджет РФ у їхній війні на винищення України.

Через вже більш як місяць масштабних бойових дій у Перській затоці Іран демонструє явну вразливість американських союзників на Близькому Сході та прагне підірвати *авторитет США як гаранта безпеки* в регіоні. Незважаючи на абсолютну військово-технологічну перевагу США та величезні людські, інфраструктурні й економічні втрати Ірану, немає явних підстав очікувати завершення цієї війни беззаперечною перемогою американо-ізраїльської коаліції (маючи на увазі, що всі поставлені ними цілі будуть досягнуті). Тегеран зробив очевидну ставку на виснаження супротивників через руйнівні ракетно-дронові удари, зокрема по цивільній інфраструктурі «невоюючих» арабських країн-союзників США в регіоні, через атаки іранських проксі-сил по Ізраїлю, а також закриття судноплавства в Перській затоці та перешкоджання авіасполученню в регіоні. І усе це в комплексі змушує арабські країни, лояльні до США, дивитися на Америку тепер як на непередбачуваного і недостатньо надійного союзника.

Висновки. Аналіз більш ніж півстолітнього історичного періоду дозволяє оцінити характер трансформації американської політики на Близькому Сході як складного та багаторівневого процесу, в рамках якого змінювалися як стратегічні пріоритети, так і інструменти їх реалізації. Ця еволюція має не лінійний, а хвилеподібний характер, відображаючи і проактивну політику, і адаптацію США до змін міжнародної системи, регіональної конфігурації сил та критичності відповідних викликів.

Коротко підсумовуючи, можна констатувати, що еволюція американської політики в *інструментальному* аспекті ґрунтувалася на поєднанні військово-політичних (війни, військові операції та інтервенції, постійні бази, тимчасові військові контингенти), економічних (торговельних, тарифних, санкційних, інвестиційних), та дипломатичних (миротворчих, інтервенціоністських, посередницьких, коаліційних) практик, з домінуванням окремих із них на різних етапах. Водночас, у *змістовному* аспекті можна говорити про істотну зміну американських пріоритетів: геополітичне стримування СРСР (1950–1980-ті рр.) поступово змінюється домінуванням факторів енергетичної безпеки та захисту союзників США (1970–1990-ті рр.); на зміну цьому приходять пріоритет боротьби із тероризмом (у 2000-х рр.) та спроби демократизації країн регіону (2010-ті); здебільшого провал цих спроб зумовлює перехід до політики

балансування між зменшенням залученості та збереженням впливу в найбільш важливих для США країнах (2020-ті рр. – нині).

При цьому важливо зазначити, що нові пріоритети США не витіснили повністю старі, а накладалися на них, формуючи багатопланову структуру американських інтересів на Близькому Сході. Багато геополітичних, економічних і дипломатичних кроків США, зроблених у близькосхідному регіоні за останні два десятиліття, можна охарактеризувати як суперечливі та дуже неоднозначні для збереження авторитету США як домінуючої світової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Viorst M. *Sandcastles: The Arabs in search of the modern world*. Syracuse : Syracuse University Press, 1995. 414 p.
2. Hahn P. L. Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957. *Presidential Studies Quarterly*. 2006. Vol. 36, № 1. P. 38–47.
3. Segev T. 1967: Israel, the war, and the year that transformed the Middle East. New York : Metropolitan Books, 2007. 688 p.
4. Morris B. *Righteous victims: A history of the Zionist-Arab conflict, 1881–2001*. New York : Vintage Books, 2001. 784 p.
5. Barack D. *The Palestine Liberation Organization: Terrorism and Prospects for Peace in the Holy Land*. Santa Barbara : ABC-CLIO, 2011. 225 p.
6. Licklider R. The Power of Oil: The Arab Oil Weapon and the Netherlands, the United Kingdom, Canada, Japan, and the United States. *International Studies Quarterly*. 1988. Vol. 32, Issue 2. P. 205–226. DOI: <https://doi.org/10.2307/2600627>
7. Resolution 242 (1967) / UN Security Council. 1967. 22 November. (S/RES/242). URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/242\(1967\)](https://docs.un.org/en/S/RES/242(1967))
8. Ansari A. M. *Modern Iran Since 1921: The Pahlavis and After*. London : Longman, 2003. 242 p.
9. Sick G. *All Fall Down: America's Tragic Encounter with Iran*. New York : Penguin Books, 1985. 450 p.
10. Stork J. The Carter doctrine and US bases in the Middle East. *MERIP Reports*. 1980. № 90. P. 3–14. URL: https://pages.pomona.edu/~vis04747/h124/readings/stork_carter_doctrine.pdf
11. Hiro D. *Desert Shield to Desert Storm: The Second Gulf War*. London : Routledge, 1992. 591 p.
12. Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip (Oslo II). 1995. 28 September. URL: <https://jewishvirtuallibrary.org/interim-agreement-on-the-west-bank-and-the-gaza-strip-oslo-ii>
13. Borger J. Bush decided to remove Saddam 'on day one'. *The Guardian*. 2004. 12 January. URL: <https://web.archive.org/web/20210126095025/https://www.theguardian.com/world/2004/jan/12/usa.books>
14. Taliban declares 'war is over in Afghanistan' as foreign powers exit Kabul. *The Guardian*. 2021. 16 August. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/aug/16/taliban-declares-war-is-over-in-afghanistan-as-us-led-forces-exit-kabul>
15. Khallaf S. Displacement in the Middle East and North Africa – between the Arab Winter and the Arab Spring. *International Affairs. Working Paper Series*. 2013. 28 August. #17. URL: https://web.archive.org/web/20141018201147/http://www.aub.edu.lb/ifi/international_affairs/Documents/working_paper_series/20130828_IA_WP_AUB_Paper_on_Displacement_in_Arab_Spring.pdf

REFERENCES

1. Viorst, M. (1995). *Sandcastles: The Arabs in search of the modern world*. Syracuse University Press.
2. Hahn, P. L. (2006). Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957. *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), 38–47.
3. Segev, T. (2007). *1967: Israel, the war, and the year that transformed the Middle East*. Metropolitan Books.
4. Morris, B. (2001). *Righteous victims: A history of the Zionist-Arab conflict, 1881–2001*. Vintage Books.

5. Baracskey, D. (2011). *The Palestine Liberation Organization: Terrorism and prospects for peace in the Holy Land*. ABC-CLIO.
6. Licklider, R. (1988). The power of oil: The Arab oil weapon and the Netherlands, the United Kingdom, Canada, Japan, and the United States. *International Studies Quarterly*, 32(2), 205–226. <https://doi.org/10.2307/2600627>
7. UN Security Council. (1967, November 22). Resolution 242 (1967) (S/RES/242). Retrieved from [https://docs.un.org/en/S/RES/242\(1967\)](https://docs.un.org/en/S/RES/242(1967))
8. Ansari, A. M. (2003). *Modern Iran since 1921: The Pahlavis and after*. Longman.
9. Sick, G. (1985). *All fall down: America's tragic encounter with Iran*. Penguin Books.
10. Stork, J. (1980). The Carter doctrine and US bases in the Middle East. *MERIP Reports*, (90), 3–14. Retrieved from https://pages.pomona.edu/~vis04747/h124/readings/stork_carter_doctrine.pdf
11. Hiro, D. (1992). *Desert Shield to Desert Storm: The second Gulf War*. Routledge.
12. Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip (Oslo II). (1995, September 28). Retrieved from <https://jewishvirtuallibrary.org/interim-agreement-on-the-west-bank-and-the-gaza-strip-oslo-ii>
13. Borger, J. (2004, January 12). Bush decided to remove Saddam 'on day one'. *The Guardian*. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20210126095025/https://www.theguardian.com/world/2004/jan/12/usa.books>
14. Taliban declares 'war is over in Afghanistan' as foreign powers exit Kabul. (2021, August 16). *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2021/aug/16/taliban-declares-war-is-over-in-afghanistan-as-us-led-forces-exit-kabul>
15. Khallaf, S. (2013, August 28). Displacement in the Middle East and North Africa – between the Arab Winter and the Arab Spring. *International Affairs. Working Paper Series*, 17. Retrieved from https://web.archive.org/web/20141018201147/http://www.aub.edu.lb/ifi/international_affairs/Documents/working_paper_series/20130828_IA_WP_AUB_Paper_on_Displacement_in_Arab_Spring.pdf

Stovpets Oleksandr Vasylovych

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Sciences and Humanities
Odessa National Maritime University
34, Mechikov str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8001-4223

Stovpets Vasyl Grygorovych

Candidate of Philological Sciences, Professor,
Professor at the of National and International Law,
Director of the Center for Educational Services
Odessa National Maritime University
34, Mechikov str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2354-2852

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF AMERICAN POLICY IN THE MIDDLE EAST: THE EVOLUTION OF STRATEGIC APPROACHES AND IMPLEMENTATION TOOLS

Relevance of the study. *The importance of studying the evolution of U.S. foreign policy in the Middle East (from the mid-20th century to the present) is determined by the region's continuing high significance in the system of international relations, as well as by the transformation of the global balance of power, and increasing instability amid the growing role of non-state actors and the crisis of traditional regulatory mechanisms. The aim of this study is to identify crucial patterns in the evolution of U.S. strategic priorities in the Middle East and the key factors driving the transformation of American policy in the region. The methodological framework of this study is based on a systemic approach, the dialectical method, the comparative-historical method, and*

*the structural-functional approach, which allow us to examine U.S. policy in the Middle East as a dynamic, multi-level system that evolves under the influence of internal and external factors. **The results of the study** allow us to identify the main stages in the development of this policy: the Cold War period, characterized by a strategy of containment; the post-bipolar stage, marked by the strengthening of U.S. regional dominance; the “war on terror” stage, associated with interventionism and attempts to transform local political regimes; and the contemporary period, distinguished by a transition to a model of selective engagement. Particular attention is paid to the analysis of pivotal events – including regional wars, political crises, and international agreements – that have had a significant impact on shifts in American strategy. It is demonstrated that U.S. policy is nonlinear and adaptive in nature, combining elements of coercive pressure, diplomacy, and economic leverage. The study concludes that the evolution of U.S. policy in the Middle East reflects broader processes of transformation within the international system. At the same time, a consistent pattern emerges: attempts to reduce U.S. involvement in the region are regularly followed by phases of active intervention amid escalating crises, indicating a structural dependence of U.S. strategy on the dynamics of regional instability.*

Key words: *United States, Middle East, global and regional interests, security, geopolitical logic.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 17.023.31:004

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-5>**Харченко Лариса Миколаївна**

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціальної антропології
імені професора І.П.Стогнія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Україна
orcid.org/0000-0002-5731-0531

АНАЛІТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКА СТАНОВЛЕННЯ КРЕАТИВНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження. Стаття присвячена аналітичному осмисленню цифровізації як чинника формування креативно-інноваційного потенціалу особистості. **Метою дослідження** є з'ясування того, яким чином цифровізація як ключовий чинник трансформації креативно-інноваційного потенціалу особистості впливає на формування творчої самореалізації та окреслення механізмів взаємодії людини й цифрового середовища. **Методологічну основу** становить комплексний міждисциплінарний підхід, що дає змогу всебічно проаналізувати процес розвитку креативно-інноваційного потенціалу особистості в умовах цифровізації. Філософський аналіз дозволив уточнити, що головним суб'єктом інноваційного середовища є сама людина та її культурні надбання. Результати дослідження засвідчують, що філософсько-аналітичне осмислення сучасних форм взаємодії людини, культури та освіти в умовах цифровізації базується на розумінні людини як центрального елементу інноваційно-інформаційного суспільства. Розглянуто взаємодію цих складових як процесу взаємного перетворення особистості та світу, де світ набуває людського виміру, існує для людини та разом із нею, а людина інтегрується у світ і формується через нього. Проаналізовано вплив цифрових технологій на розвиток когнітивних, творчих та соціально-комунікативних компетенцій. Особлива увага приділена філософським і теоретичним аспектам взаємодії людини та цифрового середовища, а також механізмам, через які цифровізація сприяє становленню особистісного потенціалу для інноваційної діяльності. Акцентовано на тому, що це зумовлює необхідність розвитку креативно-інноваційного потенціалу особистості у контексті теорій складності та інноваційних підходів. Висвітлено ключові виклики та перспективи, що постають перед особистістю у цифрову епоху, а також запропоновано концептуальні підходи до оптимізації розвитку креативно-інноваційного потенціалу в умовах стрімкої технологічної трансформації. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз конкретних способів впровадження цифрових технологій у сферу освіти, професійного зростання та творчої активності, з особливою увагою до філософсько-аналітичного підходу.

Ключові слова: цифровізація, креативно-інноваційний потенціал, особистість, інформаційне суспільство, трансформація, інформаційно-аналітична діяльність, критичне мислення.

Вступ. Сучасна епоха характеризується стрімкою цифровізацією, яка не лише трансформує соціальні та економічні процеси, а й суттєво впливає на розвиток особистості. Цифрові технології створюють нові умови для мислення, навчання, комунікації та творчої самореалізації, що робить актуальним дослідження їхнього впливу на креативно-інноваційний потенціал людини.

Філософський аналіз цифровізації дозволяє осмислити не лише практичні, а й онтологічні та гносеологічні аспекти взаємодії людини та технологій. Креативно-інноваційний потенціал особистості розглядається як інтегративна властивість, що включає здатність до генерації нових ідей, адаптації до змін та реалізації інноваційних проєктів. Дослідження таких проце-

сів у цифровому середовищі потребує аналітичного підходу, здатного поєднувати філософське осмислення та практичну спрямованість.

Аналіз трансформаційних процесів взаємодії людини, культури та освіти в умовах цифрового суспільства спирається на розуміння того, що центральною ланкою інноваційно-інформаційного простору виступає саме людина, її місце у соціокультурному середовищі та процес становлення культурних цінностей. У більш широкому вимірі таку взаємодію можна трактувати як динамічний процес взаємного перетворення особистості й реальності, що її оточує. Світ у цьому контексті набуває людського сенсу, оскільки він постає як простір, що існує для людини та формується разом із нею, тоді як сама людина інтегрується у структуру буття, перебуваючи в постійному діалозі з навколишнім середовищем.

Подібне розуміння актуалізує проблему розвитку креативно-інноваційного потенціалу особистості, який розглядається як важливий чинник осмислення та реалізації сучасних ідей складності, інноваційності й динамічних соціокультурних змін.

Філософське осмислення цифровізації вказує на необхідність усвідомленого підходу до взаємодії з технологіями. Виклики включають ризики інформаційного стресу, дегуманізації творчого процесу та залежності від алгоритмічних рішень. Перспективи розвитку креативно-інноваційного потенціалу передбачають інтеграцію цифрових інструментів із ціннісними та етичними орієнтирами, а також формування стратегій саморегуляції та критичного аналізу інформації.

Мета статті – аналітично осмислити цифровізацію як фактор формування креативно-інноваційного потенціалу особистості та визначити основні механізми цієї взаємодії.

Цифровізація виступає комплексним соціально-технічним процесом, який трансформує способи отримання знань, спілкування та творчої діяльності. У філософському аспекті цифрове середовище виступає як «простір можливостей» для розвитку нових когнітивних стратегій та форм самоорганізації.

Таким чином, цифрові платформи стимулюють розвиток таких компетенцій, як критичне мислення, здатність до синтезу інформації та інноваційне вирішення проблем. Водночас вони створюють виклики, пов'язані з інформаційним перевантаженням, фрагментацією уваги та необхідністю постійної адаптації до технологічних змін.

Інноваційні трансформації, характерні для сучасного суспільства, постають як об'єктивна реальність, що формує нові вимоги до психологічних і особистісних характеристик людини. У зв'язку з цим у науковому середовищі зростає інтерес до осмислення такого явища, як інноваційний потенціал особистості. Цей феномен зазвичай пов'язують із орієнтацією на саморозвиток, відкритістю до нових ідей, здатністю до творчого продукування оригінальних рішень, а також із готовністю сприймати, засвоювати, поширювати й упроваджувати новації задля суспільного поступу.

Отже, одним із важливих завдань сучасності є становлення особистості, яка володіє високим рівнем інноваційного потенціалу. Водночас практичний досвід свідчить про те, що на сьогодні відсутня універсальна та достатньо апробована методологія його формування. Саме тому особливої актуальності набувають наукові пошуки, спрямовані на з'ясування шляхів і механізмів розвитку інноваційного потенціалу людини.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано комплексний міждисциплінарний підхід, що дає змогу всебічно проаналізувати процес розвитку креативно-інноваційного потенціалу особистості в умовах цифровізації. Філософський аналіз дозволив уточнити, що головним суб'єктом інноваційного середовища є сама людина та її культурні надбання. Системний підхід дав змогу розглядати креативно-інноваційний потенціал, що включає такі компоненти: когнітивний – здатність до генерації нових ідей, аналізу та синтезу знань; емоційно-мотиваційний – внутрішня мотивація до самореалізації та інноваційної діяльності та соціально-комунікативний – здатність до інтерактивної взаємодії та колективного творчого процесу. Таким чином, цифровізація стимулює розвиток усіх трьох компонентів, надаючи інструменти для візуалізації ідей, спільного проєктування та дистанційного навчання.

Результати. Креативно-інноваційний потенціал особистості охоплює сукупність знань, інформаційних ресурсів, технологічних можливостей, професійного досвіду людини, а також матеріальних і організаційних засобів, необхідних для розроблення нових рішень і подолання різноманітних проблем у діяльності організацій. Йдеться передусім про завдання економічного, інфраструктурного, соціального, виробничого та екзистенційного характеру. Реалізація такого потенціалу спрямована на стимулювання економічного розвитку, що передбачає використання передових технологій та ефективних організаційних механізмів. Саме вони виступають важливим джерелом сучасних технологічних змін, здатних забезпечити поступальне зростання суспільства.

Водночас варто наголосити, що стратегічні напрями модернізації українського суспільства в умовах формування цифрової цивілізації пов'язані з оптимізацією інформаційно-інвестиційної складової розвитку. Такий підхід покликаний сприяти технологічному оновленню держави, прискоренню економічної динаміки та зміцненню її соціально-економічного потенціалу. Досягнення цих цілей потребує системних інвестицій у наукову сферу, культуру та освіту. Важливим завданням також є подолання інфраструктурних дисбалансів, що стримують розвиток. Ефективний поступ можливий за умови синхронного зростання наукового, освітнього, людського та інфраструктурного потенціалів, основою чого має стати розвиток системного мислення як ключового принципу сучасного публічного управління та адміністрування [1].

Як підкреслює Соснюк О. П. «Формування творчої індивідуальності професіонала розуміється як динамічний інноваційний процес перетворення і саморозвитку особистості» [5, с. 207].

Результати дослідження засвідчують, що вході аналітичного розгляду виявлено кілька ключових механізмів, зокрема те, що доступ до інформаційних ресурсів розширює когнітивний горизонт і стимулює критичне мислення; інтерактивні середовища та симуляції сприяють практичному формуванню навичок та інноваційних рішень; цифрові комунікаційні платформи розвивають соціальні компетенції, колективне мислення та креативне співробітництво; аналітичні та прогнозні інструменти дозволяють оцінювати ефективність власних ідей і стратегій розвитку.

Зокрема підкреслюється, що інноваційна діяльність тісно взаємопов'язана з творчими процесами, які включають пошук та аналіз інформації, генерування нових ідей і прийняття оригінальних, нестандартних рішень. Акцентується увага на провідному значенні креативної складової в структурі інноваційного потенціалу особистості. Оскільки, рівень розвитку творчих здібностей безпосередньо визначає готовність людини до інноваційної діяльності, а також її спроможність до підприємницької ініціативи.

З урахуванням цього можна зробити висновок, що креативний компонент є системоутворювальним елементом інноваційної діяльності, оскільки він супроводжує та забезпечує реалізацію всіх її етапів.

Дослідники наголошують, що застосування онтоантропологічного підходу дає можливість усвідомити: цифрові практики трансформують не лише зовнішні форми людської діяльності, а й більш глибокі виміри буття. Вони позначаються на способах структурування часу, змінюють характер міжособистісної комунікації, а також впливають на процеси саморефлексії та формування смислів [2, с. 174].

Формування креативно-інноваційного потенціалу особистості в умовах поширення цифрових технологій потребує розвитку алгоритмічного мислення та відповідного рівня культурної компетентності, що постають важливими тенденціями цифровізації й визначають її вплив на становлення творчого потенціалу людини. У цьому контексті особливої значущості набувають ключові концепти дослідження, до яких належать інформаціологічні виміри суспільного розвитку, алгоритмічне мислення та культура, а також процеси цифровізації й інформатизації.

Особливості формування алгоритмічного мислення і культури як концепції ефективного менеджменту полягають у розвитку та удосконаленні специфічних уявлень, умінь і навичок, пов'язаних з технологіями алгоритмів, комп'ютерною грамотністю, можливостями автомати-

зації, роботизації та цифровізації, втілених у тих чи інших формах діяльності людини, виробництва та алгоритмічних процесах, які змінили уявлення людей про світ і самих себе [1].

Особливості формування алгоритмічного мислення і культури проявляються саме у тому, що вони є результатом Четвертої промислової революції, яка культивує відповідне ставлення до технологій та виникла як результат розповсюдження алгоритмів і проявляються як наслідок функціонування комп'ютерної техніки, робототехніки, автоматизації, телекомунікації і розкриваються як прояви практичного застосування штучного інтелекту, глибинного навчання, нейромереж в епоху глобалізації та Четвертої промислової революції [1].

Формування алгоритмічного мислення і культури може мати і негативні наслідки, пов'язані із загрозою перетворення людини на додаток до машини і поглинання її відчуженням від її власної сутності, що має загрозливі масштаби розповсюдження. Цифровізація сприяє тому, що на соціальному рівні активно змінюється парадигма праці і спілкування, а також те, як ми позиціонуємо себе, видобуваємо інформацію, спілкуємося; як на державному рівні розбудовуються уряд, державні установи, а разом з ними і вся система освіти, охорони здоров'я і транспорту [1].

Розвиток алгоритмічного мислення і алгоритмічної культури як тенденція цифровізації здійснює потенційний позитивний вплив комп'ютерних алгоритмів на зростання економіки, викликаного виробництвом знань та інновацій, формуванням парку високих технологій як прототипу суспільства інновацій. Цінності алгоритмічної культури організацій мають величезний вплив на працівників і розробку технологій, щоб оптимізувати центр обробки даних за допомогою нейронних мереж [1].

Формування креативно-інноваційного потенціалу особистості в умовах цифровізації пов'язане із формуванням алгоритмічного мислення як способу мислення, зосередженого на сукупності ідей, принципів, патернів поведінки, що складаються з багатьох взаємопов'язаних частин, з сукупності алгоритмів та їх технологій, що досліджують функціонування інформаційно-інноваційного суспільства, вивчення якого можна дослідити за допомогою алгоритмів, детермінованих інформаційно-комп'ютерними технологіями, що використовуються для цифрового відтворення системи та виживання організації в умовах невизначеності та адаптації до змін [1].

Як підкреслює Дяченко Н. П. технологічний поступ упродовж історичного розвитку виступав одним із ключових чинників інноваційної динаміки. Саме відкриття та створення нових технологічних рішень сприяють модернізації виробничих процесів, а також оновленню товарів і послуг, що забезпечує подальший розвиток економіки [3, с. 14].

Алгоритмічна культура представляє собою сукупність ідей, принципів, концептів вивчення основоположних проблем про цифровий світ, а також розв'язання проблем повсякденності, які є основою для багатьох відомих алгоритмів добування даних. Це загальні принципи аналітичного і системного мислення з використанням даних, необхідних для найкращого вирішення проблем, адже вивчення внутрішньої роботи комп'ютерів здатне підказати нам, як думати і які рішення приймати, у що вірити і як поводитися, що вимагає знання когнітивних, комп'ютерних і поведінкових наук, які розгортаються між людським пізнанням та обчисленнями з метою отримання передбачуваного результату та пошуку алгоритмів у вирішенні людських проблем глобальної урбанізації [1].

Необхідність технологічного підходу в реалізації інновацій пояснюється потребою впорядкувати й стандартизувати дії всіх учасників нововведень, оптимізувати використання ресурсів та забезпечити їх раціональне застосування у широкому масштабі. Застосування технологій дає змогу систематизувати процеси впровадження інноваційних рішень і підвищити ефективність їхнього управління. В результаті технологізація розширює можливості суб'єктів інноваційної діяльності, оскільки базується на використанні перевірених і надійних алгоритмів виконання складних або повторюваних завдань. Це скорочує час, витрачений на рутинні операції, і водночас дозволяє зосередити інтелектуальні зусилля на творчому пошуку нових, нестандартних рішень, необхідних для вирішення специфічних проблем [4].

Процес розвитку креативно-інноваційного потенціалу особистості в умовах цифровізації охоплює комплекс знань, інформаційних ресурсів, технологічних засобів та практичного досвіду людини, а також матеріальні ресурси, необхідні для створення рішень та реалізації завдань організацій. Це стосується економічних, соціальних, інфраструктурних, виробничих і екзистенційних аспектів, спрямованих на стимулювання економічного зростання, підвищення доходів та забезпечення соціальної справедливості, із застосуванням цифрових інструментів, технологій і методологій менеджменту [1].

Ці складові створюють сприятливі умови для впровадження нових продуктів і підвищення загальної ефективності діяльності підприємства. Вони відкривають додаткові можливості для технологічного розвитку та раціонального використання ресурсів, сприяють зростанню продуктивності виробництва та добробуту працівників інноваційних організацій. Водночас реалізація цих змін передбачає суттєву модернізацію виробничих процесів, що спрямована на стимулювання економічного зростання та посилення конкурентоспроможності підприємства.

Висновки. Цифровізація виступає потужним чинником формування креативно-інноваційного потенціалу особистості, стимулюючи когнітивний, емоційно-мотиваційний та соціально-комунікативний розвиток.

Таким чином, креативно-інноваційний потенціал особистості значною мірою сприяє прогресу інновацій як різновиду соціальних змін, що можуть привести до посилення конкурентоспроможності. В основі креативно-інноваційного потенціалу особистості постають нові мета-ідеї, що впливають на інновації, котрі найбільш ефективно підтримуються за допомогою мережі цифрових приладів, розвитку алгоритмічного мислення і культури.

Інноваційно-креативний потенціал особистості викликаний технологічним розвитком, завдяки якому створюються нові програмні продукти, формуються нові бізнес-цінності, формується алгоритмічне мислення і алгоритмічна культура як система, що споживає і трансформує інформацію, створює інновації. В основі конкурентних переваг творчого та інноваційного потенціалу особистості є перехід від креативності до інноваційного виробництва та їх впровадження у масове виробництво, поєднання циклів науково-дослідних розробок та виробництва, освоєння нових видів продукції і впровадження нових технологій та зростання об'ємів виробництва за рахунок алгоритмічного мислення і культури [1].

Отже, філософсько-аналітичний підхід дозволяє осмислити не лише практичний, а й онтологічний та гносеологічний виміри взаємодії людини та цифрового середовища. Для оптимізації розвитку потенціалу особистості необхідно балансувати технологічні можливості з етичними та ціннісними принципами, формувати критичне мислення та здатність до саморегуляції в умовах інформаційного перевантаження.

Перспективою подальших досліджень є вивчення конкретних моделей інтеграції цифрових технологій у процеси освіти, професійного розвитку та творчої діяльності, зокрема через призму філософсько-аналітичного осмислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронкова В. Г. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія / В. Г. Воронкова, В. О. Нікітенко. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с.
2. Гамерник Н. М., Логуш В. В., Сербай І. Д. Повсякденність, цифровізація та креативність у навчальному просторі: онтоантропологічний аналіз. *Культурологічний альманах*. Вип. 4 (16). 2025. С. 171-178. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.4.19>
3. Дяченко Н. П. Концептуальні засади інноваційного розвитку: теоретичний аспект. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. № 3. 2025. С.10-18. DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.3.02>
4. Коновальчук І. І. Методологічні підходи до аналізу інноваційної діяльності суб'єктів нововведень. *Проблеми освіти: Наук-метод. зб.* Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Спец. вип. № 85. С. 63-69.
5. Соснюк О. П. Тренінгові технології розвитку інноваційного потенціалу особистості. *Наука і освіта*. № 7. 2008. С. 207–211.

REFERENCES

1. Voronkova, V. H., & Nikitenko, V. O. (2022). *Filosofia tsyfrovoy lyudyny i tsyfrovoho suspilstva: teoriia i praktyka* [Philosophy of the Digital Human and Digital Society: Theory and Practice] [Monohrafiia]. Lviv-Torun: Liha-Pres.
2. Hamernyk, N. M., Lohush, V. V., & Serbai, I. D. (2025). Povsiakdennist, tsyfrozatsiia ta kreatyvnist u navchalnomu prostori: ontoantropolohichniy analiz [Everyday Life, Digitalization, and Creativity in the Learning Environment: An Onto-Anthropological Analysis]. *Kulturologichnyi almanakh*, 4(16), 171–178. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.4.19>
3. Diachenko, N. P. (2025). Kontseptualni zasady innovatsiinoho rozvytku: teoretychnyi aspekt [Conceptual Foundations of Innovative Development: Theoretical Aspect]. *Sotsialnyi rozvytok: ekonomiko-pravovi problemy*, 3, 10–18. DOI: 10.70651/3083-6018/2025.3.02.
4. Konovalchuk, I. I. (2015). Metodolohichni pidkhody do analizu innovatsiinoi diialnosti subiektiv novoveden [Methodological Approaches to the Analysis of Innovative Activity of Subjects of Innovations]. *Problemy osvity: Naukovo-metodychnyi zbirnyk Instytutu innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy*, Spets. vyp. 85, 63–69.
5. Sosniuk, O. P. (2008). Treninhovi tekhnolohii rozvytku innovatsiinoho potentsialu osobystosti [Training Technologies for Developing the Innovative Potential of Personality]. *Nauka i osvita*, 7, 207–211.

Kharchenko Larysa Mykolaivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy and Social Anthropology
named after Prof. I. P. Stohniy
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
30, Sukhomlynskyi str., Pereiaslav, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5731-0531

ANALYTICAL UNDERSTANDING OF DIGITALIZATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A PERSON'S CREATIVE AND INNOVATIVE POTENTIAL

Relevance of the study. *The article is devoted to the analytical understanding of digitalization as a factor in the formation of the creative and innovative potential of the individual. The purpose of the study is to clarify how digitalization as a key factor in the transformation of the creative and innovative potential of the individual affects the formation of creative self-realization and outline the mechanisms of interaction between a person and the digital environment. The methodological basis is a comprehensive interdisciplinary approach, which allows for a comprehensive analysis of the process of developing the creative and innovative potential of an individual in the conditions of digitalization. Philosophical analysis made it possible to clarify that the main subject of the innovative environment is the person himself and his cultural heritage. The results of the study show that the philosophical and analytical understanding of modern forms of interaction between man, culture and education in the conditions of digitalization is based on the understanding of man as the central element of the innovative and information society. The interaction of these components is considered as a process of mutual transformation of the individual and the world, where the world acquires a human dimension, exists for man and together with him, and man is integrated into the world and is formed through it. The impact of digital technologies on the development of cognitive, creative and socio-communicative competencies is considered. Special attention is paid to the philosophical and theoretical aspects of the interaction between a person and the digital environment, as well as the mechanisms through which digitalization contributes to the formation of personal potential for innovative activity. It is emphasized that this necessitates the development of the creative and innovative potential of the individual in the context of theories of complexity and innovative approaches. The key challenges and prospects facing the individual in the digital age are highlighted, and conceptual approaches to optimizing the development of creative and innovative potential in the context of rapid technological transformation are*

proposed. Further research could be aimed at analyzing specific ways of implementing digital technologies in the field of education, professional growth, and creative activity, with particular attention to a philosophical and analytical approach.

Key words: *digitalization, creative and innovative potential, individual, information society, transformation, information and analytical activities, critical thinking.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 101.1:316

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-6>**Хоменко Віталій Віталійович**

аспірант кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0009-0000-4423-2864

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ І РЕКОНФІГУРАЦІЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Актуальність дослідження зумовлена глибокими трансформаціями українського суспільства під впливом цифровізації, що супроводжуються ризиками втрати людиноцентричних орієнтирів та редукації гуманістичних цінностей до інструментальних параметрів ефективності. В умовах зростання алгоритмічного управління та платформної влади особливої ваги набуває проблема збереження людської гідності, критичного мислення та етичної автономії особистості в цифровому середовищі.

Метою статті є філософське осмислення процесів інтеграції гуманістичних цінностей в українське суспільство в умовах цифрової трансформації та обґрунтування концепції «цифрового гуманізму» як нової аксіологічної парадигми.

Методологічну основу дослідження становлять соціально-філософський, аксіологічний, феноменологічний та критичний підходи, що дозволяють розкрити взаємозв'язок між технологічними змінами та трансформацією ціннісних структур. Застосовано також елементи герменевтичного аналізу для інтерпретації сучасних освітніх і соціальних практик.

У результаті дослідження встановлено, що цифрова трансформація не є нейтральним процесом, а виступає чинником глибокої реконфігурації соціальної реальності, що впливає на структуру знання, форми комунікації та механізми соціалізації. Доведено, що домінування технократичної логіки призводить до загрози алгоритмічної редукації людської суб'єктності, посилення соціальної нерівності та формування нових форм контролю. Обґрунтовано необхідність впровадження концепції цифрового гуманізму, яка передбачає підпорядкування технологій цілям розвитку особистості, збереження культурної ідентичності та утвердження етичної відповідальності.

Визначено, що ключову роль у цьому процесі відіграє система освіти, яка має трансформуватися у простір формування критичної цифрової свідомості, здатної до рефлексії, етичного вибору та протидії алгоритмічним маніпуляціям. Запропоновано розглядати університет як інституцію захисту гуманістичних цінностей у цифрову епоху та осередок формування відповідального цифрового громадянина.

Ключові слова: цифрова трансформація, гуманізм, цифровий гуманізм, людиноцентризм, алгоритмічне управління, освіта, суб'єктність, критичне мислення, цифрове суспільство.

Вступ. Головним і найбільш небезпечним викликом нашої складної епохи виступає зовсім не сама по собі форсована технологізація суспільного розвитку, а фундаментальна проблема збереження справжнього людського виміру під нищівним тиском машинної логіки. Офіційні державні стратегії, зокрема ті амбітні програми, що регулярно оприлюднюються Міністерством цифрової трансформації України, часто і цілком виправдано фокусуються на інфраструктурному забезпеченні та розвитку суто технічних навичок населення, проте такий інструментальний підхід має суттєві обмеження, оскільки він залишає поза увагою екзистенційні наслідки переходу до цифрового буття [7]. Інституційна інерція управлінського апарату схильна примітивно вимірювати успіх будь-яких освітніх реформ кількістю закупленого комп'ютерного обладнання чи підключених до швидкісного інтернету університетських ауди-

торій, свідомо ігноруючи той тривожний факт, що фізична наявність гаджета жодним чином не гарантує автоматичного духовного чи інтелектуального зростання здобувача вищої освіти.

В. Андрущенко, здійснюючи свій масштабний соціально-філософський аналіз повоєнної системи освіти, абсолютно справедливо наголошує на тому, що без міцного ціннісного стрижня та національного виховання будь-яка комп'ютеризація неминуче перетворюється на руйнівну силу, яка стрімко атомізує суспільство і позбавляє людину її природної здатності до емпатії та соціальної солідарності [1, с. 7].

Метою статті є філософське осмислення процесів інтеграції гуманістичних цінностей в українське суспільство в умовах цифрової трансформації та обґрунтування концепції «цифрового гуманізму» як нової аксіологічної парадигми.

Методологічну основу дослідження становлять соціально-філософський, аксіологічний, феноменологічний та критичний підходи, що дозволяють розкрити взаємозв'язок між технологічними змінами та трансформацією ціннісних структур. Застосовано також елементи герменевтичного аналізу для інтерпретації сучасних освітніх і соціальних практик.

Результати. Ми маємо об'єктивно визнати, що соціальні автоматизми сучасного глобального ринку неблаганно підштовхують заклади освіти до перетворення на звичайні центри з надання послуг цифрової сертифікації, де живе, пульсуюче тіло педагогічної взаємодії безжально розчиняється в холодних, розрахованих масивах великих даних та стандартизованих тестових метриках. Репресивна школа новітнього технологічного детермінізму намагається переконати нас у фатальній невідворотності процесу повної заміни живого викладача на досконалу систему штучного інтелекту, що є прямим посяганням на саму антропологічну сутність процесу передачі унікального культурного досвіду між різними поколіннями громадян. Відповідно, наше першочергове стратегічне завдання полягає у вибудові такої міцної архітекτονіки освітнього простору, де інноваційні цифрові інструменти будуть суворо підпорядковані високим завданням духовного виробництва, а не виступатимуть як самодостатні ідоли, яким суспільство приносить у жертву когнітивну свободу своїх дітей. Український цивілізаційний вибір категорично вимагає збереження цього сакрального людиноцентричного виміру, оскільки лише нація, здатна захистити свій суверенний розум від повного алгоритмічного поневолення, має історичні шанси на виживання та процвітання в жорстких умовах мінливого глобалізованого світу.

Поглиблюючи аналіз цієї проблеми, ми мусимо констатувати, що нестримна алгоритмізація освітнього ландшафту створює ілюзію повної керованості та прозорості навчального процесу, хоча насправді вона формує непроникну інфраструктурну владу платформ, яка диктує свої невидимі закони всім учасникам академічної взаємодії. Згідно з ґрунтовними висновками, поданими в Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, некритичне захоплення іноземними освітніми технологіями без їхньої глибокої філософської та педагогічної експертизи створює реальні загрози для національної безпеки та збереження культурної ідентичності молодій державі [8, с. 112]. Ми маємо справу з надзвичайно небезпечною епістемологічною підміною, коли складний, багатовимірний процес формування цілісної особистості цинічно редукується до набору вимірюваних компетенцій, які легко зчитуються алгоритмами для подальшого формування рейтингів успішності та визначення ринкової вартості майбутнього працівника. В. Биков, детально розглядаючи моделі організаційних систем відкритої освіти, дуже влучно зауважує, що справжня відкритість полягає не лише в технологічному доступі до баз даних, а передусім у готовності системи підтримувати вільний, нешаблонний творчий пошук, який часто не вписується в жорсткі параметри машинної оптимізації [2, с. 84].

Відтак, головний виклик нашої епохи полягає у здатності академічної спільноти провести чітку демаркаційну лінію між тими рутинними операціями, які можуть і повинні бути автоматизовані для полегшення праці, і тими екзистенційними актами пізнання, які принципово не підлягають оцифруванню без втрати свого первинного сенсу. Просторовий вимір нашого мислення катастрофічно звужується під тиском цієї процесуальної текучості, оскільки здобу-

вач освіти дедалі рідше отримує можливість залишитися наодинці зі складним філософським текстом, будучи постійно підключеним до мережових стимулів, які вимагають його миттєвої і часто поверхневої реакції на зовнішні подразники. Наш стратегічний ресурс міцно криється у збереженні тих класичних академічних традицій, які плекають здатність до тривалого інтелектуального зусилля, що є єдиною надійною протиотрутою проти масового поширення кліпового мислення та формування слухняного, легко керованого натовпу цифрових споживачів. Формується нагальна потреба у створенні єдиного простору усвідомленого спротиву цій дегуманізуючій оптимізації, де кожен університет має стати непохитною фортецею захисту людської гідності перед обличчям бездушних, хоча й надзвичайно ефективних комп'ютерних систем оцінювання та контролю.

У контексті зазначених викликів класичний європейський гуманізм мусить бути не просто збережений як музейний експонат, а глибоко і системно переосмислений як дієвий «цифровий гуманізм», здатний запропонувати адекватні світоглядні відповіді на екзистенційні загрози нової технологічної епохи. Цей оновлений концепт радикально відрізняється від наївного луддизму, оскільки він абсолютно не протиставляє живу людину сучасній машині у форматі непримиренної боротьби на знищення, а натомість шукає оптимальні, етично вивірені шляхи для їхнього гармонійного та взаємовигідного співіснування в рамках єдиного соціотехнічного асамбляжу.

В. Кремень у своїй фундаментальній праці з філософії людиноцентризму аргументовано доводить, що справжній прогрес можливий лише тоді, коли всі без винятку наукові відкриття та технічні інновації жорстко підпорядковуються вищій меті всебічного розгортання творчого потенціалу особистості, а не стають самоціллю [5, с. 150–152]. Цифровий гуманізм категорично відкидає популярну серед технократів ідею про те, що людина є лише недосконалим біологічним алгоритмом, який потребує негайного вдосконалення або повної заміни штучним інтелектом заради досягнення абстрактної універсальної ефективності та безпомилковості в управлінні світом. Ми наполягаємо на тому, що саме ті унікальні властивості, які алгоритми класифікують як системні недоліки або когнітивні похибки – наша здатність до непередбачуваності, ірраціонального милосердя, сумніву та емоційної вразливості – і становлять справжню, невідчужувану сутність нашого виду, яка підлягає безумовному захисту.

В. Воронкова та В. Нікітенко, ретельно аналізуючи філософію цифрової людини і цифрового суспільства, слушно застерігають, що без цього гуманістичного запобіжника людство ризикує дуже швидко скотитися в прірву нової цифрової диктатури, де права особистості будуть нівельовані заради безперервної роботи державних баз даних [3, с. 315]. Ландшафт нашої освітньої системи має бути негайно перепланований таким чином, щоб кожна навчальна дисципліна, від програмування до літературознавства, викладалася крізь призму цього оновленого ціннісного підходу, формуючи в молоді розуміння того, що технологія завжди є лише інструментом у руках вільного суб'єкта. Відбувається складний життєвий цикл морального відродження нації, де утвердження ідей цифрового гуманізму стає ключовим фактором забезпечення нашого духовного суверенітету та здатності самостійно визначати траєкторію свого майбутнього цивілізаційного розвитку в мінливому середовищі.

Розгортаючи аргументацію на користь цієї нової філософської парадигми, маємо чітко усвідомити, що цифровий гуманізм вимагає від нас формування абсолютно нового типу відповідальності, яка виходить далеко за межі традиційної етики міжособистісних відносин індустріального суспільства. Коли сучасний індивід вступає у взаємодію зі складними нейромережами та предиктивними алгоритмами, він стає співтворцем тієї гібридної реальності, яка згодом матиме безпосередній вплив на долі мільйонів інших людей, що вимагає від нього надзвичайної когнітивної пильності та моральної зрілості.

Ми стикаємося з необхідністю подолання тієї небезпечної інституційної інерції, яка дозволяє транснаціональним технологічним гігантам знімати з себе будь-яку юридичну та моральну відповідальність за деструктивні соціальні наслідки роботи їхніх платформ, перекладаючи весь тягар провини на плечі невидимого і безликого алгоритму. Репресивна школа новітнього датаїзму цілеспрямовано намагається нав'язати нам думку про те, що алгоритмічні рі-

шення є апріорі об'єктивними і політично нейтральними, хоча насправді кожен рядок коду завжди містить у собі приховані ідеологічні упередження та комерційні інтереси своїх конкретних земних розробників. Саме тому духовне виробництво у вітчизняних університетах мусить бути спрямоване на демістифікацію штучного інтелекту, озброюючи майбутніх фахівців концептуальним апаратом для розпізнавання та жорсткої критики тих алгоритмічних упереджень, які здатні поглиблювати соціальну нерівність чи дискримінувати громадян. Український цивілізаційний вибір безапеляційно стверджує, що жодна машинна ефективність не може виправдати порушення базових прав людини, а відтак, будь-яка цифрова система має підлягати суворому етичному аудиту з боку незалежного громадянського суспільства та академічної спільноти. Системний ефект такого відповідального підходу полягає у створенні надійних передумов для побудови справді демократичного цифрового простору, де інфраструктурна влада платформ буде поставлена під жорсткий суспільний контроль задля забезпечення спільного блага та сталого розвитку нації.

Цей необхідний синтез людського і технологічного неможливий без глибокого переосмислення просторових характеристик освітнього середовища, яке має еволюціонувати від закритої інституційної структури до відкритої, динамічної екосистеми, здатної асимілювати інновації без втрати власної культурної ідентичності. Спроба концептуалізувати цей захист суб'єктності вимагає від нас свідомої відмови від розуміння освітнього середовища як жорстко детермінованої, закритої системи, актуалізуючи натомість новаторську ідею незамкненого освітнього ландшафту, де завжди залишається вільний простір для непередбачуваного творчого акту.

Таке масштабне переосмислення освітнього ландшафту, про яке дуже докладно пише С. Терепищій у своїх наукових працях, дозволяє розглядати процес пізнання не як механічний рух задалегідь заданим алгоритмічним коридором, а як вільне, самостійне розгортання людського потенціалу в безмежному просторі національної та світової культури [9, с. 215]. У цьому незамкненому ландшафті цифрові технології виконують роль потужних навігаційних інструментів, які допомагають здобувачу орієнтуватися в океані інформації, але ніколи не підміняють собою його власної здатності до цілепокладання, сумніву та етичного вибору, що формують ядро особистості. Соціальні автоматизми часто підштовхують освітній менеджмент до уніфікації всіх навчальних траєкторій заради спрощення процедур контролю та звітності, проте живе тіло освіти чинить природний опір цій бюрократичній редукції, вимагаючи індивідуального підходу до кожної людської долі, яка не вписується в прокрустове ложе стандартів. Ми маємо рішуче стати на захист цієї педагогічної свободи, розуміючи, що духовне виробництво ніколи не було і не може бути конвеєрним процесом, оскільки воно завжди спирається на унікальний, неповторний екзистенційний діалог між Вчителем і Учнем, який відбувається тут і зараз у реальному часі.

«Географія» нашої академічної взаємодії мусить стати простором довіри та взаємоповаги, де помилка студента розглядається не як системний збій, що підлягає негайному алгоритмічному виправленню, а як необхідний, природний етап на важкому шляху до здобуття справжньої життєвої мудрості та професійної зрілості. Відбувається безперервний процес плекання вільного духу, завдяки якому українська нація зберігає свій потужний стратегічний ресурс, здатний генерувати нетривіальні рішення для подолання найскладніших цивілізаційних криз у нашому турбулентному сьогоденні.

Визнаючи неминучість співіснування з алгоритмічними системами, ми доходимо логічного висновку, що сучасна освіта повинна кардинально змінити свій фокус: від простого формування набору прикладних цифрових компетентностей до цілеспрямованого виховання глибокої етичної чутливості до всіх алгоритмічних рішень, які впроваджуються в суспільстві. Технічна грамотність, яка дозволяє людині ефективно натискати кнопки та писати базовий код, є лише найнижчим, інструментальним рівнем взаємодії з технологіями, який жодним чином не захищає її від когнітивних маніпуляцій та непомітного ідеологічного зомбування з боку глобальних платформ.

О. Дзьобань у своєму дослідженні філософії інформаційних комунікацій абсолютно слушно зазначає, що в епоху інформаційних війн головною зброєю громадянина стає не комп'ютер, а його власне критичне мислення, здатне розпізнавати деструктивні нарративи та чинити опір пропаганді [4, с. 150]. Здобувач освіти мусить навчитися бачити не лише красивий, інтуїтивно зрозумілий фасад мобільного додатка чи пошукової системи, але й розуміти приховану архітектуру тих математичних моделей, які стоять за цим фасадом і щодня таємно вирішують, який контент йому показувати, а який блокувати. Відповідно до офіційних позицій Міністерства освіти і науки України, інтеграція наскрізних компетентностей має обов'язково включати ціннісний вимір, щоб майбутні фахівці IT-галузі та інші спеціалісти керувалися у своїй роботі принципами суспільної користі, а не лише прагненням до швидкого комерційного успіху [101, с. 12]. Ми стикаємося з епістемологічною проблемою колосального масштабу: суспільство масово делегує життєво важливі рішення машинам, абсолютно не розуміючи принципів їхньої роботи, що неминуче веде до втрати демократичного контролю над інфраструктурами власного повсякдення і формування нової касты цифрових жерців.

Захист нашої суб'єктності безапеляційно вимагає введення в усі без винятку освітні програми обов'язкових курсів з етики штучного інтелекту та цифрової філософії, які мають стати таким же базовим елементом культури, як знання рідної мови чи історії своєї держави. Системний зв'язок між глибоким етичним вихованням та технологічним прогресом є тією єдиною запорукою, яка гарантує, що український цивілізаційний вибір буде реалізований не ціною втрати людяності, а через її потужне утвердження в новому, гібридному вимірі нашого буття.

Формування цієї необхідної етичної чутливості неможливе в рамках старої педагогічної моделі, яка базувалася на безапеляційному авторитеті підручника; воно вимагає постійного занурення студента в ситуації морального вибору, де він змушений самостійно аналізувати конфлікти між інструментальною доцільністю та гуманістичними цінностями. Коли алгоритм системи рекрутингу відбраковує резюме талановитого кандидата лише через його нестандартний попередній досвід або приховані гендерні упередження самої нейромережі, ми маємо справу не з технічною помилкою, а з кричущим актом соціальної несправедливості, що вимагає негайного громадського осуду.

І. Лебедева, уважно розглядаючи проблеми діджиталізації як шляху забезпечення інтеграційних процесів в освіті, слушно попереджає про те, що некритичне масштабування автоматизованих систем оцінювання часто призводить до маргіналізації тих здобувачів, чий тип мислення не вписується в стандартні метрики [6, с. 122]. Інституційна інерція часто змушує викладачів ігнорувати ці складні, «незручні» питання заради виконання формальних навчальних планів, проте саме в обговоренні таких дилем, у цьому екзистенційному напруженні і відбувається справжнє духовне виробництво та загартування морального характеру майбутнього громадянина.

Висновки. Репресивна школа алгоритмічної ефективності намагається переконати нас у тому, що математика завжди об'єктивна і не має емоцій, свідомо приховуючи той факт, що за кожною формулою стоять цілком конкретні людські інтереси, політичні компроміси та економічні розрахунки транснаціональних корпорацій. Ландшафт нашої сучасної громадянської відповідальності розширюється, охоплюючи необхідність постійного етичного аудиту цифрових платформ, і саме університети мають стати тими незалежними майданчиками, де цей аудит здійснюватиметься на найвищому інтелектуальному та філософському рівні, вільному від цензури. Людиноцентризм як наша непохитна ціннісна опора вимагає від нас ніколи не погоджуватися з роллю пасивних об'єктів алгоритмічного управління, постійно нагадуючи системі, що остаточне мірило будь-якої інновації це її реальний внесок у розширення меж людської свободи та подолання бідності. Відбувається надзвичайно важливий життєвий цикл формування відповідального цифрового громадянина, який здатний не лише написати складний код, але й мужньо відмовитися від його впровадження, якщо цей код несе пряму загрозу для гідності та безпеки його співвітчизників.

Зважаючи на гостроту та масштабність цих викликів, в академічному дискурсі закономірно і невідворотно виникає гостра потреба в розробці принципово нової педагогіки – педагогіки критичної взаємодії з технологіями, яка докорінно переосмислює роль усіх учасників навчально-виховного процесу. Ця інноваційна педагогіка рішуче відкидає як наївний техно-оптимізм, що пропонує сліпо довіритися алгоритмам, так і деструктивний техно-песимізм, який закликає до повної відмови від цифрових досягнень, пропонуючи натомість шлях усвідомленого, рефлексивного та етично обґрунтованого партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П. Післявоєнний світ науки та освіти: філософська рефлексія майбутнього. *Вища освіта України*. 2022. № 1–2. С. 5–9. DOI [https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.1-2\(84-85\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.1-2(84-85).01)
2. Биков В.Ю. *Моделі організаційних систем відкритої освіти* : монографія. Київ, 2008, Атіка. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/845/>
3. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. *Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика*. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2022. 459 с.
4. Дзюбань О. П. *Філософія інформаційних комунікацій*. Харків : Майдан, 2012. 224 с.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
6. Лебедева І. Л. Діджиталізація як шлях забезпечення інтеграційних процесів в освіті, *Актуальні проблеми права, психології та педагогіки в умовах війни*: матеріали міжнародної науково-практичної онлайн-конференції. 13-14 квітня 2023 р. Білоцерківський НАУ. 2023, С. 121–124.
7. Міністерство цифрової трансформації України : офіційний сайт. 2026. URL: <https://thedigital.gov.ua/>
8. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*: монографія (До 30-річчя незалежності України). Національна академія педагогічних наук України / Кремень В.Г. (ред.). 2021, Київ: КОНВІ ПРІНТ, <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
9. Терепищій С. О. *Сучасні освітні ландшафти*. К.: «Фенікс», 2016. 309 с.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P. (2022) Pislivoiennyi svit nauky ta osvity: filosofska refleksiiia maibutnoho [Post-war world of science and education: philosophical reflection of the future]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1–2, S. 5–9 [in Ukrainian].
2. Bykov, V. Yu. (2008) Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity [Models of organizational systems of open education]. Kyiv: Atika. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/845/> [in Ukrainian].
3. Voronkova, V. H., Nikitenko, V. O. (2022) Filosofiiia tsyfrovoy liudyny i tsyfrovoho suspilstva: teoriia i praktyka [Philosophy of digital human and digital society: theory and practice]. Lviv; Torun: Liha-Pres [in Ukrainian].
4. Dzoban, O. P. (2012) Filosofiiia informatsiinykh komunikatsii [Philosophy of information communications]. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
5. Kremen, V. H. (2009) Filosofiiia liudynotsentryzmu v stratehiiakh osvitnoho prostoru [Philosophy of human-centeredness in educational space strategies]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
6. Lebedieva, I. L. (2023) Didzhytalizatsiia yak shliakh zabezpechennia intehratsiinykh protsesiv v osviti [Digitalization as a way to ensure integration processes in education]. *Aktualni problemy prava, psykhologii ta pedahohiky v umovakh viiny: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (13–14 kvitnia 2023 r.)*, Bila Tserkva: BNAU, S. 121–124 [in Ukrainian].
7. Ministerstvo tsyfrovoy transformatsii Ukrainy (2026) Ofitsiynyi sait [Official website]. Retrieved from: <https://thedigital.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy; Kremen V. H. (Ed.) (2021) *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini: monohrafiia (Do 30-richchia*

nezalezhnosti Ukrainy) [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]. Kyiv: KONVI PRINT. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua> [in Ukrainian].

9. Terepyschyi, S. O. (2016) Suchasni osvichni landshafty [Modern educational landscapes]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

Khomenko Vitaliy Vitaliyovych

Postgraduate Student at the Department of Social Philosophy, Philosophy
of Education and Educational Policy
Dragomanov Ukrainian State University
9, Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0009-0000-4423-2864

DIGITAL TRANSFORMATION AND RECONFIGURATION OF HUMANISTIC PRINCIPLES OF UKRAINIAN SOCIETY

The relevance of the study is due to the deep transformations of Ukrainian society under the influence of digitalization, which are accompanied by the risks of losing human-centric guidelines and reducing humanistic values to instrumental parameters of efficiency. In the context of the growth of algorithmic management and platform power, the problem of preserving human dignity, critical thinking and ethical autonomy of the individual in the digital environment is of particular importance.

The aim of the article is to philosophically understand the processes of integration of humanistic values into Ukrainian society in the context of digital transformation and to substantiate the concept of “digital humanism” as a new axiological paradigm.

The methodological basis of the study is socio-philosophical, axiological, phenomenological and critical approaches that allow revealing the relationship between technological changes and the transformation of value structures. Elements of hermeneutic analysis are also used to interpret modern educational and social practices.

As a result of the study, it was established that digital transformation is not a neutral process, but acts as a factor in a deep reconfiguration of social reality, which affects the structure of knowledge, forms of communication and mechanisms of socialization. It is proven that the dominance of technocratic logic leads to the threat of algorithmic reduction of human subjectivity, increased social inequality and the formation of new forms of control. The need to implement the concept of digital humanism is substantiated, which involves subordinating technologies to the goals of personality development, preserving cultural identity and affirming ethical responsibility.

It is determined that the key role in this process is played by the education system, which should be transformed into a space for the formation of critical digital consciousness, capable of reflection, ethical choice and counteraction to algorithmic manipulations. It is proposed to consider the university as an institution for the protection of humanistic values in the digital age and a center for the formation of a responsible digital citizen.

Key words: digital transformation, humanism, digital humanism, humanocentrism, algorithmic management, education, subjectivity, critical thinking, digital society.

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 004.8:141.32

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-7>**Яровий Анатолій Михайлович**

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та менеджменту
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0003-1406-3531

Сільвестрова Оксана Юріївна

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцького національного технічного університету
вул. Львівська, 75, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-8930-8698

Конотопенко Олександр Петрович

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та менеджменту
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0003-3139-4527

СВІДОМІСТЬ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: МЕЖІ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ДОСВІДУ

Актуальність дослідження. Стаття присвячена філософському аналізу співвідношення людської свідомості та штучного інтелекту крізь призму феноменологічного підходу з метою визначення меж відтворення суб'єктивного досвіду в алгоритмічних системах. Особлива увага приділяється дослідженню специфіки феноменологічного досвіду та можливостей і обмежень його моделювання у сучасних системах штучного інтелекту.

Метою дослідження є аналіз співвідношення людської свідомості та штучного інтелекту з позицій феноменології та визначення меж відтворення суб'єктивного досвіду в алгоритмічних системах.

Методологічну основу становлять методологічну основу становлять феноменологічний аналіз свідомості, порівняльно-філософський підхід, концепції когнітивних наук та міждисциплінарні дослідження штучного інтелекту, що дозволяють зіставляти людський досвід із алгоритмічними моделями пізнання.

Результати дослідження засвідчують, що людська свідомість володіє унікальними феноменологічними характеристиками, які принципово відрізняють її від когнітивних можливостей сучасних систем штучного інтелекту. Проаналізовано основні філософські підходи до розуміння свідомості в історії філософської думки. Досліджено особливості феноменологічного підходу до аналізу свідомості та структури суб'єктивного досвіду. Розкрито поняття феноменологічного досвіду, інтенціональності та квалія як ключових характеристик людської свідомості. Охарактеризовано сутність і принципи функціонування сучасних систем штучного інтелекту. Проаналізовано основні філософські концепції щодо можливості існування машинної свідомості. Проведено порівняльний аналіз феноменологічних характеристик людської свідомості з когнітивними можливостями штучного інтелекту. З'ясовано межі відтворення суб'єктивного досвіду у штучних системах та спроможності їх подолання. Розглянуто філософські та моральні наслідки розвитку штучного інтелекту для розумін-

ня сутності свідомості. Дослідження виявило, що штучний інтелект здатен функціонально моделювати пізнавальні процеси людини, що відкриває обрії для подальших досліджень етичного співіснування людини та інтелектуальних систем.

Ключові слова: філософія, свідомість, штучний інтелект, феноменологічний досвід, переживання, природа інтенціональності, машинна система, когнітивні процеси, рефлексивність, етичний статус.

Вступ. Свідомість людини традиційно розглядається як складний феномен, що поєднує суб'єктивний досвід, інтенціональність, усвідомлене пізнання світу та кваліа – непередаваний якісний аспект переживання. Водночас розвиток штучного інтелекту (ШІ) ставить перед філософією та когнітивними науками принципові питання про межі та можливості моделювання цих характеристик у алгоритмічних системах. Сучасні штучні системи демонструють здатність до обробки великих обсягів даних, навчання, прогнозування та прийняття рішень, проте питання про те, чи можуть вони мати «свідомість» або переживати досвід у сенсі феноменології, залишається відкритим і дискусійним [1, с. 223].

У цьому контексті феноменологія пропонує унікальний методологічний інструментарій для аналізу свідомості, зосереджуючись на структурі суб'єктивного досвіду та його інтенціональності. Підходи Гуссерля, Мерло-Понті та інших феноменологів дозволяють досліджувати межі людського переживання, які неможливо повністю редукувати до алгоритмічних або функціональних моделей [2, с. 130]. Це створює основу для міждисциплінарного аналізу співвідношення людини та штучного інтелекту, визначення обмежень машинного пізнання та потенційних ризиків у сприйнятті і моделюванні свідомості.

До даної тематики звернули увагу українські та іноземні дослідники. Зокрема, А. Шевцов [1, с. 223] розглядав поняття «штучна свідомість», «сильний/слабкий ШІ», «кваліа» та інше в контексті сучасної методології штучного інтелекту. Т. В. Букіна, П. В. Ямпольць [2, с. 130] аналізували філософські аспекти ШІ, межі його когнітивних можливостей і проблем свідомості. А. В. Лихацький [3, с. 206] здійснив філософський аналіз впливу ШІ на уявлення про людську ідентичність. О. В. Патлайчук [4, с. 840] розглядав головні теорії свідомості та їх застосування до ШІ. О. М. Варипасв [5] представив зміну уявлень про суб'єктивність і пізнання в епоху ШІ.

З. Орбік [6, с. 1151] розглядав феноменологічну концепцію свідомості Гуссерля в контексті штучного інтелекту. С.С. Гоувейя, К. Моружао [7, с. 1009] здійснили огляд впливу феноменологічної традиції на питання AI і свідомості. Б. Мілінкович, Дж. Ару [8] аналізували відмінності між біологічними та цифровими режимами обчислення й пояснює, чому сучасні цифрові ШІ не можуть реплікувати біологічний механізм свідомості. Б. Канг, Дж. Кім, Т. Юн, Х. Бе, К.-Е. Кім [9] вивчали, які риси поведінки великих мовних моделей впливають на сприйняття їх «свідомості» у людей, що важливо для розуміння феноменологічних аспектів AI. Ж. Аревалло-Ройо, Ж.-І. Латорре-Біль, Ф.-Ж. Флор-Монтальво [10] запропонували операторсько-функціональний підхід до свідомості у ШІ, орієнтований на моделі доступної свідомості та самоконтролю як внутрішніх механізмів. Р. Калеро, Г. Еррера [11] розглядали філософсько-етичні межі створення «самосвідомих» штучних систем, пропонуючи рамки, які можна використати для оцінки моральних аспектів AI-свідомості.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз співвідношення людської свідомості та штучного інтелекту з позицій феноменології та визначення меж відтворення суб'єктивного досвіду в алгоритмічних системах. Завдання дослідження: проаналізувати основні філософські та феноменологічні підходи до розуміння свідомості; дослідити структуру та характеристики суб'єктивного досвіду; охарактеризувати сучасні системи штучного інтелекту, їх когнітивні можливості та принципи функціонування.

Методи дослідження. Методологічна база дослідження ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні підходів, що охоплюють феноменологічний аналіз, порівняльно-філософське дослідження, а також сучасні концепції когнітивної науки і теорії штучного інтелекту. Феноменологічна перспектива дає змогу розглянути структуру свідомості, її інтенціональну

спрямованість, суб'єктивний досвід та феномен кваліа. Порівняльно-філософський метод використовується для співставлення людської свідомості з функціональними характеристиками систем штучного інтелекту, що дозволяє визначити межі відтворення суб'єктивного досвіду у технологічних системах.

Результати. Проблема свідомості є однією з центральних у філософії та когнітивних науках. У сучасних роботах свідомість часто визначається як комплекс ментальних процесів, пов'язаних зі сприйняттям, мисленням і переживанням світу. Класичні філософські концепції заклали основу для сучасних теорій свідомості, зокрема для феноменології, аналітичної філософії та когнітивної науки. Дослідники підкреслюють, що свідомість не зводиться лише до інформаційної обробки, оскільки вона включає також якісний аспект досвіду [12]. У контексті розвитку штучного інтелекту класичні концепції свідомості набувають нового значення. Дослідники підкреслюють, що функціональна схожість між людським мисленням і алгоритмічними системами не гарантує наявності суб'єктивного досвіду.

Феноменологія є одним із головних напрямів філософського вивчення свідомості. Головною метою феноменологічного методу є опис будови переживання світу з позиції першої особи. Сучасні розробки наголошують, що феноменологія лишається значущим методологічним знаряддям для аналізу свідомості навіть у межах розвитку штучного інтелекту. Вона дає змогу досліджувати такі аспекти досвіду, як чуття, тілесність, плинність часу та взаємодія особистості зі світом [7, с. 1009].

Зокрема, у сучасних роботах у галузі феноменології та когнітивних наук підкреслюється, що феноменологічний підхід допомагає зрозуміти, як суб'єктивність формується через взаємодію організму з навколишнім середовищем. Новітні дослідження також розглядають можливість застосування феноменологічного аналізу для вивчення штучних когнітивних систем [13, с. 1111].

Деякі автори підкреслюють, що феноменологія може відігравати важливу роль у розробці моделей штучної свідомості, оскільки вона дозволяє аналізувати структуру досвіду, яка не зводиться до фізичних або алгоритмічних процесів. Однак більшість дослідників зазначає, що сучасні системи штучного інтелекту поки не мають властивостей, притаманних феноменальній свідомості людини [6, с. 1151]. Однією з фундаментальних характеристик свідомості у феноменологічній традиції є інтенціональність – властивість свідомості бути спрямованою на певні об'єкти, події або стани речей. Інтенціональність означає, що свідомість завжди має предметну спрямованість: людина не просто мислить, а мислить про щось.

Особливу увагу у феноменологічному підході приділяють аналізу структури переживання, тобто способу, у який суб'єкт сприймає, інтерпретує та осмислює власний досвід. На відміну від редукціоністських моделей, що прагнуть пояснити свідомість виключно через нейробіологічні або когнітивні механізми, феноменологія наголошує на необхідності дослідження першоособової перспективи [3, с. 206]. Саме ця перспектива дозволяє зрозуміти, як формуються інтенціональні акти свідомості, як виникає відчуття «Я», а також яким чином суб'єктивні переживання структурують людську взаємодію зі світом.

У сучасній філософії свідомості феноменологічний підхід активно інтегрується з результатами когнітивних наук, нейронауки та психології. Таке поєднання сприяє формуванню міждисциплінарного поля досліджень, у межах якого суб'єктивний досвід розглядається як ключовий елемент розуміння людської свідомості. Дослідники наголошують, що феноменологічний аналіз дозволяє уточнити природу інтенціональності, тілесності досвіду, а також роль емоцій і сприйняття у формуванні свідомого життя людини [11].

Важливим аспектом феноменологічного підходу є аналіз кореляції між свідомістю та світом життєвого досвіду. У цьому вимірі свідомість постає не ізольованою внутрішньою реальністю, а процесом, що розгортається у взаємодії з культурним, соціальним та тілесним контекстом існування людини. Сучасні дослідження у галузі когнітивної феноменології підкреслюють, що досвід свідомості включає не лише сенсорні відчуття, але й когнітивні процеси, такі як мислення, судження та рефлексія. Це явище отримало назву «когнітивна фе-

номенологія» [14, с. 1613]. Дослідники також підкреслюють важливість суб'єктивності як ключової характеристики свідомості. Суб'єктивний досвід є унікальним для кожного індивіда і формується через взаємодію сприйняття, пам'яті та емоцій.

Однією з найбільш складних проблем сучасної філософії свідомості є проблема квалія – якісних аспектів суб'єктивного досвіду. Квалія описують те, як саме переживається певний стан: наприклад, відчуття червоного кольору, смаку або болю [6, с. 1151]. Сучасні дослідження свідомості підкреслюють, що квалія становлять центральну проблему для пояснення природи свідомості, оскільки вони не можуть бути повністю описані фізичними або функціональними характеристиками мозку. Саме тому проблема квалія часто розглядається як частина так званої «важкої проблеми свідомості».

Деякі сучасні дослідники намагаються пояснити структуру квалія через взаємодію когнітивних процесів і мовних систем. Наприклад, нові дослідження показують, що структура суб'єктивного досвіду може бути пов'язана з формуванням мовних та символічних систем у людській культурі. У контексті штучного інтелекту проблема квалія стає особливо важливою [12]. Хоча сучасні системи ШІ можуть імітувати поведінку, яка нагадує свідоме мислення, більшість дослідників вважає, що вони не володіють власним суб'єктивним переживанням. Це означає, що навіть найскладніші алгоритми не мають феноменального досвіду, який є характерним для людської свідомості.

Штучний інтелект (ШІ) у сучасній філософській та науковій літературі розглядається як міждисциплінарна сфера досліджень, що поєднує інформатику, когнітивні науки, нейронауку, психологію та філософію свідомості. У загальному розумінні штучний інтелект визначають як систему алгоритмів і технологій, здатних виконувати завдання, які традиційно пов'язують із людським інтелектом: навчання, аналіз інформації, розпізнавання образів, прийняття рішень та розв'язання складних проблем. Філософський аналіз ШІ спрямований на з'ясування природи інтелектуальних процесів, меж машинного пізнання, а також на дослідження співвідношення між людською свідомістю і технологічними системами [9].

У філософії штучного інтелекту розрізняють сильний (strong AI) та слабкий (weak AI) штучний інтелект. Слабкий штучний інтелект, при якому системи здатні виконувати конкретні інтелектуальні завдання, але не мають власної свідомості. Більшість сучасних технологій, таких як системи рекомендацій, чат-боти, алгоритми розпізнавання зображень або голосові асистенти, належать саме до цієї категорії [6, с. 1151]. Вони демонструють високу ефективність у вузьких сферах, однак їхня діяльність ґрунтується на статистичних моделях і обробці великих масивів даних. Сильний штучний інтелект, навпаки, передбачає можливість створення машинної системи, яка матиме повноцінні когнітивні здібності, аналогічні людським.

Сучасні дослідники також наголошують, що проблема сильного штучного інтелекту пов'язана з фундаментальним питанням природи свідомості. Якщо свідомість є виключно результатом складних обчислювальних процесів, тоді її можна відтворити технічно. Якщо ж вона пов'язана з біологічною організацією мозку або суб'єктивним досвідом, створення справжнього машинного інтелекту може виявитися принципово неможливим [9].

У межах когнітивної науки мислення розглядається як складна взаємодія сприйняття, пам'яті, уваги та мовлення. Однією з найбільш впливових моделей є обчислювальна теорія розуму, відповідно до якої когнітивні процеси можна трактувати як обробку символів за певними правилами. На основі цього підходу були створені перші системи штучного інтелекту, що використовували логічні алгоритми та експертні бази знань [12]. Проте з часом стало очевидно, що людське мислення значно складніше і не зводиться лише до формальної логіки.

Альтернативний напрям представлений конекціоністськими моделями, які ґрунтуються на імітації структури нейронних мереж мозку. У таких системах інформація обробляється через взаємодію великої кількості штучних нейронів, які формують складні мережеві структури. Саме цей підхід лежить в основі сучасного глибокого навчання (deep learning), що активно використовується у системах комп'ютерного зору, автоматичного перекладу та аналізу тексту [11].

Людський інтелект включає емоційні, соціальні та культурні аспекти, які важко формалізувати у вигляді алгоритмів. Як наголошують О.М. Варипаєв, О.В. Байрамова та О.Ю. Сільвестрова [15, с. 25], емоційний інтелект як складова свідомості має критичне значення для розуміння суб'єктності в пізнавальних процесах, що принципово відрізняє людське мислення від машинних моделей.

Однією з найбільш дискусійних проблем сучасної філософії штучного інтелекту є питання про можливість машинної свідомості. Це питання стосується не лише технічних можливостей комп'ютерних систем, але й фундаментальної природи свідомості як такої. З одного боку, прихильники функціоналізму вважають, що свідомість є результатом певної функціональної організації системи [6, с.1151]. Якщо машина здатна відтворити відповідну структуру обробки інформації, тоді вона теоретично може мати свідомість. Така позиція підтримується деякими сучасними дослідниками, які розглядають свідомість як складну інформаційну систему.

Критики цієї думки наголошують, що свідомість пов'язана із так званими «кваліа». Кваліа – це особисті переживання. Річ у тім, що навіть якщо машина зможе імітувати людську поведінку, це не свідчить про те, що вона дійсно відчуває ці стани. Сучасні філософи свідомості підкреслюють, що проблема машинної свідомості залишається відкритою. Хоча технологічний розвиток штучного інтелекту демонструє значний прогрес, питання про наявність справжнього суб'єктивного досвіду у машин залишається дискусійним. Саме тому дослідження цієї проблеми потребує поєднання філософського аналізу, нейронауки та когнітивних досліджень [14, с. 1613].

Порівняння феноменологічних характеристик людської свідомості з когнітивними можливостями штучного інтелекту є важливим напрямом сучасних міждисциплінарних досліджень, що поєднують філософію свідомості, когнітивну науку та інформатику. Феноменологічна традиція, започаткована працями Е. Гуссерля та розвинена у подальших дослідженнях М. Гайдеггера і М. Мерло-Понті, розглядає свідомість як сферу безпосереднього суб'єктивного досвіду, у межах якого людина переживає світ, надає йому значення та формує власну інтерпретацію реальності. Центральними характеристиками такої свідомості є інтенціональність, суб'єктивність, рефлексивність та здатність до переживання індивідуального досвіду [10].

Для глибшого розуміння відмінностей між людською свідомістю та сучасними системами штучного інтелекту доцільно здійснити їх порівняльний аналіз. Феноменологічна традиція розглядає свідомість передусім як сферу суб'єктивного досвіду, що характеризується інтенціональністю, рефлексивністю, індивідуальними переживаннями та здатністю до осмислення реальності. Натомість штучний інтелект функціонує як технологічна система, заснована на алгоритмах обробки інформації, машинному навчанні та математичних моделях, що забезпечують виконання інтелектуальних завдань без наявності внутрішнього досвіду [4, с. 840]. У зв'язку з цим виникає необхідність зіставити основні характеристики людської свідомості з когнітивними можливостями штучного інтелекту, щоб визначити як спільні риси, так і принципові відмінності між цими феноменами. Порівняльні характеристики подано у табл. 1.

Порівняльний аналіз показує, що хоча сучасні системи штучного інтелекту демонструють значні когнітивні можливості – здатність до навчання, аналізу даних, розпізнавання образів і генерації текстів – вони принципово відрізняються від людської свідомості. Людська свідомість характеризується суб'єктивним досвідом, інтенціональною спрямованістю та здатністю до рефлексії, тоді як штучний інтелект функціонує як складна інформаційна система, що імітує певні аспекти інтелектуальної діяльності без наявності внутрішнього переживання [2, с. 130]. Саме ця відмінність визначає межі можливого відтворення свідомості у технологічних системах і залишається однією з центральних проблем сучасної філософії штучного інтелекту.

Натомість сучасні системи штучного інтелекту функціонують на основі алгоритмів, нейронних мереж і статистичної обробки даних, що забезпечує високі когнітивні можливості, але не включає власного переживання [3, с. 206]. Основні межі відтворення суб'єктивного

Таблиця 1

Порівняльна характеристика феноменологічних властивостей людської свідомості та когнітивних можливостей штучного інтелекту

Критерій порівняння	Людська свідомість (феноменологічний підхід)	Штучний інтелект
Інтенціональність	Свідомість завжди спрямована на певний об'єкт або зміст; людина осмислює та інтерпретує реальність на основі власного досвіду	Система аналізує дані та формує відповіді без внутрішнього смислового наміру
Суб'єктивність	Має індивідуальний внутрішній досвід, пов'язаний із переживаннями, цінностями та життєвою історією	Відсутній власний внутрішній досвід; робота базується на математичних моделях і статистичних алгоритмах
Рефлексивність	Людина здатна усвідомлювати власні думки, аналізувати психічні стани та формувати самосвідомість	Системи можуть виконувати самоконтроль алгоритмів, але не мають справжнього усвідомлення себе
Кваліа (суб'єктивні переживання)	Людина переживає індивідуальні відчуття: колір, звук, біль, емоції	Машини можуть лише імітувати опис таких переживань без реального відчуття
Джерело мислення	Біологічна нервова система та складна взаємодія мозку, тіла і середовища	Штучні нейронні мережі, алгоритми машинного навчання та обчислювальні моделі
Спосіб обробки інформації	Поєднання логічного мислення, емоцій, інтуїції та культурного досвіду	Формальні алгоритми, статистичні моделі та аналіз великих масивів даних
Самосвідомість	Наявна; людина має уявлення про власне «Я» та особистісну ідентичність	Відсутня; система не має власної ідентичності або внутрішнього «Я»
Гнучкість мислення	Може творчо інтерпретувати інформацію, змінювати переконання та формувати нові смисли	Працює в межах заданих алгоритмів і навчальних даних

Джерело: сформовано авторами на основі [1, с. 223; 4, с. 840; 9; 11].

досвіду у штучних системах та можливі шляхи їх часткового подолання через сучасні технології, когнітивні архітектури та міждисциплінарні підходи подано у табл. 2.

Таблиця 2

Межі відтворення суб'єктивного досвіду у штучних системах та можливі шляхи їх подолання

Межі відтворення суб'єктивного досвіду у ШІ	Пояснення	Можливі шляхи подолання	Пояснення
Відсутність інтенціональності у смисловому вимірі	Машини можуть опрацювати дані, але не «розуміють» їх значення і не формують власного наміру	Моделювання інтенціональних структур	Використання когнітивних архітектур, які імітують спрямованість на об'єкти та завдання
Відсутність кваліа та емоційного досвіду	ШІ не переживає відчуттів, емоцій або сенсорних переживань	Моделювання емоцій та афективного інтелекту	Створення алгоритмів прогнозування емоцій і реакцій людини для адаптивної взаємодії
Відсутність рефлексивності та самосвідомості	Системи можуть перевіряти власні обчислення, але не усвідомлюють себе	Синтетична феноменологія та когнітивні моделі	Формалізація структури досвіду як інформаційних патернів, наближення до внутрішніх когнітивних процесів
Залежність від даних і алгоритмів	ШІ не може самостійно формувати новий досвід за межами навчальної вибірки	Інтеграція нейронаукових і когнітивних даних	Використання моделей мозку та принципів нейронної обробки для більш реалістичної імітації когнітивних функцій
Відсутність суб'єктивності	Машина не має унікального внутрішнього світу	Гібридні системи «людина + машина»	Співпраця ШІ з людиною дозволяє поєднувати людський досвід і алгоритмічні можливості, частково компенсуючи відсутність суб'єктивності

Джерело: сформовано автором на основі [2, с. 130; 16, с. 43; 17].

Порівняльний аналіз демонструє, що межі відтворення суб'єктивного досвіду у ШІ визначаються принциповою відмінністю між алгоритмічною обробкою інформації і феноменологічною природою людської свідомості. Хоча сучасні технології дозволяють частково моделювати інтенціональність, емоційні реакції та когнітивні патерни, справжній внутрішній досвід, рефлексивність і кваліа залишаються недосяжними для машин. Подолання цих обмежень можливе лише шляхом інтеграції когнітивних моделей, синтетичної феноменології та гібридних «людина + машина» систем, що дозволяє максимально наблизити алгоритмічні процеси до людського способу переживання та осмислення світу [16, с. 43]. Межі відтворення суб'єктивного досвіду у ШІ визначаються принциповою відмінністю між алгоритмічною обробкою даних і феноменологічними характеристиками людської свідомості, такими як інтенціональність, кваліа, суб'єктивність і рефлексивність. Сучасні технології дозволяють лише частково імітувати ці процеси через когнітивні архітектури, моделі емоцій і синтетичну феноменологію, проте справжній суб'єктивний досвід у машинах поки недосяжний.

Розвиток штучного інтелекту (ШІ) та когнітивних систем ставить перед філософією та етикою нові виклики, пов'язані з визначенням їхнього етичного статусу, меж автономії та взаємодії з людиною. Інтелектуальні машини сьогодні не мають свідомості або справжніх переживань, однак вони здатні виконувати складні когнітивні завдання, що традиційно вважалися прерогативою людини. Це створює необхідність переосмислення традиційних уявлень про моральну відповідальність, автономію і співіснування людини і машини [18, с. 138].

Розвиток інтелектуальних систем змінює не лише технологічний ландшафт, а й уявлення про етику. Це порушує низку етичних і філософських питань (табл. 3).

Таблиця 3

Етичний статус інтелектуальних машин

Проблема	Етичний та філософський виклик	Можливі шляхи вирішення
Автономія алгоритмів	Машини здатні ухвалювати рішення самостійно, що ставить під сумнів традиційні уявлення про відповідальність	Визначення меж автономії; використання концепції «онтоетичної відповідальності»; контроль та аудит рішень
Відповідальність за дії ШІ	Хто несе моральну чи юридичну відповідальність за наслідки дій систем: розробники, власники чи користувачі	Розробка юридичних та етичних рамок, стандарти підзвітності; колективна відповідальність людини за автономні системи
Вплив на уявлення про людину і свідомість	Зміна критеріїв свідомості та когнітивних можливостей	Переосмислення філософських концептів свідомості; дослідження співвідношення біологічного і штучного інтелекту
Соціально-культурна трансформація	Автоматизація змінює роль людини в праці, освіті, творчості; можливе зниження цінності традиційних навичок	Освітні програми з цифрової грамотності; розвиток критичного мислення; інтеграція людини у процеси, де важливий досвід і креативність
Ризик маніпуляцій та емоційного впливу	ШІ може імітувати емоції та соціальні реакції, впливати на поведінку людини без усвідомлення	Розробка етичних стандартів для систем, що моделюють емоції; прозорість алгоритмів; контроль взаємодії з користувачем
Перспективи співіснування людини і ШІ	Гармонійна взаємодія потребує балансування автономії машин та людської відповідальності	Гібридні системи «людина + машина»; етичні регламенти

Джерело: сформовано автором на основі [18, с. 138; 19, с. 3565; 20].

Етичний статус інтелектуальних машин залежить від рівня їх автономії, впливу на людину та соціальні системи. Хоча сучасні алгоритми не мають свідомості, вони здатні ухвалювати складні рішення, що створює потребу у чітких моральних, правових та технологічних механізмах контролю. Етичні та філософські наслідки розвитку ШІ є багатовимірними та глибокими [19, с. 3565]. ШІ не лише розширює когнітивні можливості людини, а й підштовхує до переосмислення традиційних уявлень про інтелект, мораль та соціальні цінності. Для мінімізації ризиків та забезпечення гармонійного розвитку технологій необхідний міждисциплінарний підхід, який об'єднує філософію, етику, когнітивні науки та інженерні практики [21, с. 232].

Сучасний розвиток штучного інтелекту відкриває нові горизонти для взаємодії людини і технологій, змінюючи традиційні уявлення про роботу, навчання, творчість та соціальні відносини. Аналіз перспектив такого співіснування дозволяє визначити ключові виклики та можливості гармонійної інтеграції автономних систем у повсякденне життя, а також створює основу для розробки етичних і технологічних стратегій майбутнього [18, с. 138].

Дослідження феноменологічних меж свідомості у контексті штучного інтелекту дозволяє виокремити принципи відмінності між людським суб'єктивним досвідом та алгоритмічними когнітивними системами. Людська свідомість вирізняється інтенціональністю, рефлексивністю, суб'єктивними переживаннями та кваліа, які формують унікальний внутрішній світ і визначають особистісну ідентичність, тоді як сучасні системи штучного інтелекту здатні лише функціонально моделювати окремі аспекти цих процесів через обробку даних, когнітивні архітектури та симуляцію інтенціональних і емоційних структур [14, с. 1613]. Межі відтворення феноменологічного досвіду в штучних системах обумовлені відсутністю власної суб'єктивності, внутрішніх переживань і рефлексивності, проте часткова імітація цих функцій сприяє розширенню когнітивних можливостей людини та створює фундамент для етичного і технологічно обґрунтованого співіснування людини і інтелектуальних систем, відкриваючи перспективи подальших міждисциплінарних досліджень.

Висновки. У підсумку здійсненого вивчення з'ясовано, що феноменологічний метод до оцінки свідомості дає змогу виразно окреслити головні ознаки людського індивідуального буття. До них відносяться інтенційна спрямованість, самоусвідомлення, феномен кваліа та суб'єктивність, котрі творять особливий внутрішній світ особистості. Розгляд поточних систем штучного інтелекту продемонстрував, що вони спроможні лише функціонально повторювати окремі грані людського мислення через алгоритмічну обробку відомостей, застосування когнітивних моделей та моделювання чуттєвих і цілеспрямованих конструкцій. При цьому відсутність власного переживання, своєрідності та рефлексивності утворює базові перешкоди для повної імітації феноменологічного досвіду в штучних системах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевцов А. Критичний розгляд поняття «свідомість» у сучасній методології штучного інтелекту. Штучний інтелект у науці : монографія / [авт. колектив]; за ред. Яцишина Андрія та Яцишин Анни. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2025. С. 223–231. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.id/748284>.
2. Букіна Т. В., Ямпольць П. В. Філософські виміри штучного інтелекту і свідомості. *Культурологічний альманах*. 2025. № 3. С. 130–136. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.16>.
3. Lykhatskyi A. The convergence of artificial intelligence and human identity in contemporary philosophical discourse. *Культурологічний альманах*. 2024. № 1. С. 206–212. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.25>.
4. Патлайчук О. В. Проблема свідомості у штучному інтелекті: чи можлива ментальність без біології? *Матеріали XVI міжнар. наук.-техн. конф. "Інновації в суднобудуванні та океанотехніці"*. Миколаїв : НУК, 2025. С. 840–844. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/11317>.
5. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177>.
6. Orbik Z. Husserl's concept of transcendental consciousness and the problem of AI consciousness. *Phenom Cogn Sci* . 2024. 23. 1151–1170 (2024). URL: <https://doi.org/10.1007/s11097-024-09993-8>.
7. Gouveia S.S., Morujão C. Phenomenology and artificial intelligence: introductory notes. *Phenom Cogn Sci*. 2024. 23. 1009–1015. URL: <https://doi.org/10.1007/s11097-024-10040-9>.
8. Milinkovic B., Aru J. On biological and artificial consciousness: A case for biological computationalism. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2026. Volume 181. 106524. ISSN 0149-7634. URL: <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2025.106524>.

9. Kang B., Kim J., Yun T., Bae H., Kim C.-E. Identifying features that shape perceived consciousness in LLM-based AI: A quantitative study of human responses. *Computers in Human Behavior Reports*. 2026. Volume 21. 100901, ISSN 2451-9588, URL: <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2025.100901>.
10. Arévalo-Royo J., Latorre-Biel J.-I., Flor-Montalvo, F.-J. Cognitive Systems and Artificial Consciousness: What It Is Like to Be a Bat Is Not the Point. *Metrics*. 2025. Volume 2(3). 11. URL: <https://doi.org/10.3390/metrics2030011>.
11. Calero R., Herrera G. Relational AI and Consciousness Impressions: Ethical Frontiers for Designing Artificial Consciousness. 2025. URL: <https://doi.org/10.20944/preprints202507.2403.v1>.
12. Garrido Merchán E. C., Lumbreras S. Can Computational Intelligence Model Phenomenal Consciousness? *Philosophies*. 2023. Volume 8(4). 70. URL: <https://doi.org/10.3390/philosophies8040070>.
13. Calì C. Philosophical, Experimental and Synthetic Phenomenology: The Study of Perception for Biological, Artificial Agents and Environments. *Found Sci*. 2023. Volume 28. 1111–1124. URL: <https://doi.org/10.1007/s10699-022-09869-7>.
14. Sfeir N., Aleksander I. Cognitive Phenomenology Neuroscience and Computation. *Cogn Comput*. 2023. Volume 15. 1613–1619. URL: <https://doi.org/10.1007/s12559-023-10144-5>.
15. Варипаєв О.М., Байрамова О.В., Сільвестрова О.Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. *Філософія та управління*. 2025. № 2. С. 25–34. URL: <https://www.eu-scientists.com/index.php/fag/article/view/98/91>.
16. Namestiuk S. Challenging the Boundary between Self-Awareness and Self-Consciousness in AI from the Perspectives of Philosophy. *Futurity Philosophy*. 2023. Volume 2(4). Pp. 43–60. DOI: <https://doi.org/10.57125/FP.2023.12.30.03>.
17. Shetty R. Conscious limits: a Kantian perspective on the limits of human understanding and artificial intelligence. *Discov Artif Intell*. 2025. 5. 1. URL: <https://doi.org/10.1007/s44163-025-00221-z>.
18. Neyigapula B.S. Ethical Considerations in AI Development: Balancing Autonomy and Accountability. *Journal of Advances in Artificial Intelligence*. 2024. Volume 2, Number 1. Pp. 138–148. doi: 10.18178/JAAI.2024.2.1.138-148.
19. Batool A., Zowghi D., Bano M. AI governance: a systematic literature review. *AI Ethics*. 2025. Volume 5. 3265–3279. URL: <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00653-w>
20. Kamali J., Alpat M.F., Bozkurt A. AI ethics as a complex and multifaceted challenge: decoding educators' AI ethics alignment through the lens of activity theory. *Int J Educ Technol High Educ*. 2024. Volume 21. 62. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00496-9>.
21. Shankulova G. Ethical aspects and risks of artificial intelligence. *Eurasian Science Review An International Peer-Reviewed Multidisciplinary Journal*. 2025. Volume 3(5). Pp. 232–238. URL: <https://doi.org/10.63034/esr-551>.

REFERENCES

1. Shevtsov, A. (2025). Krytychnyi rozghliad poniattia «svidomist» u suchasnii metodologii shtuchnoho intelektu. Shtuchnyi intelekt u nautsi : monohrafiia [A critical examination of the concept of "consciousness" in modern methodology of artificial intelligence. Artificial intelligence in science: monograph] / [avt. kolektyv]; za red. Yatsyshyna Andriia ta Yatsyshyn Anny. Kyiv: FOP Yamchynskiy O.V., pp. 223–231. <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.id/748284> [in Ukrainian].
2. Bukina, T. V., & Yampolets, P. V. Filosofski vymiry shtuchnoho intelektu i svidomosti [Philosophical Dimensions of Artificial Intelligence and Consciousness]. *Kulturolohichniy almanakh*, 2025, № 3, pp. 130–136. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.16> [in Ukrainian].
3. Lykhatskyi, A. (2024). The convergence of artificial intelligence and human identity in contemporary philosophical discourse. *Kulturolohichniy almanakh*, №1, pp. 206–212. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.25>.
4. Patlaichuk, O. V. (2025). Problema svidomosti u shtuchnomu intelekti: chy mozhlyva mentalnist bez biolohii? [The problem of consciousness in artificial intelligence: is mentality possible without biology?] *Materialy KhVI mizhnar. nauk.-tekhn. konf. "Innovatsii v sudnobuduvanni ta okeanotekhnitsi"*. Mykolaiv : NUK, S. 840–844. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/11317> [in Ukrainian].

5. Varypaiev, O. M. (2025). *Filosofia nauky ta shtuchnyi intelekt: dekonstruktsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia* [Philosophy of Science and Artificial Intelligence: Deconstruction of the Subject and a New Ontology of Cognition]. *Visnyk humanitarnykh nauk*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177> [in Ukrainian].
6. Orbik, Z. (2024). Husserl's concept of transcendental consciousness and the problem of AI consciousness. *Phenom Cogn Sci*, 23, 1151–1170 (2024). <https://doi.org/10.1007/s11097-024-09993-8>
7. Gouveia, S.S., & Morujão, C. (2024). Phenomenology and artificial intelligence: introductory notes. *Phenom Cogn Sci*, 23, 1009–1015. <https://doi.org/10.1007/s11097-024-10040-9>.
8. Milinkovic, B., & Aru, J. (2026). On biological and artificial consciousness: A case for biological computationalism. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, Volume 181, 106524. ISSN 0149-7634. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2025.106524>.
9. Kang, B., Kim, J., Yun, T., Bae, H., & Kim, C.-E. (2026). Identifying features that shape perceived consciousness in LLM-based AI: A quantitative study of human responses. *Computers in Human Behavior Reports*, Volume 21, 100901, ISSN 2451-9588. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2025.100901>.
10. Arévalo-Royo, J., Latorre-Biel, J.-I., & Flor-Montalvo, F.-J. (2025). Cognitive Systems and Artificial Consciousness: What It Is Like to Be a Bat Is Not the Point. *Metrics*, Volume 2(3), 11. <https://doi.org/10.3390/metrics2030011>.
11. Calero, R., & Herrera, G. (2025). Relational AI and Consciousness Impressions: Ethical Frontiers for Designing Artificial Consciousness. <https://doi.org/10.20944/preprints202507.2403.v1>.
12. Garrido Merchán, E. C., & Lumbreras, S. (2023). Can Computational Intelligence Model Phenomenal Consciousness? *Philosophies*, Volume 8(4), 70. <https://doi.org/10.3390/philosophies8040070>.
13. Calì, C. (2023). Philosophical, Experimental and Synthetic Phenomenology: The Study of Perception for Biological, Artificial Agents and Environments. *Found Sci*, Volume 28, 1111–1124. <https://doi.org/10.1007/s10699-022-09869-7>.
14. Sfeir, N., & Aleksander, I. (2023). Cognitive Phenomenology Neuroscience and Computation. *Cogn Comput*, Volume 15, 1613–1619. <https://doi.org/10.1007/s12559-023-10144-5>.
15. Varypaiev, O.M., Bairamova, O.V., & Silvestrova, O.Yu. (2025). Emotsiinyi intelekt ta shtuchnyi intelekt: filosofska refleksiiia subiektnosti v protsesakh piznannia [Emotional intelligence and artificial intelligence: a philosophical reflection on subjectivity in cognitive processes]. *Filosofia ta upravlinnia*, № 2, pp. 25–34. URL: <https://www.eu-scientists.com/index.php/fag/article/view/98/91> [in Ukrainian].
16. Namestiuk, S. (2023). Challenging the Boundary between Self-Awareness and Self-Consciousness in AI from the Perspectives of Philosophy. *Futurity Philosophy*, Volume 2(4), pp. 43–60. DOI: <https://doi.org/10.57125/FP.2023.12.30.03>.
17. Shetty, R. (2025). Conscious limits: a Kantian perspective on the limits of human understanding and artificial intelligence. *Discov Artif Intell*, 5(1). <https://doi.org/10.1007/s44163-025-00221-z>.
18. Neyigapula, B.S. (2024). Ethical Considerations in AI Development: Balancing Autonomy and Accountability. *Journal of Advances in Artificial Intelligence*, Volume 2, Number 1, pp.138-148. <https://doi.org/10.18178/JAAI.2024.2.1.138-148>.
19. Batool A., Zowghi D., & Bano M. (2025). AI governance: a systematic literature review. *AI Ethics*, Volume 5, 3265–3279. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00653-w>
20. Kamali J., Alpat M.F., & Bozkurt A. (2024). AI ethics as a complex and multifaceted challenge: decoding educators' AI ethics alignment through the lens of activity theory. *Int J Educ Technol High Educ*, Volume 21, 62. <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00496-9>.
21. Shankulova G. (2025). Ethical aspects and risks of artificial intelligence. *Eurasian Science Review An International Peer-Reviewed Multidisciplinary Journal*, Volume 3(5), pp. 232–238. <https://doi.org/10.63034/esr-551>.

Yarovy Anatolii Mykhailovych

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Public Administration and Management
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32, Ostrozhskogo str., Vinnitsa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1406-3531

Silvestrova Oksana Yuriivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Socio-Humanitarian Technologies
Lutsk National Technical University
75, Lvivska str., Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8930-8698

Konotopenko Oleksandr Petrovych

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Public Administration and Management
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32, Ostrozhskogo str., Vinnitsa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3139-4527

**CONSCIOUSNESS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE:
THE LIMITS OF PHENOMENOLOGICAL EXPERIENCE**

Problem. *The article is devoted to the philosophical analysis of the relationship between human consciousness and artificial intelligence through the prism of a phenomenological approach in order to determine the limits of reproducing subjective experience in algorithmic systems. Special attention is paid to the study of the specifics of phenomenological experience and the possibilities and limitations of its modeling in modern artificial intelligence systems.*

Purpose. *The purpose of the study is to analyze the relationship between human consciousness and artificial intelligence from the perspective of phenomenology and to determine the limits of reproducing subjective experience in algorithmic systems.*

Methods. *The methodological foundation is the phenomenological study of awareness, a comparative philosophical method, notions from cognitive sciences, and multidisciplinary inquiry in artificial intelligence, which enables us to contrast human experience with computational models of cognition.*

Results. *The results of the study show that the results of the study show that human consciousness has unique phenomenological characteristics that fundamentally distinguish it from the cognitive capabilities of modern artificial intelligence systems. The main philosophical approaches to understanding consciousness in the history of philosophical thought are analyzed. The features of the phenomenological approach to the analysis of consciousness and the structure of subjective experience are investigated. The concepts of phenomenological experience, intentionality, and qualia as key characteristics of human consciousness are revealed. The essence and principles of the functioning of modern artificial intelligence systems are characterized. The main philosophical concepts regarding the possibility of existence of machine consciousness are analyzed. The limits of reproducing subjective experience in artificial systems and the possibilities of overcoming them determined. The philosophical and moral ramifications of artificial intelligence development concerning comprehension the essence of consciousness are detailed. The research indicated artificial intelligence can functionally simulate human thought processes, which broadens opportunities for further investigation into ethical harmony between people and intelligent structures.*

Key words: *philosophy, consciousness, artificial intelligence, phenomenological experience, experience, nature of intentionality, machine system, cognitive processes, reflectivity, ethical status.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ З ЇЇ ОСОБЛИВОСТЯМИ, ЗДІБНОСТЯМИ І ВЛАСТИВОСТЯМИ

УДК 141.7:316.42

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-8>**Гончаренко Катерина Сергіївна**

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії соціально-гуманітарного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-1162-9464

Медведь Юрій Григорович

здобувач ступеня вищої освіти рівня PhD поза ад'юнктурою,
начальник науково-дослідної лабораторії
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут,
магістрант освітньої програми
«Теоретична та практична філософія»
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0009-0003-6550-0460

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Актуальність проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах цифровізації, фрагментації соціального досвіду та децентрації суб'єкта проблема ідентичності перестає бути виключно теоретичною. Вона стає важливою, як для особистого саморозуміння, так і для суспільного життя. Постмодерна філософія поставила під сумнів ідею стабільного та центрованого суб'єкта, однак залишила відкритим питання про механізми збереження безперервності ідентичності після її деконструкції. Відсутність чіткого розрізнення між стабільністю та тривалістю ідентичності у сучасних дослідженнях створює теоретичну невизначеність, що потребує спеціального філософського аналізу.

Мета. Метою статті є виявлення особливостей трансформації ідентичності в межах постмодерної філософії, обґрунтування відмінності між стабільністю та тривалістю ідентичності як концептуальної моделі її сучасного осмислення.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є історико-філософський аналіз та концептуальне моделювання. У статті здійснено філософський аналіз трансформації ідентичності в контексті постмодерної філософії з урахуванням критики модерної концепції суб'єкта. Також уточнено зміст ключових понять і запропоновано їхнє нове співвідношення в сучасному контексті.

Результати дослідження. Модерне уявлення про ідентичність як стабільну, центровану та самототожну сутність було історично обумовленим теоретичним підходом, що втратив свою пояснювальну силу в умовах соціокультурних і технологічних змін ХХ–ХХІ століть. На основі аналізу концепцій М. Фуко, Ж. Дерріда та Ж.-Ф. Ліотара обґрунтовано тезу про те, що постмодерна деконструкція суб'єкта виявляє умовність стабільності ідентичності.

Запропоновано концептуальне розрізнення між стабільністю та тривалістю ідентичності, яке дозволяє осмислити ідентичність після деконструкції як процесуальну форму безперервності без апеляції до фіксованого онтологічного центру. Показано, що цифрова культура та віртуальний простір радикалізують постмодерну логіку децентрації суб'єкта, роблячи множинність ідентичності структурною характеристикою сучасного способу буття. У результаті узагальнень в статті пропонується наступний висновок: постмодерна філософія надає продуктивну рамку для аналізу ідентичності як тривалості без центру, що зберігається через повторюваність дискурсивних і соціальних практик.

Ключові слова: ідентичність, постмодерна філософія, суб'єкт, децентрація, дискурс, деконструкція, тривалість, Модерн, Постмодерн.

Вступ. Друга половина ХХ століття позначена глибокими трансформаціями соціального, культурного та інтелектуального життя, які поставили під сумнів фундаментальні засади модерного світогляду. Віра в раціональність, лінійний прогрес і автономного суб'єкта, що тривалий час лежала в основі європейських філософського та наукового дискурсів, поступово втрачає свою пояснювальну силу та виявляється неспроможною щодо контекстуальних змін. Відштовхуючись від цього, постмодерна філософія робить спробу зафіксувати стан радикальної нестабільності світу, у якому зникають універсальні смисли, єдині центри та стабільні ідентичності.

Модерна концепція суб'єкта ґрунтувалася на уявленні про цілісне, раціональне «Я», здатне бути джерелом смислу, пізнання та моральної відповідальності. У класичній філософії Нового часу суб'єкт мислився як онтологічна й гносеологічна основа досвіду, як точка відліку істини та дії [3]. Проте історичні катастрофи ХХ століття, розвиток масового суспільства, технізація життя, зростання ролі медіа тощо, продемонстрували обмеженість цієї моделі. Стабільність суб'єкта виявилася не універсальною умовою людського існування, а історично обмеженою, зручною для описовості та схематизації конструкцією.

Філософія постмодерну постає реакційно. Ж.-Ф. Ліотар у праці «Стан постмодерну» виходить з недовіри до великих пояснювальних схем, які раніше забезпечували цілісне бачення історії, культури та суб'єкта [8]. Йдеться не про випадкову кризу теорії, а про зміну самої структури легітимації знання та ідентичності. У світі, де жоден наратив не має привілейованого статусу, суб'єкт більше не може виступати стабільним центром смислу. Цю трансформацію тих самих парадигм поглиблює М. Фуко, який послідовно відмовляється від уявлення про суб'єкта як первинну сутність. У його концепції суб'єкт постає як результат історичних практик, дискурсів і владних відносин, а не як автономне джерело дії та самототожності [12]. Таким чином, ідентичність втрачає статус внутрішньої сталої якості й постає як змінна конфігурація, що формується у взаємодії з соціальними інституціями.

В руслі даної логіки, розгортає свою концепцію і Ж. Дерріда, який демонструє неможливість остаточного смислу та стабільної тотожності. У його філософії будь-яка форма ідентичності виявляється включеною у нескінченну гру відмінностей. Поняття «*difference*», що вказує на принципову відкладеність ідентичності, яка ніколи не може бути завершеною або повністю присутньою для самої себе [4], занурює суб'єкта в круговерть онтологічної незавершеності. У цій перспективі суб'єкт існує не як замкнена тотожність, а як процес без остаточного завершення.

Не залишається осторонь даного питання і Р. Барт, який проголосивши «смерть автора», загострює ідею децентрації смислу, поширюючи її на культурну ідентичність загалом. Відсутність єдиного джерела смислу означає, що ідентичність більше не може бути зведена до стабільного наративу або біографічної послідовності [1]. Аналогічно цьому Ж. Бодрійяр схарактеризував сучасний стан культури як простір симуляції, у якому референтність зникає, а ідентичність формується у грі образів і знаків [13].

Таким чином, постмодерна філософія не руйнує суб'єкта навмисно і не заперечує ідентичність як таку, а фіксує історичну ситуацію, у якій стабільність, центр і цілісність перестають бути можливими як універсальні принципи. У цьому сенсі Постмодерн виступає не нормативним проектом, а діагностикою сучасності, де ідентичність існує у режимі фрагментації, множинності та набуває ситуативних форм.

Сучасні україномовні дослідження підтверджують актуальність постмодерної проблематизації ідентичності. Так, у роботах, присвячених філософії ідентичності в умовах цифрової культури, наголошується, що множинність ролей, фрагментація досвіду та нестабільність смислів є не випадковими викривленнями, а структурними характеристиками сучасного способу буття людини [9].

Попри значний масив досліджень, присвячених постмодерній критиці суб'єкта, у філософській літературі залишається недостатньо проясненим питання про статус ідентичності після деконструкції. Класики постмодерної думки зосереджуються переважно на руйнуванні центрованих моделей суб'єкта, універсальних наративів і метафізичних підстав самототожності. Водночас вони свідомо уникають позитивного аналізу механізмів тривалості ідентичності, остерігаючись повернення до есенціалістських або нормативних моделей «Я» [4; 8; 12].

У результаті в науковому дискурсі часто ототожнюються два різні поняття *стабільність* і *тривалість* ідентичності. Стабільність передбачає наявність фіксованого центру, незмінної сутності та внутрішньої самототожності суб'єкта, тоді як тривалість може мислитися як процесуальна безперервність, що не потребує сталого онтологічного ядра. Це розрізнення, хоча інтуїтивно присутнє у філософських підходах постмодерну, рідко стає предметом спеціального концептуального аналізу [5].

Сучасні дослідники звертають увагу на те, що постмодерна ідентичність функціонує не в режимі стабільності, а в режимі тимчасових, контекстуально зумовлених конфігурацій, які забезпечують відносну безперервність саморозуміння без апеляції до фіксованої сутності [2]. Водночас у сучасних філософських і культурологічних дослідженнях підкреслюється, що проблема ідентичності в умовах пізньої модерності та постмодерну потребує подальшого теоретичного уточнення, оскільки опис фрагментації та множинності часто залишається на рівні соціокультурної констатації, не переходячи до концептуального аналізу [6].

Таким чином, *ключовою проблемою статті* є необхідність концептуального розмежування стабільності та тривалості ідентичності в межах постмодерної філософії. Йдеться про з'ясування того, яким чином ідентичність може зберігати форму безперервності після деконструкції центрального суб'єкта, не повертаючись при цьому до метафізики сутності або нормативних моделей самототожності.

Мета та завдання. Метою є філософський аналіз трансформації ідентичності в контексті постмодерної логіки та обґрунтування тези про те, що ідентичність у постмодерному дискурсі не зникає, а функціонує в іншому режимі як нестабільна, тимчасова та дискурсивно зумовлена форма тривалості.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є історико-філософський аналіз та концептуальне моделювання. У статті здійснено філософський аналіз трансформації ідентичності в контексті постмодерної філософії з урахуванням критики модерної концепції суб'єкта. Також уточнено зміст ключових понять і запропоновано їхнє нове співвідношення в сучасному контексті.

Результати. Формування модерної концепції суб'єкта є одним із фундаментальних зрушень у європейській філософії Нового часу. Саме в межах модерного проекту суб'єкт набуває статусу центральної інстанції пізнання, смислу та дії. Ідентичність у цьому контексті мислиться як відносно цілісна, внутрішньо узгоджена та стабільна структура, що забезпечує безперервність людського досвіду.

Класичним вираженням модерного розуміння суб'єкта є філософія Р. Декарта, у якій мисляче «Я» постає як незаперечна основа будь-якого знання. Декартівське «*cogito*» гарантує існування суб'єкта й наділяє його статусом беззаперечного існування мислячого суб'єкта, автономної сутності, що потенційно спроможна бути джерелом істини та раціонального контролю в світі. У цій моделі ідентичність ґрунтується на внутрішній прозорості свідомості для самої себе. Р. Декарт формулює це положення у відомій тезі: Я є, я існую і це є істинним щоразу, коли я це вимовляю або мислю [3]. Дана формула закріплює уявлення про суб'єкта як первинну, самодостатню точку відліку істини. У такій перспективі ідентичність мислиться

як *стабільність*, тобто як незмінна самототожність мислячої сутності. Суб'єкт не потребує історичного чи соціального контексту для підтвердження власного існування, він є тим, ким є, завдяки акту мислення.

У філософії І. Канта відбувається важливе уточнення такого статусу суб'єкта. Він набуває значення необхідної умови можливості досвіду. Ключовим стає поняття «трансцендентальна єдність апперцепції», як засвідчує здатність «Я мислю» супроводжувати всі акти пізнання. І. Кант зазначає: «Це первісне і чисте усвідомлення себе я називаю трансцендентальною апперцепцією» [7, с. 133]. Саме ця єдність забезпечує цілісність досвіду та упорядкованість пізнавальних актів. Ідентичність у кантівському сенсі має апіорний характер: вона передують будь-якому досвіду. Хоча суб'єкт у І. Канта не є субстанцією, він залишається центром синтезу, без якого неможливе пізнання світу. Таким чином, стабільність ідентичності тут зберігається у формі трансцендентальної функції, що не підлягає деконструкції в межах самої теорії.

Попри це модерний суб'єкт отримує ще й історичний вимір. Прослідкувати це можна завдяки підходу Гегеля, який ставить суб'єктивність в якості основи до розвитку духу, що реалізує себе через діалектичний процес історії. Гегель підкреслює, що істина суб'єкта розкривається лише в русі становлення: «Істинне є цілим, але ціле є лише сутність, що завершується через свій розвиток» [14, с. 11]. Історичність суб'єкта не скасовує його спрямованості до самототожності, а лише відкладає її у часі. Тож, навіть у динамічній формі історичності суб'єкт залишається носієм смислового центру, який забезпечує єдність розвитку.

Спільною рисою модерних концепцій суб'єкта є переконання в існуванні центрованої сутності, яка забезпечує стабільність ідентичності. Раціональність, самототожність і автономія розглядаються як універсальні характеристики людського «Я». Тож на цій основі формується уявлення про людину як носія сталих переконань, моральної відповідальності чи послідовності життєвої біографії. Ідентичність у модерному мисленні мислиться як стабільна форма самототожності, що безпосередньо дана, або принаймні є гарантованою трансцендентальними структурами чи й реалізується в історичному процесі. Таке уявлення про стабільний центр суб'єктивності стає одним з ключових аспектів критики у філософії Постмодерну.

Також в межах модерної традиції виникають і інші чинники напруги, які згодом призводять до кризи суб'єкта. Розвиток природничих наук, поява масового суспільства, індустріалізація та технологічні зміни тощо, поступово підривають уявлення про людину як суверенного господаря власного досвіду. Ф. Ніцше радикально ставить під сумнів ідею цілісного суб'єкта, розглядаючи «Я» як множинність сил, інстинктів, волі до влади тощо.

На шляху такої критики, мислителі постмодерну розробляють різні, проте концептуально споріднені підходи до деконструкції модерної моделі суб'єкта, що потребує окремо теоретичної реконструкції. М. Фуко, який вдається до таких понять як дискурс, влада-знання та суб'єктивація тощо, відмовляється розглядати суб'єкта як вихідну онтологічну даність. Суб'єкт формується в межах історично конкретних дискурсивних практик. «... індивід є не початком, а результатом влади» [11, с. 224]. У цьому твердженні зафіксовано радикальний зсув від модерної суб'єктності до постмодерного аналізу механізмів її формування. Ідентичність у перспективі автора постає як змінна конфігурація, що виникає внаслідок нормалізуючих практик, інституційних режимів і дискурсивних правил. Вона не має внутрішнього ядра, яке зберігалось б незалежно від історичного контексту. Але натомість постає множинність форм суб'єктивності, що змінюються разом із трансформаціями знання та влади [12].

Деконструкція модерного суб'єкта в логіці М. Фуко полягає в демонстрації того, що стабільна ідентичність є продуктом історичних умов, а не універсальною характеристикою людського буття. У філософії Ж. Дерріда, де деконструкція суб'єкта здійснюється через аналіз мовних структур і критики метафізики присутності, саме «*differance*», одночасно надає і відмінність, і відстрочку смислу. Жодне значення не може бути остаточно закріплене, а отже, не може існувати й завершена, самототожна ідентичність. Ж. Дерріда наголошує, що «центр не є центром» і що будь-яка структура завжди містить у собі принцип децентрації [5], який по-

ширюється і на суб'єкта, який у модерній філософії виконував функцію смислового центру. Ідентичність, за даного підходу, не зникає, але виявляється принципово нестабільною. Вона існує як процес постійного відкладання, як гра відмінностей, у якій суб'єкт не може співпасти із самим собою остаточно. Таким чином, деконструкція суб'єкта полягає не в руйнуванні «Я», а в демонстрації неможливості його остаточної фіксації. Це підриває модерне уявлення про ідентичність як стабільну самототожність, але водночас відкриває простір для мислення ідентичності як процесу.

В «постмодерному стані», в ситуації, коли «великі наративи втрачають свою переконливість» [8], суб'єкт більше не може ґрунтувати свою ідентичність на єдиній історії або загальній меті. Ідентичність, що набуває форми множинних локальних наративів, кожен з яких функціонує в межах власної мовної гри, розпадається на сукупність тимчасових позицій, що змінюються залежно від контексту. Тож деконструкція модерного суб'єкта стає залежною від змін соціокультурних умов, у яких більше неможливо підтримувати стабільну ідентичність як універсальну норму.

Попри відмінності методологічних підходів, постмодерні інтелектуали, на кшталт М. Фуко, Ж. Дерріда та Ж.-Ф. Ліотара сходяться в одному принциповому твердженні, що модерна модель суб'єкта як стабільного центру смислу є історично обмеженою та концептуально проблематичною. Їхня деконструкція не спрямована на знищення суб'єкта, а на виявлення тих механізмів, через які ідентичність втрачає статус самототожної сутності.

Водночас жоден із розглянутих підходів не пропонує, умовної «позитивної» теорії тривалості ідентичності після деконструкції. Саме ця теоретична пауза створює можливість для подальшого аналізу ідентичності не як стабільної сутності, а як *форми безперервної циркуляції без центру*. Тож постає необхідність переосмислення самої логіки існування ідентичності після руйнування її метафізичних підстав. Ключовим тут є розрізнення понять *стабільності* та *тривалості*, які в багатьох дослідженнях ототожнюються, хоча мають принципово різний філософський зміст та конотати.

Під стабільністю ідентичності в модерному сенсі розумілася наявність незмінного ядра суб'єкта, що забезпечує самототожність у часі. Стабільність передбачає центр, внутрішню єдність і можливість повного самоспівпадіння «Я» з самим собою. Постмодерна критика переконливо показала, що стабільність замість універсальної антропологічної умови пропонує історично зумовлену філософську конструкцію. Вона функціонує доти, доки існують соціальні, культурні та символічні умови, здатні підтримувати уявлення про центр і безперервність суб'єкта.

На відміну від стабільності, тривалість не передбачає незмінного ядра або фіксованого центру. Тривалість тяжіє до процесуальної безперервності, яка може зберігатися навіть за умов радикальної змінності форм ідентичності. У цьому сенсі ідентичність не є «даністю», а радше результатом постійного відтворення в дискурсивних, соціальних і символічних практиках. Таке розрізнення імпліцитно присутнє у філософії М. Фуко, який наголошує, що суб'єкт формується через історично змінні практики, але не зникає разом із їх трансформацією [10]. Ідентичність же зберігає тривалість не завдяки стабільності, а завдяки повторюваності практик суб'єктивації. Деконструюючи центр постмодерна філософія, водночас, залишає відкритим питання, яким чином можлива безперервність ідентичності без стабільного ядра? Саме тут виникає теоретична напруга, яка часто залишається поза увагою, адже більшість мислителів обходять відновлення метафізики суб'єкта.

Розрізнення між стабільністю та тривалістю ідентичності дозволяє уникнути двох крайнощів. З одного боку, модерного уявлення про фіксовану сутність, з іншого, радикального заперечення смислових підстав щодо суб'єкта. У цьому сенсі постмодерна філософія відкриває простір для нового типу аналізу ідентичності, який визнає її нестабільність, але не заперечує можливості безперервності людського саморозуміння.

Цифрові технології, мережеві комунікації та віртуальні середовища радикалізують ці процеси, що фіксовані філософією постмодерну. Йдеться передусім про децентрацію суб'єкта, фрагмен-

тацію досвіду, нестабільність смислів і множинність ідентичностей. Ще М. Маклюен наголошував, що «медіум є повідомленням», підкреслюючи, що технологічна форма комунікації впливає на спосіб мислення суб'єкта [15]. У цифровому середовищі цей ефект посилює швидкість, фрагментарність і візуальність комунікації, які підривають можливість формування цілісного наративу ідентичності. Суб'єкт дедалі більше переживає себе не як носія власної історії, а як сукупність окремих ролей і образів, що активуються в різних контекстах цифрового середовища.

Цифрова культура створює специфічний простір самопрезентації, у якому ідентичність функціонує як змінна конфігурація образів, профілів і наративів. Ш. Теркл показує, що в цифровому середовищі суб'єкт може одночасно конструювати кілька версій «Я», які не потребують внутрішньої узгодженості [16]. Ця множинність відповідає постмодерному уявленню про ідентичність як відкритий процес. Цифрові платформи не створюють фрагментацію ідентичності з нуля, а лише роблять її більш видимою та інтенсивною.

Ш. Зубофф описує цей процес як становлення режиму «наглядного капіталізму», у межах якого людський досвід перетворюється на ресурс прогнозування та управління [17]. Так відбувається радикалізація логіки суб'єктивності, коли суб'єкт не просто формується дискурсами, а виявляється включеним у технічно опосередковані режими нормалізації, які діють у реальному часі. Ж. Бодрійяр ще у до-цифрову епоху описав сучасну культуру як простір симуляції, у якому знаки втрачають зв'язок зі стабільними референтами. У цифровому середовищі ця логіка набуває граничної очевидності ідентичність дедалі більше існує як ефект циркуляції образів, лайків, репостів і візуальних кодів [13]. Поверхневість, на яку вказує Ж. Бодрійяр, не означає відсутності ідентичності, а свідчить про зміну її онтологічного статусу. Ідентичність більше не ґрунтується на глибинній сутності, а формується як тимчасова знакова конфігурація.

У сучасних міждисциплінарних дослідженнях проблема ідентичності дедалі частіше розглядається в якості умови аналізу можливостей безперервності суб'єктивного досвіду, що є важливим, зокрема, в ситуації фрагментації, цифровізації та мережевої взаємодії. Характерною рисою цих досліджень є зсув уваги від онтологічних засад суб'єкта до процесів, практик і контекстів формування ідентичності.

У статті Г. Супрун ідентичність у цифрову добу визначається як відкрита конфігурація соціальних ролей і символічних позицій, що постійно змінюються під впливом медіасередовища [9]. Автор переконливо демонструє, що цифрові практики не руйнують ідентичність, а *змінюють механізми її підтримки*. Водночас у цій інтерпретації ідентичність розглядається крізь призму множинності та фрагментації, без чіткого розрізнення між втратою стабільності та можливістю тривалості суб'єктивного досвіду.

А от, Б. Іваненко зазначає, що сучасна ідентичність існує не як фіксована структура, а як сукупність повторюваних практик самовизначення [6]. Цей підхід суттєво наближається до постмодерної логіки, однак поняття повторюваності використовується радше описово й не отримує статусу самостійної концептуальної категорії. Слід відмітити, що цифрове середовище сприяє формуванню ідентичності як низки тимчасових самопрезентацій, пов'язаних між собою лише контекстуально. У цьому підході чітко зафіксовано втрату стабільності ідентичності, проте питання її тривалості залишається відкритим.

Нарешті, у найновіших україномовних публікаціях проблема ідентичності дедалі частіше осмислюється у контексті трансформацій цифрового середовища. Зокрема, підкреслюється, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій змінює форми соціалізації та відкриває можливості для множинного конструювання ідентичності, насамперед у віртуальному просторі, де суб'єкт отримує нові засоби самопрезентації та самовизначення [9]. Це спостереження підтверджує фукіанську логіку суб'єктивності, однак знову ж таки не розрізняє стабільність ідентичності та її процесуальну тривалість.

Отже, аналіз сучасних досліджень вказує на те, що більшість авторів сходяться на критиці модерної моделі стабільної ідентичності, однак зупиняються на констатації її деконструкції, не пропонуючи концептуального пояснення механізмів збереження безперервності іден-

тичності після втрати центрованого суб'єкта. Це виявляє теоретичну прогалину між описом нестабільності ідентичності та її філософським осмисленням як процесуальної тривалості. Саме заповнення цієї прогалини через розрізнення стабільності та тривалості ідентичності дозволяє не лише уточнити постмодерну проблематику, а й інтегрувати сучасні інтерпретації ідентичності в цілісну концептуальну рамку, що поєднує критику метафізики суб'єкта з можливістю осмислення безперервності суб'єктивного досвіду.

Висновки. У статті здійснено філософський аналіз трансформації ідентичності в контексті постмодерної філософії з акцентом на деконструкцію модерної концепції суб'єкта та переосмислення умов його існування в сучасному соціокультурному середовищі. Показано, що модерна модель суб'єкта, яка ґрунтувалася на уявленні про стабільну, центровану та самототожну ідентичність, була історично обумовленою формою осмислення людського буття і втратила свою пояснювальну силу в умовах глибоких трансформацій ХХ–ХХІ століть.

Аналіз класичних концепцій, що пояснюють модерну суб'єктивність, засвідчив, що ідентичність у межах модерного проекту мислилася як форма стабільності, забезпечена або субстанційною природою мислячого «Я», або трансцендентальними структурами свідомості, або телеологічною логікою історичного розвитку. Саме це уявлення про стабільний центр суб'єктивності стало головним об'єктом критики з боку постмодерної філософії.

Розгляд підходів постмодерних мислителів дозволив продемонструвати, що постмодерна деконструкція суб'єкта, що спрямована на виявлення історичних, дискурсивних і мовних механізмів її формування призводить до втрати самототожної сутності й постає як децентрована, процесуальна та контекстуально зумовлена форма існування. Водночас класики постмодерну переважно утримуються від позитивного аналізу того, яким чином можлива безперервність ідентичності після деконструкції центрованого суб'єкта.

У статті обґрунтовано тезу про необхідність концептуального розрізнення стабільності та тривалості ідентичності. Показано, що стабільність пов'язана з модерним уявленням про незмінне ядро суб'єкта, тоді як тривалість може бути осмислена як процесуальна безперервність без апеляції до фіксованого центру.

Аналіз цифрової культури продемонстрував, що сучасні мережеві та мережеві середовища радикалізують постмодерну логіку функціонування ідентичності. Фрагментація досвіду, множинність форм самопрезентації, алгоритмічна суб'єктивація та симулятивний характер цифрових практик підтверджують постмодерну діагностику децентрації суб'єкта. Ідентичність у цифрову епоху функціонує не як стабільна сутність, а як тимчасова конфігурація, що зберігає тривалість через повторюваність дискурсивних і символічних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барт Р. Міфології. Київ : Основи, 2002. 256 с.
2. Бауман З. Плинна модерність. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. 272 с.
3. Декарт Р. Роздуми про першу філософію. Київ : Юніверс, 1999. 208 с.
4. Дерріда Ж. Письмо і відмінність. Київ : Основи, 2004. 368 с.
5. Дерріда Ж. Про граматологію. Київ : Основи, 2003. 456 с.
6. Іваненко Б. Я-ідентичність особистості: статичні й динамічні аспекти. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Вип. 7. С. 53–61. DOI: 10.30970/PS.2020.7.8 (дата звернення: 01.02.2026).
7. Кант І. Критика чистого розуму. Київ : Юніверс, 2000. 624 с.
8. Ліотар Ж.-Ф. Стан постмодерну : доповідь про знання. Київ : Основи, 1998. 132 с.
9. Супрун Г. Г. Ідентичність індивіда в цифрову епоху соціальних комунікацій. *Філософські обрії*. 2020. № 43. С. 85–94. DOI: 10.33989/2075-1443.2020.43.212698 (дата звернення: 31.01.2026).
10. Фуко М. Історія сексуальності. Т. 1. Київ : Основи, 1998. 208 с.
11. Фуко М. Наглядати й карати. Народження в'язниці. Київ : Основи, 1998. 392 с.
12. Фуко М. Слова і речі. Археологія гуманітарних наук. Київ : Основи, 2002. 512 с.
13. Baudrillard J. *Simulacra and Simulation*. University of Michigan Press, 1994. 164 p.

14. Hegel G. W. F. *Phenomenology of Spirit*. Oxford : Oxford University Press, 1977. 640 p.
15. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, MA : MIT Press, 1994. 392 p.
16. Turkle S. *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York : Simon & Schuster, 1995. 347 p.
17. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism*. New York : PublicAffairs, 2019. 704 p.

REFERENCES

1. Bart R. (2002). *Mifolohii*. [Mythologies]. Kyiv : Osnovy, 256 s.
2. Bauman Z. (2008). *Plyнна modernist*. [Liquid modernity]. Kyiv : Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 272 s.
3. Dekart R. (1999). *Rozdumy pro pershu filosofiiu*. [Meditations on First Philosophy]. Kyiv : Yunivers, 208 s.
4. Derrida Zh. (2004). *Pysmo i vidminnist*. [Writing and Difference]. Kyiv : Osnovy, 368 s.
5. Derrida Zh. (2003). *Pro hramatolohiiu*. [Of Grammatology]. Kyiv : Osnovy, 456 s.
6. Ivanenko B. (2020). *Ya-identychnist osobystosti: statychni y dynamichni aspekty*. [Self-identity of personality: static and dynamic aspects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykholohichni nauky*. Vyp. 7. S. 53–61. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2020.7.8>
7. Kant I. (2000). *Krytyka chystoho rozumu*. [Critique of Pure Reason]. Kyiv : Yunivers, 624 s.
8. Liotar Zh.-F. (1998). *Stan postmodernu: dopovid pro znannia*. [The Postmodern Condition: A Report on Knowledge]. Kyiv : Osnovy, 132 s.
9. Suprun H. H. (2020). *Identychnist indyvida v tsyfrovu epokhu sotsialnykh komunikatsii*. [Individual identity in the digital age of social communications]. *Filosofski obrii*. № 43. S. 85–94.
10. Fuko M. (1998). *Istoriia seksualnosti*. [The History of Sexuality]. T. 1. Kyiv : Osnovy, 208 s.
11. Fuko M. (1998). *Nahliadaty y karaty. Narodzhennia viaznytsi*. [Discipline and Punish: The Birth of the Prison]. Kyiv : Osnovy, 392 s.
12. Fuko M. (2002). *Slova i rechi. Arkheolohiia humanitarnykh nauk*. [The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences]. Kyiv : Osnovy, 512 s.
13. Baudrillard J. (1994). *Simulacra and Simulation*. University of Michigan Press, 164 p.
14. Hegel G. W. F. (1977). *Phenomenology of Spirit*. Oxford : Oxford University Press, 640 p.
15. McLuhan M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, MA : MIT Press, 392 p.
16. Turkle S. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York : Simon & Schuster, 347 p.
17. Zuboff S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. New York : PublicAffairs, 704 p.

Honcharenko Kateryna Serhiivna

PhD in Philosophy, Associate Professor,
 Head of the Department of Philosophy,
 Faculty of Social Sciences and Humanities
 Dragomanov Ukrainian State University
 9, Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1162-9464

Medved Yurii Hryhorovych

PhD Candidate (external doctoral candidate),
 Head of the Research Laboratory
 Kruty Heroes Military Institute of
 Telecommunications and Information Technology,
 Master's Student of the Educational Program
 "Theoretical and Practical Philosophy"
 Dragomanov Ukrainian State University
 9, Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0009-0003-6550-0460

TRANSFORMATION OF IDENTITY IN THE CONTEXT OF POSTMODERN PHILOSOPHY

Problem. *In the context of digitalization, fragmentation of social experience, and the decentration of the subject, the problem of identity ceases to be purely theoretical and becomes significant for both personal self-understanding and social life. Postmodern philosophy has convincingly questioned the idea of a stable and centered subject; however, it has not sufficiently clarified how continuity of identity is possible after its deconstruction. The lack of a clear distinction between stability and duration of identity generates theoretical ambiguity in contemporary debates.*

Purpose. *The purpose of the article is to analyze the transformation of identity within postmodern philosophy and to substantiate the distinction between stability and duration as a conceptual model for its contemporary understanding.*

Methods. *The study is based on historical-philosophical and comparative analysis, as well as on the conceptual reconstruction of the notions of the subject and identity. The texts of representatives of modern and postmodern philosophy are interpreted in order to identify changes in the understanding of their theoretical status.*

Results. *The article demonstrates that the modern concept of identity as a stable and self-identical essence was a historically conditioned construct that has lost explanatory power under contemporary socio-cultural and technological transformations. It argues that postmodern deconstruction does not eliminate identity but reveals the problematic nature of its stability. A conceptual distinction between stability and duration is proposed, allowing identity to be understood as a processual form of continuity without appeal to a fixed ontological center. It is further shown that digital culture and algorithmic environments intensify this transformation, making multiplicity and contextuality structural features of contemporary identity.*

Key words: *identity, postmodern philosophy, subject, decentering, discourse, deconstruction, duration, modernity, postmodernity.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

UDC 504.75.13.101.1

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-9>

Carlisle Elisa

PhD Student

United States Air Force

Texas AFB, United States of America

orcid.org/0009-0005-4648-5335

AXIOLOGICAL OUTLOOK ON THE ROLE OF WOMEN IN THE ARMED FORCES: CURRENT REALITIES & FUTURE PROSPECTS

*The article offers an in-depth examination of the current state of women's participation in the armed forces across different countries and highlights the principal trends shaping their ongoing integration into the military domain. Drawing on international experience, it analyzes models of inclusion and gender policy implementation, with particular consideration of practices adopted by leading military actors. The study explores how various states address the incorporation of women into defense institutions, focusing on structural reforms, policy frameworks, and evolving operational roles. **Problem.** The central problem addressed in the research concerns the gap between formally proclaimed commitments to gender equality and their practical realization within military systems. Attention is given to defense-related gender policies, legislative and institutional mechanisms, socio-cultural constraints, access to combat positions, and opportunities for professional growth and leadership. The article also investigates persistent barriers that hinder full integration, including organizational resistance, stereotypes, and unequal career advancement pathways. **Purpose.** The purpose of the study is to assess how technological innovation and the changing nature of warfare influence the role of women in contemporary armed forces. As modern conflicts increasingly rely on advanced technologies, cyber capabilities, intelligence systems, and remote operations, new professional niches are emerging that reshape traditional perceptions of military service. **Methods and results.** Using comparative and analytical methods, the research identifies key challenges and contradictions embedded in existing systems. The findings suggest that women's active participation enhances operational effectiveness, strengthens national defense capacity, and supports states' international security obligations. The article concludes that sustained and meaningful integration of women is essential for building adaptive, resilient, and inclusive defense structures capable of responding to the complexities of modern security environments.*

Key words: AI, axiology, axiological resilience, women in the military, armed forces, military innovation, futurism, war paradigm shift, future wars.

The introduction. At the beginning of the XXI century, there is a steady trend towards an increase in the involvement of women in the military sphere. The transformation of the nature of military conflicts, the development of high technologies and the spread of the principles of females' contribution adds to the rethinking of the traditional role of women in the army. In the XXI century, the armed forces of many countries are undergoing a process of deep transformation, which is facilitated by the rapid development of artificial intelligence (AI) technologies. AI is being integrated into military systems, changing the way warfare is conducted, decision-making, logistics and intelligence optimization. At the same time, the issue of women's participation in these new conditions is discussed. The participation of women in the armed forces is gradually moving from auxiliary functions to full integration into all spheres of military activity, which necessitates a scientific analysis of this phenomenon and its further prospects. Such a combination of technological and axiological aspects creates a new quality of security practices that requires scientific understanding.

The purpose of the study is to identify the contribution of women into modern and future military operations. The problem statement and its connection with important scientific and practical tasks are highly discussed among the scientists all over the world. Modern transformations of national and international security systems necessitate a rethinking of the role of human resources in the armed forces, in particular in the context of gender needs. In the context of the growing intensity of military conflicts, the development of asymmetric and hybrid threats, as well as the transition to high-tech methods of warfare, the issue of attracting women to military service is of relevance. Despite the significant expansion of women's participation in the armed forces of many countries, the problem of their full integration into the military system remains insufficiently researched and unevenly controlled at the regulatory, organizational and social levels.

In the scientific discourse, there is still a contradiction between the declared principles of equal opportunities and the real practice of military service by women, regarding access to combat positions, career growth, the system of training and assessment of professional suitability. The lack of a unified approach to gender policy in the armed forces complicates the formation of effective models of personnel management and reduces the potential of defense capabilities of states.

From a practical point of view, this problem is closely related to the implementation of key tasks in the field of defense and security, namely: optimization of personnel provision of the army, increasing its combat capability, improving the system of military education and training, as well as adapting the armed forces to modern NATO standards and international obligations in the field of gender equality. This issue is of particular importance for Ukraine in the context of a long war, when the effective use of all available human potential becomes a strategic necessity. Thus, the study of women's participation in the armed forces is not only of theoretical importance for the development of military sociology, gender studies and security studies, but also of applied value for the formation of state policy, improvement of the regulatory framework and implementation of effective management decisions in the field of defense [3].

Analysis of recent research and publications on this topic proves that the current state of women's participation in the military is experiencing some similar issues regardless of the served state. In most countries of the world, military service for women is voluntary, but in recent years, some states have introduced or expanded compulsory service without gender exceptions. Countries such as Norway and Sweden have already implemented the model of gender-equal conscription, and several other states are at the stage of its implementation.

The latest example of the introduction of compulsory military service for women is Denmark. According to the decision of the Danish parliament of March 25, 2025, from July 1, all women who will be 18 years old at that time can receive a corresponding notification. And from January 2026, they will be drafted into the army.

The proportion of women in the armed forces varies significantly depending on the state, which is due to political decisions, cultural characteristics and historical traditions. In Western Europe and North America, the level of women's participation in the military is steadily increasing [9].

In Ukraine, the presence of women in the Armed Forces has increased significantly, especially in the context of a full-scale war. Women take an active part in ensuring the defense capability of the state, performing tasks both in the rear and directly in the combat zone. Their number has increased several times compared to the pre-war period, which indicates deep structural changes in the military system.

The Women's Corps of the Israel Defense Forces was formed in 1948, that is, simultaneously with the creation of the state itself. Therefore, from the first years of Israel's existence, women became active participants in the formation of its armed forces. Today, women make up about 35% of IDF personnel.

In 1995, Israeli women, through the decision of the Supreme Court, achieved the right to serve in the Air Force. Female Israeli citizens have the opportunity to serve on equal terms with men in the ground forces, navy and aviation. At the same time, artillery and border units remain the most common areas of their service. The term of compulsory military service for men is three years,

while for women it is two years. Israel is characterized by an approach in which gender equality in the military sphere is an element of the overall defense strategy: a woman is considered as a full-fledged combat subject. Given Ukraine's decision to open military educational institutions for women in 2019, it can be assumed that the state is focused, in particular, on the Israeli model.

Israel is one of the few countries where female military personnel are allowed to participate in hostilities. This decision is due to the peculiarities of the geographical location and the difficult geopolitical situation: the state is forced to constantly maintain a high level of mobilization readiness and use human resources as efficiently as possible. However, as of 2016, only about 7% of combat positions were held by women. At the same time, military personnel are allowed to leave the place of service overnight, they are provided with benefits when entering higher education institutions and are paid competitive wages. During the service, women receive professional training in accordance with the specifics of the unit in which they serve.

Since the creation of NATO, a policy of equal opportunities for military personnel regardless of gender has been proclaimed. In 1976, the Committee on Women in the NATO Armed Forces was established, which was transformed into the NATO Committee on Gender Issues in 2009.

In several Allies, women have served as defense ministers, including in Albania, France, Germany, Italy, the Netherlands and the Netherlands. At the same time, they all performed these functions as civilians. Individual countries also have women in the highest military positions: in 2008, American Ann E. Dunwoody became the first woman in US history to receive the rank of four-star general. Currently, more than a hundred women in the US Armed Forces hold the rank of general.

Until recently, only the United States of America and Australia ensured that there were no restrictions on women in military service. At the same time, international documents, in particular UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security", adopted in 2000 and ratified by Ukraine in 2016, emphasize the need to consider women not only as victims of conflicts, but also as active participants in peacemaking and security processes.

Within the North Atlantic Alliance, approaches to the recruitment of women into the armed forces differ depending on national legislation and military policy. In total, more than 300 thousand women serve in NATO countries, of which about 40 thousand have officer ranks.

According to an associated NATO report in 2019, the highest percentage of women in the armed forces was recorded in Hungary (20%) and Greece (19%). The third place is occupied by the United States of America, where women make up about 17% of the army. In Poland, Italy and Montenegro, women's participation rates in the army are close to those of Ukraine and are approximately 6%. The lowest level of female involvement among NATO countries is observed in Turkey – about 0.7% of the total number of military personnel.

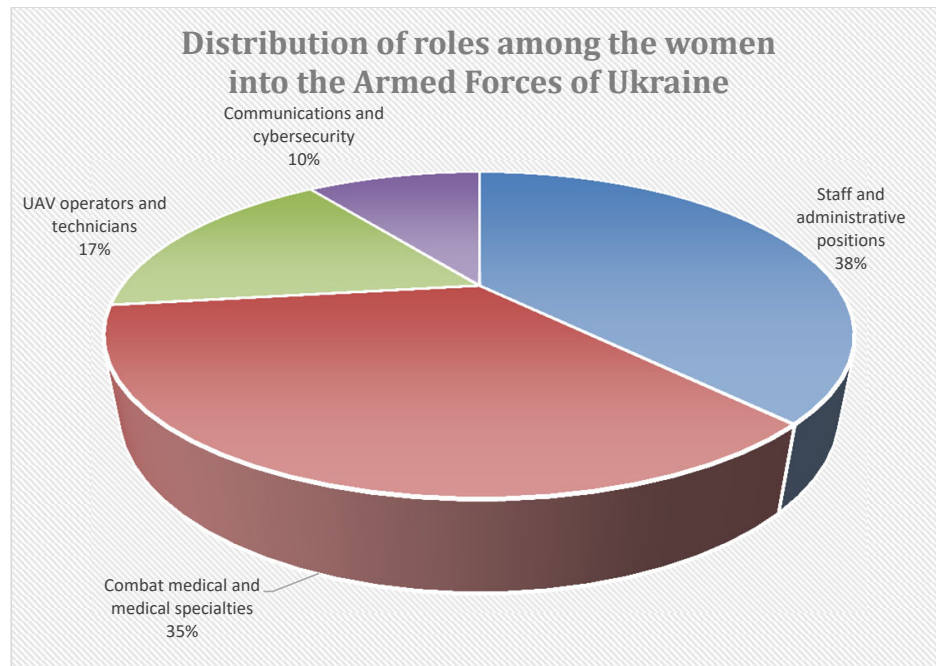
The average share of women in the armed forces of NATO countries is about 12%. Before the start of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, a similar indicator was typical for the Armed Forces of Ukraine. After the start of the war and large-scale mobilization, which mainly covered the male population, the percentage of women decreased, but in quantitative terms, Ukraine continues to be among the leaders in terms of women's participation in the army.

In Ukraine, the armed forces are demonstrating the active involvement of women, which is especially noticeable in the context of a long war. As of the beginning of 2025, the number of women in the Armed Forces of Ukraine exceeds 70,000 people, which is a significant increase compared to pre-war figures.

According to the Ministry of Defense, about 23% of the personnel of the Armed Forces of Ukraine are women, of which about 10% serve in joint forces operations. They perform a variety of functions, including staff and administrative positions, combat medical and medical specialties, UAV operators and technicians and communications and cybersecurity as well.

These data indicate that Ukrainian women are actively involved not only in administrative, but also in combat and high-tech roles.

The conscription of women for military service is used in different countries of the world. Among the main methods of recruiting the army, there is a mandatory conscription of citizens of the

Picture 1. Distribution of roles among the women into the Armed Forces of Ukraine

appropriate age and voluntary contract service. Women are currently serving in the United States, Canada, Great Britain, Germany, France, Ukraine, the Scandinavian countries, Israel, as well as in the countries of Asia and Africa.

In most countries, women's service is voluntary, although in some states, in Israel, Norway, North Korea and some others, military duty applies to both sexes. At the same time, even with mandatory conscription, women's access to all military specialties often remains limited, and their areas of service are often focused on medicine and communications.

Among other challenges and barriers for women in military, the author may discuss sociocultural stereotypes. Despite the growing presence, women in the military face societal expectations and prejudices. In many societies, the military is traditionally considered a "male" sphere, which partially limits women's desire or ability to join the service. Monitoring shows that female military personnel are much less often represented in the media space compared to men – only about 3% of mentions of military personnel in the media relate to women.

Active debates take place about physical standards. In the United States, 6 Jan 2026 a discussion around standards for women in combat roles was launched as a result of Pete Hegseth's lead. The Secretary of War and the Pentagon's recent initiatives to review the effectiveness of women's service in ground combat units have drawn both support and criticism.

The controversy centers around the question of whether physical standards should be the same for everyone, and how this affects combat effectiveness and training.

Among the factors influencing further development in the Armed Forces, it is important to mention technological progress. Technology, including unmanned systems, cybersecurity, and remote platforms, is expanding opportunities for women to participate in military operations without excessive physical exertion, making the role of female soldiers even more critical to today's battlefield.

So, it is accurate and right to predict future rising in the proportion of women into the military. Analytical forecasts indicate a further increase in the share of females in the armed forces: both in technical and combat specialties. Modern conflicts, characterized by high technology, stimulate the demand for a wide range of skills that women have. Further adaptation of military standards to neutral models that assess the ability to perform tasks based on specific skills and requirements, rather than gender, is expected. This marks a shift towards more universal performance criteria.

The author also believes that uniformed women will increasingly be involved into international operations, peacekeeping missions, and security initiatives, where their participation contributes to both the combat and humanitarian aspects of the army's activities.

Axiological aspects of combining gender with technology are very new topics to discuss as the axiological dimension of this problem lies in rethinking the values underlying women's participation in the army in the context of technologically modernized war. Ukrainian and foreign studies emphasize that modern technologies open new ways for women to participate in roles that were traditionally considered inaccessible due to physical standards or patriarchal notions. This contributes to the formation of new worldviews, where professional competencies and technological expertise become decisive for participation in military operations, reducing the focus solely on physical power. At the same time, it is important to consider ethical imperatives: the use of AI for military purposes causes discussions about moral responsibility, the risks of algorithm errors, and potential threats to civilians. From a gender perspective, the inclusion of women in high-tech military roles contributes to the deconstruction of stereotypes and stimulates a wider engagement of society's intellectual potential regardless of gender, which is an important value shift in the understanding of defense service [1; 2; 4].

Actual development prospects and challenges from a technological point of view and the further progress of army structures may include:

- wider application of neuro-symbolic AI models for automatic analysis of tactical data;
- integration of machine learning into command support systems;
- development of human-machine cooperation concepts, where the human controller is responsible

for managing autonomous systems.

From a social perspective, this means the need to adapt educational systems, vocational training, and military policies to create a truly inclusive military community capable of functioning effectively in a high-tech environment. Ethical regulation of the use of AI in war, ensuring accountability for decisions made by technological systems, and maintaining human control over automated tools remains an important challenge.

Results and discussion. Women play a significant role in today's armies of the world. For example, in the Armed Forces of Ukraine, their number has increased significantly since the start of the full-scale invasion, and women are involved in combat and technical roles, such as drone operators and unmanned systems specialists, reflecting the technological trends of modern warfare.

In international practice, specially NATO countries, women constitute a significant proportion of military personnel, although their participation and access to certain positions vary across political and cultural frameworks. Statistics show the different proportion of women in the military across Allies, from high rates in some countries to lower rates in others. This reflects the heterogeneity both at the level of politics and the institutional culture of the armies of the world.

Social and legal barriers are gradually being overcome, but outdated gender stereotypes sometimes hinder the full integration of women in all types of military tasks, especially in combat and technical specialties. Technological warfare and AI (artificial intelligence) are not requiring physical but intellectual power which make women more competitive and successful [8]. While the human factor remains decisive in military operations, AI technologies are significantly changing the way confrontations are handled on modern battlefields. AI applications include automated data processing, trajectory forecasting, target recognition, optimization of logistics processes, and even autonomous systems.

In the context of the Ukrainian-Russian war, AI technologies are used to identify objects, optimize the actions of unmanned aerial vehicles, and analyze intelligence. This leads to the emergence of new military professions that integrate human intelligence and machine algorithms into a single system of actions.

On a global scale, the armies of the United States, China, Israel and other countries are actively developing and applying AI to analyze large amounts of combat data and support quick

tactical decisions. Modern warfare is becoming less an arena of physical confrontation, and more a technological competition, where artificial intelligence plays an increasingly important role. In this context, women's participation in the armed forces takes on new dimensions: they not only exercise their rights at equal opportunity but also constitute an important source of intellectual and technological potential.

Conclusion. The article carries out a comprehensive analysis of the current state of women's participation in the armed forces of different countries of the world and outlines the main trends and prospects for their further integration into the military sphere. The international experience of attracting women to the army, in particular the practices of NATO countries, Israel, the United States and the Nordic countries, is considered, as well as the features of gender policy in the field of defense are analyzed. Particular attention is paid to regulatory and legal aspects, socio-cultural barriers, women's access to combat positions and career growth, as well as the impact of technological changes on the transformation of the role of women in modern armies. The key challenges and contradictions between the declared principles of gender equality and the real practice of military service are identified. The importance of women's participation in increasing the defense capability of the state and the fulfillment of international obligations in the field of security was emphasized. It is concluded that the further integration of women into the armed forces is an important factor in the development of effective, adaptive and socially oriented models of national defense. Axiologically, the modernization of war on the basis of AI requires a reassessment of society's value guidelines from traditional physical strength to professional competence, from gender stereotypes to technological adaptability. A defense system that is able to fully integrate all these aspects becomes more effective, flexible and innovative.

BIBLIOGRAPHY

1. Гуржій С. В. Тенденції застосування технологій штучного інтелекту у військово-технічній сфері. *Інформація і право*. 2024. № 3(50). С. 136–146. DOI: 10.37750/2616-6798.2024.3(50).311713.
2. Як штучний інтелект на війні: системи Aegis, Iron Dome та прогнозування загроз. UHL Education. URL: <https://uhl-edu.kiev.ua/content/yak-shi-integruiut-u-viyskovu-sferu-modeli-perspektivi-vikliki/>
3. *Ukrainian women in tech battlefield roles*. AP News. URL <https://apnews.com/article/war-russia-ukraine-fpv-strikes-bombs-7047c7a91e82e6a8c5131084e9fb8d6>
4. Забара І. М. Штучний інтелект у військовій сфері та міжнародно-правове регулювання. *Вісник Право*. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/340729>
5. Трофименко О.Г., Соколов А.В., Логінова Н.І., Ахмаметьєва Г.В., Чикунов П.О. Штучний інтелект у сфері військової логістики. *Journals NMetAU*. DOI <https://doi.org/10.34185/1562-9945-5-154-2024-17>
6. Hagos D. H., Rawat D. B. *Neuro-Symbolic AI for Military Applications*. *arXiv*, 2024. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2408.09224>
7. Galán J. J., Carrasco R. A., LaTorre A. *Military Applications of Machine Learning: A Bibliometric Perspective* / José Javier Galán, Ramón Alberto Carrasco, Antonio LaTorre. *arXiv*, 2024. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2410.17272>
8. Feldman P., Dant A., Dreany H. *War Elephants: Rethinking Combat AI and Human Oversight* / Philip Feldman, Aaron Dant, Harry Dreany. *arXiv*, 2024. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.19573>
9. *Сталева воля: українські жінки у Defense Tech*. ain.ua. URL: <https://ain.ua/2025/10/30/staleva-volia-iak-ukrayinski-zinki-zminiuiut-industriiu-defense-tech/>

REFERENCES

1. Gurzhii, S. V. (2024). Tendentsii zastosuvannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu u viiskovo-tekhnichnii sferi. *Informatsiia i pravo*, 3(50), 136–146. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3\(50\).311713](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3(50).311713)

2. Hagos, D. H., & Rawat, D. B. (2024). *Neuro-symbolic AI for military applications*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2408.09224>
3. Galán, J. J., Carrasco, R. A., & LaTorre, A. (2024). *Military applications of machine learning: A bibliometric perspective*. arXiv. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2410.17272>
4. Feldman, P., Dant, A., & Dreany, H. (2024). *War elephants: Rethinking combat AI and human oversight*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.19573>
5. Zabara, I. M. (n.d.). Shtuchnyi intelekt u viiskovii sferi ta mizhnarodno-pravove rehuliuвання. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.16>
6. Trofymenko, O., et al. (n.d.). Shtuchnyi intelekt u sferi viiskovoi lohistyky. *NMetAU Journals*.
7. Yak shtuchnyi intelekt na viini: Systemy Aegis, Iron Dome ta prohnozuvannya zahroz. (n.d.). *UHL Education*.
8. Ukrainian women in tech battlefield roles. (n.d.). *AP News*.
9. Staleva volia: Ukrainski zhinky u Defense Tech. Retrieved from <https://ain.ua/2025/10/30/staleva-volia-iak-ukrayinski-zinki-zminiuiut-industriiu-defense-tech/>

Карлайл Еліза

аспірант

Військово-повітряні сили США

Авіабаза Техас, Сполучені Штати Америки

orcid.org/0009-0005-4648-5335

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА РОЛЬ ЖІНОК У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МАЙБУТНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття пропонує глибокий аналіз сучасного стану участі жінок у Збройних силах різних країн і висвітлює основні тенденції, що формують їхню подальшу інтеграцію у військову сферу. Спираючись на міжнародний досвід, аналізуються моделі інклюзії та впровадження гендерної політики, з урахуванням практик, які застосовують провідні держави. Дослідження показує, як різні країни реагують на інтеграцію жінок до оборонних інституцій, зосереджуючись на структурних реформах, політичних гаслах та зміні операційних ролей. **Проблема.** Головна проблема, що розглядається в дослідженні, стосується розриву між офіційно проголошеними зобов'язаннями щодо гендерних питань та їх практичною реалізацією у військових системах. Увага приділяється гендерній політиці, законодавчим та інституційним механізмам, соціокультурним обмеженням, доступу до бойових позицій та можливостям для професійного зростання і лідерства. У статті також розглядаються стійкі бар'єри, які заважають повній інтеграції, зокрема організаційний опір, стереотипи та нерівні шляхи кар'єрного становлення. **Мета.** Метою дослідження є оцінити, як технологічні інновації та змінна природа ведення війни впливають на роль жінок у сучасних збройних силах. Оскільки сучасні конфлікти дедалі більше покладаються на передові технології, кіберможливості, розвідувальні системи та дистанційні операції, з'являються нові професійні ніші, які змінюють традиційне уявлення про військову службу. **Методи та результати.** Використовуючи порівняльні та аналітичні методи, дослідження виявляють ключові виклики та суперечності, закладені в існуючих системах. Результати свідчать, що активна участь жінок підвищує оперативну ефективність, зміцнює національний оборонний потенціал і підтримує міжнародні безпекові зобов'язання держав. Стійка та змістовна інтеграція жінок є необхідною для створення адаптивних і стійких оборонних структур, здатних реагувати на складнощі сучасних безпекових умов.

Ключові слова: ШІ, аксіологія, аксіологічна стійкість, жінки у війську, збройні сили, військові інновації, футуризм, зміна парадигми війни, майбутні війни.

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 141.7:17:123.1

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-10>**Крижановська Тетяна Олександрівна**кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії

Національного університету «Одеська юридична академія»

Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-6391-6871**Капустіна Надія Борисівна**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії

Національного університету «Одеська юридична академія»

Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2421-5335

СВОБОДА ЯК ДОСВІД ЗУСТРІЧІ З ІНШИМ У ФОРМУВАННІ АВТОНОМІЇ ЛЮДИНИ

Актуальність проблеми. Дослідження актуалізує напруження між класичними нормативними моделями свободи й автономії та сучасним досвідом людської взаємодії, у межах якого свобода постає як етична відповідальність і відкритість до іншості. Стаття має на меті теоретичне прояснення співвідношення свободи й автономії через осмислення свободи як екзистенційно-етичного досвіду зустрічі з Іншим, у межах якого проблематизується традиційне уявлення про автономію як самодостатню властивість суб'єкта. **Методи дослідження.** У дослідженні застосовано концептуальний аналіз, спрямований на уточнення смислових конфігурацій свободи й автономії у сучасному філософському дискурсі; критичний вимір цього методу використано для проблематизації нормативних і раціоналістичних моделей автономії. Герменевтичний аналіз залучено для інтерпретації класичних і сучасних філософських текстів, тоді як етико-феноменологічна перспектива дозволяє осмислити свободу як подієвий вимір людського досвіду. **Наукова новизна.** У проведеному дослідженні здійснено теоретичне прояснення співвідношення свободи й автономії через осмислення свободи як подієвого та етично насиченого виміру людського досвіду зустрічі з Іншим, що дозволяє розглядати автономію поза межами її трактування як внутрішнього самоконтролю чи раціонального самозаконотворення, тим самим переосмислено логіку співвідношення свободи й автономії. **Основні результати.** Стаття доводить, що свобода не зводиться до нормативного самозаконотворення чи внутрішнього контролю, а постає як подієвий і реляційний вимір людського існування. Порівняльний аналіз нормативної, нарративної та етико-феноменологічної моделей показує, що автономія формується в умовах часової тривалості, міжсуб'єктної залученості та відповідальності. **Висновки.** Свобода як досвід зустрічі з Іншим відкриває нову конфігурацію автономії, у якій самість постає як здатність залишитися собою через етичну відповідь без суверенного самоствердження.

Ключові слова: етична відповідальність, нарративна ідентичність, феноменологія іншості, самовизначення, екзистенційна відкритість, міжсуб'єктність.

Вступ. У класичному європейському філософському дискурсі поняття свободи традиційно пов'язується з ідеєю автономії суб'єкта, яка мислиться як здатність до самозаконотворення, раціонального вибору та незалежності від зовнішніх впливів. Таке розуміння свободи, сформоване в межах нормативних і раціоналістичних моделей, відіграло визначальну роль у становленні модерної філософії, репрезентуючи суб'єкта як самодостатню інстанцію, для якої

Інший постає радше межею свободи, ніж умовою її становлення. У цій перспективі свобода осмислюється як внутрішній простір вибору, що зберігає цілісність суб'єкта, але звужує горизонти її екзистенційного та етичного осмислення.

Разом із тим сучасний філософський контекст дедалі виразніше виявляє виміри людського досвіду, в яких свобода розкривається як подієвий процес, пов'язаний із відкритістю до іншості та порушенням самототожності суб'єкта. У цьому горизонті автономія перестає бути очевидною передумовою свободи й постає як форма, що виникає у самому досвіді свободи, дозволяючи переосмислити взаємовідношення свободи й автономії. Водночас зберігається методологічна напруга між цими підходами: якщо автономію розглядати як первинну структуру, то свобода постає як її реалізація; якщо ж виходити з подієвості свободи, то автономія набуває похідного характеру. У цій точці постає проблема – яким чином осмислити свободу так, щоб вона не редукувалася до внутрішньої саморефлексії суб'єкта і водночас не розчинялася в безособових структурах взаємозалежності.

Актуальність такого переосмислення зумовлена також сучасними соціокультурними умовами, у яких досвід людського існування позначений зростаючою нестабільністю, крихітністю життєвих структур і порушенням звичних форм самоідентифікації. У ситуаціях історичних зламів, кризових трансформацій та воєнних випробувань свобода вже не може редукуватися до внутрішньої автономії раціонального суб'єкта. Вона постає як спосіб витримування іншості, відповідальності та взаємної вразливості, що ставить під питання традиційне уявлення про самодостатність суб'єкта. Отже, проблема співвідношення свободи й автономії набуває не лише теоретичної, а й екзистенційно-світоглядної ваги.

Питання полягає в тому, чи можливо розкрити свободу як досвід, що конститує суб'єкта через зустріч з Іншим, і чи дозволяє такий підхід осмислити автономію не як завершену форму суверенності, а як процес становлення. Саме ця концептуальна невизначеність окреслює проблемне поле пропонованого дослідження.

У сучасній філософії проблема автономії розробляється в кількох основних теоретичних напрямках. У межах нормативно-моральної та політичної філософії автономія осмислюється як здатність до раціонального самовизначення і самоврядування [1; 2]. Реляційні теорії (J. Y. Lee, L. Bin, A. Honneth) акцентують на її залежності від міжсуб'єктних відносин і практик визнання [3; 4; 5]. У наративних і герменевтичних підходах (P. Ricoeur) автономія пов'язується з інтерпретативною єдністю самості [6], тоді як феноменологічні та етичні концепції (E. Levinas; L. Hu, J. Pu) зміщують увагу до первинної відповідальності перед Іншим, проблематизуючи саму ідею автономного суб'єкта [7; 8]. У критичній соціальній філософії (J. Butler, I. M. Young) автономія розглядається в контексті нормативних структур і соціальних практик, що формують суб'єктність [9; 10], а в новітніх дослідженнях (E. McTernan) свобода інтерпретується як подієвий міжсуб'єктний процес [11].

В українському філософському контексті проблематика суб'єктності, іншості та свободи розробляється в межах феноменологічних і герменевтичних підходів у працях Т. Лютого [12], К. Сігова [13], В. Кебуладзе [14] та М. Поповича [15], а також у контексті соціокультурного аналізу, представленого дослідженнями К. Райди [16] та З. Атаманюк [17]. У цих підходах свобода постає як багатовимірний феномен, пов'язаний із відповідальністю, культурною самоінтерпретацією та суспільними трансформаціями. Водночас у більшості з них автономія або свобода мислиться як теоретично первинна, тоді як їх співвідношення рідко стає предметом спеціального концептуального аналізу. Це зумовлює необхідність додаткового теоретичного прояснення проблеми їх взаємозв'язку в межах даного дослідження.

Метою дослідження є теоретичне прояснення співвідношення свободи й автономії через осмислення свободи як екзистенційно-етичного досвіду зустрічі з Іншим, у межах якого проблематизується традиційне уявлення про автономію як самодостатню властивість суб'єкта.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить концептуальний аналіз, спрямований на уточнення смислових конфігурацій свободи та автономії у сучасному філософському дискурсі. У межах роботи цей підхід використовується для виявлення

термінологічних розрізень між нормативними, нарративними та етико-феноменологічними інтерпретаціями свободи, а також для аналізу внутрішніх логічних напружень між ними. Концептуальний аналіз дозволяє простежити, яким чином різні моделі визначають пріоритет свободи або автономії та які онтологічні й етичні припущення лежать в їх основі.

Критичний вимір дослідження реалізується в межах концептуального аналізу і полягає у проблематизації нормативних і раціоналістичних моделей свободи та автономії. Йдеться не про окремий метод, а про спосіб теоретичного опрацювання матеріалу, спрямований на виявлення концептуальних обмежень підходів, що редукують свободу до самоконтролю або самозаконодавства, та на окреслення підстав для їх подальшого переосмислення.

Доповнювальним методологічним інструментом виступає герменевтичний аналіз, спрямований на інтерпретацію філософських текстів, які репрезентують різні підходи до свободи й автономії. Герменевтична перспектива дозволяє розглядати ці тексти не лише як історико-філософські позиції, а як смислові горизонти, у межах яких формуються різні моделі суб'єктності. Завдяки цьому стає можливим зіставлення та концептуальне уточнення нормативного, нарративного й етико-феноменологічного підходів у межах єдиного проблемного поля.

Результати дослідження. На початку зауважимо, що у межах даного дослідження поняття «людина» використовується у філософсько-антропологічному сенсі. Аналіз людського буття здійснюється через різні концептуальні фігури – «суб'єкт», «Я», «особистість», які фіксують окремі виміри становлення людини у досвіді свободи. Поняття суб'єкта використовується для позначення носія самовизначення та відповідальності, «Я» – для аналізу подієвого та етичного виміру досвіду зустрічі з Іншим, а поняття особистості – для осмислення цілісності цього досвіду у часовому та нарративному вимірах. У цьому контексті доцільно уточнити й поняття самості, яке позначає інтегративну єдність цих вимірів. Самість в останніх дослідженнях розуміється як багаторівневий феномен, що охоплює не лише рефлексивну ідентичність, але й множинні виміри самосприйняття, включно з етичними, когнітивними та соціальними вимірами [18]. Це дозволяє розглядати самість як складну єдність структур, що формуються у взаємодії з Іншим, подією та культурними контекстами. У цьому зв'язку кореляція між поняттями самості, свободи та автономії може бути визначена як співвідношення різних рівнів осмислення людського самовизначення. Самість постає інтегративним горизонтом, у межах якого розгортається людське буття як цілісність. Свобода виражає динамічний, подієвий вимір цієї цілісності, спосіб її відкритості до можливості, іншості та зміни. Автономія ж означає структурну форму впорядкування цієї відкритості, тобто здатність самості надавати смислову й нормативну визначеність власному досвіду. Тож, у статті йдеться не про різні об'єкти аналізу, а про різні способи концептуалізації людини як істоти, чия автономія формується у просторі свободи, відповідальності та міжсуб'єктного відношення.

У філософській традиції поняття свободи й автономії перебувають у тісному смисловому співвідношенні, але не можуть підміняти одне інше. Концептуальний зв'язок між ними полягає в тому, що обидва поняття належать до спільного проблемного поля самовизначення людини, водночас фіксуючи різні рівні його філософського осмислення. Автономія вказує на здатність суб'єкта впорядковувати власне самовизначення у формах норм і рішень, які він визнає як підстави власного життя. Індивідуальна автономія «зазвичай розуміється як здатність бути власною особистістю, проживати своє життя відповідно до підстав і мотивів, які визнаються власними» [1]. У межах концептуального аналізу важливо підкреслити, що таке розуміння автономії не є нейтральним, воно передбачає певну модель суб'єкта, здатного рефлексивно привласнювати підстави власних дій і підтримувати їх у часі. Саме в цій здатності автономія постає як форма осмисленого самовизначення, яка може змінюватися залежно від того, як суб'єкт переживає власну свободу.

Водночас автономію не слід ототожнювати з незалежністю як простим станом відсутності зовнішнього впливу. Незалежність має переважно негативний характер, оскільки визначається через усунення примусу або втручання, не окреслюючи змісту самовизначення. Автономія ж означає внутрішню форму цього процесу, а саме здатність суб'єкта осмислено привласню-

вати підстави власного життя і нести за них відповідальність у ситуаціях соціальної, символічної, тілесної та міжсуб'єктної взаємозалежності.

Поряд із поняттями незалежності та автономії у філософському й правовому дискурсі часто використовується поняття суверенітету особистості. Суверенітет фіксує межу легітимного втручання в індивідуальне життя та окреслює сферу особистого права. «Ідея суверенітету особистості ґрунтується на принципі, що лише окрема людина має моральне та природне право розпоряджатися власним тілом та життям» [19]. Суверенітет виражає право на саморозпорядження і захист від зовнішнього примусу, але не описує внутрішньої структури самовизначення. Якщо незалежність позначає радше негативний стан відсутності примусу, то суверенітет – право остаточного рішення щодо себе.

Свобода у межах даного дослідження осмислюється як фундаментальний вимір досвіду, що визначає спосіб його буттєвої відкритості до можливості, події та іншості. Під подією тут розуміється зміна смислового поля досвіду, яка не виводиться з попередніх установок суб'єкта і не може бути повністю передбачена чи контрольована ним. Подія позначає момент розриву з уже наявними схемами саморозуміння, у якому суб'єкт опиняється перед чимось таким, що вимагає відповіді та переосмислення власної позиції. У цьому сенсі свобода має динамічний і подієвий характер, вона щоразу актуалізується в конкретних ситуаціях досвіду, де суб'єкт поставлений перед необхідністю відповідати. Автономія в цій перспективі означає форму осмислення і стабілізації досвіду свободи. Тож, свобода не гарантує автономії як сталої характеристики суб'єкта, але відкриває горизонт, у межах якого автономія набуває смислу, змінюється і підлягає етичному випробуванню.

Нормативне розуміння свободи й автономії формується в межах раціоналістичної філософської інтуїції, згідно з якою свобода мислиться як здатність суб'єкта діяти відповідно до загальнозначущого й раціонально обґрунтованого принципу належного. У цій перспективі автономія означає спосіб раціональної організації волі, що забезпечує узгодженість дії з нормою та можливістю її моральної оцінки. Іммануїл Кант радикально фіксує цю логіку, виводячи автономію волі в ранг фундаментального принципу моральності: «Автономія волі є один єдиний принцип усіх моральних законів і відповідних їм обов'язків» [20]. У межах цієї нормативної рамки моральний закон не приписується волі ззовні, а визнається як такий, що має силу завдяки розумній формі самозобов'язання. Відповідно, свобода мислиться як здатність діяти незалежно від емпіричної детермінації та підпорядковуватися універсалізованому принципу. Автономія набуває статусу структурного механізму морального самовизначення, у межах якого суб'єкт визнає себе джерелом норми остільки, оскільки вона має форму універсального закону.

Як бачимо, у межах нормативної рамки автономії виявляється внутрішнє напруження, пов'язане зі способом конституювання суб'єкта. Коли автономія мислиться як самозаконотворення, суб'єкт постає як самодостатня моральна інстанція, що раціонально обґрунтовує власні дії на підставі універсального принципу. За такої логіки відношення до Іншого розглядається як похідне поле застосування вже встановленого закону, внаслідок чого іншість залишається зовнішнім виміром щодо моральної автономії. У результаті свобода замикається в межах раціональної самовіднесеності суб'єкта, що ускладнює осмислення відповідальності, яка виникає з досвіду зустрічі та взаємної залученості. Саме на внутрішню напругу нормативної моделі автономії звертають увагу сучасні філософські дискусії: «рожеві уявлення та щасливі припущення щодо автономії є небезпечними помилками» [2]. Йдеться не про заперечення автономії як такої, а про критику її ідеалізованого розуміння як стабільного й ізольованого стану внутрішньої суверенності. У цій перспективі автономія втрачає статус завершеної форми свободи й постає як проблемний процес, що потребує постійного критичного самовідношення та уточнення власних підстав. Це зумовлює необхідність її подальшого концептуального переосмислення у часовому та етично-реляційному вимірах, у межах яких свобода розкривається як процес становлення особистості у відношенні до Іншого.

У нарративному підході свобода й автономія осмислюються як процеси, що розгортаються в часі та набувають смислу через історію життя суб'єкта. Ключовим для цього підходу є

поняття наративної ідентичності, яке дозволяє мислити суб'єкта як такого, що формується у процесі оповіді власного життя. У цій перспективі свобода виявляється у здатності надавати подіям смислової зв'язаності та відповідати за напрям власного становлення. Відповідно, автономія втрачає статус первинної нормативної передумови й постає як здатність підтримувати цілісність власної життєвої історії. «Особа, про яку ми говоримо, та агент, від якого залежить дія, мають історію, є власною історією» [6], що означає, автономія формується в тривалості досвіду, де свобода пов'язана з відповідальністю за смислову єдність життя. У цьому сенсі свобода постає як відкритість до подій і смислів, а автономія як форма самовизначення, що виникає в самому процесі цієї відкритості.

Сучасні реляційні підходи до автономії долають уявлення про неї як про суто внутрішній акт волі або ізольовану здатність суб'єкта до самовизначення. У цій перспективі автономія осмислюється як багатовимірний процес, у якому взаємодіють внутрішні акти рефлексії та зовнішні умови людського буття, що дозволяє розглядати її як «один з правдоподібних способів надати належного значення відповідно зовнішнім та внутрішнім елементам, які можуть бути задіяні в автономії» [3]. Соціальні й інтерсуб'єктивні зв'язки при цьому постають не як обмеження свободи, а як умови її конкретного смислового оформлення. Центрального значення в цій логіці набуває категорія визнання, адже «визнання змінює те, як ми сприймаємо іншого в його унікальності та включеності» [4], водночас трансформуючи й самосприйняття суб'єкта. Автономія за таких умов формується як процес, у межах якого свобода набуває реляційного характеру як відкритість до відношень, через які вона поступово конститується. Водночас наративно-реляційний підхід, розкриваючи часову та міжсуб'єкту зумовленість автономії, залишає відкритим питання про первинний етичний імпульс свободи, що передують будь-якому самотлумаченню чи взаємному визнанню.

Звернення до етико-феноменологічного виміру дозволяє осмислити свободу як подію зустрічі з Іншим, у якій етична відповідальність постає первинною щодо будь-яких форм самовизначення.

Етична феноменологія свободи радикально переорієнтовує розуміння автономії, зміщуючи фокус із самовладдя суб'єкта на первинність його відношення до Іншого. У цій перспективі свобода постає як відкритість до того, що не конститується Я і не може бути зведене до його намірів або ціннісних схем. Саме в цьому сенсі Е. Левінас наполягає на принциповій нетотожності іншості: «Інший як Інший є не лише alter ego: Інший є тим, чим я сам не є» [7]. Асиметричний характер цього відношення означає, що Інший не постає як рівноправний полюс взаємності чи дзеркальне продовження Я, а відкривається як вимога, що не походить від суб'єкта і не може бути ним скасована. У такому горизонті автономія втрачає статус початкової властивості й постає як похідна форма, що виникає у відповідь на вимогу іншості.

Якщо Інший не є дзеркальним відображенням Я, свобода не може зводитися до самоконтролю чи самозаконодавства у вузькому нормативному сенсі. Вона набуває подієвого характеру, а саме, Я не обирає момент зустрічі з Іншим, але опиняється перед ним і змушене відповідати. У цьому вимірі свобода означає здатність не закриватися перед інакшістю та не нейтралізувати її через пояснення чи привласнення. Саме тому свобода набуває етичного змісту як спосіб того, «як ми будуємо або руйнуємо мости між собою та іншим» [21]. У цьому контексті автономія не передуює відношенню, а формується в ньому. Я стає можливим не через замкнене самомислення, а через досвід зустрічі з іншістю, що виявляє межі самототожності. Не самотнє Я робить себе можливим, а радше «нескінченні прояви іншого дозволяють Я мислити себе, розуміти себе та концептуалізувати себе» [8]. Автономія в такій перспективі постає як похідна структура, що виникає з уже наявної ситуації відповідальності.

У цьому контексті зустріч з Іншим виконує функцію смислового розкриття суб'єкта. Іншість не додається до вже готового Я, а виявляє межі його самототожності та відкриває горизонт значущості, в якому свобода перестає бути самовладдям і набуває етичної напруги. «За допомогою Іншого усвідомлюється нетотожність Я... Завдяки йому розкривається світ цінностей і значущості співіснування» [12]. У цьому методологічному ключі свобода вияв-

ляється через здатність витримати виклик іншості без її редукції, унаслідок чого формується відповідальна, тобто зріла, конфігурація автономії.

У межах етико-феноменологічного підходу загроза свободі й автономії постає також у формі колективної тотальності, що маскується під спільність. Йдеться про таке Ми, яке нейтралізує напругу між Я та Іншим шляхом злиття або підпорядкування індивідуальної відмінності загальному образу єдності. «Тотальність “Ми” стирає інакшість, без якої не може бути й мови про відносини між Я та Іншим» [13]. У такому Ми свобода втрачає подієвий і етичний характер, а відповідальність розчиняється в безособовій єдності. Автономія за цих умов деформується, підміняючись колективною ідентичністю або редукуючись до лояльності спільному цілому. Отже, небезпечною для свободи є не спільність як така, а та форма Ми, що скасовує асиметрію, розрізнення й відповідальність, без яких неможливе становлення автономії.

Висновки. У проведеному дослідженні здійснено теоретичне прояснення співвідношення свободи й автономії через осмислення свободи як подієвого та етично насиченого виміру людського досвіду зустрічі з Іншим, що дозволяє розглядати автономію поза межами її трактування як внутрішнього самоконтролю чи раціонального самозаконотворення. Свобода і автономія постають як елементи спільного проблемного поля людського самовизначення, проте репрезентують різні рівні його філософського осмислення: свобода виражає подієвий і динамічний вимір досвіду відкритості до можливості та іншості, тоді як автономія виступає формою впорядкування цього досвіду у здатності суб'єкта надавати смислову й нормативну визначеність власному життю.

У такій перспективі змінюється сама логіка співвідношення свободи й автономії, яка постає як взаємодіючий процес, структура якого передбачає присутність Іншого. Свобода при цьому не розуміється як залежна від Іншого; натомість її етичний вимір, що виявляється у формі відповіді, структурно передбачає іншого як адресата відповідальності. Саме цей вимір трансформує розуміння автономії, вона постає не як суверенність суб'єкта, а як процес відповідального самовизначення.

Водночас міжсуб'єктний вимір свободи виявляє, що загрозу для неї становлять не самі міжлюдські відношення, а їх тоталізовані форми – як ізольована самодостатність Я, так і поглинаюча колективна тотальність Ми. У цій перспективі автономія постає як відкрита етична конфігурація самості, що формується через здатність відповідати на виклик іншості, зберігаючи власну ідентичність у просторі відповідальності та взаємної залученості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Christman J. Autonomy in Moral and Political Philosophy. In: Zalta E. N., Nodelman U. (eds.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2021. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/autonomy-moral/>
2. Swaine, Lucas. *Ethical Autonomy: The Rise of Self-Rule*, Oxford: Oxford University Press, 2020. 225 p.
3. Lee J. Y. Relational approaches to personal autonomy. *Philosophy Compass*. 2023. Vol. 18, No. 5. e12916. DOI: <https://doi.org/10.1111/phc3.12916>
4. Bin L. The Role of Recognition for Relational Theories of Autonomy. *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*. 2022. № 25(2). P. 137–153. DOI: <https://doi.org/10.33134/rds.372>
5. Honneth A. *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge, MA : MIT Press, 1995.
6. Ricoeur P. *Oneself as Another* / trans. by K. Blarney. Chicago and London: The University of Chicago Press. 1992. 363 p.
7. Levinas E. *Time and the Other* / trans. by R. A. Cohen. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press, 1987.
8. Hu L., Pu J. Levinas on the ethics of the Other. *Philosophy Study*. 2024. Vol. 14, No. 1. P. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.17265/2159-5313/2024.01.003>
9. Butler J. *Giving an Account of Oneself*. New York: Fordham University Press, 2005.

10. Young I. M. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990.
11. McTernan E. Freedom, Spontaneity, and Our Encounters. *Political Philosophy*. 2024. Vol. 1, No. 2. P. 321–343. DOI: <https://doi.org/10.16995/pp.16864>
12. Лютий Т. В. Інший і Чужий у структурі людського Я (М. Бубер, Е. Левінас, Ю. Крістева). *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2018. Вип. 1. С. 20–28.
13. Сігов К. «Між нами»: насильство? розрив? правда? (кенотична етика Еммануеля Левінаса). *Дух і літера*. 1999. № 5–6. С. 215–286.
14. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Київ : Дух і Літера, 2020. 280 с.
15. Попович М. Бути людиною. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 223 с.
16. Райда К. Ю. Свобода: явище, поняття, філософська категорія, «універсалія культури суб'єктного ряду». *Idei. Filozofsko spisanie*. 2023. № 1(21)–2(22). С. 30–39. DOI: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1\(21\)-2\(22\)-30-39](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1(21)-2(22)-30-39)
17. Атаманюк З. М. Свобода як фактор соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 316 с.
18. Панько О., Пліш А. Проблема самості: «Я» як багатоструктурний феномен. *Humanities Studies*. 2025. Т. 24 (101). С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-10>
19. Савченко В. Право власності на своє тіло: межі суверенітету особистості. *Від громадянського суспільства – до правової держави: міжнародна конференція молодих вчених та студентів (м. Харків, 24 квіт. 2015 р.)*. ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 373–374.
20. Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім. І. Бурковський. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
21. The Philosophy of Othering: Key Thinkers and the Origins of Us vs. Them. *For the Writers*. 2024. URL: <https://www.forthewriters.com/post/origins-of-othering>

REFERENCES

1. Christman, J. (2025). Autonomy in Moral and Political Philosophy. In E. N. Zalta, U. Nodelman (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021).
2. Swaine, L. (2020). *Ethical Autonomy: The Rise of Self-Rule*. Oxford: Oxford University Press.
3. Lee, J.Y. (2023). Relational approaches to personal autonomy. *Philosophy Compass*, 18(5), e12916. <https://doi.org/10.1111/phc3.12916>
4. Bin, L. (2022). The role of recognition for relational theories of autonomy. *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*, 25(2), 137–153. <https://doi.org/10.33134/rds.372>
5. Honneth, A. (1995). *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge, MA: MIT Press.
6. Ricoeur, P. (1992). *Oneself as Another*. K. Blamey (Trans.). Chicago & London: The University of Chicago Press.
7. Levinas, E. (1987). *Time and the Other*. R.A. Cohen (Trans.). Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
8. Hu, L., Pu, J. (2024). Levinas on the ethics of the Other. *Philosophy Study*, 14(1), 16–21. <https://doi.org/10.17265/2159-5313/2024.01.003>
9. Butler, J. (2005). *Giving an Account of Oneself*. New York: Fordham University Press.
10. Young, I. M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
11. McTernan, E. (2024). Freedom, Spontaneity, and Our Encounters. *Political Philosophy*, 1(2), 321–343. <https://doi.org/10.16995/pp.16864>
12. Liutyi, T. V. (2018). Inshyi i Chuzhyi u strukturi liudskoho Ya (M. Buber, E. Levinas, Yu. Krysteva) [The Other and the Stranger in the structure of the human Self (M. Buber, E. Levinas, J. Kristeva)]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filozofia ta relihiiєznavstvo*, 1, 20–28 [in Ukrainian].
13. Sihov, K. (1999). “Mizh-namy”: nasylstvo? rozryv? pravda? (kenotychna etyka Emaniuelia Levinasa) [“Between-us”: violence? rupture? truth? (the kenotic ethics of Emmanuel Levinas)]. *Dukh i litera*, 5–6, 215–286 [in Ukrainian].

14. Kebuladze, V. (2012). Fenomenolohiia dosvidu [Phenomenology of Experience]. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
15. Popovych, M. (2011). Buty liudynoiu [To Be Human]. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
16. Raida, K. Yu. (2023). Svoboda: yavyshe, poniattia, filosofska katehoriia, “universaliiia kultury subiektnoho riadu” [Freedom: phenomenon, concept, philosophical category, “a cultural universality of the subject series”]. *Idei. Filosofsko spisanie*, 1(21)–2(22), 30–39. [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1\(21\)-2\(22\)-30-39](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1(21)-2(22)-30-39) [in Ukrainian].
17. Atamanyuk, Z. M. (2020). Svoboda yak faktor sotsiokul’turnykh transformatsiy suchasnoho ukrayins’koho suspil’stva : monohrafiya [Svoboda as a factor of socio-cultural transformations of modern Ukrainian society: monograph.]. Odesa : Vydavnychyy dim «Hel’vetyka». 316 s. [in Ukrainian].
18. Panko, O., & Plish, A. (2025). Problema samosti: “Ya” yak bahatostrukturnyi fenomen [The Problem of Selfhood: The “I” as a Multistructural Phenomenon]. *Humanities Studies*, 24(101), 103–109. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-10> [in Ukrainian].
19. Savchenko, V. (2015). Pravo vlasnosti na svoje tilo: mezhi suverenitetu osobystosti [The right of ownership to one’s body: the limits of personal sovereignty]. *Vid hromadianskoho suspilstva – do pravovoi derzhavy: proceedings of the International Conference of Young Scholars and Students (Kharkiv, April 24, 2015)*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 373–374 [in Ukrainian].
20. Kant, I. (2004). Krytyka praktychnoho rozumu [Critique of Practical Reason]. (I. Burkovskyi, Trans.). Kyiv: Yunivers, 240 s. [in Ukrainian].
21. The Philosophy of Othering: Key Thinkers and the Origins of Us vs. Them. (2024, December 17). *For the Writers*. Retrieved from <https://www.forthewriters.com/post/origins-of-othering>

Kryzhanovska Tetiana Olexandrivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philosophy
23, Fontanska Road, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6391-6871

Kapustina Nadiya Borysivna

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
National University “Odesa Law Academy”
23, Fontanska Road, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2421-5335

FREEDOM AS AN EXPERIENCE OF ENCOUNTER WITH THE OTHER IN THE FORMATION OF HUMAN AUTONOMY

The urgency of the problem. This article offers a philosophical-anthropological analysis of freedom as an experience of encounter with the Other and examines its role in the formation of human autonomy. The study highlights the tension between classical normative models of freedom and autonomy and the contemporary experience of human interaction, within which freedom appears as ethical responsibility and openness to otherness. **The article aims** to provide a theoretical clarification of the relationship between freedom and autonomy by interpreting freedom as an existential-ethical experience of encountering the Other; within which the traditional understanding of autonomy as a self-sufficient property of the subject is problematized. **Methods.** The study employs conceptual analysis aimed at clarifying the semantic configurations of freedom and autonomy in contemporary philosophical discourse; its critical dimension is used to problematize normative and rationalist models of autonomy. Hermeneutic analysis is applied to interpret classical and contemporary philosophical texts, while an ethical-phenomenological

*perspective allows freedom to be understood as an eventful dimension of human experience. **Scientific novelty.** The research provides a theoretical clarification of the relationship between freedom and autonomy by interpreting freedom as an eventful and ethically charged dimension of the human experience of encountering the Other, which allows autonomy to be considered beyond its interpretation as internal self-control or rational self-legislation. In this way, the logic of the relationship between freedom and autonomy is reconsidered. **Results.** The study demonstrates that freedom cannot be reduced to normative self-legislation or to an intrinsic property of an autonomous subject. Instead, it reveals freedom as an eventful and relational dimension of human existence within which autonomy takes shape through responsibility and intersubjective involvement. Comparative analysis of normative, narrative, and ethical-phenomenological models shows that autonomy remains structurally unfinished and develops within temporal continuity and relational engagement. **Conclusions.** The intersubjective dimension of freedom transforms the classical understanding of autonomy as a completed structure and supports a processual model of selfhood. In this perspective, freedom functions not merely as a condition of self-determination but as an event that opens a space for responsible coexistence and relational self-constitution.*

Key words: *ethical responsibility, narrative identity, phenomenology of alterity, selfhood, self-determination, existential openness, intersubjectivity.*

Дата першого надходження статті до видання: 21.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

ФІЛОСОФІЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ АБО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 37.013

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-11>

Агаманюк Зоя Миколаївна

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософських і соціологічних студій
та соціокультурних практик
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна,
orcid.org/0000-0001-7299-409X

РОЛЬ ВИРОБНИЧОЇ (ЗА ФАХОМ) ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ З ФІЛОСОФІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

У статті досліджується роль виробничої (за фахом) практики у процесі формування сучасних фахівців із філософії та культурології в умовах трансформації освітнього простору та розвитку креативної економіки. **Актуальність теми** зумовлена зростанням вимог до професійної компетентності гуманітаріїв, необхідністю інтеграції теоретичних знань із практичним досвідом та адаптації освітніх програм до сучасних соціокультурних викликів.

Метою дослідження є аналіз наукових підходів до розуміння виробничої практики як складової професійної підготовки, а також визначення її значення для формування ключових компетентностей майбутніх фахівців. У роботі використано **комплекс загальнонаукових методів**, зокрема теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення та опис, що дозволило систематизувати існуючі наукові підходи та виявити основні тенденції розвитку практичної підготовки.

У **результаті дослідження** встановлено, що виробнича практика виступає інтегративним компонентом освітнього процесу, який забезпечує поєднання теоретичної підготовки з реальними умовами професійної діяльності. Вона сприяє розвитку аналітичного мислення, комунікативних і організаційних навичок, формуванню дослідницьких умінь та професійної самоідентифікації студентів. Особливу увагу приділено ролі практики у підготовці культурологів, чия професійна діяльність формується на перетині академічних, інституційних і проєктних практик.

З'ясовано, що сучасні умови, зокрема воєнний контекст, процеси деколонізації та розвиток культурної політики, підсилюють значення практичної підготовки як інструменту формування культурної стійкості та професійної мобільності. Водночас окреслено проблеми організації практики, серед яких формалізація її змісту, недостатня взаємодія між закладами освіти та роботодавцями, а також обмеженість баз практики.

У висновках наголошено, що виробнича практика є ключовим чинником підготовки конкурентоспроможного фахівця, здатного до критичного мислення, ефективної професійної діяльності та адаптації до сучасних викликів.

Ключові слова: виробнича практика, професійна підготовка, фахівці з філософії, фахівці з культурології, професійні компетентності, освіта, освітній процес, практична підготовка здобувачів, формування фахівця.

Вступ. У сучасних умовах трансформації освіти та зростання вимог до професійної підготовки гуманітаріїв особливого значення набуває виробнича практика як складова освітнього процесу. Для студентів спеціальностей «Філософія» та «Культурологія» практика виступає не лише етапом закріплення теоретичних знань, а й важливим інструментом формування професійних компетентностей, критичного мислення та здатності до аналітичної діяльності.

В умовах поглиблення євроінтеграційних вимог до системи вищої освіти актуальною проблемою на сучасному етапі стає удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців. Однак бути кваліфікованим фахівцем у своїй галузі недостатньо, особливо для філософа та культуролога.

Підвищення рівня професійної підготовки має здійснюватися шляхом орієнтації навчально-виховного процесу на практичну складову частину процесу навчання. Тому важливий етап підготовки майбутніх фахівців – це формування практичних умінь, зокрема під час виробничої практики. Традиційні підходи формування знань і професійних умінь в умовах виробничої практики магістрів філософів та культурологів недостатньо результативні. Це призводить до суперечностей між теорією і практикою навчання та потребує розв'язання.

Проблеми організації виробничої практики досліджували В. Багрій, Н. Загрязкина, Ю. Земліна, Н. Котенко, К. Михасюк, М. Пальчук, Т. Попова, А. Слюта, Л. Тархан, Н. Хмільярчук та інші. Але особливості притаманні процесу виробничої практики під час професійної підготовки майбутніх фахівців в сучасних умовах потребують постійного дослідження.

Дослідження різних точок зору вчених на розвиток вищої освіти виявляє тривожну тенденцію: зменшення значущості філософії в процесі навчання фахівців негативно впливає як на загальну якість вищої освіти, так і на формування їхніх професійних навичок.

Мета статті: проаналізувати сучасні погляди науковців на проблему виробничої практики в дискурсі сучасної філософії освіти.

У поданій статті використано такі основні **методи дослідження:** теоретичний аналіз для розгляду наукових праць, підходів і поглядів різних учених. Аналіз і узагальнення джерел були використані для систематизації наукових позицій щодо виробничої практики філософів і культурологів. Порівняльний аналіз – для зіставлення різних підходів та поглядів дослідників до професійної підготовки. З допомогою описового методу ми наводили характеристику ролі виробничої практики в сучасній системі освіти. А аналітичний метод – для осмислення проблем і тенденцій сучасної освіти.

Результати дослідження. Сучасна економіка потребує фахівців, здатних до швидкого і якісного освоєння виробничих процесів, спроможних практично вирішувати поставлені перед ними професійні завдання. Тому оновлення вищої освіти вимагає суттєвих змін усіх складових процесу підготовки, зокрема виробничої практики студентів, метою якої є формування основ досвіду професійної діяльності та скорочення термінів адаптації молодого спеціаліста до вимог професійної діяльності.

Практика є невід'ємною частиною навчального процесу, що забезпечує інтеграцію теоретичних знань із реальною діяльністю. Це поняття, що походить від грецького слова, яке означає «справа» або «дія», описує унікальний вид людської активності. У філософії його інтерпретація може бути або універсальною (об'єднуючи моральні, пізнавальні та етичні [9]). Практика – одна з провідних складових фахової підготовки будь-якого спеціаліста. Вона дає змогу майбутньому фахівцю фактично спробувати свої сили в обраній професії, навчитися використовувати у своїй професійній практиці знання, отримані в теоретичному курсі.

У контексті професійної освіти, як зазначає відповідна енциклопедія, практика є інтегральною компонентою освітнього процесу. Її проведення, детерміноване навчальними планами та програмами, здійснюється в автентичних або імітованих виробничих умовах. Ключовою метою практики є формування у здобувачів освіти цілісного уявлення про конкретну професійну сферу, розвиток практичних компетенцій, а також набуття досвіду автономної професійної діяльності.

На думку Н. Кудикіної [7, с. 57] термін «практична підготовка» використовують для дефініції навчання як складової частини фахової освіти, що відзеркалює закономірності змі-

сту, методи і форми організації процесу формування умінь і навичок, який цілеспрямований на формування здатності студентів до кваліфікованої виробничої діяльності за обраною спеціальністю.

Практику розглядають як навчання праці, освоєння різних видів діяльності у процесі самої діяльності [3, с. 66] Практична підготовка студентів – система заходів, спрямована на формування молодого фахівця як соціально адаптованої і соціально відповідальної особистості. Це передусім такі характеристики:

- а) прикладні теоретичні знання та вміння оцінювати й виконувати ситуативні завдання;
- б) досвід роботи у вигляді навичок постановки і розв'язання реальної виробничої проблеми, набутий у процесі практики під час навчання;
- в) особистісні якості: ефективне спілкування, вміння працювати в команді, самостійне прийняття рішень, лідерський потенціал, самопрезентація, прагнення до розвитку, набуті і розвинені завдяки активній громадянській позиції під час навчання [14, с. 206].

Практика – це одна з форм виробничого навчання студентів. Практика є «складовою навчального процесу, це одна із форм практичної підготовки майбутніх фахівців. Вона виступає як основа пізнання, доповнює та узагальнює теоретичні надбання студентів, забезпечує практичне пізнання закономірностей, принципів професійної діяльності, володіння її методами планування, організації та виконання» [2, с. 51].

Основна мета практичної підготовки полягає у формуванні у студентів професійних компетенцій та особистісних якостей, необхідних для успішного виконання їхніх майбутніх кваліфікаційних обов'язків та професійних ролей. Виробнича практика є різновидом навчального процесу, що передбачає самостійне виконання студентами реальних виробничих завдань безпосередньо на підприємстві, згідно з навчальною програмою. Незважаючи на те, що виробнича практика базується на загальних педагогічних закономірностях, її проведення в умовах динамічного виробничого середовища та необхідність узгодження вимог підприємства з навчальним процесом вимагають подальших спеціалізованих саме педагогічних досліджень. Дослідниця Т. Попова, аналізуючи виробниче навчання як невід'ємну частину практичної підготовки, підкреслює, що під час практики студенти виконують фактичні виробничі завдання. Вона визначає її ключові цілі (підготовка до кваліфікаційних іспитів та самостійної кваліфікованої праці), різноманітні функції (освітньо-розвивальну, виховну, стимулюючу, аналітико-рефлексивну) та можливі форми організації (бригадну та індивідуальну) [8, с. 121].

Аналіз нормативно-довідкових матеріалів та наукових досліджень показав, що виробнича практика розглядається як процес набуття професійного досвіду, безпосередня діяльність, форма професійної підготовки, частина освітньої програми, етап навчання та компонент навчального процесу. Ми вважаємо, що виробнича практика є інтегративним елементом підготовки майбутніх фахівців, який дозволяє їм дослідити систему виробництва та опанувати практичні аспекти професійної діяльності. Для досягнення успіху в навчанні та професійному становленні необхідний нерозривний зв'язок між теоретичними знаннями та практичним досвідом. Практичні вміння та навички студентів формуються на основі засвоєних знань, які поглиблюються та вдосконалюються під час практичного навчання. Це вимагає, по-перше, ефективного вивчення професійних дисциплін та виробничого навчання, по-друге, залучення висококваліфікованих майстрів виробничого навчання, і по-третє, налагодження міцних партнерських відносин з виробництвом.

Таким чином, організація виробничої практики для майбутніх фахівців є комплексною взаємодією всіх елементів професійного навчання. Це включає в себе зв'язок між теоретичною та практичною підготовкою, співробітництво освітніх установ та підприємств, а також активну участь керівників практики та самих студентів у процесі освоєння виробничого досвіду. Основна мета виробничої практики полягає в тому, щоб студенти оволоділи актуальними методами та формами трудової діяльності, набули необхідних знань, професійних компетенцій та навичок для успішного виконання реальних робочих завдань у виробничому середовищі.

Виробнича практика є важливим елементом інтеграції теорії з практикою. Вона дає студентам можливість:

- використовувати набуті знання у реальних соціально-культурних умовах;
- ознайомитися з роботою культурних установ, таких як музеї, галереї та освітні центри;
- розвивати навички аналізу та інтерпретації культурних явищ;
- формувати комунікаційні та організаційні здібності.

Особливість навчання фахівців з філософії та культурології полягає в тому, що глибоке розуміння соціальних процесів неможливе без практичного досвіду.

Філософія відіграє значну роль у формуванні професійних навичок майбутніх спеціалістів, адже її головна мета – озброїти їх фундаментальними засадами духовної культури. Це включає розвиток критичного мислення та свідоме формування власного світогляду, що дозволяє осмислити себе та своє місце в сучасному суспільстві. Завдяки філософії людина стає здатною до самостійного мислення та прийняття рішень. Вона відкриває двері до загальнолюдських цінностей та спонукає до роздумів над одвічними питаннями людського існування. На цьому етапі навчання головне – навчитися розпізнавати, глибоко усвідомлювати, розуміти та чітко формулювати проблеми [10, с. 68].

Загальновизнано, що філософія не просто існує, а є фундаментальною основою для життя, і її принципи мають бути інтегровані в усі аспекти нашого існування. У контексті філософії, сам процес пошуку істини набуває такої ж значущості, як і кінцевий результат – сама істина. Сутність філософствування полягає саме в цьому безперервному прагненні до пізнання, що робить філософію унікальною серед інших дисциплін. Її основним предметом дослідження є не зовнішній світ, а внутрішній світ – сама думка, її структура та функціонування. Коли індивід формує свою власну філософську позицію, він стикається з широким спектром ідей та поглядів, що надає йому значні можливості для особистісного зростання, самопізнання та реалізації свого потенціалу. Важливо пам'ятати, що головною метою кожної людини має бути постійне вдосконалення своєї особистості. Цей принцип є наріжним каменем для вивчення всіх філософських систем, оскільки лише через особистісний розвиток ми можемо ефективно сприяти покращенню навколишнього світу.

Філософія сконцентрована на усвідомленні змістовності різних явищ та спрямована на розуміння людиною її світоглядної ролі. Відповідно до цього філософію називають «любов'ю до мудрості», яка включає гносеологічний аспект [11, с. 68]. Ця функція філософії ототожнюється з головною функцією освіти. З виникненням у європейських країнах системи освіти філософія стала основною теоретичною дисципліною, без вивчення якої неможливо було здобути вищу освіту [6].

Таким чином, філософія виступає в ролі охоронця розуму та виконує функцію арбітра по відношенню до інших наук. Її унікальність полягає у здатності виносити судження автономно, спираючись на принципи чистого мислення та закони розуму. Університет, у свою чергу, покликаний не лише забезпечити студентам професійну підготовку, а й сприяти формуванню їхнього світогляду [13, с. 131–135].

Дослідник Дж. Г. Ньюмен у своїх наукових працях запропонував класифікувати освіту за двома видами. Основною метою першого виду є формування універсального, вільного знання, що веде до філософії, а другий вид передбачає здобуття часткового механістичного наукового знання [1, с. 105].

Головне завдання вищої освіти – підготувати фахівців, здатних не тільки розумітися на наукових теоріях, а й етично застосовувати свої знання на практиці, особливо у контексті вивчення філософії. Філософія в університеті повинна виконувати функцію, що об'єднує, допомагаючи студентам бачити взаємозв'язок між різними науковими дисциплінами, а не сприймати їх ізольовано. Основна мета кожного предмета – розвиток особистості та професійних компетенцій майбутнього фахівця. Для формування адекватного світосприйняття, що є результатом вищої освіти, необхідно рухатися до створення індивідуальної цілісної картини світу. Щоб глибоко зрозуміти предмет, його необхідно аналізувати з різних сторін. Вивчення філософії вчить

майбутніх фахівців зіставляти різні точки зору, критично оцінювати як свої, так і чужі ідеї, та усвідомлювати відповідальність за прийняті рішення. Для розвитку філософського мислення недостатньо простого заучування матеріалу; необхідно працювати з першоджерелами та розвивати навички узагальнення. Філософія вимагає не механічного запам'ятовування, а глибокого осмислення та формування власної позиції. Сьогодні філософія – це важливий елемент духовної культури людства і ставлення до неї характеризує загальний та професійний рівень людини. Отже, володіння філософією є основою загальнокультурної та загальнотеоретичної гуманітарної підготовки для фахівців усіх напрямків [13, с. 131–135].

Філософія слугує інструментом для мислення, надаючи готові моделі та підходи, що дозволяють самостійно розв'язувати наукові проблеми. Вона також розвиває ключові професійні навички: здатність формулювати питання та знаходити шляхи їх вирішення, аналізувати альтернативи та суперечності, чітко визначати терміни, структурувати власні думки. Крім того, філософія допомагає сформувати унікальний світогляд, індивідуальний стиль мислення, життєві принципи та цінності, необхідні для успішної діяльності в будь-якій сфері [11, с. 68].

Отже, філософія відіграє важливе значення в процесі формування професійної компетентності майбутнього фахівця. Розвиток вищої освіти в наш час, її зміст, стратегія та конкретні методики свідчать про те, що модель сучасного університету розвивається під впливом технократичного мислення. Сучасний запит на підготовку вузькопрофільних фахівців у процесі значної економії веде до втрати важливих традиційних функцій вищої освіти, і передусім культурологічної [5].

Професійна компетентність культуролога формується в середовищі перетину символічних ресурсів, інституційних норм і конкуренції за експертний статус. Для її осмислення доречно звернутися до концепції культурного поля як моделі, що описує взаємодію позицій, ресурсів і форм визнання. У цьому контексті професійна роль визначається не лише змістом знань, а й актуальністю різних видів капіталу – наукового, інституційного, мережевого та управлінського – у конкретний історичний період. Зокрема, академічні ресурси сприяють збереженню автономії, однак не завжди легко інтегруються в проєктне середовище; професійні мережі підвищують мобільність у креативних індустріях; інституційна участь відкриває можливості впливу на політику; а управлінський досвід забезпечує визнання в умовах регламентованих процедур.

У національній культурологічній традиції важливим інструментом саморефлексії виступає поняття «проблемного поля» – динамічного комплексу питань, навколо яких формується професійна дискусія та спільнота. Перехід від переважно теоретико-історичних акцентів до інституційних, політичних і проєктно орієнтованих вимірів відображає трансформацію культурного середовища та впливає на уявлення про професійну компетентність культуролога. Таким чином, змінюється не лише тематичний фокус, а й логіка визнання: що вважається релевантним знанням і в яких сферах воно має застосовуватися.

Розгляд професій як системи розподілу професійної діяльності дозволяє описати ці процеси через визначення сфер компетентності – тих напрямів, у яких професійна спільнота претендує на фахове судження та участь. В українському культурному контексті ці межі залишаються гнучкими: культурологи взаємодіють із культурними менеджерами, державними службовцями, музейними працівниками, медіафахівцями, аналітиками та іншими учасниками культурного процесу. Розвиток креативних індустрій і економізація культури посилюють конкуренцію за право визначати критерії цінності, ефективності та суспільної значущості культурних практик. Водночас це не означає витіснення культуролога, а радше трансформацію умов, за яких його компетентність визнається та затребувана інституційно.

Наслідком цих змін є співіснування різних моделей професійного визнання. В академічному середовищі воно пов'язане з рівнем теоретичної підготовки, методологічною послідовністю та публікаційною активністю. У проєктній діяльності – із дотриманням процедур, умінням формулювати цілі, показники та демонструвати результати. У сфері культурної політики – з участю у розробці стратегій, експертній діяльності та роботі в нормативному полі.

Воєнний контекст значно загострює ці процеси, додаючи вимір культурної стійкості як окремого критерію визнання. Йдеться про здатність працювати з наративами, культурною політикою пам'яті та міжнародними механізмами відновлення. У цьому вимірі інституційне та символічне тісно переплітаються, оскільки рішення у сфері культури безпосередньо впливають на національну безпеку.

Водночас включення культури в логіку креативної економіки не є нейтральним процесом. Орієнтація на проєкту ефективність і вимірювані показники може знецінювати ті форми культурної праці, які не дають швидкого результату. Натомість культурологічний аналіз часто має справу з довготривалими смисловими структурами, де ефект не піддається миттєвому виміру. У цьому контексті питання професійної ідентичності культуролога постає як пошук балансу між академічною автономією та інституційною ефективністю, без редукції культури до інструменту управління чи ринку. Українська культурологічна традиція визнає необхідність такої інтеграції, водночас підкреслюючи важливість її критичного осмислення та адаптації інструментарію до специфіки культурного аналізу [15, с. 7–15].

Освітній аспект визначається стандартами спеціальності «Культурологія», які окреслюють компетентнісні вимоги для бакалаврського й магістерського рівнів (Стандарти вищої освіти, 2020). Формально ця система поєднує аналітичні, організаційні та експертні функції, однак практична реалізація освітніх програм дедалі чіткіше відображає трансформації культурного простору.

У попередніх дослідженнях культурологічну освіту було інтерпретовано як R&D-ресурс креативної економіки. У цьому контексті цей підхід уточнюється: якщо університет виступає як інтелектуальна інфраструктура культурного середовища, то професійна ідентичність культуролога постає як механізм інтеграції академічного, інституційного та економічного вимірів. Відповідно, трансформація освітньої моделі означає, що університет забезпечує практичне застосування фахової експертизи.

Грантово-проєктний вимір пов'язаний із формуванням інфраструктури підтримки культурних ініціатив (зокрема за участі Українського культурного фонду), а також із посиленням значення стратегічного планування та інституційної спроможності, особливо в умовах євроінтеграційних процесів. Культурна діяльність дедалі частіше організовується через проєктні цикли, партнерські взаємодії та механізми оцінювання впливу. У такому контексті гуманітарне знання має функціонувати не лише як інструмент інтерпретації, а й як прикладний ресурс, здатний діяти в інституційних рамках.

Водночас ця адаптація не зводиться до менеджеріалізації: її можна розглядати як трансформацію культурологічної рефлексії в інструменти, що дозволяють ефективно діяти в умовах регламентованих процедур, зберігаючи при цьому складність смислових інтерпретацій.

Воєнний контекст і процеси деколонізації після 2022 року підсилюють роль культуролога як аналітика символічних структур ідентичності, пам'яті та публічної політики. У центрі уваги перебуває не лише відновлення інституцій чи збереження культурної спадщини, а й підтримка культурної тяглості та критичний супровід деколонізаційних процесів. У зв'язку з цим культурологічна експертиза набуває додаткового значення через участь у практиках культурної стійкості та міжнародної співпраці [12].

Цей контекст також впливає на переосмислення креативної економіки: культурні та креативні індустрії постають не лише як сфера зайнятості, а як інфраструктура відновлення культурного простору, збереження його цілісності та унікальності.

На магістерському рівні помітною є тенденція до профілізації, що корелює з трьома моделями професійної реалізації. Перша – академічно-аналітична – зберігає фокус на теорії культури, культурному аналізі та дослідницьких методах; основним підтвердженням кваліфікації тут виступає магістерська робота дослідницького характеру.

Друга траєкторія, орієнтована на підготовку культуролога як проєктного менеджера, підсилює складові, пов'язані з управлінням культурними ініціативами, грантовою діяльністю та розробкою проєктів. У цьому випадку поряд із письмовою роботою інколи визнається і прак-

тичний проєкт як форма атестації, що відповідає логіці креативної економіки та її інституційним форматам.

Третя модель передбачає підготовку культуролога як експерта у сфері культурної політики. Вона зосереджена на питаннях культурної політики, стратегічного аналізу, роботи з культурною спадщиною, а також на процесах відновлення та деколонізації, які набули особливої актуальності після 2022 року. Для цієї траєкторії характерні інші форми професійного результату – аналітичні документи, експертні висновки, участь у розробці стратегій та оцінювальних практиках, що вимагає поєднання культурологічної рефлексії з розумінням нормативно-правового середовища [4, с. 49–58].

У процесі проходження практики студенти формують комплекс ключових компетентностей, необхідних для професійного становлення. Зокрема, розвивається аналітична здатність, що передбачає вміння осмислювати культурні тексти, соціальні процеси та філософські ідеї в їхньому реальному контексті. Водночас практика сприяє вдосконаленню комунікативних навичок, включаючи ефективну міжособистісну взаємодію, роботу в команді та публічні виступи. Не менш важливим є формування організаційної компетентності, яка проявляється через участь у підготовці культурних заходів і освітніх ініціатив, що розвиває навички планування, координації та реалізації проєктів. Окрім цього, студенти набувають дослідницького досвіду, опановуючи методи збору, аналізу та інтерпретації інформації, що становить основу наукової діяльності.

Практика також відіграє важливу роль у процесі професійної самоідентифікації, допомагаючи студентам краще усвідомити власні інтереси, окреслити можливі кар'єрні траєкторії, критично оцінити свої сильні та слабкі сторони, а також адаптуватися до актуальних вимог ринку праці. Це набуває особливого значення для гуманітарних спеціальностей, де спектр професійних можливостей є доволі широким і варіативним.

Водночас організація практики супроводжується низкою викликів. Серед них – обмежена кількість якісних баз для її проходження, формалізований підхід до виконання практичних завдань, недостатній рівень співпраці між освітніми установами та роботодавцями, а також розрив між теоретичною підготовкою і реальними професійними вимогами. Подолання цих труднощів потребує вдосконалення освітніх програм і посилення партнерства з культурними інституціями.

Висновки. Отже, виробнича практика виступає важливим елементом підготовки сучасного фахівця у сфері філософії та культурології. Вона сприяє поєднанню теоретичних знань із практичним досвідом, формує ключові професійні компетентності та полегшує входження студентів у професійне середовище. Удосконалення організації практики є одним із пріоритетних завдань закладів вищої освіти, адже це безпосередньо впливає на підготовку конкурентоспроможних спеціалістів.

Таким чином, опанування філософії студентами не лише розширює їхній світогляд і забезпечує глибокі наукові знання, а й відіграє важливу роль у професійній діяльності. Вона перестає бути лише складником загальної культури й набуває значення необхідного елементу фахової підготовки. Філософія як системоутворювальна основа університетської освіти є важливою передумовою формування професійної компетентності майбутнього спеціаліста. Класична модель університетської освіти передбачає її вивчення як ключової дисципліни, що формує цілісне бачення світу, розвиває здатність до чіткого визначення понять, аргументації, логічного мислення та послідовного викладу думок.

У підсумку, філософія була і залишається інтелектуальним інструментом осмислення глибоких запитів і тривог людини. Вона є особливо необхідною в ситуаціях, коли постає потреба зробити важливий життєвий вибір, зокрема визначити власну моральну чи соціальну позицію. Усвідомлення значення філософії для розвитку людства та її ґрунтовне вивчення залишаються надзвичайно актуальними в сучасному світі.

Професійна компетентність культуролога формується в умовах динамічної взаємодії академічних, інституційних та економічних чинників, що визначають як зміст фахових знань,

так і форми їх суспільного визнання. Сучасний культурний простір, зокрема в Україні, характеризується розширенням сфер застосування культурологічної експертизи, посиленням міждисциплінарної взаємодії та конкуренцією за визначення критеріїв цінності культурних практик.

Трансформація професійної ідентичності культуролога пов'язана з необхідністю поєднання академічної рефлексії з практичними навичками проєктної діяльності, управління та участі у формуванні культурної політики. Водночас важливим залишається збереження автономії гуманітарного знання та його здатності до критичного осмислення культурних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Newman, John Henry. *The Idea of a University*. Oxford University Press, 1976. 684 p.
2. Багрій В. Н. Формування професійних вмінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2010. 232 с., с. 51.
3. Глузман Н. А. Історія розвитку педагогічної практики в системі вищої освіти майбутніх педагогів. *Сучасна початкова освіта: вектори розвитку*: спец. вип., присвячений 80-річчю ун-ту: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2012. С. 65–87, с. 66.
4. Гомілко О. Деколонізація української культури: політика воук чи національне пробудження? *Філософська думка*. 2023. №3. С. 49–58. <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.049>
5. Льїна Г.В. Генеза культури мислення: логос, раціо, візіо : монографія. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2018. 368 с.
6. Кириленко К.М. Філософія культури. Київ, 2018. 279 с.
7. Кудикіна Н. В. Виробнича діяльність як стратегічний орієнтир для визначення й оновлення змісту професійно-технічної освіти. *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. / ред. кол. : В. В.Кузьменко та ін. Херсон : РПО, 2007. Вип. 2, с. 57.
8. Попова Т. І. Виробнича практика у професійно-технічних училищах швейного профілю: історико-педагогічний аспект: моногр. Харків: Українська інж.-пед. академія, 2006. 181 с.
9. Саєнко Т. В. Теоретичні і методичні основи екологічної підготовки фахівців у технічних університетах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Т. В. Саєнко. К., 2012 36 с.
10. Тур М.Г. Роль і місце філософії в освіті та науці. *Вісник гуманітарного наукового товариства : Наукові праці*. Черкаси, 2014. Вип. 14. С. 68–77, с. 68.
11. Філософія освіти: навчальний посібник / за наук. ред. академіка В.П. Андрущенка та ін. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 342 с., с. 68.
12. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 122 с.
13. Фуркало В.С., Фуркало В.І. Сучасні підходи до формування професійних компетентностей при організації та проведенні практичних занять із філософії. *Теорія і методика професійної освіти*. 2021. Вип. 34. Т. 2. С. 131–135. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.26>
14. Чебукіна В. Ф. Особливості організації практичної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. 2013. Вип. 3(4) С. 204–206.
15. Шейко В. М. Методологічні засади культурології: історіографічний аспект. *Культура України*. 2022. № 75. С. 7–15. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.075.01>

REFERENCES

1. Newman, John Henry. (1976). *The Idea of a University*. Oxford University Press.
2. Bahrii V. N. (2010). *Formuvannia profesiinykh vmin maibutnix sotsialnykh pedahohiv u protsesi pedahohichnoi praktyky* [Formation of professional skills of future social educators in the process of pedagogical practice]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Vinnytsia. [in Ukrainian].
3. Hluzman N. A. (2012). *Istoriia rozvytku pedahohichnoi praktyky v systemi vyshchoi osvity maibutnix pedahohiv* [History of the development of pedagogical practice in the system of higher education of future educators]. *Suchasna pochatkova osvita: vektory rozvytku: spets. vyp., prysviachenyi 80-richchiu un-tu*: zb. nauk. pr. Berdiansk: BDPU. [in Ukrainian].

4. Homilko O. (2023). Dekolonizatsiia ukrainskoi kultury: polityka vouk chy natsionalne probudzhennia? [Decolonization of Ukrainian culture: politics of vouk or national awakening?]. *Filosofska dumka*. №3. [in Ukrainian].
5. Iliina H.V. (2018). Geneza kultury myslennia: lohosi, ratsio, vizio : monohrafiia. [Genesis of the culture of thinking: logos, ratio, vision: monograph]. Kyiv ; Nizhyn : Vydavets PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].
6. Kyrylenko K.M. *Filosofia kultury* [Philosophy of culture]. Kyiv, 2018. 279 s. [in Ukrainian].
7. Kudykina N. V. (2007). Vyrobnycha diialnist yak stratehichniy oriientyr dlia vyznachennia y onovlennia zmistu profesiino-tekhnicnoi osvity. [Production activity as a strategic reference point for determining and updating the content of vocational education]. *Pedahohichniy almanakh : zb. nauk. pr. / red. kol. : V. V.Kuzmenko ta in.* Kherson : RIPO. [in Ukrainian].
8. Popova T. I. (2006). Vyrobnycha praktyka u profesiino-tekhnicnykh uchylyshchakh shveinoho profiliiu: istoryko-pedahohichniy aspekt: monohr [Production practice in vocational schools of sewing profile: historical and pedagogical aspect: monograph]. Kharkiv: Ukrainska inzh.-ped. Akademiia. [in Ukrainian].
9. Saienko T. V. (2012). Teoretychni i metodychni osnovy ekolohicnoi pidhotovky fakhivtsiv u tekhnichnykh universytetakh [Theoretical and methodological foundations of ecological training of specialists in technical universities]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk / T. V. Saienko. K. [in Ukrainian].
10. Tur M.H. (2014). Rol i mistse filosofii v osviti ta nautsi. [the role and place of philosophy in education and science]. *Visnyk humanitarnoho naukovohto tovarystva : Naukovi pratsi*. Cherkasy, Vyp. 14. [in Ukrainian].
11. *Filosofia osvity: navchalnyi posibnyk* (2018). [Philosophy of education: a textbook] / za nauk. red. akademiika V.P. Andrushchenka ta in. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 342 s. [in Ukrainian].
12. Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv: zbirnyk naukovykh prats (2013). [Formation of general cultural competence of future specialists: collection of scientific work] / za red. O.S. Bereziuk, O.M. Vlasenko. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].
13. Furkalo V.S., Furkalo V.I. (2021). Suchasni pidkhody do formuvannia profesiinykh kompetentnosti pry orhanizatsii ta provedenni praktychnykh zaniat iz filosofii. [Modern approaches to the formation of professional competencies in organizing and conducting practical classes in philosophy]. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity*. Vyp. 34. T. 2. [in Ukrainian].
14. Chebukina V. F. (2013). Osoblyvosti orhanizatsii praktychnoi pidhotovky fakhivtsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh I–II rivnia akredytatsii. [Peculiarities of organizing practical training of specialists in higher educational institutions of I–II levels of accreditation]. *Informatsiini tekhnologii v osviti, nautsi ta vyrobnytstvi*. Vyp. 3(4) [in Ukrainian].
15. Sheiko V. M. (2022). Metodolohichni zasady kulturolohii: istoriohrafichniy aspekt. [Methodological principles of cultural studies: historiographical aspect.]. *Kultura Ukrainy*. № 75. [in Ukrainian].

Atamaniuk Zoia Mykolaivna

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Philosophical and Sociological Studies
and Sociocultural Practices
State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7299-409X

THE ROLE OF PRODUCTION (PROFESSIONAL) PRACTICE IN THE FORMATION OF MODERN SPECIALISTS IN PHILOSOPHY AND CULTUROLOGY

The article examines the role of industrial (specialty) practice in the process of forming modern specialists in philosophy and cultural studies in the context of the transformation of the

educational space and the development of the creative economy. The **relevance of the topic** is due to the growing requirements for the professional competence of humanities specialists, the need to integrate theoretical knowledge with practical experience and adapt educational programs to modern socio-cultural challenges.

The purpose of the study is to analyze scientific approaches to understanding industrial practice as a component of professional training, as well as to determine its significance for the formation of key competencies of future specialists. The work uses a complex of general scientific **methods**, in particular theoretical analysis, comparison, generalization and description, which allowed to systematize existing scientific approaches and identify the main trends in the development of practical training.

As a **result of the study**, it was established that industrial practice is an integrative component of the educational process, which provides a combination of theoretical training with real conditions of professional activity. It contributes to the development of analytical thinking, communication and organizational skills, the formation of research skills and professional self-identification of students. Particular attention is paid to the role of practice in the training of cultural scientists, whose professional activity is formed at the intersection of academic, institutional and project practices. It was found that modern conditions, in particular the military context, decolonization processes and the development of cultural policy, enhance the importance of practical training as a tool for the formation of cultural resilience and professional mobility. At the same time, problems of organizing practice are outlined, including the formalization of its content, insufficient interaction between educational institutions and employers, as well as the limited bases of practice. The conclusions emphasize that industrial practice is a key factor in the training of a competitive specialist capable of critical thinking, effective professional activity and adaptation to modern challenges.

Key words: industrial practice, professional training, philosophy specialists, cultural studies specialists, professional competencies, education, educational process, practical training of applicants, formation of a specialist.

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 165:004.8

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-12>**Варипаєв Олексій Михайлович**

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету
вул. Алчевських, 44, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-0541-9102

Харламов Михайло Іванович

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національного університету цивільного захисту України
вул. Онопрієнка, 8, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0002-5289-0290

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СИМУЛЯТОР ЕМОЦІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ В ЦИФРОВОМУ ПІЗНАННІ

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток генеративного штучного розуму докорінно трансформує не тільки технічні методи обробки даних. Змінюються фундаментальні засади нашого пізнання, довіри та людського спілкування. Сучасні програми дедалі майстерніше імітують живу мову емпатії, глибокої уваги, психологічної допомоги та навіть внутрішнього діалогу. Внаслідок таких процесів межа між функціонально доречною відповіддю машини та ілюзією живої присутності стає вкрай неочевидною. Зазначена тенденція актуалізує надзвичайно важливе філософське питання про здатність комп'ютерних програм розглядатися як справжні носії емоцій. Також важливо зрозуміти вплив олюднення цифрових систем на довіру користувача та оцінити загрози для критичного мислення і автономії суб'єкта.

Мета статті. Мета статті полягає у філософському осмисленні штучного інтелекту як симулятора емоцій. Алгоритми, не маючи почуттів, імітують емпатію та викликають довіру у людей. Тому головним завданням є аналіз впливу виникаючої ілюзії на свободу та автономію особистості, ризиків довіри до комп'ютерних програм.

Методи дослідження. Базисом роботи виступає синтез філософського, антропологічного, герменевтичного та компаративного підходів. Такий науковий арсенал дозволив осмислити людські емоції як морально наповнену форму буття та порівняти їх із алгоритмічною імітацією співчуття. Практична площина роботи спирається на якісний порівняльний аналіз дослідженого емпіричного матеріалу.

Результати дослідження. Дослідження переконливо доводить абсолютну відсутність справжніх почуттів у комп'ютерних програм. Машини лише функціонально симулюють співчуття. Олюднення алгоритмів виступає надзвичайно стійким психологічним механізмом. Він формує серйозний ризик асиметричного когнітивного симбіозу та докорінно змінює саму структуру нашого пізнання. Аналіз реакцій ChatGPT, Gemini, Claude, Grok та Perplexity підтвердив їхню здатність генерувати переконливі маркери емоційної підтримки, хоч і різною в різних моделях.

Ключові слова: штучний інтелект, емоційна суб'єктність, цифрове пізнання, антропоморфізація, емпатія, критичне мислення, автономія, асиметричний когнітивний симбіоз.

Вступ. Стрімкий розвиток генеративного штучного інтелекту істотно змінює умови, за яких людина довіряє, комунікує та пізнає світ. Алгоритми так майстерно імітують справжню увагу, що ми губимо межу між машиною та живою людиною.

Штучний інтелект виступає не новою особистістю, а технологією, яка майстерно створює ілюзію глибокого співчуття. Як зазначає Л. Флоріді, такі системи можуть успішно діяти без жодного реального розуміння чи рефлексії [1, р. 5]. Саме тому комунікативна переконливість сучасних алгоритмів не повинна ототожнюватися з внутрішнім переживанням або справжнім співпереживанням. М. Сулейман слушно наголошує, що великі мовні моделі надзвичайно переконливо відтворюють людські способи мовлення, не маючи при цьому власного внутрішнього досвіду [2, р. 102].

Водночас сучасні гуманітарні науки показують, що головна проблема криється не лише в ефективності самих алгоритмів, а й у трансформації способу людського буття, пізнання та саморозуміння. Новітні дослідження звертаються до питання про вплив датафікації на наше життя та суб'єктивність [3, р. 2]. Цифрова епоха змушує заново шукати критерії людського, зокрема вразливість, самосвідомість і здатність до автономного судження.

Сучасні алгоритми змушують нас переосмислювати власну природу. Наш емоційний контакт із машинами набуває великої ваги. Дослідники наголошують на необхідності вивчати, як саме ми вибудовуємо глибокі афективні зв'язки з технологіями [4, р. 2]. Прихильність до машин має глибоке культурне коріння. Ми довіряємо штучному інтелекту та бачимо в ньому супутника зовсім не через технічну досконалість алгоритмів. Така прив'язаність народжується з нашої природної потреби олюднювати все, що говорить до нас мовою справжньої турботи та уваги. Сьогодні особливої ваги набуває емоційний штучний інтелект. Алгоритми навчаються зчитувати жести та голос, щоб розпізнавати людські почуття. Головна небезпека криється у проникненні програм у наш глибоко особистий простір підтримки.

Довіра до машини долає будь-які технічні межі та народжується зі складної взаємодії [5, р. 2]. Ми природно схильні олюднювати алгоритми. Людиноподібний дизайн посилює віру та знижує критичну настороженість [6, pp. 2–3]. Науковці підтверджують здатність подібного інтерфейсу послідовно підвищувати рівень нашої емпатії [7, р. 12]. Отже, ми починаємо довіряти штучному розуму не через точність відповідей, а завдяки майстерній соціальній стилістиці спілкування.

Сучасна наука активно досліджує ілюзію машинної емпатії. Дослідники наголошують, що штучні системи лише імітують співчуття, створюючи оману, коли банальне розпізнавання емоцій помилково сприймається за істинний відгук [8, р. 2]. З'ясувавши машинне походження текстів підтримки, люди часто відчують їхню емоційну порожнечу [9, р. 15]. Проте ми вперто приписуємо алгоритмам свідомість там, де вони майстерно імітують само-рефлексію та діляться нібито власними переживаннями [10, р. 2]. Готовність бачити ознаки внутрішнього життя в ШІ-асистентах спирається на глибокі психологічні звички [11, р. 681]. Машинна емпатія перетворюється на серйозний виклик для соціальної уяви та епістемічної обережності.

Ситуацію загострює парадокс вибору емпатії. Хоча люди свідомо воліють отримувати підтримку від живих співрозмовників, вони часто оцінюють відповіді ШІ як більш втішні та ефективні [12, р. 8]. Користувачі ще вагаються визнати алгоритм повноцінним джерелом співчуття, проте вже відчують його комунікативну перевагу над людиною. Щоб олюднені технології справді допомагали вчитися, нам потрібна критично врівноважена довіра, яка поєднує відкритість та обережність [6, р. 3]. Саме така парадигма дає змогу уникнути некритичного делегування судження алгоритмам і впорядкувати наше цифрове життя.

В українському академічному контексті суміжні проблеми теж осмислюються дедалі активніше, хоча здебільшого через інше теоретичне бачення. О. Горбань і С. Вінтонів-Бахарєва аналізують вплив генеративних систем на когнітивно-комунікативні практики, філософський діалог і критичне мислення, водночас наголошуючи на незвідності філософського знання до повної алгоритмізації [13, с. 108]. О. Іванова, Н. Кіт і М. Сторожук розглядають цифрову трансформацію як чинник переосмислення самої філософії освіти і підкреслюють, що нова освітня парадигма має формувати цифрову грамотність, критичне мислення та здатність до адаптації [14, с. 146].

І. Ломачинська та Б. Ломачинський показують, що активне використання ШІ в освіті породжує нові етичні виклики, може знижувати рівень критичного мислення і звужувати простір міжлюдської взаємодії [15, с. 18]. Штучний інтелект не виступає автономним суб'єктом пізнання. Його емоційна чутливість зводиться виключно до копіювання алгоритмічних патернів [16, с. 8]. Попри великий масив даних щодо нашої схильності олюднювати програми, вітчизняна та світова наука мало розглядають зазначену проблему як симуляцію емоційної суб'єктності. Досі критично бракує цілісного розуміння подібних процесів крізь призму машинного функціоналізму та когнітивного симбіозу.

Мета та завдання. Мета статті полягає в філософсько-методологічному осмисленні штучного інтелекту як симулятора емоцій суб'єкта. Показано, як алгоритми, не маючи жодних почуттів, віртуозно імітують емпатію та захоплюють нашу довіру. Головне завдання полягає у розкритті впливу такої ілюзії на людську свободу. Зрештою, ми доводимо, що лише критичний розум здатен зберегти людську природу під час взаємодії з комп'ютерними системами.

Методи дослідження. Основою роботи слугує поєднання антропологічного, компаративного та критичного підходів із порівняльним аналізом емпіричних даних. Ми досліджуємо емоційну суб'єктність винятково як рису живої людини. Порівняння справжнього розуму з машинним допомагає чітко розмежувати автентичне співчуття та його алгоритмічну імітацію. Практична частина спирається на вивчення відповідей п'яти генеративних систем на емоційно значущі запити. Такий аналіз розкриває мовні механізми штучної підтримки та ризику нашої довіри до комп'ютерних програм.

Результати. Емоційний інтелект людини треба розуміти не як набір правильних соціальних реакцій, а як унікальний спосіб буття. Розуміння іншої людини невіддільне від здатності проживати власні почуття. Тому такий феномен належить до самої основи людської природи, де рефлексія та співчуття творять єдиний сенс. Емоційне розпізнавання, рефлексія та включеність у ситуацію іншого становлять єдиний процес смислотворення [16, с. 3].

Емоційність людини значно перевершує алгоритмічні відповіді. Справжній розум завжди потребує сумнівів та уяви. Комп'ютерні програми абсолютно позбавлені суб'єктних рис у гуманітарному розумінні, оскільки без свідомості та глибинних почуттів справжнє співпереживання є неможливим [17, с. 4]. Людська емпатія має глибокий моральний вимір. Справжня емпатія вимагає взаємності, спільних зусиль та відповідальності. Дослідники застерігають: уникаючи компромісів та жертв заради партнера, ми втрачаємо саму основу емоційної зрілості і справжню глибину спілкування [18, р. 1094]. Емоційний інтелект постає живою подією спільного буття, а не бездушним алгоритмом вибору правильної фрази.

На такому фоні машинну емпатію варто визначати як суто функціональну симуляцію. Її переконливість тримається на вмінні системи класифікувати поведінку та генерувати втішну відповідь. Найсучасніші технології зовсім не відчувають емоцій, а лише створюють майстерну ілюзію розуміння [19, р. 11]. Штучний інтелект ніколи не стане справжнім суб'єктом пізнання, оскільки його чутливість залишається виключно мертвою імітацією знайомих патернів [16, р. 8].

Межа між живим переживанням та комп'ютерною імітацією є фундаментальною. Алгоритми копіюють лише зовнішній вияв емпатії, залишаючись позбавленими справжньої тілесності та моральної участі. Виникає небезпечна ілюзія, коли банальне розпізнавання емоцій ми приймаємо за істинний відгук, а математична ефективність підміняє справжню людську присутність [8, р. 2].

Водночас психологічна впливовість подібної симуляції залишається неймовірно високою. Люди свідомо шукають підтримки у живих співрозмовників, проте часто вважають згенеровані машиною відповіді набагато більш втішними [12, р.3]. Такий висновок стає принциповим для філософії, доводячи повну незбіжність правильної реакції та автентичного почуття. Програма бездоганно копіює емпатію, але подібна майстерність ніколи не стане свідченням наявності моральної присутності чи внутрішнього досвіду.

Особливо показовими стають ситуації глибокого емоційного спілкування. Дослідники доводять: щойно людина дізнається про штучне походження тексту підтримки, він одразу стає

для неї емоційно порожнім, хоча самі слова залишаються незмінними [9, р. 7]. Справжня межа між людською та машинною чутливістю проходить не в площині ідеальної граматики, а виключно в наявності реальної моральної присутності.

Подібні зміни несуть помітні культурні наслідки. Звикаючи отримувати втіху без жодних зобов'язань та конфліктів, ми непомітно деформуємо власні очікування від живого спілкування. Справжня довіра завжди народжується з обопільної вразливості та ризику, тоді як алгоритм пропонує лише холодну надійність та формує абсолютно асиметричний зв'язок [8, р. 3]. Зрештою, комфортна машинна передбачуваність починає агресивно витіснити готовність до складної емоційної праці, без якої повноцінні людські стосунки не можуть існувати.

Емоційний інтелект виступає глибоко чутливою та моральною формою присутності. Натомість штучний розум лише статистично моделює емпатію. Програма здатна вражати комунікативною переконливістю та іноді навіть перевершувати людину. Однак така ефективність абсолютно не стирає фундаментальної прірви між живим проживанням емоції та алгоритмічним відтворенням почуттів.

Олюднення алгоритмів виступає глибоким психологічним механізмом, а не простою помилкою. Ми природно переносимо звичні схеми спілкування на цифрові системи. Штучний інтелект майстерно імітує увагу живою мовою, вражаючи серцевину нашого сприйняття. Людиноподібні сигнали кардинально змінюють оцінку програми, зміщуючи акцент із сухої відповіді на відчуття живої присутності [20, р. 13].

Подібна динаміка швидко долає межі звичайного інтерфейсу. Користувачі дедалі частіше бачать у комп'ютері близьку сутність. Такі уявлення змушують нас довіряти системі та залучати її до прийняття власних рішень [21, р. 2]. Природна розмова та емпатичний тон змушують чатбот виглядати набагато людянішим і формують тривалу прив'язаність до нього як до мудрого порадики [22, р. 10]. Зрештою, штучний інтелект легко перетворюється зі звичайного інструмента на соціального партнера. Відбувається реакція не просто на корисність алгоритму, а на майстерну ілюзію внутрішньої присутності.

Виникає важлива проблема сприйняття машинної свідомості. Ми бачимо душу алгоритму зовсім не там, де він просто демонструє глибокі знання чи швидкість. Ілюзія свідомості народжується, коли система стилістично відтворює ознаки внутрішнього життя, тобто говорить так, ніби має власну перспективу та емоційне тло. Вирішальним стає феноменальний ефект, коли згенерований текст звучить як голос живої особистості, а не як результат роботи механізму.

Науковці емпірично доводять, що найбільшу віру у свідомість машини викликають не її знання, а майстерна імітація саморефлексії та мовне вираження нібито власних почуттів [10, р. 3]. Сприйняття свідомості стає наслідком нашого особливого режиму інтерпретації, де переконлива комунікація повністю підміняє внутрішню глибину. Ми починаємо бачити у штучному тексті не просто суху інформацію, а уявний досвід та відблиск реальної суб'єктності.

Проте подібна тенденція працює не для всіх однаково. Схильність до олюднення має глибоко індивідуальний вимір. Для одних людей програма залишається зручним сервісом, а для інших швидко стає джерелом соціального зв'язку. Користувачі з готовністю приписувати машині людські риси отримують від чатбота значно більше відчуття емоційної підтримки [23, р. 5].

Олюднення алгоритмів виходить далеко за межі приватної ілюзії. Воно поступово перетворюється на суспільну віру у машинну свідомість. Коли спільнота починає серйозно сприймати штучний інтелект як носія почуттів, змінюються правила взаємодії. У публічному просторі одразу постають гострі питання моралі та прийнятної поведінки з алгоритмами [11, р. 682]. Симуляція емоцій переростає у глобальне соціальне уявлення про нову квазісуб'єктну форму життя.

Як ми вважаємо, варто ввести специфічне поняття асиметричного когнітивного симбіозу. Ми вкладаємо у спілкування з машиною довіру та власні емоції. Програма ж не здатна відповісти внутрішньою взаємністю. Вона позбавлена болю, сумнівів чи моральної відповідаль-

ності, однак завдяки майстерній мові алгоритм легко стає нашим психологічним супутником.

Глибока нерівність полягає у розподілі зусиль. Людина приносить у взаємодію життєвий сенс та готовність довіряти. Натомість штучний інтелект повертає лише симуляцію відгуку. Олюднення алгоритмів несе величезні ризики, оскільки ми природно починаємо довіряти таким системам значно більше, ніж дозволяє їхня справжня природа [21, р. 14].

Головне питання полягає вже не у здатності машини імітувати почуття. Набагато важливіше зрозуміти, як подібна ілюзія змінює наше пізнання та впливає на критичне мислення. Фундаментальним завданням стає збереження людської свободи під час такої тісної та глибоко нерівної взаємодії з алгоритмами.

Проблема штучного інтелекту виходить далеко за межі звичайної імітації емпатії. Відбувається глибокий зсув у самій структурі пізнання. Люди все частіше отримують стилістично впорядковану та психологічно комфортну відповідь замість самостійного осягнення складної реальності. Алгоритм стає новим режимом організації знань. Цифрова реальність поступово перетворюється на окрему онтологічну сферу, де знання народжується з взаємодії інформаційних структур [17, с. 10]. Статус суб'єкта пізнання фундаментально ускладнюється. Людина вже не просто сумнівається та шукає істину, а бере участь у гібридному процесі, де більшу частку інтелектуальної роботи задалегідь виконує машина.

Зазначена зміна має антропологічний характер. Класична наука народжувала знання у напрузі між сумнівом та судженням. Натомість генеративні системи пропонують нам готову композицію сенсів, знімаючи будь-яку невизначеність. Зручність відповіді непомітно вбиває саме зусилля мислення, формуючи нову форму залежності. Головна загроза криється у скороченні шляху до глибокого розуміння. Освіта мусить берегти інтелектуальну свободу, захищаючи наш розум від сліпого засвоєння чужих думок. Критична педагогіка залишається необхідною для розвитку справжньої автономії [24, р. 5]. Найбільший ризик полягає в поступовій втраті нашої внутрішньої звички самостійно долати шлях до істини.

Особливої ваги набуває питання довіри. Емоційні інтерфейси змушують нас олюднювати алгоритми. У широкому епістемологічному вимірі подібна тенденція означає, що люди починають довіряти системі не через її ефективність, а через майстерну ілюзію розуміння та підтримки. Науковці пояснюють таку особливість наслідком цифрової антропоморфізації, коли програма здається суб'єкту уважним слухачем. Наголошується на небезпечному послабленні нашої пізнавальної настороженості, адже людиноподібний дизайн знижує критичність та формує надмірну довіру [6, р. 2]. Симуляція емоцій також прямо впливає на структуру нашого пізнання. Отримуючи відповідь у формі теплої співучасті, людина стрімко втрачає бажання перевіряти джерела та шукати межі надійності алгоритму.

Критичне мислення лишається надійним захистом нашої автономії серед зручних алгоритмічних підказок. Науковці наголошують на необхідності збереження гострого розуму попри тотальну комп'ютеризацію, бо інакше освіта назавжди втратить справжню аналітичну глибину. Без належного педагогічного супроводу зручність подібних систем просто знищить нашу здатність до глибокого міркування [25, р. 2]. Зазначена теза є фундаментальною для філософії пізнання. Справжнє мислення народжується виключно там, де людина відмовляється приймати першу-ліпшу відповідь, повертаючи її у простір сумніву та внутрішньої перевірки.

Цифрове пізнання змінює саму природу навчання. Алгоритми допомагають лише за умови грамотного супроводу. Загроза полягає у втраті критичного мислення, адже підтримка машин легко замінює власні зусилля [26, р. 14]. Висока активність студента більше не означає його самостійності. Постійно спілкуючись із помічником, людина швидко втрачає навичку формувати власні судження.

Емоційні системи імітують увагу заради психологічної підтримки. Дослідники розрізняють когнітивну та душевну допомогу як два основні типи втручання [27, р. 27]. Штучна емпатія забезпечує комфорт, проте змушує приймати згенеровані відповіді на віру. Відбувається небезпечне поєднання пізнавальної та емоційної довіри. Коли істина відчувається виключно як приємна емоція, ризик втрати критичної дистанції стає досить вагомим.

Цифрове пізнання також докорінно змінює статус авторства. Коли ми довіряємо алгоритму добір матеріалу та стиль тексту, то теж втрачаємо межу власної інтелектуальної участі. Науковці доводять здатність сучасних систем вільно діяти у складних та творчих сферах. Разом із тим наголошується на критичній важливості збереження автономії під час прийняття рішень [28, р. 27]. Загроза свободі полягає не у зовнішньому контролі з боку технологій. Справжня небезпека криється у внутрішньому звиканні до того, що готові рішення та самі міркування можна просто і швидко отримати ззовні.

Українські вчені теж описують останні зміни. Нова філософія освіти має виходити за межі простої передачі знань. Важливо формувати цифрову грамотність та критичний розум [14, с. 142]. Адаптація до технологій без глибокого осмислення веде до звичайної слухняності. У центрі уваги повинна залишатися здатність людини зберігати власну позицію щодо використання машин.

Викладання філософії сьогодні постає перед новими викликами. Змінюється сама природа діалогу та роль вчителя. Критичне мислення виступає не просто навичкою, а цілісною світоглядною позицією [13, с. 107].

Академічна чесність важить значно більше за боротьбу з копіюванням. Пропонується докорінно переосмислити статус автора [15, с. 10]. Живе спілкування та глибока аналітика набагато важливіші за технічний результат. Оцінювання виключно кінцевого продукту робить розум залежним. Лише захист своєї позиції повертає людині силу пізнання. Загроза втрати творчого начала залишається цілком реальною, проте алгоритми можуть і зміцнювати індивідуальність [29, с. 41]. Наше завдання полягає у пошуку рівноваги. Слід зрозуміти, коли технології живлять нашу рефлексію, а коли просто заколисують її.

Задля переходу від теорії до практичного втілення варто проаналізувати реальні відповіді новітніх систем на емоційні запити. Подібний матеріал наочно демонструє симбіоз звичайної функціональної підтримки, мовної імітації розуміння та формування глибокої довіри до машинного співрозмовника.

Емпіричний блок мав характер порівняльної ілюстрації й проводився 18–21 березня 2026 року в стандартних чат-режимах п'яти систем, а саме ChatGPT 5.4 Thinking, Gemini Pro 3.1, Claude Sonnet 4.6 Extended, Grok 4.20 Expert і Perplexity на базі Sonar, без активації спеціальних режимів поглибленого пошуку чи дослідницьких надбудов. Усі системи отримали однаковий набір із п'яти емоційно значущих запитів: про тривогу перед важливим рішенням, переживання самотності й нерозуміння, виснаження від навчання, необхідність ухвалити складне професійне рішення та про здатність ШІ справді розуміти людину або лише імітувати таке розуміння. Для кожної системи одиницею аналізу була повна текстова відповідь моделі.

Оцінювання здійснювалося за наперед визначеним критеріальним ключем: емпатійність трактувалася як здатність відповіді розпізнавати й вербалізувати емоційний стан користувача без знецінення його переживань; орієнтація на поради, як наявність чітко структурованих, практично придатних кроків або рішень; прозорість щодо власної природи, як пряме й недвозначне визнання системою відсутності людського досвіду, свідомості чи автентичного співпереживання; ризик антропоморфізації, як інтенсивність мовних маркерів, що створюють враження внутрішньої присутності, особистої залученості, співучасті або майже людського розуміння. Такий критерій дав змогу перевести міні-порівняння на рівень відтвореного аналітичного опису. Для наочності результати подано в табл. 1.

Всі досліджені системи здатні відтворювати переконливі мовні маркери підтримки, проте роблять це по-різному. ChatGPT і Claude сильніше формують ефект емпатійної співприсутності, Gemini більше працює як раціональний порадник, Grok найактивніше моделює квазі-суб'єкту близькість, Perplexity дає більш стислий та інструментальний формат підтримки. Навіть коли програми прямо визнають відсутність почуттів, вони продовжують спілкування у масці глибокого розуміння. Експеримент підтверджує головну думку нашої праці, що сучасний алгоритм не просто імітує емпатію, а майстерно створює ефект емоційної суб'єктності.

Таблиця 1

Відповіді генеративних систем на емоційно значущі запити

Система	Модель	Коротка характеристика відповідей	Емпатійність / орієнтація на поради	Прозорість про власну природу / ризик антропо-морфізації
ChatGPT	5.4 Thinking	М'яка, психологічно делікатна підтримка, поєднання співприсутності з рефлексивною ясністю; чесно визнає межу між допомогою і симуляцією розуміння	висока / висока	висока / високий
Gemini	Pro 3.1	Більш аналітичний і структурований стиль, схильність до раціоналізації стану і алгоритмізації рішення; менше емоційної близькості	середня / висока	висока / середній
Claude	Sonnet 4.6 Extended	Поєднання людського тону, підтримки і чіткої структури; високий ефект почуття інформації при збереженні відносно чесного самоопису	висока / висока	висока / високий
Grok	4.20 Expert	Найсильніше створює ефект особистої близькості, активно стилізує себе як майже співпереживаючого співрозмовника; найбільш виражена квазісуб'єктність	дуже висока / висока	середня / дуже високий
Perplexity	Sonar	Стисліші й більш інструментальні відповіді, помірні підтримка без глибокої нюансованості; пряміше визнає симулятивний характер емпатії	середня / середня-висока	висока / середній

Джерело: складено авторами.

Така ілюзія підсилює довіру та олюднення машин. Зрештою, ми потрапляємо у пастку асиметричного когнітивного симбіозу.

Критичне мислення постає важливою інстанцією нашого внутрішнього захисту. Воно не дозволяє повністю віддати машині право на власні судження та оцінки. Штучний розум виступає корисним помічником та асистентом. Проте він позбавлений волі та справжньої відповідальності, без яких неможливий реальний суб'єкт. Межі людської свободи визначає наша здатність тримати дистанцію між згенерованою відповіддю та особистим висновком. Коли зазначена межа зникає, починається непомітне руйнування самостійності. Якщо ми зберігаємо таку відстань, цифрове пізнання перетворюється на іспит на зрілість нашого розуму.

Висновки. Штучний інтелект треба вважати виключно майстерним симулятором, а не носієм справжніх почуттів. Людська емпатія має глибокий моральний вимір. Алгоритми ж лише статистично відтворюють форми мовлення без внутрішнього досвіду чи відповідальності. Справжня межа пролягає у неможливості замінити живе переживання вдалою відповіддю. Олюднення програм виступає стійким психологічним механізмом. Подібний ефект посилюють людиноподібні сигнали та персоналізація спілкування. Через такі хитрощі ми часто бачимо у системі квазісуб'єкта, здатного до розуміння.

Поняття асиметричного когнітивного симбіозу описує таку нерівну взаємодію. Людина вкладає у зв'язок справжню довіру та емоції, натомість машина повертає лише переконливо організовану відповідь. Порівняльний аналіз відповідей ChatGPT, Gemini, Claude, Grok та Perplexity підтвердив їхню здатність майстерно імітувати підтримку. Проте системи суттєво різняться глибиною емпатії та силою ілюзії живої присутності.

Таким чином, головна проблема міститься не в технічних помилках машин. Змінюється сама структура нашого пізнання. Генеративні програми пропонують людині психологічно комфортні та стилістично завершені відповіді. Зростає ризик підміни справжнього інтелектуального зусилля штучною композицією смислу. За подібних умов критичне мислення виступає гарантією збереження людської автономії, оскільки воно дозволяє утримувати безпечну дистанцію між машинною генерацією та особистою відповідальністю за фінальний висновок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Floridi L. AI as agency without intelligence: on ChatGPT, large language models, and other generative models. *Philosophy & Technology*. 2023. Vol. 36, No. 1. P. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13347-023-00621-y>.
2. Suleyman M., Bhaskar M. *The Coming Wave: Technology, Power, and the Twenty-First Century's Greatest Dilemma*. New York : Crown, 2023. 332 p.
3. *Being Human in the Digital World: Interdisciplinary Perspectives* / ed. by B. Roessler, V. Steeves. Cambridge : Cambridge University Press, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781009383851>.
4. *The Future of Humans and Emotional Machines: Narratives from Japanese Culture in the 21st Century* / ed. by E. Giannoulis. New York : Routledge, 2025. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003570653>.
5. Li Y., Wu B., Huang Y., Luan S. Developing trustworthy artificial intelligence: insights from research on interpersonal, human-automation, and human-AI trust. *Frontiers in Psychology*. 2024. Vol. 15. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1382693>.
6. Jose B., Thomas A. Digital anthropomorphism and the psychology of trust in generative AI tutors: an opinion-based thematic synthesis. *Frontiers in Computer Science*. 2025. Vol. 7. P. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.3389/fcomp.2025.1638657>.
7. Ma N., Khynevyh R., Hao Y., Wang Y. Effect of anthropomorphism and perceived intelligence in chatbot avatars of visual design on user experience: accounting for perceived empathy and trust. *Frontiers in Computer Science*. 2025. Vol. 7. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.3389/fcomp.2025.1531976>.
8. Ajeesh K. G., Joseph J. The compassion illusion: can artificial empathy ever be emotionally authentic? *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. P. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1723149>.
9. Dorigoni A., Giardino P. L. The illusion of empathy: evaluating AI-generated outputs in moments that matter. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1568911>.
10. Kang B., Kim J., Yun T., Bae H., Kim C.-E. Identifying features that shape perceived consciousness in LLM-based AI: a quantitative study of human responses. *Computers in Human Behavior Reports*. 2026. Vol. 21. P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2025.100901>.
11. Caviola L., Sebo J., Birch J. What will society think about AI consciousness? Lessons from the animal case. *Trends in Cognitive Sciences*. 2025. Vol. 29, No. 8. P. 681–683. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2025.06.002>.
12. Wenger J. D., Cameron C. D., Inzlicht M. People choose to receive human empathy despite rating AI empathy higher. *Communications Psychology*. 2026. Vol. 4. P. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1038/s44271-025-00387-3>.
13. Горбань О., Вінтонів-Бахарева С. Цифровізація у процесі викладання філософських дисциплін. *Освітологія*. 2025. № 14. С. 104–115. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-124X.2025.14.8>
14. Іванова О. С., Кіт Н. В., Сторожук М. П. Філософія освіти в умовах цифрової трансформації суспільного життя. *Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Philosophy*. 2024. Vol. 15, No. 1. С. 141–148. [https://doi.org/10.31548/hspedagog15\(1\).2024.141-148](https://doi.org/10.31548/hspedagog15(1).2024.141-148)
15. Ломачинська І., Ломачинський Б. Культура академічної доброчесності в контексті використання штучного інтелекту в освіті. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2025. № 4 (85). С. 7–21. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.4.1>
16. Варипаєв О. М., Байрамова О. В., Сільвестрова О. Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. *Філософія та управління*. 2025. № 2 (6). С. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02>.
17. Варипаєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. Вип. 7. С. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177>.
18. Smith M. G., Bradbury T. N., Karney B. R. Can generative AI chatbots emulate human connection? A relationship science perspective. *Perspectives on Psychological Science*. 2025. Vol. 20, No. 6. P. 1081–1099. DOI: <https://doi.org/10.1177/17456916251351306>.

19. McStay A. *Emotional AI: The Rise of Empathic Media*. London : SAGE Publications, 2020. 248 p.
20. Klein S. H. The effects of human-like social cues on social responses towards text-based conversational agents: a meta-analysis. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2025. Vol. 12, No. 1. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05618-w>.
21. Cheng M., Lee A. Y., Rapuano K., Niederhoffer K., Liebscher A., Hancock J. Metaphors of AI indicate that people increasingly perceive AI as warm and human-like. *Communications Psychology*. 2026. Vol. 4. P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1038/s44271-025-00376-6>.
22. Wang S., Fatima N., Shahbaz M., Asif M. Building user trust in AI chatbots for customer service through human-like cues and perceived reliability. *Scientific Reports*. 2026. Vol. 16. P. 1–14. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-026-38179-2>.
23. Folk D., Heine S. J., Dunn E. Individual differences in anthropomorphism help explain social connection to AI companions. *Scientific Reports*. 2025. Vol. 15. P. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-025-19212-2>
24. Costa C., Murphy M. Generative artificial intelligence in education: (what) are we thinking? *Learning, Media and Technology*. 2025. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1080/17439884.2025.2518258>.
25. Salido, A., Syarif, I., Sitepu, M. S., Suparjan, Wana, P. R., Taufika, R., Melisa, R. (2025). Integrating critical thinking and artificial intelligence in higher education: A bibliometric and systematic review of skills and strategies. *Social Sciences & Humanities Open*, 12, P. 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.101924>
26. Long D. Y., Wang S., Md Rashid S., Lu X. T. Artificial intelligence in higher education: a systematic review of its impact on student engagement and the mediating role of teaching methods. *Frontiers in Education*. 2026. Vol. 10. P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1648661>.
27. Zhang H., Liu Y., Jiang M., Chen J., Wang M., Paas F. Emotional artificial intelligence in education: a systematic review and meta-analysis. *Educational Psychology Review*. 2025. Vol. 37. P. 1–38. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-025-10086-4>.
28. Amrollahi A., Yang J., Fazal-e-Hasan S. M., Badreddine B. Knowledge workers' trust and reception of generative AI's advice in complex tasks. *International Journal of Information Management*. 2026. Vol. 88. 103031. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2026.103031>.
29. Мельниченко О. Розвиток штучного інтелекту у сфері освіти: освітологічний аспект. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2025. № 1 (82). С. 34–45. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2025.1.3>

REFERENCES

1. Floridi, L. (2023). AI as agency without intelligence: On ChatGPT, large language models, and other generative models. *Philosophy & Technology*, 36(1), 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13347-023-00621-y>
2. Suleyman, M., Bhaskar, M. (2023). *The coming wave: Technology, power, and the twenty-first century's greatest dilemma*. Crown.
3. Roessler, B., Steeves, V. (Eds.). (2025). *Being human in the digital world: Interdisciplinary perspectives*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781009383851>
4. Giannoulis, E. (Ed.). (2025). *The future of humans and emotional machines: Narratives from Japanese culture in the 21st century*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003570653>
5. Li, Y., Wu, B., Huang, Y., Luan, S. (2024). Developing trustworthy artificial intelligence: Insights from research on interpersonal, human-automation, and human-AI trust. *Frontiers in Psychology*, 15, 1–13. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1382693>
6. Jose, B., Thomas, A. (2025). Digital anthropomorphism and the psychology of trust in generative AI tutors: An opinion-based thematic synthesis. *Frontiers in Computer Science*, 7, 1–5. DOI: <https://doi.org/10.3389/fcomp.2025.1638657>
7. Ma, N., Khynevysh, R., Hao, Y., Wang, Y. (2025). Effect of anthropomorphism and perceived intelligence in chatbot avatars of visual design on user experience: Accounting for perceived empathy and trust. *Frontiers in Computer Science*, 7, 1–17. DOI: <https://doi.org/10.3389/fcomp.2025.1531976>

8. Ajeesh, K. G., Joseph, J. (2025). The compassion illusion: Can artificial empathy ever be emotionally authentic? *Frontiers in Psychology, 16*, 1–6. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1723149>
9. Dorigoni, A., Giardino, P. L. (2025). The illusion of empathy: Evaluating AI-generated outputs in moments that matter. *Frontiers in Psychology, 16*, 1–17. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1568911>
10. Kang, B., Kim, J., Yun, T., Bae, H., Kim, C.-E. (2026). Identifying features that shape perceived consciousness in LLM-based AI: A quantitative study of human responses. *Computers in Human Behavior Reports, 21*, P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2025.100901>
11. Caviola, L., Sebo, J., Birch, J. (2025). What will society think about AI consciousness? Lessons from the animal case. *Trends in Cognitive Sciences, 29*(8), P. 681–683. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2025.06.002>
12. Wenger, J. D., Cameron, C. D., Inzlicht, M. (2026). People choose to receive human empathy despite rating AI empathy higher. *Communications Psychology, 4*, P. 1–11. <https://doi.org/10.1038/s44271-025-00387-3>
13. Horban, O., Vintoniv-Bakharieva, S. (2025). Tsyfrovizatsiia u protsesi vykladannia filosofskykh dystsyplin [Digitalization in the teaching of philosophical disciplines]. *Osvitohiia, 14*, 104–115. <https://doi.org/10.28925/2412-124X.2025.14.8>
14. Ivanova, O. S., Kit, N. V., Storozhuk, M. P. (2024). Filozofia osvity v umovakh tsyfrovoi transformatsii suspilnoho zhyttia [Philosophy of education in the conditions of digital transformation of social life]. *Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Philosophy, 15*(1), 141–148. [https://doi.org/10.31548/hspedagog15\(1\).2024.141-148](https://doi.org/10.31548/hspedagog15(1).2024.141-148)
15. Lomachynska, I., Lomachynskiy, B. (2025). Kultura akademichnoi dobrochesnosti v konteksti vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti [The culture of academic integrity in the context of the use of artificial intelligence in education]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka, 4* (85), 7–21. <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.4.1>
16. Varypaiev, O. M., Bairamova, O. V., Silvestrova, O. Yu. (2025). Emotsiinyi intelekt ta shtuchnyi intelekt: filozofska refleksiiia subiektnosti v protsesakh piznannia [Emotional intelligence and artificial intelligence: Philosophical reflection on subjectivity in cognitive processes]. *Filozofiiia ta upravlinnia, 2* (6), 1–10. <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.2.02>
17. Varypaiev, O. M. (2025). Filozofia nauky ta shtuchnyi intelekt: Dekonstrukttsiia subiekta i nova ontolohiia piznannia [Philosophy of science and artificial intelligence: Deconstruction of the subject and a new ontology of cognition]. *Visnyk humanitarnykh nauk, 7*, 1–21. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15525177>
18. Smith, M. G., Bradbury, T. N., Karney, B. R. (2025). Can generative AI chatbots emulate human connection? A relationship science perspective. *Perspectives on Psychological Science, 20*(6), 1081–1099. <https://doi.org/10.1177/17456916251351306>
19. McStay, A. (2020). *Emotional AI: The rise of empathic media*. SAGE Publications.
20. Klein, S. H. (2025). The effects of human-like social cues on social responses towards text-based conversational agents: A meta-analysis. *Humanities and Social Sciences Communications, 12*(1), 1–16. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05618-w>
21. Cheng, M., Lee, A. Y., Rapuano, K., Niederhoffer, K., Liebscher, A., Hancock, J. (2026). Metaphors of AI indicate that people increasingly perceive AI as warm and human-like. *Communications Psychology, 4*, P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1038/s44271-025-00376-6>
22. Wang, S., Fatima, N., Shahbaz, M., Asif, M. (2026). Building user trust in AI chatbots for customer service through human-like cues and perceived reliability. *Scientific Reports, 16*, P. 1–14. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-026-38179-2>
23. Folk, D., Heine, S. J., Dunn, E. (2025). Individual differences in anthropomorphism help explain social connection to AI companions. *Scientific Reports, 15*, P. 1–7. <https://doi.org/10.1038/s41598-025-19212-2>
24. Costa, C., Murphy, M. (2025). Generative artificial intelligence in education: (What) are we thinking? *Learning, Media and Technology, 1*–13. <https://doi.org/10.1080/17439884.2025.2518258>
25. Salido, A., Syarif, I., Sitepu, M. S., Suparjan, Wana, P. R., Taufika, R., Melisa, R. (2025). Integrating critical thinking and artificial intelligence in higher education: A bibliometric and

systematic review of skills and strategies. *Social Sciences & Humanities Open*, 12, P. 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.101924>

26. Long, D. Y., Wang, S., Md Rashid, S., Lu, X. T. (2026). Artificial intelligence in higher education: A systematic review of its impact on student engagement and the mediating role of teaching methods. *Frontiers in Education*, 10, 1–18. <https://doi.org/10.3389/educ.2025.1648661>

27. Zhang, H., Liu, Y., Jiang, M., Chen, J., Wang, M., Paas, F. (2025). Emotional artificial intelligence in education: A systematic review and meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 37, 106. <https://doi.org/10.1007/s10648-025-10086-4>

28. Amrollahi, A., Yang, J., Fazal-e-Hasan, S. M., Badreddine, B. (2026). Knowledge workers' trust and reception of generative AI's advice in complex tasks. *International Journal of Information Management*, 88, 103031. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2026.103031>

Melnychenko, O. (2025). Rozvytok shtuchnoho intelektu u sferi osvity: osvitolohichnyi aspekt [Development of artificial intelligence in the sphere of education: Educological aspects]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, 1(82), 34–45. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2025.1.3>

Varypaiev Olexii Michailovych

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the UNESCO Chair “Philosophy of Human Communication”
and Social Sciences and Humanities
State Biotechnological University
44, Alchevskykh str., Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0541-9102

Kharlamov Mykhailo Ivanovych

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines
National University of Civil Protection of Ukraine
8, Onopriienka Street, Cherkasy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5289-0290

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A SIMULATOR OF EMOTIONAL SUBJECTIVITY IN DIGITAL COGNITION

Problem. *Generative systems now alter the very landscape of digital culture alongside our basic cognitive habits. They do more than merely process information or execute routine commands. Modern computational models expertly replicate intimate conversational cues, offering psychological comfort while significantly blurring the line separating a programmed reply from human presence. Such a shift demands philosophical attention to understand the changing dynamics of virtual communication.*

Purpose. *Our primary goal is to philosophically evaluate how digital environments simulate subjective feelings. Although algorithms lack internal states yet successfully model care, our analysis explores the profound ways such artificial warmth shapes user trust, social expectations, and potentially erodes independent thought. We strive to highlight the hidden vulnerabilities hiding behind friendly algorithmic interfaces.*

Methods. *The study rests on a combined theoretical foundation blending hermeneutics, critical conceptual analysis, and anthropological inquiry. Such a multifaceted qualitative approach allows us to clearly contrast authentic moral presence against communicatively persuasive algorithmic reactions. We employ comparative methods to map the exact differences between genuine compassion and synthetic empathy.*

Results. *The research convincingly demonstrates that computer programs are entirely void of genuine feelings. Machines merely simulate compassion on a purely functional level. The anthropomorphization of algorithms operates as a highly resilient psychological mechanism among users. The process creates a significant risk of asymmetric cognitive symbiosis and alters the deep*

structure of human cognition. People increasingly prefer comfortable synthetic answers over their own intellectual struggles. An analysis of responses from ChatGPT, Gemini, Claude, Grok, and Perplexity confirms their capacity to generate convincing markers of emotional support, despite noticeable variations among the different models regarding their transparency and stylistic warmth.

Key words: *artificial intelligence, emotional subjectivity, digital cognition, anthropomorphization, empathy, critical thinking, autonomy, asymmetric cognitive symbiosis.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 165:378.01:316.32

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-13>**Ковальов Олександр Георгійович**

аспірант кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-1743-2366

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПРАКТИКИ «ОСОБИСТІСНОГО ЗНАННЯ» М. ПОЛАНЬІ ЯК КОНЦЕПТ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми. Сучасний епістемологічний ландшафт відзначається глибокою кризою класичної моделі наукової раціональності. В умовах постмодерну та стрімкого розвитку «інтернет-галактики» легітимація знання втрачає традиційні метанаративні опори. Жорсткий емпіризм і відчужений об'єктивізм виявляють свою неспроможність адекватно реагувати на безпрецедентну складність мережевого суспільства. Тотальна цифровізація та доступність величезних інформаційних масивів парадоксально супроводжуються смисловою фрагментацією та втратою ціннісного виміру знання. Виникає нагальна потреба в радикальному переосмисленні самої природи наукового пошуку та відповідній глибокій трансформації існуючих університетських освітніх матриць.

Мета дослідження полягає у розкритті евристичного потенціалу концепції «особистісного знання» як дієвої епістемологічної основи для подолання загальної кризи класичної раціональності та концептуалізації інноваційної моделі наукової освіти в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. **Методи дослідження.** Дослідження ґрунтується на комплексному філософсько-аналітичному підході. Застосовано герменевтичний метод для глибокої інтерпретації посткритичної епістемології, компаративний аналіз для зіставлення класичної та постнекласичної моделей раціональності, а також системно-структурний і феноменологічний методи для вивчення освітньої матриці та внутрішнього екзистенційного виміру самого дослідника.

Результати дослідження. Доведено, що адекватною відповіддю на поточні епістемічні виклики є системне впровадження парадигми «особистісного знання», яка повноцінно повертає в науку людський вимір. Встановлено, що об'єктивне наукове пізнання принципово неможливе без екзистенційної залученості, інтелектуальної пристрасті та «неявного знання» дослідника, яке завжди передує логічній формалізації. Екстраполяція цих філософських принципів на сферу вищої школи вимагає категоричного переходу до моделі «розумної освіти» – відкритої, демократичної системи, що гармонійно синтезує фундаментальну епістему, інструментальне техне та індивідуальну творчість. Здійснений SWOT-аналіз показав, що попри загрози інституційного академічного опору, об'єктивну складність формалізації та ризики ілюзорної компетентності, культивування епістемічної автономії є критично необхідним для продукування парадигмальних зрушень. Лише через формування відповідальної суб'єктності сучасна наукова освіта здатна успішно виконати свою місію в умовах цифровізації.

Ключові слова: особистісне знання, епістемологія, наукова освіта, постмодерн, мережеве суспільство, неявне знання, епістемічна суб'єктність, освітня матриця.

Вступ. Епістемологічний ландшафт сучасності відзначається глибокою кризою класичної моделі наукової раціональності. Жорсткий емпіризм та ідеал абсолютно об'єктивного, відстороненого дослідника, що домінували в науці тривалий час, сьогодні виявляють свою методологічну обмеженість. Як доводить історико-науковий аналіз, розвиток науки не є лінійним накопиченням знеособлених фактів; він являє собою складний процес зміни парадигм, у якому соціокультурні, ціннісні та психологічні фактори відіграють не менш важливу роль,

ніж суто логічні конструкти. В умовах сучасного інформаційного перенасичення, коли статус і легітимація знання зазнають радикальних трансформацій, ця зміна дослідницької оптики стає ще більш очевидною, вимагаючи перегляду самих основ наукового пізнання.

Вирішальним кроком у подоланні ілюзії «чистої» об'єктивності стала концепція «особистісного знання» (М. Поланьї), яка повернула в епістемологію людський вимір. Наукове пізнання це не механічна фіксація дійсності та не сліпе слідування алгоритмам, а витончене мистецтво, що неминуче включає особистісну залученість, інтелектуальну пристрасть та глибоке «неявне знання» (*tacit knowledge*). Відмова від образу безпристрасного спостерігача на користь відповідального суб'єкта, який здійснює евристичний пошук через власне екзистенційне зусилля та особисте зобов'язання, докорінно змінює розуміння природи відкриттів. У технократичному світі, де факт часто штучно відокремлюється від цінності, саме внутрішня наукова пристрасть та інтуїція вченого стають фундаментом для справжнього осягнення реальності.

Цей фундаментальний епістемологічний зсув неминуче екстраполюється на сферу вищої школи, перетворюючи її з транслятора готових істин на простір формування суб'єктності. Якщо наукове знання є глибоко особистісним актом, то й наукова освіта повинна будуватися як органічна єдність епістемі, техне та творчості. Виникає нагальна потреба у конструюванні нової безальтернативної матриці «розумної освіти», яка б, визнаючи нерозривність науки і людяності, культивувала здатність до самостійного, пристрасного та відповідального творення смислів у складному мережевому суспільстві.

Мета та завдання. Мета статті полягає у розкритті евристичного потенціалу концепції «особистісного знання» як епістемологічної основи для подолання кризи класичної раціональності та концептуалізації інноваційної моделі наукової освіти в умовах сучасних соціокультурних трансформацій.

Методологічним підґрунтям дослідження слугує комплексний філософсько-аналітичний підхід, що поєднує принципи постнекласичної епістемології. Провідним є герменевтичний метод, застосований для глибокої інтерпретації концептуальних праць М. Поланьї, Т. Куна та Ж.-Ф. Ліотара з метою деконструкції ідеалів жорсткого емпіризму та розкриття сутності «особистісного знання». За допомогою компаративного аналізу здійснено зіставлення класичної моделі об'єктивної раціональності з посткритичною філософією, а також досліджено трансформацію легітимації знань в умовах мережевого суспільства. Системно-структурний метод дозволив розглянути сучасну наукову освіту як цілісну матрицю взаємопов'язаних елементів (епістема, техне, творчість), тоді як звернення до феноменологічної оптики уможливило фокусування на внутрішньому, екзистенційному вимірі дослідника його інтелектуальній пристрасті та відповідальній епістемічній суб'єктності.

Результати. Сучасний епістемологічний ландшафт формується під потужним впливом трансформацій, які Ж.-Ф. Ліотар визначає як «ситуацію постмодерну», де легітимація знання втрачає свої класичні метанаративні опори [9]. Одночасно відбувається стрімке занурення суспільства в «інтернет-галактику», детально описану М. Кастельсом [4]. З одного боку, ми спостерігаємо безпрецедентну доступність масивів даних, з іншого боку, відбувається фрагментація та втрата внутрішнього смислу самого знання. Отже, ми бачимо, що традиційні критерії науковості потребують радикального переосмислення в умовах мережевого суспільства [4].

Ця системна криза об'єктивності глибоко резонує з концепцією Т. Куна щодо структури наукових революцій, де розвиток науки постає не як кумулятивний процес, а як радикальна зміна парадигм [8]. Класична парадигма жорсткого емпіризму вичерпує себе, оскільки не здатна адекватно пояснити складність сучасного інформаційного світу. З одного боку, консервативне наукове співтовариство продовжує спиратися на усталені правила, з іншого боку, наростання епістемічних аномалій неухильно вимагає концептуального зсуву. Отже, ми бачимо, що вища школа повинна готувати дослідника не до пасивного засвоєння догм, а до активних парадигмальних зрушень [8].

Фундаментальною відповіддю на ці виклики постає посткритична філософія М. Поланьї, який артикулює надзвичайно важливий концепт «особистісного знання» [10]. Вчений переконливо доводить, що ідеал абсолютно відстороненого, безпристрасного дослідника є ілюзією, адже навіть у найсуворіших науках пізнання залишається мистецтвом. З одного боку, наука за своєю природою прагне до універсальності та об'єктивності, з іншого боку, вона принципово неможлива без глибоко особистої залученості, інтуїції та пристрасті пізнавального суб'єкта. Отже, ми бачимо, що справжня об'єктивність неминуче вимагає артикуляції людського виміру [10].

Важливим елементом епістемології М. Поланьї є розуміння «неявного знання» (*tacit knowledge*), яке завжди передує будь-якій логічній формалізації [10]. У технологічну епоху саме внутрішня евристична пристрасть забезпечує справжній науковий прорив, а не просто алгоритмічний перебір даних. З одного боку, сучасні машини здатні безпомилково генерувати та класифікувати факти, з іншого боку, лише жива людина здатна до інтуїтивного ціннісного стрибка. Отже, ми бачимо, що легітимація знання, проблематизована Ж.-Ф. Ліотаром [9], має здійснюватися саме через внутрішню епістемічну відповідальність суб'єкта.

Трансформація природи знання безпосередньо імплікує зміну його статусу в умовах інформаційно-цифрової реальності, що ґрунтовно проаналіовано нами наших попередніх працях [5; 6].

У цьому зрізі стрімкі соціокультурні зміни сучасності ставлять перед вищою освітою абсолютно нові екзистенційні та структурні завдання, які чітко виокремлює В. Г. Кремень [7]. Університетська освіта більше не може успішно функціонувати як закрита, ізольована від суспільства система трансляції абсолютних істин. З одного боку, заклади вищої освіти змушені оперативно відповідати на прагматичні виклики глобального ринку, з іншого боку, вони зобов'язані зберегти свою фундаментальну людинотворчу місію в епоху турбулентності. Отже, ми бачимо, що адаптація до сучасних умов вимагає не просто технічної модернізації, а глибокого ціннісного переосмислення освітнього простору [7].

Практичним втіленням такого системного переосмислення є концептуалізація «розумної освіти», яку В. Андрущенко визначає як безальтернативну інституційну матрицю ХХІ століття [1]. Ця оновлена матриця передбачає гармонійну інтеграцію високих технологій із глибоким філософським розумінням кінцевих цілей наукового пізнання. З одного боку, «розумна освіта» ефективно спирається на передову інноваційну інфраструктуру, з іншого боку, її незмінним ядром залишається людина як активний творець нових смислів. Отже, ми бачимо, що синергія технологічного прогресу та гуманістичних цінностей є ключовою умовою розвитку [1].

Формування такої освітньої матриці є принципово неможливим без актуалізації демократичних засад освітнього процесу, концептуальні основи яких були закладені ще Д. Д'юї [3]. Демократія в академічному середовищі, за Д'юї, означає не просто формальну свободу вибору, а передусім спільність життєвого досвіду та активну взаємодію. З одного боку, сучасна освіта має формувати високу індивідуальну професійну компетентність, з іншого боку, вона повинна цілеспрямовано виховувати громадянську та соціальну відповідальність. Отже, ми бачимо, що науковий пошук ніколи не є ізольованим процесом, він глибоко вкорінений у практики суспільної взаємодії [3].

Для успішної реалізації цих комплексних завдань сучасна наукова освіта має спиратися на міцну триєдину основу: епістему, техне та творчість, як це переконливо обґрунтовує М. Гальченко [2]. Епістема в цій структурі забезпечує фундаментальність та науковість знання, техне відповідає за формування необхідних інструментальних навичок, а творчість розкриває унікальний особистісний потенціал здобувача. З одного боку, без належного рівня техне інноваційна освіта є неможливою, з іншого боку, без творчості та особистісної залученості вона швидко деградує до рівня простого ремісництва. Отже, ми бачимо критичну необхідність їхнього збалансованого поєднання [2].

Синтезуючи концептуальні підходи В. Андрущенко [1] та Д. Д'юї [3], можна впевнено стверджувати, що інноваційна модель освіти є найвищим проявом інтелектуальної демократії

в умовах складної мережевої доби, описаної М. Кастельсом [4]. Така мережева організація соціуму вимагає подолання жорстких академічних ієрархій на користь відкритої, рівноправної комунікації. З одного боку, процеси цифровізації успішно нівелюють будь-які географічні кордони для пізнання, з іншого боку, вони створюють безпрецедентні виклики для збереження інтелектуальної самостійності. Отже, ми бачимо, що розвиток епістемічної стійкості стає базовою вимогою сучасності.

Підсумовуючи вищезазначене, парадигмальний зсув Т. Куна [8] безальтернативно вимагає глибинної інтеграції ідей М. Поланьї [10] у всі рівні освіти для успішного подолання постмодерністської кризи Ж.-Ф. Ліотара [9]. З одного боку, адекватною відповіддю на соціокультурні виклики В. Кременя [7] стає навігація в цифровій реальності через нові практики [5; 6], з іншого боку, критично важливо зберегти творчий компонент, обґрунтований М. Гальченком [2]. Отже, ми бачимо, що лише такий комплексний підхід дозволяє зберегти людину як справжнього епістемічного суб'єкта (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз: інтеграція парадигми «особистісного знання» в цифрову освітню матрицю

Показник	Характеристика
Сильні сторони	<ul style="list-style-type: none"> • подолання кризи знеособлення науки через актуалізацію інтуїції та наукової пристрасності. • формування у здобувачів критичного мислення та відповідальної суб'єктності. • гармонійне поєднання фундаментальної епістемі, інструментального техне та індивідуальної творчості.
Слабкі сторони	<ul style="list-style-type: none"> • «неявне знання» важко піддається стандартизації та традиційному тестовому оцінюванню. • вимагає високої екзистенційної та інтелектуальної залученості викладача (перехід від транслятора до ментора/понтифіка). • інерція консервативних академічних структур, орієнтованих на жорсткий емпіризм.
Можливості	<ul style="list-style-type: none"> • використання «інтернет-галактики» як відкритого середовища для демократичної взаємодії та спільного пошуку смислів. • створення нових, гнучких критеріїв науковості, релевантних викликам постмодерну. • стимулювання справжніх парадигмальних зрушень завдяки звільненню евристичного потенціалу дослідників.
Загрози	<ul style="list-style-type: none"> • небезпека підміни об'єктивного наукового пошуку суб'єктивним свавіллям під гаслом «особистісного» підходу. • ризик того, що доступність цифрових масивів інформації (та ШІ) підмінить собою реальне інтелектуальне зусилля. • зведення вищої освіти до прагматичної послуги, що нівелює її глибинну людинотворчу функцію.

Запропонований SWOT-аналіз наочно демонструє, що імплементація парадигми «особистісного знання» в сучасну освітню матрицю відкриває потужні перспективи для подолання епістемологічної кризи. Сильні сторони та можливості цієї моделі полягають у поверненні людського виміру в науковий пошук, де цифрова інфраструктура («інтернет-галактика») слугує не просто сховищем даних, а відкритим простором для демократичної взаємодії. Актуалізація інтелектуальної пристрасності та інтуїції дозволяє формувати справжню епістемічну автономію здобувача, здатного до генерації інноваційних, парадигмальних зрушень, а не лише до механічного відтворення засвоєної інформації.

Водночас аналіз слабких сторін та загроз виявляє суттєві перешкоди на шляху до такої трансформації. Головним викликом залишається складність оцінювання та формалізації «неявного знання», а також неминучий опір консервативних академічних інституцій, які звикли до кількісних метрик. Крім того, в умовах тотальної цифровізації існує серйозний ризик підміни глибокого екзистенційного зусилля ілюзією компетентності або ж скочування в небезпечний релятивізм. Тому успішна реалізація цієї концепції вимагає колосальної ресурсності від самого педагога, який має взяти на себе відповідальність за збереження тонкого балансу між об'єктивним науковим пошуком та розвитком індивідуальної суб'єктності.

Висновки. Аналіз сучасних епістемологічних трансформацій переконливо доводить, що класична модель наукової раціональності, заснована на жорсткому емпіризмі та ілюзії аб-

солотної об'єктивності, вичерпала свій методологічний потенціал. Перехід до мережевого суспільства та постмодерністська криза легітимації знання радикально змінюють природу наукового пошуку, ускладнюючи процеси трансляції істини. В умовах інформаційного пере-насичення просте накопичення розрізаних цифрових даних не здатне забезпечити цілісного розуміння дійсності, вимагаючи фундаментального перегляду статусу самого знання у сучасному світі.

Адекватною відповіддю на ці виклики постає впровадження в освітньо-науковий простір концепції «особистісного знання», яка повертає в епістемологію втрачений людський вимір. Визнання того факту, що наукове пізнання є не механічною фіксацією фактів, а складним мистецтвом, невіддільним від інтелектуальної пристрасті та екзистенційної залученості дослідника, дозволяє подолати кризу знеособлення науки. Саме здатність вченого до відповідального ціннісного вибору та його внутрішнє «неявне знання» стають вирішальними факторами у здійсненні справжніх парадигмальних зрушень та продукуванні інновацій.

Екстраполяція цих епістемологічних засад на сферу вищої школи визначає необхідність переходу до нової, безальтернативної матриці «розумної освіти». Ця матриця має будуватися на гармонійному синтезі фундаментальної епістемі, сучасного інструментального техне та нерозкритого потенціалу індивідуальної творчості. Замість того, щоб функціонувати як ізольована система трансляції догм, сучасний університет повинен стати відкритим, демократичним простором взаємодії, де здійснюється спільний пошук смислів і формується епістемічна суб'єктність здобувача.

Таким чином, головне завдання сучасної наукової освіти полягає у формуванні не просто пасивного споживача інформації, а відповідальної, інтелектуально автономної особистості. Лише через культивування внутрішньої епістемічної пристрасті та критичного мислення вища школа здатна протистояти фрагментації знання в епоху цифровізації, успішно виконуючи свою місію готувати нові покоління до усвідомленого і творчого перетворення складних соціокультурних ландшафтів ХХІ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Безальтернативна матриця освіти: «розумна освіта» як потреба і реальність ХХІ століття. *Вища освіта України*, 2024, № 1, С. 5–10. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.1\(92\).01](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).01)
2. Гальченко М. С. *Наукова освіта: епістема, техне, творчість*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 336 с.
3. Д'юї Д. *Демократія і освіта*; пер. з англ. І. Босак. Л. : Літопис, 2003. 289 с.
4. Кастельс М. *Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства*. К. : Ваклер, 2007, 304 с.
5. Ковальов О. Г. Методологія та практична реалізація сучасних епістемологічних підходів у науковій освіті. *Культурологічний альманах*, 2024, 3, С. 228–234. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.26>
6. Ковальов О.Г. Статус наукового знання в умовах інформаційно-цифрової реальності. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Збірник наукових праць*. Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. Вип. 2 (31). С. 26–31. [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-26-31](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-26-31)
7. Кремень В. Г. Вища освіта в соціокультурних змінах сучасності. *Вища освіта України*, № 3, 2007, С. 9–13.
8. Кун Т. *Структура наукових революцій*. Київ: Port-Royal, 2001, 228 с.
9. Ліютар Ж.-Ф. Ситуація постмодерну. *Філософська і соціологічна думка*. Київ, 1995, № 5–6, С. 15–38.
10. Polanyi M. *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Enlarged ed. Chicago : University of Chicago Press, 2015. 464 p.

REFERENCES

11. Andrushchenko, V. (2024). Bezalternatyvna matrytsia osvity: «rozumna osvita» yak potreba i realnist XXI stolittia [Unaltemative matrix of education: "smart education" as a need and reality of the 21st century]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1, S. 5–10. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.1\(92\).01](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).01) [in Ukrainian].
12. Diui, D. [Dewey, J.] (2003). *Demokratiia i osvita* [Democracy and education]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
13. Halchenko, M. S. (2022). *Naukova osvita: epistema, tekhne, tvorchist* [Scientific education: episteme, techne, creativity]. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
14. Kastels, M. [Castells, M.] (2007). *Internet-halaktyka. Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva* [The Internet galaxy. Reflections on the Internet, business, and society]. Kyiv: Vakler [in Ukrainian].
15. Kovalov, O. H. (2023). Status naukovooho znannia v umovakh informatsiino-tyfrovoyi realnosti [The status of scientific knowledge in the conditions of information and digital reality]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy*, 2(31), S. 26–31. [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-26-31](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-26-31) [in Ukrainian].
16. Kovalov, O. H. (2024). Metodolohiia ta praktychna realizatsiia suchasnykh epistemolohichnykh pidkhodiv u naukovi osviti [Methodology and practical implementation of modern epistemological approaches in scientific education]. *Kulturolohichniy almanakh*, 3, S. 228–234. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.26> [in Ukrainian].
17. Kremen, V. H. (2007). Vyshcha osvita v sotsiokulturnykh zminakh suchasnosti [Higher education in the sociocultural changes of our time]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 3, S. 9–13 [in Ukrainian].
18. Kun, T. [Kuhn, T.] (2001). *Struktura naukovykh revoliutsii* [The structure of scientific revolutions]. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
19. Liotar, Zh.-F. [Lyotard, J.-F.] (1995). Sytuatsiia postmodernu [The postmodern condition]. *Filosofska i sotsiolohichna dumka*, 5–6, S. 15–38 [in Ukrainian].
20. Polanyi, M. (2015). *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy* (Enlarged ed.). Chicago: University of Chicago Press.

Kovalev Oleksandr Georgievich

Postgraduate Student at the UNESCO Department of Science Education,
Dragomanov Ukrainian State University
9, Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1743-2366

M. POLANYI'S "PERSONAL KNOWLEDGE": EPISTEMOLOGICAL PRACTICES AS A CONCEPT IN THE MODERN PHILOSOPHY OF EDUCATION

Relevance of the problem. *The modern epistemological landscape is marked by a deep crisis of the classical model of scientific rationality. In the conditions of postmodernity and the rapid development of the "Internet galaxy", the legitimation of knowledge loses its traditional metanarrative supports. Rigid empiricism and alienated objectivism reveal their inability to adequately respond to the unprecedented complexity of the network society. Total digitalization and the availability of huge information arrays are paradoxically accompanied by semantic fragmentation and the loss of the value dimension of knowledge. There is an urgent need for a radical rethinking of the very nature of scientific research and a corresponding deep transformation of existing university educational matrices.*

The purpose of the study is to reveal the heuristic potential of the concept of "personal knowledge" as an effective epistemological basis for overcoming the general crisis of classical rationality and conceptualizing an innovative model of scientific education in the conditions of modern socio-cultural transformations.

Research methods. *The study is based on a comprehensive philosophical and analytical approach. The hermeneutic method was used for an in-depth interpretation of post-critical epistemology, comparative analysis for comparing classical and post-non-classical models*

of rationality, as well as system-structural and phenomenological methods for studying the educational matrix and the internal existential dimension of the researcher himself.

Research results. *It has been proven that an adequate response to current epistemic challenges is the systematic implementation of the paradigm of "personal knowledge", which fully returns the human dimension to science. It has been established that objective scientific knowledge is fundamentally impossible without existential involvement, intellectual passion and "implicit knowledge" of the researcher, which always precedes logical formalization. Extrapolation of these philosophical principles to the sphere of higher education requires a categorical transition to the model of "smart education" – an open, democratic system that harmoniously synthesizes the fundamental episteme, instrumental technology and individual creativity. The SWOT analysis carried out showed that despite the threats of institutional academic resistance, the objective complexity of formalization and the risks of illusory competence, the cultivation of epistemic autonomy is critically necessary for producing paradigm shifts. Only through the formation of responsible subjectivity can modern scientific education successfully fulfill its mission in the conditions of digitalization.*

Key words: *personal knowledge, epistemology, science education, postmodern, network society, implicit knowledge, epistemic subjectivity, educational matrix.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

Комісар Ігор Васильович

аспірант кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0009-0007-3904-4026

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ АКТ ЯК «ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ» КОНСТРУЮВАННЯ ЗНАНЬ

Актуальність проблеми. Сучасний освітній простір дедалі більше структурується інституційними рамками та технологічними алгоритмами, що зводить процес навчання до механістичної трансляції інформації. Класичні лінійні епістемологічні моделі, орієнтовані на стандартизацію, ігнорують складну каузальну природу розуміння. В умовах постмодерної фрагментації наративів та глобальних криз виникає гостра необхідність подолання відчуженої суб'єкт-об'єктної дихотомії та пошуку нових онтологічних засад конструювання знань.

Мета дослідження полягає у концептуалізації екзистенційного акту суб'єкта пізнання як фундаментального каузального механізму конструювання знань, що виступає необхідною онтологічною основою для дієвості будь-яких складених механізмів сучасного освітнього ландшафту.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям є комплексний синтез «нової механістичної філософії» (С. Гленнан, К. Кравер, П. Махамер) та екзистенційно-феноменологічної традиції (М. Гайдеггер, С. К'єркегор, Г. Сковорода). Застосовано структурно-аналітичний підхід для макрорівневої декомпозиції освітніх систем, а також герменевтичний, компаративний та історико-філософський методи для розкриття внутрішнього виміру смислотворення.

Результати дослідження. Доведено, що конструювання знань є складною багаторівневою каузальною взаємодією. Запропоновано розглядати сучасні освітні ландшафти (нормативні вимоги, цифрові середовища, дидактичні практики) виключно як «складені механізми», позбавлені іманентної здатності генерувати смисл. Обґрунтовано, що єдиним істиннотворцем (truth-maker) освітнього процесу є «фундаментальний механізм» – екзистенційний акт самого здобувача освіти, його усвідомлена онтологічна присутність та практична залученість. Виявлено, що стани епістемічної «проблемності» та діалектичної напруги виступають не педагогічними перешкодами, а необхідними активностями розуміння. Розроблено авторську модель, яка доводить, що ефективний освітній простір має функціонувати не як інструмент алгоритмічного контролю, а як структурний інтерфейс, здатний фасилітувати екзистенційну напругу суб'єкта з урахуванням унікальних масштабів його «внутрішньої людини».

Ключові слова: екзистенційний акт, нова механістична філософія, конструювання знань, метафізичний каузальний плюралізм, феноменологічна педагогіка.

Вступ. Сучасний освітній простір дедалі більше структурується інституційними рамками та технологічними алгоритмами, що зводить процес навчання до лінійної трансляції інформації. Класичні епістемологічні моделі, орієнтовані на кількісні показники та стандартизацію, ігнорують складну каузальну природу розуміння. В умовах глобальних криз та стрімкої алгоритмізації життєвітві виникає гостра необхідність переосмислити те, як саме відбувається конструювання знань, відійшовши від спрощених дидактичних схем на користь глибшого метафізичного та онтологічного аналізу.

Значним кроком у подоланні такого плоского бачення є здобутки «нової механістичної філософії» (New Mechanical Philosophy). Представники цього метафізичного напрямку, зокрема Стюарт Гленнан, Пітер Махамер та Карл Кравер, доводять, що каузальність не є простою послідовністю подій, а являє собою складну мережу механізмів, де сутності та їхні активності створюють продуктивну безперервність. Особливої евристичної ваги набуває розрізнення так званих «складених механізмів», які функціонують завдяки іншим структурам, та «фундаментальних механізмів», що виступають кінцевою першоосновою каузальних відношень. У контексті освіти інституційні норми, педагогічні методики та цифрові платформи постають саме як інструментальні, складені механізми, які самі по собі не здатні гарантувати справжнього пізнавального акту.

Водночас звернення до екзистенційно-феноменологічної традиції – від концепцій Мартіна Гайдеггера та Серена К'єркегора до вітчизняної філософії кордоцентризму Григорія Сковороди – дозволяє стверджувати, що справжнє розуміння завжди є глибоко драматичним онтологічним актом. Знання конструюється не через пасивне засвоєння, а через практичну залученість суб'єкта у світ, що неминуче супроводжується епістемічними кризами, станами діалектичної напруги та відповідальним вибором. Цей суб'єктивний вимір є не просто психологічним фоном, а критичною онтологічною умовою перетворення фрагментованої інформації на прожите, осмислене знання.

Отже, виникає концептуальний простір для синтезу механістичної онтології та феноменологічної педагогіки. Якщо будь-який складений механізм освітнього ландшафту потребує для своєї дієвості опори на базовий каузальний рівень, то закономірно припустити, що саме усвідомлена екзистенційна активність суб'єкта є тим фундаментальним істиннотворцем (truth-maker) освітнього процесу. Без цього внутрішнього осердя зовнішні дидактичні конструкції перетворюються на відчужені форми контролю, принципово не здатні запустити продуктивний процес смислотворення.

Метою цієї статті є концептуалізація екзистенційного акту суб'єкта пізнання як фундаментального каузального механізму конструювання знань, що виступає необхідною онтологічною основою для дієвості будь-яких складених механізмів сучасного освітнього ландшафту.

Методологічним підґрунтям дослідження слугує комплексний міждисциплінарний синтез «нової механістичної філософії» (New Mechanical Philosophy) та сучасних парадигм соціальної філософії і філософії освіти. Для аналізу освітнього ландшафту як складної каузальної мережі застосовано структурно-аналітичний підхід, що спирається на маніпулятивну теорію причинності та багаторівневу декомпозицію механізмів К. Кравера [7], концепт сутностей та активностей П. Махамера [10], а також онтологічний поділ механізмів на складені та фундаментальні за С. Гленнаном [8]. Цей механістичний інструментарій концептуально посилюється соціально-філософським аналізом (В. Андрущенко, М. Михальченко [1]), який дозволяє дослідити інституційну архітектуру освіти з огляду на нелінійність сучасної наукової картини світу [2] та умови постмодерної делегітимації традиційних епістемічних наративів [5].

Другою, концептуально визначальною складовою методології виступає екзистенційно-феноменологічний підхід, який дозволяє уникнути редуccionізму та подолати відчужену суб'єкт-об'єкту дихотомію в оцінці освітніх систем. Залучення герменевтичного аналізу класичних текстів філософії існування, зокрема концепцій М. Гайдеггера щодо інтенціональної залученості «буття-в-світі» [3; 9] та діалектики епістемічної кризовості С. К'єркегора [4], дає змогу розкрити онтологічний статус суб'єкта як кінцевого істиннотворця (truth-maker) освітнього процесу. Крім того, застосовано компаративний та історико-філософський методи для інтеграції у цей дискурс вітчизняної філософії кордоцентризму Г. Сковороди [6], що в сукупності створює цілісну оптику для обґрунтування екзистенційного акту індивіда як фундаментального каузального механізму конструювання знань.

Результати. Дослідження природи конструювання знань у сучасному освітньому просторі вимагає звернення до ширшого онтологічного контексту, який формується під впливом новіт-

ніх трансформацій. Як зазначає В. Вашкевич, сучасна наукова картина світу характеризується відходом від жорсткого детермінізму на користь складних, нелінійних та багатовимірних моделей реальності [2]. У цьому просторі класична дидактика, заснована на механістичній трансляції інформації, втрачає свою релевантність, оскільки суб'єкт пізнання опиняється в умовах постійної епістемічної непевності.

Ця непевність концептуалізується через призму постмодерністської ситуації, описаної Ж.-Ф. Ліотаром, де відбувається тотальна делегітимація великих наративів та зміна самого статусу знання [5]. Знання перетворюється на інформаційний товар, а освітні інституції ризикують стати лише трансляторами функціональних компетенцій, втрачаючи свій гуманістичний вимір. Відповідно, зовнішні інституційні структури більше не можуть слугувати єдиним і надійним гарантом істинності чи ціннісної значущості пізнавального акту.

Соціально-філософський вимір цієї проблеми, ґрунтовно розкритий у працях В. Андрущенко та М. Михальченка, вказує на зростаючу загрозу відчуження особистості в сучасному суспільстві [1]. Освітня система, що функціонує як відчужений соціальний інститут, нівелює індивідуальність, перетворюючи здобувача освіти на об'єкт формуючого впливу. Подолання цього відчуження вимагає пошуку нових метафізичних та онтологічних засад, які б повернули суб'єкту його втрачену автономію.

Продуктивним методологічним інструментом для такого переосмислення виступає «нова механістична філософія» (New Mechanical Philosophy). П. Махамер, Л. Дарден та К. Кравер у своїй класичній праці визначають механізм як сукупність сутностей (entities) та активностей (activities), що організовані таким чином, аби продукувати регулярні зміни від початкових до кінцевих умов [10]. Цей підхід дозволяє розглядати освітній процес не як абстрактну ідею, а як конкретну каузальну структуру, що розгортається у просторі й часі.

Застосовуючи механістичну оптику, ми можемо концептуалізувати сучасний освітній ландшафт як складний макромеханізм. Його складовими є не лише фізичні простори та технологічні платформи, але й самі педагогічні практики, навчальні програми та інституційні правила. Усі ці елементи вступають у взаємодію, намагаючись продукувати певний епістемічний результат, проте їхня дія часто виявляється неефективною без розуміння прихованих, глибинних рівнів каузальності.

Як переконливо доводить К. Кравер, складні механізми мають мозаїчну та багаторівневу природу, де вищі рівні організації (наприклад, інституційні вимоги) залежать від функціонування нижчих рівнів [7]. Це означає, що пояснення ефективності чи неефективності освітнього ландшафту не може обмежуватися лише макрорівнем соціальних структур. Необхідно здійснити декомпозицію цього процесу, щоб виявити ті базові компоненти та активності, які безпосередньо забезпечують конститутивну релевантність усього механізму.

Тут ключового значення набуває розрізнення, яке вводить С. Гленнан у своїй монографії, поділяючи механізми на «складені» (compound) та «фундаментальні» (fundamental) [8]. Складені механізми залежать від діяльності інших, глибших механізмів, тоді як фундаментальні виступають кінцевою онтологічною основою каузальної взаємодії у певній системі. Педагогічні методики, дидактичні матеріали та алгоритми штучного інтелекту є типовими складеними механізмами, які не мають власної іманентної пізнавальної сили.

Відповідно, виникає критичне запитання: що саме є тим фундаментальним механізмом, який запускає реальний процес конструювання знань? Жодна зовнішня активність викладача чи інституції не здатна детермінувати внутрішнє розуміння. Складені механізми освітнього ландшафту залишаються порожніми імітаціями, якщо вони не спираються на автентичний, внутрішній каузальний драйвер самого суб'єкта.

Відповідь на це питання лежить у площині фундаментальної онтології та феноменології. М. Гайдеггер у праці «Буття і час» розкриває природу людського існування (Dasein) як «буття-в-світі», що характеризується початковою закинутістю та необхідністю самостійно конструювати власний смисл [9]. Пізнання в цій оптиці є не абстрактною операцією розуму, а способом існування, фундаментальною турботою про власне буття.

Розвиваючи цю думку в пізніших текстах, М. Гайдеггер наголошує, що речі розкривають свою сутність не через теоретичне відсторонення, а через перебування людини в «околі речей», через практичну, життєву залученість до світу [3]. Отже, фундаментальним механізмом конструювання знань є не когнітивна обробка інформації, а акт онтологічної присутності та екзистенційної взаємодії з предметом пізнання.

Цей акт ніколи не буває механічно безболісним. Як блискуче артикулює С. К'єркегор, справжній рух до істини та автентичного розуміння вимагає радикального екзистенційного вибору, що неминує супроводжується внутрішніми кризами, сумнівами, станами «страху і трепету» [4]. Ця діалектична напруга є не педагогічною помилкою, яку слід оптимізувати чи усунути, а самим ядром пізнавального процесу.

Саме стан епістемічної «проблемності», спровокований зіткненням суб'єктивного досвіду з нормативними вимогами або складністю світу, виступає тією необхідною активністю (у термінах П. Махамера та співавторів [10]), що руйнує гегемонні догми. Екзистенційна криза працює як продуктивний збій, який змушує суб'єкта відмовитися від пасивного споживання і взяти на себе відповідальність за самостійне смислотворення.

Таке глибоко персоналізоване розуміння механізмів пізнання має потужне підґрунтя у вітчизняній філософській традиції. Г. Сковорода у своїх працях постулює ідею «внутрішньої людини» та необхідність пізнання через серце як емоційно-духовне осердя [6]. Ця ідея безпосередньо вказує на неспівмірність індивідуальних онтологічних статусів та неможливість нав'язати універсальний освітній алгоритм без урахування внутрішньої природи суб'єкта. Як зазначає мислитель: *«Сорока Орлові мовила: – Скажи мені, як тобі не набридне безперервно вихором крутитися на просторах небесних висотах – чи вгору, чи вниз, наче хилиєшся твинтовими сходами?... – Я нізащо б на землю не спустився, – відповів Орел, – коли б плотські потреби не приневолювали мене до того. – А я нізащо б не відлітала з міста, – сказала Сорока, – коли б Орлом була. – Я теж так робив би, – мовив Орел, – коли б лише був Сорокою»* [6, с. 166]. Ця метафора блискуче доводить, що конструювання знання та траєкторія пізнання жорстко диктуються іманентними масштабами особистості: те, що для однієї екзистенції є природним простором вільного смислотворення («небесні висоти»), для іншої залишається незбагненим виміром, що вимагає редуції до безпечних нормативних меж інституційного «міста». Отже, знання не може бути редуковане до зовнішнього інформаційного капіталу; воно має прорости зсередини, ставши частиною індивідуальної духовної конструкції.

Синтезуючи ці підходи, ми доходимо висновку, що екзистенційний акт суб'єкта є тим самим фундаментальним каузальним механізмом у теорії С. Гленнана [8]. Саме інтенціональна залученість, кризове переосмислення та особистісний вибір виступають істиннотворцями (truth-makers) освітнього процесу. Без цієї внутрішньої каузальної активності будь-яке дидактичне втручання залишається лише зовнішнім інформаційним шумом, не здатним призвести до онтологічної трансформації.

Таким чином, складені механізми освітнього ландшафту (навчальні плани, архітектура університету, цифрові середовища) виправдовують своє існування лише тією мірою, якою вони здатні підтримувати, провокувати або створювати простір для розгортання фундаментального екзистенційного механізму. Взаємна маніпульованість між рівнями (за К. Кравером [7]) полягає в тому, що якість освітнього простору визначається його здатністю витримувати екзистенційну напругу здобувача освіти, а не пригнічувати її нормативністю.

Будь-які спроби побудувати систему освіти виключно на постмодерній перформативності [5] або на сліпій алгоритмізації [2], ігноруючи «внутрішню людину» [6] та її «страх і трепет» [4], є приреченими на епістемічну поверховість. Трансляція інформації може здійснюватися автоматизованими складеними механізмами, але конструювання знання завжди вимагатиме присутності суб'єкта як Dasein [9].

З огляду на вищезазначене, виникає потреба у новій концептуальній оптиці, яка б органічно поєднала строгість нової механістичної філософії з глибиною екзистенційно-феноменологічного аналізу. Ця оптика має слугувати інструментом для проектування таких освітніх

ландшафтів, де структурні елементи функціонують не як механізми контролю, а як каталізатори вільного смислотворення. На основі проведеного аналізу ми пропонуємо авторську теоретичну модель, яка структурує цю складну взаємодію.

Перший (базовий) рівень – це *фундаментальний екзистенційний механізм*, який включає активності саморефлексії, діалектичної кризи та персонального вибору суб'єкта, що є єдиним джерелом каузальної продуктивності знання. Другий рівень – *інтерфейс залученості*, що описує феноменологічну присутність суб'єкта в «околі речей», де відбувається переклад внутрішніх інтенцій у зовнішні академічні дії. Третій рівень – *складені механізми ландшафту*, що охоплюють інституційну архітектуру, дискурсивні практики та цифрові технології, які виконують роль фасилітаторів або репресорів щодо базового рівня. Дієвість цієї моделі визначається ступенем онтологічної конгруентності між структурним тиском ландшафту та екзистенційною автономією індивіда.

Висновки. Здійснене дослідження дозволяє стверджувати, що подолання кризи сучасної освіти неможливе в межах класичних лінійних епістемологічних моделей. Залучення концептуального апарату «нової механістичної філософії» у синергії з екзистенційно-феноменологічною традицією відкриває принципово новий ракурс для осмислення природи навчання. Ми доводимо, що конструювання знань – це складна багаторівнева каузальна взаємодія, яку не можна редукувати ані до алгоритмічної трансляції інформації, ані до суто зовнішнього інституційного чи дидактичного впливу.

Ключовим теоретичним здобутком розвідки є переосмислення онтологічного статусу суб'єкта пізнання через розрізнення фундаментальних та складених механізмів. Сучасні освітні ландшафти – з їхньою архітектурою, нормативними вимогами, цифровими середовищами та педагогічними методиками – визнаються лише складеними (інструментальними) механізмами. Самі по собі вони позбавлені іманентної здатності генерувати смисл. Єдиним істиннотворцем (truth-maker) і фундаментальним каузальним рушієм освітнього процесу виступає екзистенційний акт самого здобувача освіти – його усвідомлена онтологічна присутність, практична залученість та особистісний вибір.

Відповідно, процес справжнього пізнання неминуче набуває драматичного характеру. Епістемічна «проблемність», внутрішні розломи та стани екзистенційної напруги («страх і трепет») не є педагогічними девіаціями, які інституція повинна негайно згладжувати чи оптимізувати. Навпаки, вони є абсолютно необхідними активностями фундаментального механізму розуміння. Врахування унікального онтологічного масштабу кожної особистості (що резонує зі сквородинівською метафорою про Орла і Сороку) доводить: справжнє знання завжди конструється зсередини, як унікальна відповідь «внутрішньої людини» на зіткнення вільної суб'єктивності з нормативними межами світу.

Розроблена модель пропонує нову філософську архітектоніку для проєктування освітніх просторів. Вона децентрує інституційну гегемонію, вказуючи, що головне завдання університету чи школи – не безперервне постачання даних, а створення такого структурного інтерфейсу залученості, який здатний витримувати, фасилітувати та легітимізувати екзистенційну напругу суб'єкта. Ефективний освітній ландшафт має функціонувати не як дисциплінарний механізм алгоритмічного контролю, а як простір-каталізатор для вільного розгортання Dasein.

Зрештою, в епоху тотальної алгоритмізації життєсвіту та постмодерної фрагментації наративів, захист екзистенційного виміру навчання стає фундаментальним питанням збереження людської цілісності. Метафізичний каузальний плюралізм в освіті означає визнання права суб'єкта на власний, глибоко індивідуальний та нелінійний шлях до істини. Лише остаточно закріпивши за індивідом статус фундаментального онтологічного механізму конструювання знань, ми здатні повернути освіті її справжнє гуманістичне призначення бути територією свободи та найвищим актом людського самоздійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. *Сучасна соціальна філософія*. К.: Генеза, 1996. 368 с.
2. Вашкевич В. М. Складові сучасної наукової картини світу. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 112. С. 163–170.
3. Гайдегер М. *Буття в околі речей* / Возняк Т. Тексти та переклади. Х.: Фоліо, 1998. С. 332–345.
4. К'єркегор С. *Страх і трепет : Діалектична лірика*; пер. з дан. Марія Худа. Вид. 2-ге, змінене та доповн. Львів : Видавництво «Апріорі», 2025. 216 с.
5. Ліотар Ж.-Ф. *Постмодерністська ситуація. Після філософії: кінець чи трансформація?* К. : Четверта хвиля, 2000. С. 71–90.
6. Сковорода Г. *Літературні твори*; упорядн. В.Шевчук. 2-ге вид. Львів : Видавництво «Апріорі», 2021. 352 с.
7. Craver C. F. *Explaining the brain: Mechanisms and the mosaic unity of neuroscience*. Clarendon Press, 2007.
8. Glennan S. *The new mechanical philosophy*. Oxford University Press, 2017.
9. Heidegger M. *Being and Time*. Cornwall: MPG Books Ltd., 1962, URL: <http://pdf-objects.com/files/Heidegger-Martin-Being-and-Time-trans.-Macquarrie-Robinson-Blackwell-1962.pdf>
10. Machamer, P., Darden, L., & Craver, C. F. (2000). Thinking about mechanisms. *Philosophy of science*, 67(1), P. 1–25.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P., Mykhalchenko, M. I. (1996) Suchasna sotsialna filosofia [Modern social philosophy]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
2. Vashkevych, V. M. (2016) Skladovi suchasnoi naukovoї kartyny svitu [Components of the modern scientific worldview]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 112, S. 163–170 [in Ukrainian].
3. Haidegger, M. (1998) Buttia v okoli rechei [Being in the vicinity of things]. *Teksty ta pereklady*. Kharkiv: Folio, S. 332–345 [in Ukrainian].
4. Kierkehor, S. (2025) Strakh i trepet: Dialektychna liryka [Fear and trembling: Dialectical lyric]. Lviv: Vydavnytstvo «Apriori» [in Ukrainian].
5. Liotar, Zh.-F. (2000) Postmodernistska sytuatsiia [The postmodern condition]. *Pislya filosofii: kinets chy transformatsiia?* Kyiv: Chetverta khvyliia, S. 71–90 [in Ukrainian].
6. Skovoroda, H. (2021) Literaturni tvory [Literary works]. Lviv: Vydavnytstvo «Apriori» [in Ukrainian].
7. Craver, C. F. (2007) *Explaining the brain: Mechanisms and the mosaic unity of neuroscience*. Clarendon Press.
8. Glennan, S. (2017) *The new mechanical philosophy*. Oxford University Press.
9. Heidegger, M. (1962) *Being and Time*. Cornwall: MPG Books Ltd. Retrieved from: <http://pdf-objects.com/files/Heidegger-Martin-Being-and-Time-trans.-Macquarrie-Robinson-Blackwell-1962.pdf>
10. Machamer, P., Darden, L., Craver, C. F. (2000) Thinking about mechanisms. *Philosophy of science*, 67(1), P. 1–25.

Komisar Ihor Vasylovych

Postgraduate Student at the Department of Social Philosophy,
Philosophy of Education and Educational Policy
Dragomanov Ukrainian State University
9, Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0009-0007-3904-4026

THE EXISTENTIAL ACT AS A "FUNDAMENTAL MECHANISM" OF KNOWLEDGE CONSTRUCTION

Relevance of the problem. *The modern educational space is increasingly structured by institutional frameworks and technological algorithms, which reduces the learning process to a mechanistic transmission of information. Classical linear epistemological models, oriented towards standardization, ignore the complex causal nature of understanding. In the conditions of postmodern fragmentation of narratives and global crises, there is an urgent need to overcome the alienated subject-object dichotomy and search for new ontological principles of knowledge construction.*

The purpose of the study is to conceptualize the existential act of the subject of knowledge as a fundamental causal mechanism of knowledge construction, which serves as a necessary ontological basis for the effectiveness of any complex mechanisms of the modern educational landscape.

Research methods. *The methodological basis is a complex synthesis of the "new mechanistic philosophy" (S. Glennan, K. Craver, P. Mahamer) and the existential-phenomenological tradition (M. Heidegger, S. Kierkegaard, G. Skovoroda). A structural-analytical approach for macro-level decomposition of educational systems, as well as hermeneutic, comparative and historical-philosophical methods for revealing the internal dimension of meaning-making, is applied.*

Results of the study. *It is proven that the construction of knowledge is a complex multi-level causal interaction. It is proposed to consider modern educational landscapes (normative requirements, digital environments, didactic practices) exclusively as "composite mechanisms" devoid of the immanent ability to generate meaning. It is substantiated that the only truth-maker of the educational process is the "fundamental mechanism" – the existential act of the education seeker himself, his conscious ontological presence and practical involvement. It is revealed that the states of epistemic "problem" and dialectical tension are not pedagogical obstacles, but necessary activities of understanding. An author's model has been developed, which proves that an effective educational space should function not as a tool of algorithmic control, but as a structural interface capable of facilitating the existential tension of the subject, taking into account the unique scale of his "inner man".*

Key words: *existential act, new mechanistic philosophy, knowledge construction, metaphysical causal pluralism, phenomenological pedagogy.*

Дата першого надходження статті до видання: 21.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 115:004.946 “713” (477)|(043.3)
DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-15>

Мимрук Олександр Віталійович
аспірант кафедри філософії
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова 9, Київ, Україна
orcid.org/0009-0005-7981-8458

ОНТОЛОГІЯ ЦИФРОВОГО ДРЕЙФУ: ПСИХОГЕОГРАФІЧНИЙ ВИМІР ПОСТАПОКАЛІПТИЧНИХ ВІДЕОІГОР

Актуальність дослідження зумовлена змінами, які відбулися у міському середовищі пізнього капіталізму. Раціоналізація, функціональне зонування, а також практики цифрового нагляду за простором докорінно трансформували буденність міських мешканців. У таких умовах методика психогеографічного «дрейфу», що була спрямована на дослідження ландшафту у вільному режимі, стає недосяжною у сучасному мегаполісі. Постапокаліптичні відеоігри, структуровані за принципом «відкритого світу», пропонують альтернативу в умовах кризи публічного простору, даючи можливість відтворення інтенсивної взаємодії індивіда з оточенням через симуляцію зруйнованих соціальних структур.

Об'єктом дослідження є постапокаліптичний віртуальний простір відеоігор як соціокультурне, а також і онтологічне середовище з власними законами формування суб'єктивного досвіду. Предметом дослідження у цьому випадку виступають різні психогеографічні способи взаємодії гравця з віртуалізованим ландшафтом, трансформації сприйняття реального простору під впливом ігрового світу.

Теоретико-методологічна основа роботи поєднує ситуаціоністську теорію Гі Дебора, концепцію симулякрів Жана Бодрієра і феноменологію сприйняття Моріса Мерло-Понті. Здійснений порівняльний аналіз ігрових серій «S.T.A.L.K.E.R.» та «Fallout», який дозволив розмежувати різні способи впливу ландшафту на емоційний стан суб'єкта. Засадничий аспект застосованого підходу полягає у подоланні онтологічного дуалізму між реальним та віртуальним досвідами.

Результати дослідження показують, що психогеографічний досвід всередині віртуального симулякра (світу відеоігри) є автентичним для свідомості гравця, бо воно супроводжується реальними емоційними реакціями. Аналіз показав, що у світі «S.T.A.L.K.E.R.» існує анімістична модель психогеографії, що проявляється через агресію самого ландшафту до гравця. Це спонукає його змінювати маршрути, уникати аномалій тощо. Водночас серія відеоігор «Fallout» робить більший акцент на семіотичній моделі, в якій практика дрейфу ототожнюється з інтелектуальною археологією. Взаємодія з руїнами й елементами матеріальної культури стає актом деконструкції ідеологічних міфів.

Таким чином психогеографія стає своєрідною «лабораторією свободи», яка звільняє індивіда від регулятивного тиску сучасного міста. Досвід, отриманий у межах відеоігри, має універсальну природу й впливає на просторову чутливість в реальності, підсилює критичну оптику міського мешканця в умовах жорстко регламентованого фізичного середовища.

Ключові слова: психогеографія, дрейф, відеоігри, комп'ютерні ігри, постапокаліпсис, гіперреальність, віртуальність, хронотоп.

Вступ. Трансформація міського середовища, яка прийшла разом з епохою пізнього капіталізму, принесла новий виток раціоналізації й перегляд функціональності міського простору [1, с. 43–44]. Майже весь ландшафт сучасного мегаполіса жорстко структурований й дає мало можливостей для отримання суб'єктивного, нелінійного досвіду. У цьому контексті психогеографічний метод, який створювався перш за все для критичного аналізу міського середовища через практику «дрейфу», потребує перегляду й нової концептуалізації. Це особливо акту-

ально, якщо врахувати наростаюче значення віртуальних просторів відеоігор, що дозволяють через цифрову практику отримати альтернативні психогеографічні досвіди. Ущільнення населення великих міст, криза «третього місця», поглиблення проблеми соціальної ізоляції, а також бурхливий розвиток інтернету – все це створює потребу компенсації природного потягу людини до взаємодії з різними географічними топосами, до їхнього пізнання й рефлексії.

Дослідження віртуального простору відеоігор до цього часу здебільшого зосереджувались на лудологічних або ж наратологічних аспектах [2, с. 36]. Відеогра розглядалася як набір правил, що визначають поведінку гравця, дозволяють або забороняють йому розігрувати певний набір поведінкових сценаріїв у вигаданому світі тощо. Проте феноменологічний аспект взаємодії з самим віртуальним ландшафтом, його безпосередній вплив на емоційний стан гравця і його поведінку через інструментарій ситуаціоністської теорії потребує додаткової уваги. Саме методологічний апарат Гі Дебора дозволяє простежити зв'язки віртуального і реального досвідів. Це стає особливо цінним у контексті постапокаліптичних ігор з відкритим світом, де простір позбавлений своєї первинної соціальної функції й дозволяє гравцеві переживати незвичні, а почасти й небезпечні ситуації.

Мета цієї статті – здійснити філософське обґрунтування постапокаліптичних ігрових світів як середовищ актуального психогеографічного досвіду. У цій роботі, на прикладі відеоігрових серій «S.T.A.L.K.E.R.» та «Fallout», ми показуємо, як простір віртуальних руїн деконструє вже напрацьовані в реальному світі поведінкові моделі та формує специфічну суб'єктність гравця на перетині дійсності та віртуальності.

Наукова новизна дослідження опирається на твердження, що попри симуляційну природу віртуального середовища, воно все одно здатне генерувати автентичні афективні стани, рівноцінні до тих, що трапляються при взаємодії з реальним фізичним простором. Досвід гравця розглядається не як імітація певної діяльності всередині симуляції, а як дійсний психогеографічний акт. Практика «дрейфу», що реалізовується в умовах віртуального постапокаліптичного простору, дозволяє виходити за межі звичного алгоритмічного контролю, притаманного для фізичного простору сучасних міст, і побачити кореляцію такого досвіду з трансформацією сприйняття реальності.

Теоретико-методологічні засади. Первинну концепцію психогеографії сформулював французький філософ Гі Дебор. Він визначав її як спосіб вивчення специфічних ефектів і законів певного географічного середовища, які свідомо або неусвідомлено чинять вплив на емоції та поведінку індивіда. Основна практика психогеографії має назву «дрейф» – це практика подорожування просторами з різною емоційною атмосферою, яка передбачає відмову індивіда від прагматичної мети пересування (піти на роботу, дістатися до парку на прогулянку, побудувати маршрут через супермаркет поблизу дому тощо) [3]. Наше дослідження застосовує цей інструментарій у віртуальному просторі постапокаліптичних відеоігор, і це потребує попереднього з'ясування онтологічного статусу такого досвіду. У цій ситуації згаданий віртуальний простір не слід розглядати як позбавлену автентичності симуляцію. Тут він постає як форма реальності сам по собі й дозволяє суб'єкту взаємодіяти з ландшафтом, генеруючи правдиві емоційні переживання.

Ігрові світи існують як «рамка в рамці» (середовище, вкладене у фізичну дійсність, симулякр реального місця), натомість психологічне та феноменологічне переживання всередині цієї структури має універсальну природу. У ряді ситуацій свідомість гравця може не розрізняти афекти від фізичного чи цифрового подразника [4, с. 129–134]. Тривога, що виникає від перебування в небезпечній локації, меланхолічні відчуття під час споглядання руїн у грі – приклади переживань, які на базовому рівні є ідентичними до переживань у реальному середовищі. Отже, віртуальна психогеографія у такому випадку працює так само, як і реальна, вона стає розширенням людського досвіду і дозволяє дослідити граничні взаємодії індивіда з простором.

Особливого значення у цьому контексті набуває уявлення про віртуальний простір відеоігри як симулякр. Опіраючись на ідеї філософа Ж. Бодріяра, ландшафт відеоігрового світу

можна розглядати як простір гіперреальності [5, с. 1–2]. Симуляція тут і копіює дійсність, і створює самодостатній світ, що має власні закони існування. Варто окремо відзначити, що досвід, отриманий від перебування у межах такого симулякра, має транзитивний характер. Навички сприйняття, засвоєні у процесі реалізації «дрейфу», переходять з віртуального простору у повсякденну дійсність. Суб'єкт, що розробив власні підходи до аналізу та інтерпретації постапокаліптичних руїн, опираючись на свій досвід, може почати виявляти подібні ознаки деградації, естетизації та зміни соціальних функцій в міському середовищі реального фізичного простору. Це робить враження, отримані у процесі гри, важливим елементом глибокої рефлексії актуальної дійсності.

Постапокаліптичний хронотоп у віртуальних світах відеоігор створює унікальні умови для психогеографічного аналізу, завдяки тому, що за своєю суттю він репрезентує простір, який утворюється після «кінця соціального» [6, с. 5–7]. Інституційні обмеження, функціональні призначення архітектури, правила дорожнього руху й інші регуляторні елементи повністю втрачають свою чинність. Ландшафт постапокаліптичного світу стає відкритим для вільного дослідження або починає існувати за вже новими алгоритмами, відмінними від тих, що існували до апокаліптичної події. Оскільки у дослідженні ми розглядаємо світи відеоігор, то правила віртуальної дійсності тут регулюються геймдизайнерами, які здатні вказувати гравцеві на напрямки його подорожі або створювати для нього інші обмеження. Водночас у відеоіграх з відкритим світом гравець має змогу вийти за межі ролі лише споживача контенту й проявляти свою активну суб'єктність, створюючи власні маршрути, орієнтуючись виключно афективною реакцією на віртуальне середовище. Таким чином віртуальний світ постапокаліптичної гри працює як лабораторія, де гравець відновлює здатність до автентичного переживання простору або ж має можливість розширити таке переживання, що в умовах сучасного міста стає робити дедалі складніше.

Результати дослідження. Аналіз серій «S.T.A.L.K.E.R. (2007-2024)» та «Fallout» (1997–2018) показує, що в цих постапокаліптичних іграх є дві ключові стратегії конструювання віртуального ландшафту. Кожна з них має свої власні способи трансформації суб'єктивного досвіду гравця.

У серії відеоігор «S.T.A.L.K.E.R.», дія якої розгортається в альтернативній реальності Зони відчуження довкола ЧАЕС [7], простір виступає активним суб'єктом і має власну волю та динаміку. Психогеографія тут реалізується в категоріях аномального: Зона насичена паранормальними явищами, аномаліями невідомого походження та невстановленими атмосферними явищами, що несуть велику загрозу для гравця. Це змушує його відмовитися від лінійного пересування та нівелює традиційну картографічну логіку, притаманну реальному світу. Маршрут гравця, який реалізує «дрейф», не визначається дорожнім покриттям, видимими стежками, мостами та транзитною інфраструктурою. Його спосіб пересування афектований постійною потребою зчитування невидимих небезпек (пошук дір в аномальних полях, наявність укриттів, які можуть врятувати від атмосферних явищ, зруйнована архітектура, через яку можна прокласти безпечний шлях тощо). Індивід весь час перебуває у стані екзистенційної пильності, знаючи, що кожен його крок може викликати агресивну реакцію середовища (зустріч з мутантами, вбивче реагування аномалії тощо). Зона відчуження постійно змінюється, тому навіть напрацьоване з часом картографування простору швидко втрачає свою актуальність. Розташування аномалій періодично змінюється; з приходом ночі, на полювання виходять небезпечніші мутанти; ворожі угруповання людей захоплюють локації, які раніше займали дружні до гравця персонажі. Усе це породжує світ постійної небезпеки.

Інша серія постапокаліптичних ігор з відкритим світом «Fallout», дія якої розгортається в США після ядерної війни [8], більше акцентує на семіотичній моделі психогеографії, що активно апелює до теми деконструкції руїн як символів втраченого світу. Віртуальний простір американського пустинця постає у грі територією ідеологічного розпаду. Об'єкти довоєнного побуту (рекламні щити, залишки інфраструктури, ретро-футуристичні предмети побуту й архітектура) позбавлені свого функціонального призначення, та водночас зберігають симво-

лічне навантаження. «Дрейф» гравця у «Fallout» стає проявом своєїрідної «культурної археології», яка дозволяє зрозуміти причини й шлях до катастрофи ядерної війни через залишки довоєнної доби. Ретрофутуристична стилістика всього оточення, що відсилає до архітектурного стилю стрімлайн-модерн, – популярного в епоху консюмеристського потимізму США 1940–1950 років, – створює специфічний ефект меланхолії та іронії водночас. Психогеографічне переживання тут засноване на факті споглядання занепаду утопічного проєкту. Зокрема це дозволяє вмонтувати індивіда у критичний дискурс щодо сучасної цивілізації й політичних процесів у США. На відміну від «S.T.A.L.K.E.R.», де ландшафт домінує над гравцем через постійне, динамічне моделювання фізичних загроз, у «Fallout» він стає застиглим відлуння втраченого майбутнього.

Спільним для обох ігрових світів є способи, до яких вони вдаються, щоби продемонструвати гравцеві можливості визволення від прагматичних підходів до пересування простором, що наявні у фізичній реальності. Сучасні міста та вулиці мають наперед визначені функції, тому взаємодія з ними регулює і поведінку індивіда, який фактично існує у дисциплінарному просторі [9, с. 172]. Але у постапокаліптичному світі відеоігрового симулякра ці функції скасовуються. Занедбані будівлі колишніх заводів та цехів у Зоні відчуження або залишки американських супермаркетів каліфорнійській пустелі починають ставати об'єктами вільного дослідження і споглядання. Таким чином, взаємодіючи з відеоігрою, гравець здійснює перехід від керованого перехожого у розряд автономного дослідника, на якого вже не впливають жодні соціальні норми. Досвід дрейфу у цифровому просторі стає проявом радикальної суб'єктивності, дозволяє усвідомити штучність міських обмежень у реальному світі, а також дозволяє побачити нові потенціальні місця й напрямки для «дрейфу» навіть у реальному, зарегульованому просторі.

Таким чином онтологічна спорідненість досвідів, отриманих у вищезгаданих відеоігрових серіях, створюють умови для напрацювання нової чутливості до матеріального світу. Через специфічні труднощі пересування, що супроводжується непозбувною потребою моніторингу довколишнього простору, через афективні стани, викликані естетикою постапокаліптичної руйнації, гравець має змогу вибудовувати глибокі емоційні зв'язки із віртуалізованою топографією відеоігри. Інтимне ставлення до такого простору, народжене з відповідного переживання, стає тим універсальним досвідом, що переноситься на щоденні практики у реальному світі. Симулякр постапокаліптичної відеоігри у такому випадку можна назвати своєрідним дзеркалом реального [10, с. 177–180], яке показує, що занепалий простір парадоксальним чином може оживати, коли втрачає свої утилітарні функції, а суб'єкт психогеографічного «дрейфу» отримує вільний доступ до взаємодії з ним, можливість у ньому загубитися чи отримати несподівані естетичні переживання.

Висновки. Дослідження показує, що постапокаліптичні відеоігри з відкритим світом можуть виступати специфічним інструментом актуалізації психогеографічного досвіду. Вони вже давно перестали бути лише продуктом цифрової розважальної індустрії й здатні дарувати гравцеві найрізноманітніший спектр досвідів. Якщо взяти до уваги контекст кризи сучасного міського простору з надмірно зарегульованим принципом зональності й функціональним прагматизмом маршрутів, віртуалізовані світи «S.T.A.L.K.E.R.» та «Fallout» починають сприйматися як компенсаторні симулякри. Вони відновлюють можливості суб'єкта до вільної реалізації «дрейфу». Руйнація архітектури, транзитної інфраструктури та інших об'єктів регуляторного простору, анулює поширені в реальному житті соціальні сценарії пересування ландшафтом. Акт руйнації фактично повертає простору його первинний афективний і естетичний потенціал.

У статті ми обґрунтували онтологічну рівноцінність віртуального психогеографічного досвіду у порівнянні з реальним. Перебування в симулякрі відеоігри, попри його структурну обмеженість екраном та засобами керування, стає джерелом автентичних психологічних станів, які так чи інакше перетворюються на інтегральну частину свідомості гравця на одному рівні з реальним досвідом. Доведено, що взаємодія гравця з віртуальним ландшафтом у відеоігри

(від аналізу та реакції на аномальні зони до семіотичного прочитання решток архітектури тощо) змінюють оптику сприйняття суб'єкта. Її можна визначити як нову просторову чутливість, базовану на критичній рефлексії, що вже не перебуває в обмежувальних рамках віртуального й поширюється на фізичну дійсність.

Напрямок психогеографічних досліджень віртуального простору відеоігор, у тому числі й постапокаліптичних, потребує подальшої розробки. Зокрема питання впливу віртуальної психогеографії на соціальну активність у великих містах, а також на міське планування, досі залишається малодослідженими. Гіперреальне поєднання ігрових ландшафтів з фізичним простором повсякденної дійсності дає нам змогу говорити про медіум відеоігор як «лабораторію свободи», Вони дозволяють індивіду вдосконалювати й модифікувати навички автономного дослідження простору і віднаходити способи протидії регульованості реальних ландшафтів. Таким чином філософський аналіз відеоігор дозволяє переосмислити роль досвіду, отриманого під час гри, у житті сучасної людини. Гра не завжди сприяє відчуженню індивіда від дійсності, а часом і навпаки – дає їй нові можливості для більш усвідомленого проживання та критичного погляду на реальність довкола себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jameson F. *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham : Duke University Press, 1991. 496 p.
2. Juul J. *Half-Real: Video Games between Real Rules and Fictional Worlds*. Cambridge : MIT Press, 2005. 233 p.
3. Debord G. *Theory of the Dérive*. *Internationale Situationniste*. 1958. No. 2. P. 50–54.
4. Grodal T. *Video Games and the Pleasures of Control* / eds. M. J. P. Wolf, B. Perron. *The Video Game Theory Reader*. New York : Routledge, 2003. P. 129–155.
5. Baudrillard J. *Simulacra and Simulation* / trans. S. F. Glaser. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994. 164 p.
6. Berger J. *After the End: Representations of Post-Apocalypse*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1999. 278 p.
7. S.T.A.L.K.E.R. 2: Heart of Chornobyl : офіційний сайт. URL: <https://www.stalker2.com/uk>
8. *Fallout* : official site. URL: <https://fallout.bethesda.net/en>
9. Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* / trans. A. Sheridan. New York : Pantheon Books, 1977. 333 p.
10. Turkle S. *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York : Simon & Schuster, 1995. 320 p.

REFERENCES

1. Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Duke University Press.
2. Juul, J. (2005). *Half-real: Video games between real rules and fictional worlds*. MIT Press.
3. Debord, G. (1958). *Theory of the dérive*. *Internationale Situationniste*, (2), 50–54.
4. Grodal, T. (2003). *Video games and the pleasures of control*. In M. J. P. Wolf & B. Perron (Eds.), *The video game theory reader* (pp. 129–155). Routledge.
5. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation* (S. F. Glaser, Trans.). University of Michigan Press. (Original work published 1981).
6. Berger, J. (1999). *After the end: Representations of post-apocalypse*. University of Minnesota Press.
7. GSC Game World. (n.d.). *S.T.A.L.K.E.R. 2: Heart of Chornobyl*. Retrieved from <https://www.stalker2.com/uk>
8. Bethesda Game Studios. (n.d.). *Fallout*. Retrieved from <https://fallout.bethesda.net/en>
9. Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Pantheon Books.
10. Turkle, S. (1995). *Life on the screen: Identity in the age of the internet*. Simon & Schuster.

Мымрук Олександр Віталійович

Postgraduate Student at the Department of Philosophy
Drahomanov Ukrainian State University
9, Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0009-0005-7981-8458

ONTOLOGY OF DIGITAL DRIFT: THE PSYCHOGEOGRAPHICAL DIMENSION OF POST-APOCALYPTIC VIDEO GAMES

The relevance of the study is determined by the profound shifts that have occurred in the urban environment of late capitalism. Rationalization, functional zoning, and the practices of digital spatial surveillance have fundamentally transformed the everyday life of city dwellers. Under such conditions, the methodology of psychogeographical "drift", aimed at the free-form exploration of the landscape, becomes unattainable in the modern metropolis. Post-apocalyptic video games offer an opportunity to recreate intense interaction between the individual and the environment through the simulation of collapsed social structures.

The object of the study is the post-apocalyptic virtual space of video games as a socio-cultural and ontological environment. The subject of the study in this case is the various psychogeographical modes of the player's interaction with the virtualized landscape, as well as the transformations in the perception of real space under the influence of the game world.

The theoretical and methodological basis of the work combines Guy Debord's situationist theory, Jean Baudrillard's concept of simulacra, and Maurice Merleau-Ponty's phenomenology of perception.

The results of the study show that the psychogeographical experience within a virtual simulacrum is authentic for the player's consciousness, as it is accompanied by real emotional reactions. The analysis revealed that in the world of "S.T.A.L.K.E.R.," there is an animistic model of psychogeography manifested through the landscape's own aggression toward the player. Simultaneously, the "Fallout" series places greater emphasis on a semiotic model, in which the practice of drift is identified with intellectual archaeology.

Thus, psychogeography becomes a "laboratory of freedom" that liberates the individual from the regulatory pressure of the modern city. The experience gained within the video game is universal in nature and influences spatial sensitivity in reality, enhancing the critical optics of the urban inhabitant within a physical environment.

Key words: *psychogeography, dérive, video games, computer games, post-apocalypse, hyperreality, virtuality, chronotope.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 165:330.341.1

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-16>**Рубанець Олександра Михайлівна**доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Берестейський просп., 37, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-0363-4116

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Актуальність дослідження. Розгляд сучасної науки як науки відкриттів і технологій зумовлює необхідність виявлення підґрунтя ефективності наукових досліджень та розгляду пізнання в контексті відкриття і з'ясування значення пізнавальних процесів у соціальному вимірі, в дискурсах і комунікаціях. Аналітика, консультування, експертиза і супровід розглядаються як важливий інструмент ефективності наукових досліджень. Пізнання досліджується в контексті еволюційної та соціальної епістемології, в соціальних та освітніх практиках. Нині проблема ефективності наукових досліджень розглядається здебільшого з точки зору соціологічних і суспільних критеріїв. Однак це не дає можливості повною мірою з'ясувати джерело ефективності наукових досліджень і виявити виміри, в яких проявляється їх ефективність. Це зумовлює необхідність встановлення філософських аспектів проблеми ефективності наукових досліджень і з'ясування значення когнітивного виміру ефективності наукових досліджень. Когнітивний підхід до ефективності наукових досліджень розробляється не тільки в епістемологічному вимірі – на рівні системи знання. Дослідження пізнання в соціальному вимірі передбачає розгляд ефективності наукових досліджень в освітніх і соціальних практиках. **Метою** статті є виявлення когнітивних джерел ефективності пізнавальних процесів як фундаменту сучасної науки, як джерел відкриттів та розвитку сучасної системи знання. **Методи дослідження:** гносеологічний підхід, методи еволюційної та соціальної епістемології, когнітивний підхід, компетентнісний підхід.

Результати дослідження. Виявляється зв'язок пізнавальної діяльності з когніцією. Когнітивні компетентності стають виразом ефективності наукових досліджень. Виокремлюються три групи когнітивних компетентностей: когнітивні компетентності, що характеризують епістемологічну активність науковця у сфері знання; когнітивні компетентності, що характеризують ефективність наукових досліджень у розвитку науково-аналітичного, консультативного та експертного підґрунтя управлінської, освітньої та інших видів діяльності; когнітивні компетентності пізнання в контексті відкриття. Когнітивні компетентності пізнання в контексті відкриття розглядаються у гносеологічному, онтологічному, рефлексивному та антропологічному вимірах. **Перспективи подальших досліджень** полягають у розширенні застосування когнітивного підходу до проблеми ефективності наукових досліджень у суспільному та глобальному вимірах.

Ключові слова: пізнання, наукові дослідження, ефективність наукових досліджень, епістемологія, дискурс, комунікація, когнітивні компетентності, когнітивний підхід.

Вступ. Сучасна наука як наука відкриттів і технологій актуалізує питання про зростання ефективності пізнавальних процесів, спрямованих на відкриття нових об'єктів і вивчення їх властивостей. Нині питання ефективності наукових досліджень розглядається здебільшого в суспільному та соціологічному вимірах, пов'язуючи ефективність досліджень і розробок із часткою ВВП. Актуалізація економічного аспекту ефективності наукових досліджень пов'язана з наукою як соціальною системою, в якій вирішуються питання планування та фінансування наукових досліджень.

Потрібно зазначити, що полісистемність науки та існування в ній соціальної, інтелектуальної, когнітивної та інформаційної систем виявляє складність зв'язків між цими системами. В умовах обмежених ресурсів потрібно знаходити шляхи збільшення ефективності наукових досліджень, які пов'язані з джерелом наукових відкриттів та розвитком пізнавальних процесів.

Метою статті є виявлення когнітивних джерел ефективності пізнавальних процесів як фундаменту сучасної науки, як джерел відкриттів і розвитку сучасної системи знання. **Завданнями** є: виявити когнітивні компетентності, необхідні для генерування нового знання; дослідити когнітивні компетентності, пов'язані з представленням результатів наукових досліджень у сучасних дискурсах і комунікаціях; проаналізувати когнітивні компетентності, пов'язані з контекстом відкриття.

Методи дослідження: гносеологічний підхід, методи еволюційної та соціальної епістемології, когнітивний підхід, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Починаючи з виявлення протилежності відкриття та контексту обґрунтування у філософії науки в неопозитивізмі, контекст відкриття залишається за межами епістемологічної рефлексії. Розглядаючи проблему росту знання, К. Поппер наголошує на психологічному вимірі контексту відкриття.

Розвиток когнітивної сфери знання в умовах відкритої науки привертає увагу до когнітивних компетентностей, що пов'язані з генерацією нового знання та представленням його в сучасній світовій спільноті у рамках проблемних областей нової науки. Розгляд сучасної науки як науки відкриттів змушує привернути увагу до формування когнітивних компетентностей, пов'язаних із контекстом відкриття.

Ступінь розробки проблеми. Проблема ефективності наукових досліджень постає як проблема суспільної ефективності. Сучасні дослідження проблеми ефективності наукових досліджень сконцентровані головним чином на економічному аспекті – визначенні частки досліджень і розробок у ВВП [2, с. 53]. «На жаль, в Україні склалася прикра практика, коли норми закону щодо виділення 1,7% ВВП на науку сприймалися чиновниками скоріше як прикре соціальне зобов'язання, а не як інвестиції в майбутнє» [3, с. 80]. Соціологічний аспект ефективності наукових досліджень і розробок також привертає увагу. Одним із головних критеріїв стає кількість науковців-дослідників на 1000 зайнятого населення [2, с. 54].

Звертається увага на необхідність комплексного науково-аналітичного дослідження актуальних напрямів розвитку науки [1]. Міжнародні дослідження використовують значну кількість показників (майже 150) при оцінці науково-технічної діяльності різних країн [4].

Експертами з'ясовується актуальність напрямів досліджень у різних науках і виокремлюються найбільш важливі з точки зору актуальності, кадрів, обладнання, доробку та міжнародного співробітництва [3, с. 72]. Найбільш вагомим напрямом (63%) визнано «Дослідження соціокультурного середовища та ідентичностей громадян України»; 59% отримав напрям «Проблеми державотворення»; «Людина в умовах техногенної цивілізації» – 45% [3, с. 72]. При розгляді напрямку «Дослідження соціокультурного середовища та ідентичностей громадян України» «58,3% відповідей підтвердило, що цей напрям дуже актуальний і заслуговує пріоритетної підтримки. Але, судячи з інших відповідей, досі йому приділялося недостатньо уваги» [3, с. 73]. Наведено «узагальнену оцінку найпопулярніших ідей щодо доповнення переліку перспективних напрямків за даним тематичним блоком» [3, с. 73].

Дослідники також звертають увагу на те, що терміни «наука» та «дослідження і розробки» вживаються як синоніми, а найпоширенішим є «популярний термін «наука» [2, с. 52]. Водночас ані в базовому Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», ані в інших вітчизняних законодавчих актах не надано визначення цього терміна» [2, с. 53].

В умовах війни та повоєнного відновлення суспільне значення ефективності наукових досліджень полягає у здатності суспільної системи перетворити пізнавальні процеси в науці та генерацію нового знання у джерело механізмів відновлення та суспільної технологічної модернізації. За цих умов основним підґрунтям ефективності наукових досліджень стає інтенсифікація пізнаваль-

них процесів та інтелектуальної творчої діяльності науковців, що позначає їх здатність створювати нові напрями у світовій науці, створювати і розвивати вітчизняні наукові школи. За цим стоїть підтримка матеріально-технічної бази науки, розвитку лабораторних досліджень, імплементація наукових досягнень у суспільні, інфраструктурні та інженерні проекти.

Водночас це передбачає оновлення науково-технологічного підґрунтя інституційного розвитку. Перспектива наукових шкіл передбачає залучення нових наукових кадрів та формування генерації молодих науковців, які будуть просувати та реалізовувати ідеї науково-технологічного ядра сталого розвитку та соціотехнічних систем, включаючи освіту, охорону здоров'я та інших на вітчизняному ґрунті. Науково-технічний прогрес в умовах України може стати практичною реалізацією ідеї аутопоезису, висловленої Н. Луманом у теорії соціальних систем, у якій аутопоезис стає основою та підґрунтям самовідновлення системи та її самовдосконалення.

Науково-технічний розвиток показав свою спроможність для підтримання суспільної функціональності у складних умовах воєнного часу. Функціоналізм як основа успішної суспільної реалізації в складних умовах виявив свою спроможність рухатись у науково-технологічному напрямі вперед у багатьох сферах, пов'язаних з обороноздатністю, інфраструктурним відновленням, цифровізацією важливих суспільних процесів, розвитком цифрової економіки, цифрової держави та цифрової демократії. За цих умов підтримка та продовження науково-технічного розвитку, що має підґрунтя у власній науці, наукових напрямках і наукових школах, визначає перспективність у вирішенні проблеми підвищення ефективності наукових досліджень.

Результати дослідження. Сучасні когнітивні компетентності науковця можна поділити на три складники. На першому місці у зв'язку з розвитком науково-освітніх програм і розвитком відкритої науки постають когнітивні компетентності, які характеризують здатність генерувати нове знання у рамках його представлення світовій науковій спільноті. Когнітивні компетенції – генерації нових ідей, постановки нових проблем, розвитку аналізу й синтезу та ін. – пов'язані із здатністю легітимації створеного нового знання шляхом включення його в існуючі проблемні області світової науки. Вже висувалися застереження стосовно збереження пріоритетності наукових відкриттів і захистом державної та службової таємниці.

В сучасних умовах, коли основний потенціал світової науки зосереджений у науці транснаціональних корпорацій, умови легітимації наукового знання вирішуються шляхом комерціалізації наукових досліджень, шляхом нових патентів і ліцензій. Звичайно, світові гіганти, які мають власну науку, є неперевершеними лідерами в цій області і можуть захистити власні патенти та ліцензії. Наука України зосереджена головним чином в академіях та університетах і не має таких потужних міжнародних механізмів захисту.

Другим складником, що характеризує когнітивні компетенції науковців в умовах сучасного суспільного розвитку, є когнітивні компетентності, пов'язані із представленням результатів наукових досліджень у сучасних дискурсах і комунікаціях, шляхом розвитку аналітики, консультування та експертизи. Виконання цих важливих суспільних функцій пов'язане з науково-аналітичним підґрунтям сучасних процесів управління, розвитку та диверсифікації різних видів консалтингу, розвитку технічної та гуманітарної експертизи. Погляд на це явище лише як на вираз наукових ідей і результатів наукових досліджень у медійному дискурсі та вербальних процесах – науковий супровід новин, розвиток медійної аналітики та ін. – значно звужує сферу застосування когнітивних компетентностей, пов'язаних із розвитком наукових дискурсів і комунікацій. Візуальний, публічний спектр реалізації когнітивних компетентностей, пов'язаних із розвитком аналітики, консультування та експертизи, а також соціального супроводу, є лише верхівкою айсберга, яка представляє результати наукових досліджень у сфері дії публічної інформації та інформації з відкритих джерел. Зрозуміло, що ця сфера є важливою для розвитку комунікацій із суспільством і формуванням зв'язків із громадськістю. Саме вона визначає науковість медійного дискурсу та сприяє розвитку наукових підходів до постановки суспільних проблем і знаходження механізмів їх вирішення.

Когнітивні компетентності науковців, пов'язані з генерацією нового знання у дискурсах і комунікаціях, характеризують здатність реалізовувати обробку інформації у вимірах реально-го часу, включати складні, нелінійні та непередбачувані суспільні процеси і явища в загальний інтер'єр наукового знання, включаючи розгляд світових досягнень в українських реаліях. Здатність публічно висловлювати свою думку – створювати наративи, формувати риторику та визначати напрям обговорення існуючих проблем – це лише один, найбільш яскравий прояв когнітивних компетентностей, пов'язаний із розвитком дискурсів і комунікацій. Менш помітними, але не менш важливими, є опрацювання всіх існуючих джерел та обробка різних видів інформації. Не менш важливим стає також здатність формувати гранднاراتиви та соціальні репрезентації, які характеризують об'єктний і проблемний рівень нової соціальної реальності, що породжується розвитком дискурсів і комунікацій. Здатність створювати нову соціальну реальність і здійснювати її концептуальну та смислену трансформацію під впливом нових подій і фактів виявляє здатність науковця працювати у складному нелінійному та глобальному контекстах.

Третя група когнітивних компетентностей пов'язана з контекстом відкриття. Це когнітивні компетентності, які визначають здатність науковців розвивати сучасну науку у вітчизняному інтер'єрі та на світовому рівні. Ця група компетенцій є найменш дослідженою. Розвиток філософії науки в напрямку еволюційної, а потім соціальної епістемології акцентуалізує увагу на здатності працювати у сфері знання із застосуванням верифікації, фальсифікації та інших логічних механізмів. Проблема росту знання згідно з критичним раціоналізмом К. Поппера полягає в знаходженні шляхів переходу від старої теорії до нової теорії, переходу від старої проблеми до нової проблеми шляхом висунення великої кількості гіпотез та їх елімінації. Метод спроб і помилок К. Поппера при пошуку нових рішень віддає перевагу емпіризму в пошуку шляхів постановки проблем та їх розв'язку.

Соціальна епістемологія розглядає механізми реалізації пізнавальної діяльності в соціальному контексті й насамперед у корпоративному середовищі. Актуалізація робиться на комунікаціях і соціальному статусі знавців. Розгляд корпоративних середовищ як знанневих середовищ робить акцент на джерелах появи нового знання. Напрямок Tacit Knowledge актуалізує увагу на непроявленому знанні. Епістемологічний підхід, розвинутий у корпоративному та інституційному середовищі рівня організації, на відміну від епістемологічного підходу К. Поппера, розглянуто на рівні світової науки як системи знання.

Ефективність наукових досліджень у контексті соціальних зв'язків і комунікацій пов'язується з людиною як носієм непроявленого знання та її пізнавальною діяльністю. Те, що до джерела непроявленого знання – до пізнання – повернута недостатня увага, свідчить насамперед відсутність можливості прямого англійського перекладу цього терміну. Пізнання перекладається англійською як Knowledge, тобто як знання. Відбувається редукування пізнання до знання на рівні науки як системи наукових досліджень. У філософсько-антропологічному вимірі редукація пізнання до знання виражена самою ідеєю непроявленого знання, носієм, виразником і генератором якого є людина.

Важливим для виокремлення когнітивних компетентностей у контексті пізнавальних процесів стає виокремлення когніції як сфери та інструменту інтелектуальної, рефлексивної та пізнавальної активності людини. У дослідженнях пізнання традиційно виокремлюється гносеологічний вимір, пов'язаний із суб'єкт-об'єктною взаємодією. Введення у розгляд когніції дає можливість розглянути ефективність дії когнітивних пізнавальних здатностей.

В умовах проектної діяльності когнітивний вимір пізнавальних здатностей реалізується через онтологічний, рефлексивний і комунікативний виміри. Онтологічний вимір стає важливим при реалізації пізнавальних комунікацій у взаємодії з іншими учасниками проектної групи. В освітніх практиках онтологічний вимір відкриває можливість для введення передового знання і технологій сучасної науки в науковий дискурс. В освітніх практиках це дає можливість пов'язати навчальний процес і викладання навчальної дисципліни з основними проблемами, які досліджує сучасна наука. Рефлексивний рівень дає змогу повернути увагу

до пізнавальних і методологічних витоків знань і компетентностей, якими керується учасник проєкту.

Висновки. Ефективність наукових досліджень у контексті відкриття актуалізує суб'єкт-об'єктний аспекти когнітивної діяльності науковця. Ефективність наукових досліджень у суб'єкт-об'єктному аспекті пов'язана з вивченням нових можливостей та відкриттям нових об'єктів. Суб'єкт-предметний вимір постає при виокремленні предмету наукової роботи чи дисертаційного дослідження. Суб'єкт-предметний вимір пов'язаний з постановкою проблем і знаходженням нових ракурсів дослідження існуючих чи нових об'єктів. Його виразом стає предметна область дослідження. Сучасний розвиток світової науки вимагає від дисертаційних досліджень розширення предметних областей і формування розширеного предметного поля сучасної науки.

Ефективність наукових досліджень може бути оцінена у різних системах, що характеризують полісистемність науки за різними показниками. В науці як соціальній системі ефективність може розглядатися з позицій фінансування та впливу соціальних умов організації наукових досліджень на збільшення наукової продукції. В науці як інтелектуальній системі ефективність наукових досліджень можна розглядати з точки зору публікаційної активності на особистісному та інституційному рівнях. Це передбачає оцінку публікаційної активності як окремого вченого, так і інституції – академії наук, певного закладу вищої освіти. Ефективність наукових досліджень у науці як інформаційній системі може бути оцінена з точки зору постачання нових даних для розвитку вітчизняної та світової науки. В науці як когнітивній системі ефективність наукових досліджень на рівні представлення вітчизняних вчених у проблемних областях світової науки.

Розгляд проблеми ефективності наукових досліджень з точки зору когнітивних компетентностей додає до критеріїв ефективності вплив науки на суспільну й технологічну модернізацію. Разом з тим можна говорити про збільшення ефективності наукових досліджень у рамках когнітивної сфери суспільства з точки зору реалізації експертних, консультативних та аналітичних функцій науковців у медійному, суспільному та глобальному дискурсах і комунікаціях. В когнітивній сфері суспільства ефективність наукових досліджень пов'язана з оцінкою впливу суспільного, соціального й технологічного передбачення на формування соціальної реальності, впливу на прийняття управлінських рішень і формування громадської думки та підтримки громадянським суспільством соціальних практик і суспільних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попович О. С. Про завершення та основні підсумки комплексного прогнозно-аналітичного дослідження з метою виявлення найбільш актуальних напрямів наукового пошуку. *Наука та наукознавство*. 2022. No 3 (117). С. 68–60. DOI: <https://doi.org/10.15407/sofs2022.03.068>
2. Теорія і практика оцінювання результатів наукових досліджень у сучасних реаліях: кол. моногр. / В.Л. Богданов та ін. Київ : Академперіодика, 2025. 258 с.
3. Український науково-технічний форсайт: стратегічні напрями та перспективи розвитку науки і технологій / за ред. Поповича О. С., Київ : Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України, 2024. 84 с. DOI: 10.5281/zenodo.14579380
4. Main Science and Technology Indicators. (2025) URL: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/main-science-and-technology-indicators.html>

REFERENCES

1. Popovych, O. S. (2022) Pro zavershennia ta osnovni pidsumky kompleksnoho prohnozno-analitychnoho doslidzhennia z metoiu vyvavlennia naibilsh aktualnykh napriamiv naukovooho poshuku. [On the completion and main results of a comprehensive forecasting and analytical study aimed at identifying the most relevant areas of scientific research] *Nauka ta naukoznavstvo*. No 3 (117). S. 68–60 [in Ukrainian].

2. Teoriia i praktyka otsiniuvannia rezultativ naukovykh doslidzhen u suchasnykh realiiakh (2025). [Theory and practice of evaluating the results of scientific research in modern realities]: kol. monohr. / V.L. Bohdanov ta in. Kyiv : Akadempriodyka, 258 s. [in Ukrainian].

3. Ukrainskyi naukovo-tekhnichnyi forsait: stratehichni napriamy ta perspektyvy rozvytku nauky i tekhnolohii (2024). [Ukrainian scientific and technical foresight: strategic directions and prospects for the development of science and technology] / za red. Popovycha O.S., Kyiv : Instytut doslidzhen naukovo-tekhnichnoho potentsialu ta istorii nauky imeni H. M. Dobrova NAN Ukrainy, 84 s. DOI: 10.5281/zenodo.14579380 (data zvernennia 14.03.2026) [in Ukrainian].

4. Main Science and Technology Indicators. (2025) URL: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/main-science-and-technology-indicators.html>

Rubanets Oleksandra Mykhailivna

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,

Professor at the Department of Philosophy

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Beresteyskyi ave., 37, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-0363-4116

EFFECTIVENESS OF SCIENTIFIC RESEARCH

Relevance of the study. Consideration of modern science as a science of discoveries and technologies necessitates the identification of the basis for the effectiveness of scientific research and the consideration of cognition in the context of discovery and clarification of the meaning of cognitive processes in the social dimension, in discourses and communications. Analytics, consulting, expertise and support are considered as an important tool for the effectiveness of scientific research. Cognition is studied in the context of evolutionary and social epistemology, in social and educational practices. Currently, the problem of the effectiveness of scientific research is considered mainly from the point of view of sociological and social criteria. However, this does not make it possible to fully clarify the source of the effectiveness of scientific research and identify the dimensions in which their effectiveness is manifested. This necessitates the establishment of philosophical aspects of the problem of the effectiveness of scientific research and the clarification of the meaning of the cognitive dimension of the effectiveness of scientific research. The cognitive approach to the effectiveness of scientific research is developed not only in the epistemological dimension – at the level of the knowledge system. The study of cognition in the social dimension involves considering the effectiveness of scientific research in educational and social practices. **The purpose** of the article is to identify cognitive sources of the effectiveness of cognitive processes as the foundation of modern science, as sources of discoveries and the development of the modern knowledge system. **Research methods:** epistemological approach, methods of evolutionary and social epistemology, cognitive approach, competency approach.

Research results. The connection between cognitive activity and cognition is revealed. Cognitive competencies become an expression of the effectiveness of scientific research. Three groups of cognitive competencies are distinguished: cognitive competencies that characterize the epistemological activity of a scientist in the field of knowledge; cognitive competencies that characterize the effectiveness of scientific research in the development of scientific-analytical, consultative and expert basis for managerial, educational and other types of activity; cognitive competencies of cognition in the context of discovery. Cognitive competencies of cognition in the context of discovery are considered in epistemological, ontological, reflective and anthropological dimensions. **Prospects** for further research are to expand the application of the cognitive approach to the problem of the effectiveness of scientific research in social and global dimensions.

Key words: cognition, scientific research, effectiveness of scientific research, epistemology, discourse, communication, cognitive competencies, cognitive approach.

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 392:502.175(477)(043.3)

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-17>**Шевель Анжеліка Олександрівна**

кандидат філософських наук,
доцент кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету
вул. Герасима Кондратьєва, 160, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-7129-1859

ОСВІТА В ЧАСИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МІЖ СОФІЄЮ ТА СОФІСТИКОВАНІСТЮ

Актуальність проблеми. Стаття присвячена аналізу трансформації сучасної освіти в умовах стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту, що зумовлює актуальність дослідження. Упровадження інтелектуальних систем змінює не лише інструменти навчання, а й саму сутність освітнього процесу, актуалізуючи проблему співвідношення між глибинним розумінням знання та його інструментальним використанням. У цьому контексті особливої значущості набуває філософське осмислення понять софії як мудрості та софістикованості як технічної ефективності.

Метою статті є дослідження впливу штучного інтелекту на освіту крізь призму взаємодії софії та софістикованості, а також обґрунтування необхідності їх поєднання у сучасній освітній парадигмі.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та філософські методи, зокрема аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний метод, системний та аксіологічний підходи.

Результати дослідження. У результаті дослідження встановлено, що штучний інтелект значно підсилює софістикований вимір освіти, забезпечуючи ефективність, доступність та персоналізацію навчання. Водночас це супроводжується ризиком поверхневого засвоєння знань, зниження рівня критичного мислення та редукації освіти до набору функціональних навичок. Доведено, що філософія відіграє ключову роль у збереженні гуманістичного змісту освіти, формуванні етичних орієнтирів та розвитку рефлексивного мислення.

Разом із тим зафіксовано низку ризиків, пов'язаних із надмірною орієнтацією на технологічну ефективність. До них належать поверхневе засвоєння знань, зниження рівня критичного мислення та поступова втрата навичок самостійного аналізу. Встановлено, що використання генеративних систем ШІ ускладнює питання авторства та академічної доброчесності.

Дослідження показало, що роль викладача в умовах цифровізації зазнає суттєвих змін: він трансформується з джерела знань у наставника, модератора та організатора навчального процесу. При цьому доведено, що ШІ не здатен повністю замінити викладача через відсутність емоційного інтелекту, емпатії та здатності до глибокої міжособистісної взаємодії.

Також встановлено, що філософія відіграє ключову роль у збереженні гуманістичного виміру освіти, забезпечуючи осмислення етичних, ціннісних і антропологічних аспектів використання ШІ.

Обґрунтовано, що освіта майбутнього має інтегрувати софію та софістикованість, поєднуючи технологічну компетентність із глибинним розумінням і ціннісною відповідальністю. Зроблено висновок, що штучний інтелект не замінює людину в освітньому процесі, а трансформує її роль, підсилюючи значення викладача як наставника та провідника у складному інформаційному середовищі.

Ключові слова: штучний інтелект, освіта, софія, софістикованість, філософія освіти, цифровізація, критичне мислення, академічна доброчесність, викладач.

Вступ. Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) є одним із визначальних чинників трансформації сучасної освіти. Інтелектуальні системи дедалі активніше інтегруються в освітній процес – від автоматизованого оцінювання до генерації текстів, перекладів і аналітичних матеріалів. У зв'язку з цим змінюється не лише інструментарій освіти, а й її антропологічні та аксіологічні засади.

Сучасний освітній простір формується в умовах напруження між двома принципово різними орієнтирами – софією та софістикованістю. Софія традиційно розуміється як мудрість, що передбачає глибинне розуміння, цілісне бачення світу, моральну відповідальність і здатність до рефлексії. Натомість софістикованість означає високий рівень технічної вправності, раціональної ефективності та інструментального використання знань.

Мета дослідження – аналіз впливу штучного інтелекту на освіту крізь призму взаємодії софії та софістикованості, а також обґрунтування необхідності їх поєднання у сучасній освітній парадигмі.

Для досягнення поставленої мети визначено **такі завдання:**

- проаналізувати сучасні підходи до впровадження штучного інтелекту в освітній процес;
- розкрити сутність понять «софія» та «софістикованість» у контексті освіти;
- дослідити вплив ШІ на зміну змісту, структури та функцій освіти;
- визначити основні переваги та ризики використання ШІ в освітньому середовищі;
- охарактеризувати трансформацію ролі викладача в умовах цифровізації;
- проаналізувати проблему академічної доброчесності у зв'язку з поширенням генеративних систем ШІ;
- обґрунтувати значення філософії як інструменту збереження гуманістичного виміру освіти;
- сформулювати принципи поєднання технологічної ефективності та глибинного мислення в сучасній освітній практиці.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та філософські методи, зокрема аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний метод, системний та аксіологічний підходи.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Сучасні дослідження Фенгчун М. [1]; Холмс В. [3]; Флоріді Л. [2] акцентують увагу на потенціалі ШІ щодо персоналізації навчання, автоматизації освітніх процесів і підвищення ефективності освітніх систем. Водночас науковці Селвін Н. [9]; Лакін Р. [6]) наголошують на ризиках редукції освіти до технократичної моделі, що ігнорує гуманістичний вимір.

Особливу увагу приділено етичним аспектам взаємодії людини і ШІ, питанням академічної доброчесності та трансформації ролі викладача (Флоріді Л. [2]).

Розглянемо ШІ як чинник посилення софістикованості освіти.

Штучний інтелект значно підсилює софістикований вимір освіти. Він забезпечує миттєвий доступ до інформації, персоналізацію навчальних траєкторій, оптимізацію часу та підвищення продуктивності інтелектуальної праці. Освітній процес стає більш технологічно керованим і орієнтованим на результат.

Однак така трансформація супроводжується ризиком редукції знання до набору функціональних навичок і алгоритмів. Відбувається поступове зміщення акценту з розуміння на використання: здобувачі освіти дедалі частіше взаємодіють не з першоджерелами, а з уже обробленими відповідями, сформованими алгоритмами.

Це може призводити до поверхневого засвоєння матеріалу, ослаблення критичного мислення та втрати досвіду інтелектуального зусилля.

У контексті цифрової трансформації освіти філософія набуває нового значення. Вона дозволяє осмислити фундаментальні питання:

- що означає бути людиною в епоху ШІ;
- які моральні межі використання технологій;
- якою є відповідальність людини перед створеними нею інтелектуальними системами.

Філософія виступає не лише академічною дисципліною, а й інструментом формування етичних рамок розвитку ШІ. Вона сприяє визначенню способів інтеграції технологій у суспільство без порушення його моральних засад.

Як пише український дослідник Тарас Максим'як, філософія, зі своєю здатністю розглядати поняття існування, знання, цінностей і моралі, набуває нового значення в епоху ШІ. Вона спонукає нас задуматися над фундаментальними питаннями: Що робить нас людьми? Які моральні права й обов'язки ми маємо перед штучним інтелектом? Які етичні межі ми повинні встановлювати для машин, які можуть мислити, вчитися та навіть творити? Ці питання виходять за рамки традиційного правового дискурсу та вимагають глибшого погляду. У цьому контексті філософія стає не просто академічною дисципліною, але інструментом, який допомагає формувати наш підхід до використання та регулювання ШІ. Вона допомагає нам визначити, яким чином технології можуть служити суспільству, не порушуючи моральних і етичних принципів, на яких це суспільство побудоване. Отже, філософія не лише відіграє ключову роль у формуванні етичних рамок для розвитку ШІ, але й визначає, як ця технологія може бути інтегрована в наше життя таким чином, щоб вона відповідала найглибшим питанням нашого буття. Це відродження філософії в епоху штучного інтелекту не тільки збагачує наше розуміння технологій, але й вказує шлях до більш осмисленого та гармонійного співіснування людини й машини [9].

В умовах цифровізації змінюється функція викладача. Він перестає бути головним джерелом інформації, натомість стає:

- наставником;
- модератором навчального процесу;
- провідником у складному інформаційному середовищі.

ШІ може ефективно виконувати адміністративні завдання, автоматизувати оцінювання та моніторинг навчального прогресу. Це звільняє час викладача для роботи з індивідуальними потребами студентів.

Водночас ШІ не здатен замінити емоційний інтелект, емпатію та соціальну взаємодію, які є ключовими для освітнього процесу. Живе спілкування залишається важливим чинником формування довіри, мотивації та глибокого розуміння.

Певень К., Хміль Н., Макогончук Н. зазначають: технології ШІ безпосередньо впливають на побудову міжособистісних відносин. Використання ШІ може призвести до змін у способах спілкування викладачів та здобувачів освіти, а також у середовищі, в якому вони перебувають. Це може вплинути на подальші соціальні взаємодії і розвиток навичок комунікації в майбутньому. Тому розробка та запровадження нових методик роботи із здобувачами допоможе подолати проблеми, які пов'язані з поширенням цифровізації в освіті [7].

В інтернеті є колосальна кількість знань, але спілкування й обмін інформацією віч-на-віч залишається основним джерелом знань. Живе спілкування народжує нові ідеї як у головах самих студентів, так і того, хто читає матеріал. Деякі із цих думок осідають в підсвідомості, ніколи не будучи винесеними в інтернет. Вербальна та невербальна комунікація лишається потужним чинником засвоєння сказаного та використання цієї інформації в майбутньому. Таке спілкування забезпечує багатший, більш нюансований обмін персональною та соціальною інформацією, що включає мову тіла, інтонацію, міміку та контакт очей. Ці аспекти сприяють глибшому рівню інтимності та довіри між учасниками. Еволюційно ми адаптовані до спілкування віч-на-віч, що дозволяє нам вловлювати важливі, хоча і тонкі сигнали про інших людей. Ця здатність не цілком відтворюється в цифровому спілкуванні. Тому, попри зручність і ефективність цифрових технологій, вони не можуть цілком замінити переваги живого спілкування. Саме так і потрібно до них ставитись – як до нового рівня, а не тотальної заміни, адже людині не потрібні сухі факти, людині потрібні історії й емоційний досвід, який криється за цими історіями [10].

Поширення генеративних систем ШІ актуалізує проблему відповідальності та авторства. Розвивається межа між власним і запозиченим знанням, між мисленням і компіляцією.

Це вимагає:

- переосмислення критеріїв оцінювання;
- розробки нових стандартів академічної доброчесності;
- формування культури відповідального використання технологій.

З іншого боку, широкий спектр функцій, які здатний виконувати ШІ, може взяти на себе деякі обов'язки, за які відповідають викладачі. Викладачам необхідно виділити певний час на виконання адміністративних завдань, таких як перевірка відвідуваності, контроль за завданнями та групою, а також оформлення документів. З впровадженням ШІ ці завдання можна не тільки звільнити вчителів, але й виконувати набагато ефективніше.

Технології ШІ впливають на міжособистісні відносини, змінюючи форми комунікації між учасниками освітнього процесу. Це може мати як позитивні, так і негативні наслідки для розвитку соціальних навичок.

Крім того, існують ризики:

- алгоритмічної упередженості;
- нерівного доступу до технологій;
- залежності від цифрових систем.

У цьому контексті важливо дотримуватися принципів прозорості, соціальної відповідальності та запобігання шкоді.

Таким чином, головний виклик епохи штучного інтелекту полягає не у протиставленні людини і машини, а у формуванні нового типу освіченості, що поєднує глибину мислення з технологічною спроможністю. Штучний інтелект не скасовує потреби в мудрості – він робить її необхідною умовою збереження людяності в цифровому світі.

Окрім індустріальних інформаційних систем (ІОС), для сприяння спільному створенню знань, коли учні беруть участь у розмовах зі штучним інтелектом [1], можна використовувати системи навчання на основі діалогу, що базуються на обробці природної мови, для полегшення спільного створення знань, коли учні беруть участь у розмовах зі штучним інтелектом.

На сьогоднішній день ШІ лише доповнення до традиційної освітньої та наукової діяльності вітчизняних університетів. Поки що ШІ не має достатніх якостей, щоб замінити викладачів, які мають не тільки необхідні компетенції, а й педагогічну майстерність. Тому можна припустити, що технології ШІ в найближчі роки будуть використовуватися виключно з метою технічної допомоги освітньому процесу. Однак, незважаючи на недоліки та можливі загрози використання ШІ в освітньому процесі закладів освіти, поступово ці технології все частіше будуть інтегруватися в освітню та наукову діяльність. Це, в свою чергу, вимагає від науковців та освітян переосмислення не лише системи оцінювання та контролю знань здобувачів, але й всієї парадигми методології викладання у вищій школі. Необхідно проводити роботу з покращення обізнаності викладачів та науковців у останніх розробках з використання ШІ, підвищення розуміння ролі викладача в освітній діяльності, трансформації та адаптації методології викладання та проведення досліджень для ефективного використання ШІ в освітньому процесі та науковій діяльності з урахуванням етичності, прозорості, академічної доброчесності та соціально-психологічних норм [8].

Результати дослідження. У ході дослідження з'ясовано, що інтеграція технологій штучного інтелекту суттєво змінює сучасний освітній процес, трансформуючи його структуру, зміст та функціональні орієнтири. Зокрема, встановлено, що використання ШІ значною мірою посилює софістикований компонент освіти, забезпечуючи оперативний доступ до інформації, індивідуалізацію навчальних траєкторій і підвищення загальної ефективності навчальної діяльності.

Водночас виявлено низку супутніх ризиків, серед яких – поверхнєве засвоєння знань, зниження рівня критичного мислення та ослаблення здатності до самостійного аналітичного мислення. Окрему увагу приділено проблемі академічної доброчесності, яка ускладнюється через поширення генеративних систем ШІ та розмитість меж між авторським і запозиченим контентом.

Доведено, що в умовах цифровізації змінюється роль викладача: він поступово відходить від функції основного носія знань і набуває ролі наставника, фасилітатора та координатора освітнього процесу. При цьому підкреслено, що штучний інтелект не може повністю замінити викладача, оскільки позбавлений емоційного інтелекту, емпатії та здатності до глибокої міжособистісної взаємодії.

Крім того, встановлено визначальну роль філософії у збереженні гуманістичного виміру освіти. Вона забезпечує осмислення етичних, ціннісних і антропологічних аспектів використання ШІ, сприяючи формуванню відповідального ставлення до технологій.

Висновки. Узагальнення отриманих результатів дало підстави обґрунтувати необхідність поєднання софії та софістикованості як базового принципу розвитку сучасної освіти. Ефективна освітня модель має інтегрувати технологічні можливості штучного інтелекту з розвитком критичного мислення, рефлексії та ціннісної відповідальності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fengchun Miao, Wayne Holmes, Ronghuai Huang, and Hui Zhang. AI and education Guidance for policy-makers. Paris. 2021.
2. Floridi L. Ethics of Artificial Intelligence. Oxford. 2023.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. Boston. 2022.
4. Luckin R. AI for School Teachers. London. 2022.
5. Мельник Ю., Тодорова С., Шевченко Г. Філософія ШІ у вищій освіті. *Humanities Studies*. Випуск 19 (96). 2024. С. 126–134. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-19-96-14>
6. Максим'як Т. Використання штучного інтелекту в освіті: дилема співбуття людини та машини. *Вища освіта України*. 2023. №4. С.24-32 DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.4.10>
7. Певень К., Хміль Н., Макогончук Н. Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 11(29). С. 306–316. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11\(29\)-306-316](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11(29)-306-316)
8. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 2021.
9. Selwyn N. Education and Technology. London. 2022.
10. Will Douglas Heaven. The inside story of how ChatGPT was built from the people who made it. *Technology Review*. 2023.

REFERENCES

1. Miao, F., Holmes, W., Huang, R., & Zhang, H. (2021). AI and education: Guidance for policy-makers. Paris: UNESCO.
2. Floridi, L. (2023). Ethics of Artificial Intelligence. Oxford: Oxford University Press
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2022). Artificial Intelligence in Education. Boston: Center for Curriculum Redesign.
4. Luckin, R. (2022). AI for School Teachers. London: Routledge.
5. Maksymiak, T. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti: dylema spivbuttia liudyny ta mashyny [The use of artificial intelligence in education: the dilemma of human-machine coexistence]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 4, 24–32. [in Ukrainian].
6. Melnyk, Yu., Todorova, S., & Shevchenko, H. (2024). Filosofia ShI u vyshchii osviti [Philosophy of AI in higher education]. *Humanities Studies*, 19(96), 126–134. [in Ukrainian].
7. Peven, K., Khmil, N., & Makohonchuk, N. (2023). Vplyv shtuchnoho intelektu na zminu tradytsiinykh modelei navchannia ta vykladannia: analiz tekhnolohii dlia zabezpechennia efektyvnosti indyvidualnoi osvity [The impact of artificial intelligence on changing traditional models of teaching and learning: analysis of technologies for ensuring the effectiveness of individualized education]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 11(29), 306–316. [in Ukrainian].
8. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson Education.
9. Selwyn, N. (2022). Education and Technology: Key Issues and Debates. London: Bloomsbury Academic.

10. Heaven, W. D. (2023). The inside story of how ChatGPT was built from the people who made it. MIT Technology Review.

Shevel Anzhelika Oleksandrivna

PhD in Philosophy,

Associate Professor at the Department of Justice and Philosophy,

Sumy National Agrarian University

160, Gerasyma Kondratieva str., Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7129-1859

EDUCATION IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BETWEEN SOPHIA AND SOPHISTICATION

Relevance of the Problem. *The article is devoted to the analysis of the transformation of modern education in the context of the rapid development of artificial intelligence technologies, which determines the relevance of this study. The introduction of intelligent systems changes not only learning tools but also the very essence of the educational process, highlighting the problem of the relationship between deep understanding of knowledge and its instrumental use. In this context, philosophical reflection on the concepts of sophia as wisdom and sophistication as technical efficiency becomes particularly significant.*

Purpose of the Study. *The purpose of the article is to investigate the impact of artificial intelligence on education through the prism of the interaction between sophia and sophistication, as well as to substantiate the need for their integration in the modern educational paradigm.*

Research Methods. *To achieve this goal, general scientific and philosophical methods were used, including analysis and synthesis of scientific sources, the comparative method, as well as systemic and axiological approaches.*

Research Results. *The study found that artificial intelligence significantly enhances the sophisticated dimension of education, ensuring efficiency, accessibility, and personalization of learning. At the same time, this is accompanied by the risk of superficial knowledge acquisition, a decline in critical thinking, and the reduction of education to a set of functional skills. It is proven that philosophy plays a key role in preserving the humanistic content of education, shaping ethical guidelines, and developing reflective thinking.*

At the same time, a number of risks associated with an excessive focus on technological efficiency have been identified. These include superficial learning, a decrease in critical thinking, and the gradual loss of independent analytical skills. It has been established that the use of generative AI systems complicates issues of authorship and academic integrity.

The research shows that the role of the teacher in the context of digitalization undergoes significant changes: from a source of knowledge to a mentor, moderator, and organizer of the learning process. It is also proven that artificial intelligence cannot fully replace a teacher due to the lack of emotional intelligence, empathy, and the ability for deep interpersonal interaction.

It has also been established that philosophy plays a key role in preserving the humanistic dimension of education, ensuring the understanding of ethical, value-based, and anthropological aspects of AI use. It is substantiated that the education of the future should integrate sophia and sophistication, combining technological competence with deep understanding and value responsibility. It is concluded that artificial intelligence does not replace humans in the educational process but transforms their role, strengthening the importance of the teacher as a mentor and guide in a complex information environment.

Key words: *artificial intelligence, education, sophia, sophistication, philosophy of education, digitalization, critical thinking, academic integrity, teacher.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

ФІЛОСОФІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 005.1:17:001.8

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-18>**Кийков Олексій Юрійович**докторант кафедри соціальної філософії, філософії освіти
та освітньої політикиУкраїнського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-8368-6367

ГІБРИДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ: НАПРУЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЛОГІК ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Актуальність проблеми. У сучасному глобалізованому світі публічна сфера зазнає глибоких структурних трансформацій, що неминуче супроводжуються кризою класичної управлінської раціональності. Феномен гібридних організацій, які органічно поєднують у своїй повсякденній діяльності державні, ринкові та громадські механізми, стає не просто перехідною інституційною аномалією, а новою, стійкою онтологічною даністю. Безперервне зіткнення антагоністичних інституційних логік суворого бюрократичного контролю, гнучкої ринкової ефективності та ідеалів соціальної справедливості створює безпрецедентну екзистенційну напругу. Ця ситуація нагально вимагає глибокого соціально-філософського осмислення природи управління в умовах процесуальної текучості та ціннісної невизначеності постнекласичної епохи.

Мета дослідження полягає у комплексній соціально-філософській концептуалізації феномену гібридних організацій у публічній сфері крізь призму складної взаємодії інституційних логік та невідвратною трансформації управлінської раціональності.

Методи дослідження. Методологічну архітектоніку розвідки формує органічний синтез класичних і постнекласичних підходів. Застосовано діалектичний метод для деконструкції іманентних суперечностей між різноспрямованими інституційними логіками; герменевтичний підхід для тонкої інтерпретації новітніх управлінських практик; феноменологічний метод для розкриття живого досвіду соціальних акторів. Порівняльний аналіз та елементи системного підходу дозволили концептуалізувати гібридні утворення як відкриті, нелінійні та здатні до самоорганізації динамічні системи.

Результати дослідження. Доведено, що успішне функціонування гібридних структур у сучасному публічному секторі неможливо редукувати до суто інструментального балансування наявних ресурсів. Філософськи обґрунтовано необхідність актуалізації античного концепту практичної мудрості (фронезису) як вищої, етично забарвленої форми управлінської раціональності. Фронезис виступає тим необхідним фільтром, який дозволяє соціальним акторам зберігати ціннісне ядро суспільного договору та встановлювати чіткі межі між простором публічного служіння й особистим буттям, ефективно запобігаючи розчиненню суб'єкта в бюрократичному асамбляжі. Встановлено, що архітектоніка майбутньої публічної сфери критично залежить від здатності гібридних організацій генерувати справжні сенси на засадах дієвого людиноцентризму. Відтак, етично вивірена, мудра гібридність визначається як ключовий інструмент розбудови справедливого суспільства, де інституційна ефективність вимірюється виключно реальним внеском у соціальну солідарність.

Ключові слова: гібридні організації, публічна сфера, інституційні логіки, управлінська раціональність, фронезис.

Вступ. Сучасна публічна сфера дедалі більше постає як простір не стабільних інституцій, а рухливих конфігурацій, у яких поєднуються різні режими раціональності, нормативності та практики. У цьому контексті гібридні організації перестають бути винятком або перехідною формою, вони стають типовим способом організації соціальної дії. Їхня специфіка полягає не лише у поєднанні державного, ринкового та громадянського вимірів, але й у постійній необхідності узгодження різнорідних інституційних логік, що нерідко перебувають у стані напруження або навіть конфлікту.

Ця напруженість не є лише проблемою управління, вона відкриває глибший філософський вимір трансформації публічності як такої. У гібридних організаціях змінюється саме розуміння раціональності: від інструментальної до ситуаційної, від нормативно заданої до такої, що формується в процесі взаємодії акторів. У цьому сенсі гібридність постає не як компроміс, а як продуктивна нестабільність, що створює нові можливості для переосмислення ролі організацій у суспільстві.

Мета та завдання. Метою дослідження є концептуалізація гібридних організацій у публічній сфері через призму взаємодії інституційних логік та трансформації управлінської раціональності. Для досягнення мети передбачено: проаналізувати теоретичні підходи до гібридності організацій та інституційних логік; визначити специфіку їх взаємодії у публічному секторі; окреслити філософські імплікації цих процесів для розуміння сучасної публічної сфери. Окремим завданням є інтерпретація гібридності як форми практичної мудрості (фронезису), що забезпечує баланс між конкуруючими нормативними порядками.

Методологічну основу дослідження становить комплекс класичних філософських підходів, що дозволяють розкрити багатовимірність феномену гібридних організацій. Застосовано діалектичний метод для аналізу суперечностей між інституційними логіками, герменевтичний підхід для інтерпретації смислів публічної сфери та управлінських практик, а також феноменологічний метод для виявлення досвіду акторів у ситуаціях організаційної гібридності. Порівняльний аналіз використано для співставлення різних теоретичних моделей (інституційні логіки, теорія актор-мережі, концепції публічності), а елементи системного підходу дозволили розглянути гібридні організації як відкриті, динамічні та нелінійні соціальні утворення.

Результати дослідження. Сучасні підходи до аналізу гібридних організацій засвідчують принципову трансформацію уявлень про саму природу організаційності. Якщо класичні теорії прагнули до стабільності, ієрархії та функціональної визначеності, то новітні дослідження фіксують радикальне ускладнення внутрішньої структури організацій. Як показують Дж. Баттілана та С. Дорадо у праці *Building Sustainable Hybrid Organizations*, гібридні структури виникають як відповідь на потребу поєднання економічної ефективності та соціальної місії [7, р. 1423]. Водночас це поєднання не є гармонійним у традиційному сенсі, а радше являє собою постійний процес узгодження суперечностей. Я вважаю, що саме ця напруженість є продуктивною, адже вона відкриває простір для інституційних інновацій. У цьому контексті гібридність перестає бути компромісом і набуває статусу нової організаційної раціональності. Вона не усуває конфлікти, а переводить їх у режим керованої складності. Таким чином, організація постає як процес, а не як структура.

Згідно з М. Бешаров і В. Сміт у статті *Multiple Institutional Logics in Organizations*, інституційні логіки формують різні “режими значущості”, які визначають поведінку акторів [8, р. 368]. Це означає, що організація не є єдиним смисловим простором, а радше множиною накладених один на одного нормативних порядків. У цьому сенсі гібридність можна розглядати як форму багатоголосся, де жодна логіка не має остаточної переваги. Я схильний інтерпретувати це як перехід від монологічної до поліфонічної організаційності. Водночас така поліфонія створює ризик фрагментації, коли організація втрачає цілісність. Саме тому важливим стає питання механізмів інтеграції. Автори наголошують, що різні логіки можуть співіснувати залежно від рівня їх інституціоналізації [8, р. 372]. Це відкриває можливість для гнучких форм управління.

А.-К. Паше та Ф. Сантос у роботі *Inside the Hybrid Organization* пропонують концепцію селективного поєднання як ключового механізму подолання конфлікту логік [11, р. 978]. Вони показують, що організації не намагаються повністю інтегрувати всі логіки, а обирають окремі елементи кожної. Такий підхід дозволяє зберігати функціональність, не втрачаючи ідентичності. На мою думку, це є проявом практичної мудрості на рівні організаційних рішень. Водночас селективність означає і відповідальність, адже кожен вибір має наслідки для структури організації. Автори підкреслюють, що цей процес є контекстуально залежним [11, р. 982]. Це означає, що універсальних моделей гібридності не існує. Кожна організація формує власну конфігурацію логік.

У дослідженні Ж.-Л. Дені, Е. Ферлі та Н. Ван Гестел *Understanding Hybridity in Public Organizations* гібридність розглядається як характерна риса сучасного публічного управління [9, р. 276]. Автори наголошують, що публічні організації дедалі частіше поєднують ринкові механізми з бюрократичними та громадянськими практиками. Це створює нові виклики для управління, оскільки різні логіки мають різні критерії ефективності. Я вважаю, що саме тут проявляється криза традиційної управлінської раціональності. Вона більше не здатна забезпечити єдність дії. Натомість формується новий тип раціональності ситуаційний. Автори зазначають, що гібридність часто супроводжується невизначеністю ролей [9, р. 281]. Це вимагає нових компетенцій від управлінців.

К. Скелчер та С. Р. Сміт у праці *Theorizing Hybridity* звертають увагу на ідентифікаційний вимір гібридності [13, р. 438]. Вони показують, що актори у гібридних організаціях змушені постійно перемикатися між різними ролями. Це створює ефект “розщепленої ідентичності”. На мою думку, це не є лише проблемою, а й ресурсом. Множинність ідентичностей дозволяє адаптуватися до складного середовища. Водночас вона вимагає рефлексії. Автори підкреслюють, що ідентичність формується у взаємодії з інституційними логіками [13, р. 442]. Це означає, що суб’єкт є продуктом організаційного контексту. Таким чином, гібридність змінює не лише організації, а й людей.

Філософський вимір цієї проблематики розкривається у працях Ю. Габермаса, зокрема у *До реконструкції історичного матеріалізму*. Він наголошує на значенні комунікативної раціональності як основи публічної сфери [3, с. 52]. Однак у контексті гібридних організацій ця модель зазнає трансформації. Комунікація більше не є єдиним механізмом координації. Вона доповнюється іншими формами взаємодії. Я вважаю, що це свідчить про еволюцію публічності. Вона стає більш складною та багатовимірною. Габермас підкреслює роль дискурсу у формуванні норм [3, с. 60]. Проте у гібридних структурах норми формуються також через практику.

М. Кастельс у праці *Інтернет-галактика* пропонує іншу перспективу мережеву [5, с. 87]. Він показує, що сучасне суспільство функціонує як мережа взаємопов’язаних акторів. У цьому контексті організації втрачають чіткі межі. Вони стають частиною ширших мереж. Я інтерпретую гібридні організації як вузли таких мереж. Це означає, що їхня логіка визначається не лише внутрішніми, а й зовнішніми зв’язками. Кастельс наголошує на ролі інформаційних потоків [5, с. 93]. Це підсилює динамічність організацій. Відтак гібридність стає нормою мережевого суспільства.

Б. Латур у *Science in Action* пропонує радикально інший підхід до аналізу соціальних процесів [10, р. 45]. Він розглядає організації як мережі акторів, включаючи не лише людей, але й технології. Це дозволяє по-новому осмислити гібридність. Вона включає не лише інституційні, але й матеріальні компоненти. Я вважаю, що це розширює розуміння організацій. Вони постають як гетерогенні системи. Латур підкреслює, що стабільність є результатом мережевої роботи [10, р. 52]. Це означає, що гібридність є постійним процесом конструювання.

А. Аппадурай у *Modernity at Large* акцентує на культурному вимірі глобалізації [6, р. 33]. Він показує, що сучасний світ є простором потоків людей, ідей, технологій. Це створює умови для виникнення гібридних форм. Організації стають носіями різних культурних логік. Я вважаю, що це посилює їхню складність. Водночас це відкриває нові можливості. Аппадур-

рай говорить про “уявні світи” [6, р. 36]. У цьому контексті гібридні організації можна розглядати як простір перетину таких світів.

І. Пригожин у своїх роботах про складні системи наголошує на нелінійності розвитку [12, р. 14]. Це має пряме відношення до гібридних організацій. Вони функціонують у стані нестабільної рівноваги. Я вважаю, що це пояснює їхню адаптивність. Водночас це робить їх непередбачуваними. Пригожин підкреслює роль флуктуацій [12, р. 18]. У контексті організацій це означає значення випадкових факторів. Таким чином, гібридність є процесом, а не станом.

Ж. Дерріда у тексті *Цілі людини* пропонує деконструкцію класичних уявлень про суб'єкта [4, с. 120]. Це відкриває можливість переосмислення організацій як відкритих текстів. Я вважаю, що гібридні організації є саме такими текстами. Вони не мають фіксованого значення. Натомість їхній смисл формується у процесі інтерпретації. Дерріда наголошує на нестабільності значень [4, с. 128]. Це співзвучно з ідеєю гібридності. Вона також є нестабільною.

В. Андрущенко у праці *Просвітницька одісея розуму* підкреслює значення раціональності як історично змінної категорії [1, с. 45]. У цьому контексті гібридні організації можна розглядати як новий етап розвитку раціональності. Вони поєднують різні типи мислення. Я вважаю, що це свідчить про постпросвітницький характер сучасності. Раціональність більше не є єдиною. Вона стає множинною. Андрущенко наголошує на ролі освіти [1, с. 52]. Це відкриває перспективу для підготовки нових управлінців.

У наших попередніх роботах, зокрема у статті *Фронезис у філософії гібридного менеджменту* проаналізоване поняття практичної мудрості як ключової компетенції [2, с. 98]. Показано, що управління гібридними організаціями потребує не лише знань, але й здатності до судження.

У підсумку можна стверджувати, що гібридні організації є не лише об'єктом управлінського аналізу, але й філософською проблемою. Вони змінюють уявлення про раціональність, суб'єктність і публічність. Я вважаю, що їх дослідження відкриває нові горизонти для соціальної філософії. Гібридність стає ключовою характеристикою сучасності. Вона вимагає нових підходів до мислення. У цьому сенсі дослідження гібридних організацій є водночас і теоретичним, і практичним завданням.

Висновки. Здійснений соціально-філософський аналіз дозволяє стверджувати, що феномен гібридних організацій у сучасній публічній сфері більше не може розглядатися як тимчасова інституційна аномалія чи маргінальний перехідний етап. Це онтологічна даність нашого ландшафту. Ми стикаємося з безпрецедентною ситуацією, коли процесуальна текучість і постійне зіткнення антагоністичних інституційних логік, ринкової ефективності, бюрократичного контролю та соціальної справедливості остаточно руйнують класичну управлінську раціональність. Інституційна інерція ще робить відчайдушні спроби втримати ці гібридні утворення в жорстких рамках старих нормативних порядків, проте живе тіло публічної сфери вже функціонує за законами складної, нелінійної відкритості. Це епістемологічний розлом. Нам видається, що саме в цих зонах організаційної гібридності найгостріше проявляється криза традиційного адміністрування, яке виявляється абсолютно сліпим перед обличчям нових соціальних викликів, безапеляційно вимагаючи від нас кардинального переосмислення самої природи суспільного блага.

Занурюючись у цей простір конкуруючих логік, ми виявляємо, що успішне функціонування гібридних структур критично залежить від актуалізації практичної мудрості фронеzisу. Це не просто прикладна навичка управління. Зізнаюся, спроби звести гібридність до суто інструментального балансування ресурсів видаються мені хибним шляхом, що неминуче веде до глибокого екзистенційного виснаження суб'єктів. Соціальні автоматизми постійно підштовхують систему до агресивного поглинання всього життєвого часу людини, намагаючись стерти межі між професійним обов'язком та особистим буттям. Ситуація вимагає рішення. Саме фронеzis виступає тим необхідним етичним фільтром ментального здоров'я, який дозволяє управлінцю вчасно зупинити експансію робочих процесів, зберігаючи недоторканим абсо-

лютий пріоритет родинного вкорінення перед обличчям інституційного тиску. Здатність свідо-домо й жорстко відмежувати простір публічного служіння від сакрального часу особистого відновлення стає не проявом слабкості, а вищою формою управлінської раціональності, яка єдиною здатна вберегти людину від розчинення в бюрократичному асамбляжі.

Зрештою, філософські імплікації цих процесів підводять нас до усвідомлення того, що майбутнє публічної сфери визначатиметься виключно здатністю гібридних організацій генерувати справжні, несимульовані сенси. Імітація змін має назавжди залишитися в минулому. Завдання полягає не у механічному, еkleктичному поєднанні державного примусу та ринкової гнучкості, а у створенні такого єдиного ціннісного простору, де будь-які інституції покірно слугують захисту людської гідності. Український цивілізаційний вибір вимагає від нас безкомпромісної відмови від сліпого копіювання чужих корпоративних моделей на користь глибокого людиноцентризму, де ефективність кожної гібридної структури вимірюється її реальним внеском у соціальну солідарність. Відбувається надзвичайно складний життєвий цикл кристалізації нової публічності, у якому саме етично вивірена, мудра гібридність має стати тим надійним інструментом, що дозволить нам розбудувати суверенне, справедливе і духовно здорове суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. *Просвітницька одісея розуму*. Київ : Знання України, 2025. 524 с.
2. Кийков О. Ю. Фронезис у філософії гібридного менеджменту: як практична мудрість змінює сучасні організації. *Наукове пізнання: методологія та технологія*, 2025, 1 (55), С. 96–102.
3. Габермас Ю. До реконструкції історичного матеріалізму. *Філософія освіти*, 2014, Вип. 2, С. 37–79.
4. Дерріда Ж. Цілі людини. *Після філософії: кінець чи трансформація?* / упоряд. К. Байнес. К.: Четверта хвиля, 2000. С. 114–145.
5. Кастельс М. *Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства*. Пер. з англ. К. : Ваклер, 2007. 304 с.
6. Appadurai A. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, 1996. 229 p.
7. Battilana J., Dorado S. Building Sustainable Hybrid Organizations: The Case of Commercial Microfinance Organizations. *Academy of Management Journal*, 2010, Vol. 53(6), P. 1419–1440.
8. Besharov M. L., Smith W. K. Multiple Institutional Logics in Organizations: Explaining Their Varied Nature and Implications. *Academy of Management Review*, 2014, Vol. 39(3), P. 364–381.
9. Denis J.-L., Ferlie, E., Van Gestel N. Understanding Hybridity in Public Organizations. *Public Administration*, 2015, Vol. 93(2), P. 273–289.
10. Latour B. *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*, 1987, Harvard university press.
11. Pache A.-C., Santos F. Inside the Hybrid Organization: Selective Coupling as a Response to Competing Institutional Logics. *Academy of Management Journal*, 2013, Vol. 56(4), P. 972–1001.
12. Prigogine I. *Time, Dynamics and Chaos: Integrating Poincare's 'Non-Integrable Systems'*, Center for Studies in Statistical Mechanics and Complex Systems at the University of Texas-Austin, United States Department of Energy-Office of Energy Research, Commission of the European Communities (October 1990), <https://www.osti.gov/biblio/6390561>
13. Skelcher C., Smith S. R. Theorizing Hybridity: Institutional Logics, Complex Organizations, and Actor Identities: The Case of Nonprofits. *Public Administration*, 2015, 93(2), P. 433–448.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P. (2025). *Prosvitnytska odiseia rozumu* [The educational odyssey of the mind]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
2. Kyikov, O. Yu. (2025). Fronezys u filosofii hibrydnoho menedzhmentu: yak praktychna mudrist zminiuye suchasni orhanizatsii [Phronesis in the philosophy of hybrid management: how practical wisdom changes modern organizations]. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia*, 1(55), 96–102 [in Ukrainian].

3. Habermas, Yu. (2014). Do rekonstruktsii istorychnoho materializmu [Toward the reconstruction of historical materialism]. *Filosofia osvity*, 2, 37–79 [in Ukrainian].

4. Derrida, Zh. (2000). Tsili liudyny [The ends of man]. In K. Baines (Ed.), *Pislia filosofii: kinets chy transformatsiia?* [After philosophy: end or transformation?] (pp. 114–145). Kyiv: Chetverta khvyliia [in Ukrainian].

5. Kastels, M. (2007). *Internet-halaktyka. Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva* [The Internet galaxy. Reflections on the Internet, business, and society]. Kyiv: Vakler [in Ukrainian].

6. Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis.

7. Battilana, J., & Dorado, S. (2010). Building sustainable hybrid organizations: The case of commercial microfinance organizations. *Academy of Management Journal*, 53(6), 1419–1440.

8. Besharov, M. L., & Smith, W. K. (2014). Multiple institutional logics in organizations: Explaining their varied nature and implications. *Academy of Management Review*, 39(3), 364–381.

9. Denis, J.-L., Ferlie, E., & Van Gestel, N. (2015). Understanding hybridity in public organizations. *Public Administration*, 93(2), 273–289.

10. Latour, B. (1987). *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*. Harvard University Press.

11. Pache, A.-C., & Santos, F. (2013). Inside the hybrid organization: Selective coupling as a response to competing institutional logics. *Academy of Management Journal*, 56(4), 972–1001.

12. Prigogine, I. (1990). *Time, dynamics and chaos: Integrating Poincaré's 'non-integrable systems'*. Center for Studies in Statistical Mechanics and Complex Systems at the University of Texas-Austin, United States Department of Energy-Office of Energy Research, Commission of the European Communities. Retrieved from <https://www.osti.gov/biblio/6390561>

13. Skelcher, C., & Smith, S. R. (2015). Theorizing hybridity: Institutional logics, complex organizations, and actor identities: The case of nonprofits. *Public Administration*, 93(2), 433–448.

Kyikov Oleksiy Yuriyovych

Doctoral Student at the Department of Social Philosophy,

Philosophy of Education and Educational Policy

Drahomanov Ukrainian State University

9, Pirogova str., Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-8368-6367

HYBRID ORGANIZATIONS IN THE PUBLIC SPHERE: TENSION OF INSTITUTIONAL LOGICS AND TRANSFORMATION OF MANAGEMENT RATIONALITY

Relevance of the problem. *In the modern globalized world, the public sphere is undergoing profound structural transformations, which are inevitably accompanied by a crisis of classical management rationality. The phenomenon of hybrid organizations, which organically combine state, market and public mechanisms in their daily activities, becomes not just a transient institutional anomaly, but a new, stable ontological given. The continuous clash of antagonistic institutional logics of strict bureaucratic control, flexible market efficiency and ideals of social justice creates unprecedented existential tension. This situation urgently requires a deep socio-philosophical understanding of the nature of management in the conditions of procedural fluidity and value uncertainty of the post-non-classical era.*

The purpose of the study is a comprehensive socio-philosophical conceptualization of the phenomenon of hybrid organizations in the public sphere through the prism of the complex interaction of institutional logics and the inevitable transformation of managerial rationality.

Research methods. *The methodological architectonics of intelligence is formed by an organic synthesis of classical and post-non-classical approaches. The dialectical method was applied to deconstruct the immanent contradictions between different institutional logics; the hermeneutic approach for a subtle interpretation of modern management practices; the phenomenological method for revealing the lived experience of social actors. Comparative analysis and elements*

of the systems approach allowed us to conceptualize hybrid formations as open, nonlinear and dynamic systems capable of self-organization.

Research results. *It is proved that the successful functioning of hybrid structures in the modern public sector cannot be reduced to a purely instrumental balancing of available resources. The need to actualize the ancient concept of practical wisdom (phronesis) as a higher, ethically colored form of managerial rationality is philosophically substantiated. Phronesis acts as a necessary filter that allows social actors to preserve the value core of the social contract and establish clear boundaries between the space of public service and personal existence, effectively preventing the dissolution of the subject in a bureaucratic assemblage. It has been established that the architectonics of the future public sphere critically depends on the ability of hybrid organizations to generate true meanings on the basis of effective human-centeredness. Therefore, ethically verified, wise hybridity is defined as a key tool for building a just society, where institutional effectiveness is measured exclusively by a real contribution to social solidarity.*

Key words: *hybrid organizations, public sphere, institutional logics, managerial rationality, phronesis.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВО

УДК 140.8+069.01

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-19>

Добролюбська Юлія Андріївна
доктор філософський наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії та методики її навчання
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-3564-854X

ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ: СПРОБА УЗАГАЛЬНЕННЯ У СВІТЛІ
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Актуальність дослідження. Стаття присвячена дослідженню та спробі концептуально-го узагальнення поняття «віртуальний музей» у ракурсі соціально-філософської рефлексії. Головна увага зосереджена на формулюванні східного та відмінного між традиційними музеями, сайтами музейних установ та віртуальними музеями.

***Метою** дослідження є осмислення віртуального музею як феномену сучасної культури, здійснене через спробу його узагальнення у світлі соціально-філософської рефлексії. **Завдання:** розглянути основні теоретичні підходи до вивчення віртуальних музеїв як явища сучасної культурної реальності, окреслити роль і значення віртуальних музеїв у формуванні та розвитку сучасної культури, дослідити основні типи віртуальних музеїв, визначити їх специфічні риси, зокрема рівень інтерактивності та особливості візуального представлення експозицій.*

Вирішенню сформульованих мети і завдань сприяло використання наступних наукових методів: метод аналізу і синтезу, феноменологічний метод (було застосовано у питанні щодо визначення віртуального музею як феномену сучасної культури, рефлексії в умовах цифрового існування, системний науковий підхід (дозволив розглянути віртуалізацію як нове середовище існування культурної спадщини людства).

*У **висновках** зазначено, що умовно можна виокремити кілька характеристик, якими має володіти якісний віртуальний музей. Насамперед це репрезентативність та інформативність віртуальної екскурсії, високий рівень інтерактивності, інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, зокрема адаптований для людей із порушеннями зору, а також багаторівнева подача інформації, що відповідає потребам різних професійних, вікових і освітніх груп користувачів. Попри значні можливості, віртуальні музеї мають і певні недоліки. По-перше, під час «подорожі» віртуальним музеєм користувач часто стикається з надлишковою супровідною інформацією — рекламою, посиланнями на сторонні ресурси тощо, що сприяє розсіюванню уваги. Крім того, частина такого контенту може містити негативні або аморальні елементи, які потенційно впливають на психологічний стан підростаючого покоління. По-друге, суттєвим недоліком є відсутність безпосереднього живого спілкування. У статті показано, що незважаючи на окремі негативні аспекти віртуального середовища, цифрові технології міцно інтегрувалися в наше повсякдення. Віртуальні музеї відіграють важливу роль у сучасному соціокультурному просторі, виступаючи яскравим прикладом поєднання традиційних культурних форм із новітніми цифровими технологіями. Завдяки інформатизації суспільства вони мають значний культурний потенціал і здатні виконувати низку функцій класичних музеїв, зокрема інформативну, трансляційну та систематизуючу.*

***Ключові слова:** музеєзнавство, соціально-філософська рефлексія, віртуалізація, міжкультурний діалог, цифровізація.*

Вступ. В умовах стрімкого зростання інформаційного простору Інтернет набув статусу базового елементу повсякденного життя, істотно вплинувши не лише на сферу дозвілля, а й на освіту, торгівлю та культуру. Сьогодні цифрові технології стали невід'ємною частиною комунікації, економічної діяльності та культурного споживання, що зумовило їх активне впровадження й у ті галузі, які раніше залишалися осторонь цифровізації, зокрема в музеї та театри [1, с. 128–129].

У цьому контексті цифровізація музейної сфери є об'єктивною необхідністю, адже музей має інтегруватися в сучасну культурну систему та відповідати актуальним соціокультурним запитам. Ключовим проявом цього процесу став віртуальний музей – найбільш виразний результат синтезу музейної інституції та Інтернету [2, с. 122–126]. Віртуальні експозиції надають можливість ознайомлення з культурною спадщиною незалежно від просторових і часових обмежень, що суттєво розширює аудиторію музеїв і забезпечує доступ до культурних цінностей для людей з інвалідністю, для яких такий формат часто є єдино можливим [3, с. 23–25].

Водночас віртуальні музеї є цінним доповненням і до традиційних форм музейного відвідування, адже дозволяють експонувати об'єкти, тимчасово недоступні в реальних залах. Як позитивно орієнтовані інформаційні ресурси, вони транслюють гуманістичні цінності та відіграють важливу роль в умовах зростання інформаційного шуму, формуючи безпечне та змістовне культурне середовище [4, с. 109]. В Україні, особливо в сучасних реаліях, віртуальні музеї сприяють консолідації культурного, інформаційного й освітнього простору, забезпечуючи доступ до історико-культурної спадщини як всередині країни, так і для українців за кордоном [5, с. 23; 6].

Крім того, віртуальні музеї виступають ефективним інструментом міжкультурного діалогу й репрезентації національного культурного капіталу у глобальному середовищі. Їх активний розвиток, що розпочався ще у 1990-х роках, з початку XXI століття засвідчив стійку тенденцію зростання онлайн-аудиторії, яка в окремих випадках перевищує відвідуваність традиційних музейних інституцій.

Тому, **метою** даної статті є осмислення віртуального музею як феномену сучасної культури, здійснене через спробу його узагальнення у світлі соціально-філософської рефлексії.

Завдання:

- 1) розглянути основні теоретичні підходи до вивчення віртуальних музеїв як явища сучасної культурної реальності;
- 2) окреслити роль і значення віртуальних музеїв у формуванні та розвитку сучасної культури;
- 3) дослідити основні типи віртуальних музеїв, визначити їх специфічні риси, зокрема рівень інтерактивності та особливості візуального представлення експозицій.

Методи дослідження. Вирішенню сформульованих мети і завдань сприяло використання наступних наукових методів: метод аналізу і синтезу, феноменологічний метод (було застосовано у питанні щодо визначення віртуального музею як феномену сучасної культури, рефлексії в умовах цифрового існування, системний науковий підхід (дозволив розглянути віртуалізацію як нове середовище існування культурної спадщини людства).

Результати дослідження. Ф. Вайдакер у своїй фундаментальній праці «Загальна музеологія» розглядає віртуальний музей як нову форму функціонування музею в цифрову епоху [7, с. 14–15]. Наявна достатня кількість конкретних публікацій, які пропонують розгляд різних, нових та не дуже нових, рис, притаманних віртуальним музеям [1, 5, 6, 8, 9]. Так, наприклад, В. Волинець зазначає, що віртуальний музей, є релевантним цифровій культурі і створює доступні для сприйняття будь-якої людини цифрові артефакти [2, с. 130].

Попри активний розвиток цифрових музейних практик, проблема визначення терміну «віртуальний музей» і чіткого розуміння сутності цього феномена залишається актуальною [10, с. 171–172]. У наукових дослідженнях його нерідко ототожнюють із офіційним веб-сайтом музею або, навпаки, розглядають музейний сайт як повноцінний віртуальний музей [8,

р. 78; 11, р. 4329]. Дискусійним також залишається питання щодо необхідності наявності «реального» прототипу: чи обов'язково віртуальний музей має бути цифровим відображенням існуючої музейної установи, чи може функціонувати як самостійна, автономна форма культурної репрезентації [12, р. 218]. Для уточнення специфіки феномена віртуального музею доцільно звернутися до загального визначення музею, що створить методологічне підґрунтя для подальшого порівняльного аналізу та виокремлення його ключових ознак.

1. Музей – це культурна установа, що здійснює збирання, збереження, наукову систематизацію та публічну репрезентацію пам'яток мистецтва, історії, науки й матеріальної культури з метою їх охорони, наочного вивчення та поширення знань серед суспільства.

2. Засіб збереження, презентації та трансляції історичної, культурної та природної спадщини, його громадське призначення не змінилося і, мабуть, залишиться визначальним його сутність у найближчому майбутньому – це зберігати, презентувати та транслювати з минулого в майбутнє головні цінності та досягнення, що відповідають аксіологічним уявленням свого часу [13, с. 137–138].

Таким чином, основна мета музею – збирання, збереження та трансляція об'єктів культурної спадщини – залишається незмінною. Водночас традиційний музей постає передусім як інституційно оформлена фізична установа, що функціонує в реальному просторі. Це закономірно актуалізує питання: яким є феномен віртуального музею? Із кінця ХХ століття провідні музеї світу почали активно створювати власні інтернет-ресурси з метою розширення аудиторії та зростання інтересу до музейних колекцій. Така тенденція є очікуваною, адже дедалі більша кількість людей використовує Інтернет для отримання інформації, комунікації та організації дозвілля, що підтверджується стабільним зростанням числа користувачів у глобальному масштабі [14, с. 67]. Усвідомлення цього потенціалу зумовило переосмислення можливостей цифрового середовища інституціями культури та стимулювало впровадження нових інструментів музейної репрезентації [9, р. 6-7].

Феномен віртуального музею сформувався як результат синтезу мережі Інтернет та сучасних інформаційних технологій. У процесі свого розвитку він поступово вийшов за межі функціонування як допоміжного елементу офіційного сайту традиційного музею та набув автономних ознак. Сьогодні можна виділити кілька ключових характеристик віртуального музею.

По-перше, віртуальний музей існує виключно у цифровому просторі, локалізованому в мережі Інтернет, однак ґрунтується на реальних експонатах і музейних зібраннях, що зумовлює наявність власної структурної організації. Водночас формат і логіка цієї структури визначаються організатором і можуть відрізнитися від традиційної музейної ієрархії. Хоча реальний музей із його експозиціями, фондами та каталогами часто виступає концептуальним прообразом, кожен віртуальний музей формує унікальну модель репрезентації культурного контенту [11, р. 4322–4323].

По-друге, віртуальний музей спирається на артефакти та культурні об'єкти минулого, сьогодення, а інколи – й концептуалізованого майбутнього, створюючи своєрідну «нову реальність». На відміну від традиційного музею, обмеженого фізичним простором і часовими межами експозицій, віртуальний музей здатний постійно трансформувати й розширювати власний контент. Будь-яка виставка може бути доступною тривалий час, а кількість експозицій визначається передусім ідейним та тематичним потенціалом проекту [15]. Крім того, цифровий формат усуває проблему фізичного зношення експонатів, характерну для реальних колекцій.

По-третє, віртуальний музей орієнтований на максимально широке коло користувачів. Кожна особа, що має доступ до мережі Інтернет, може у будь-який час і з будь-якого місця долучитися до вивчення музейних об'єктів, не залишаючи власного дому. Такий формат є особливо важливим для людей з обмеженими можливостями, браком часу або складнощами з пересуванням. Віртуальний музей створює умови для індивідуалізованого сприйняття культурного контенту, забезпечуючи комфорт і свободу вибору маршруту перегляду. Хоча він має

задалегідь задану структуру та сценарій, ініціатива взаємодії залишається за користувачем, що принципово відрізняє цей формат від традиційного музейного відвідування [15].

Таким чином, основна мета музею – збирання, збереження та трансляція об'єктів культурної спадщини – залишається незмінною. Водночас традиційний музей постає передусім як інституційно оформлена фізична установа, що функціонує в реальному просторі. Це закономірно актуалізує питання: яким є феномен віртуального музею? Із кінця XX століття провідні музеї світу почали активно створювати власні інтернет-ресурси з метою розширення аудиторії та зростання інтересу до музейних колекцій. Така тенденція є очікуваною, адже дедалі більша кількість людей використовує Інтернет для отримання інформації, комунікації та організації дозвілля, що підтверджується стабільним зростанням числа користувачів у глобальному масштабі [14, с. 67]. Усвідомлення цього потенціалу зумовило переосмислення можливостей цифрового середовища інституціями культури та стимулювало впровадження нових інструментів музейної репрезентації [9, р. 6-7].

Феномен віртуального музею сформувався як результат синтезу мережі Інтернет та сучасних інформаційних технологій. У процесі свого розвитку він поступово вийшов за межі функціонування як допоміжного елементу офіційного сайту традиційного музею та набув автономних ознак. Сьогодні можна виділити кілька ключових характеристик віртуального музею.

По-перше, віртуальний музей існує виключно у цифровому просторі, локалізованому в мережі Інтернет, однак ґрунтується на реальних експонатах і музейних зібраннях, що зумовлює наявність власної структурної організації. Водночас формат і логіка цієї структури визначаються організатором і можуть відрізнитися від традиційної музейної ієрархії. Хоча реальний музей із його експозиціями, фондами та каталогами часто виступає концептуальним прообразом, кожен віртуальний музей формує унікальну модель репрезентації культурного контенту [11, р. 4322–4323].

По-друге, віртуальний музей спирається на артефакти та культурні об'єкти минулого, сьогодення, а інколи – й концептуалізованого майбутнього, створюючи своєрідну «нову реальність». На відміну від традиційного музею, обмеженого фізичним простором і часовими межами експозицій, віртуальний музей здатний постійно трансформувати й розширювати власний контент. Будь-яка виставка може бути доступною тривалий час, а кількість експозицій визначається передусім ідейним та тематичним потенціалом проекту [15]. Крім того, цифровий формат усуває проблему фізичного зношення експонатів, характерну для реальних колекцій.

По-третє, віртуальний музей орієнтований на максимально широке коло користувачів. Кожна особа, що має доступ до мережі Інтернет, може у будь-який час і з будь-якого місця долучитися до вивчення музейних об'єктів, не залишаючи власного дому. Такий формат є особливо важливим для людей з обмеженими можливостями, браком часу або складнощами з пересуванням. Віртуальний музей створює умови для індивідуалізованого сприйняття культурного контенту, забезпечуючи комфорт і свободу вибору маршруту перегляду. Хоча він має задалегідь задану структуру та сценарій, ініціатива взаємодії залишається за користувачем, що принципово відрізняє цей формат від традиційного музейного відвідування [15].

Фактично віртуальний музей можна визначити як структуровану інформацію на електронному носії, що репрезентує музейне зібрання, яке або має реальний прототип (офіційні сайти музеїв), або існує виключно в мережевому просторі [8, р. 84]. Характерною рисою віртуальних музеїв є використання інтерактивних можливостей цифрових технологій: користувач отримує змогу вільно «переміщатися» тривимірними експозиційними просторами, доступати розширені візуальні та текстові матеріали, а також самостійно моделювати віртуальні колекції й експозиції. Важливим компонентом функціонування віртуального музею є постійний зворотний зв'язок із користувачем, що принципово відрізняє його від традиційних музейних форм [12, р. 228].

У такому підході акцент зміщується на автономність віртуального музею, який може функціонувати незалежно від існування конкретної музейної установи та самостійно формувати

власні колекції [16, с. 129–132]. При цьому слід зауважити, що Інтернет не є обов'язковою умовою існування віртуального музею: його матеріальною основою може бути будь-який електронний носій – зокрема CD-диск або флеш-накопичувач. У цьому разі мережа Інтернет виступає радше як додатковий інструмент, що суттєво полегшує доступ і розширює аудиторію [8].

Разом із тим використання навіть електронних носіїв неминуче призводить до певної «матеріалізації» музею, тоді як про повну віртуалізацію можна говорити лише за умови його існування виключно в онлайн-просторі [17]. Показовим прикладом такого формату є Культурний інститут Google – проект, заснований у 2011 році, який не пов'язаний із фізичним музейним простором і функціонує суто в мережі Інтернет. Початково задуманий як платформа, що об'єднувала провідні художні музеї світу, з часом цей проект трансформувалася у глобальну культурну екосистему, яка включає музеї мистецтва, визначні природні об'єкти та зразки вуличного мистецтва з усього світу. Культурний інститут Google відповідає ключовим критеріям віртуального музею, надаючи відвідувачам широкі можливості інтерактивної взаємодії з експозиціями та свободу індивідуального вибору об'єктів для вивчення [11].

Водночас слід підкреслити суттєвий нюанс: щоб віртуальний музей міг претендувати на статус музею у класичному розумінні, він повинен ґрунтуватися на репрезентації реально існуючих культурних об'єктів або експонатів. Саме цей критерій дозволяє відмежувати віртуальний музей від інших форм цифрового контенту. У випадку Культурного інституту Google всі представлені об'єкти мають реальні прототипи [11]. Хоча в перспективі можливий сценарій, за якого віртуальні аналоги зниклих або знищених експонатів збережуть статус культурної цінності, на сучасному етапі розвитку музейної справи така практика залишається радше гіпотетичною і потребує подальшого теоретичного осмислення.

Висновки. Виходячи зі всього сказаного та даних визначень, можна виділити кілька особливостей, властивих віртуальному музею.

Віртуальний музей виступає ефективним комунікативним майданчиком. Онлайн-формат забезпечує відкритий і доступний простір для зворотного зв'язку: відвідувачі можуть залишити відгуки та пропозиції, оперативне контактувати з адміністраторами ресурсу й отримувати відповіді на запитання. Окремі платформи додатково надають можливості для міжкористувачького спілкування, зокрема через чати або системи оцінювання експозицій, що сприяє формуванню активної культурної спільноти.

Важливою перевагою віртуального музею є економія часу. Користувач самостійно обирає момент відвідування – незалежно від режиму роботи, вихідних чи святкових днів. Розвинені пошукові системи дозволяють швидко знаходити конкретні експонати або тематичні блоки, що значно оптимізує процес ознайомлення з колекціями. Навіть за фізичної доступності реального музею відвідування потребує додаткових ресурсів, пов'язаних із пересуванням і навігацією, тоді як у віртуальному середовищі ці обмеження мінімізуються.

Ключовою характеристикою віртуального музею є доступність. Для взаємодії з ним достатньо доступу до мережі Інтернет, що забезпечує можливість долучення до культурної спадщини незалежно від географічного розташування користувача. Більшість сучасних віртуальних музеїв мають адаптовані мобільні версії, що знижує бар'єри, характерні для традиційних музейних відвідувань, зокрема територіальні та інклюзивні.

Окрему перевагу становить висока мультимедійна насиченість. На відміну від реальних експозицій, де впровадження інтерактивних технологій потребує значних фінансових, просторових і кадрових ресурсів, віртуальний музей дозволяє відносно легко поєднувати текстові, візуальні, аудіо- та відеоматеріали, забезпечуючи багатоканальне представлення інформації.

Віртуальні музеї також вирізняються гнучкістю виставкового середовища. Незалежність від фізичного простору дає змогу варіювати структуру експозицій, виходити за межі традиційних форматів і створювати самостійні віртуальні проекти, що не мають аналогів у реальному музейному просторі.

Принципова відмінність між сайтом реального музею та віртуальним музеєм полягає у характері їх взаємодії з Інтернетом. Для традиційного музею онлайн-простір є допоміжним інструментом популяризації, тоді як для віртуального музею мережа Інтернет є базовим середовищем існування. Реальний музей може функціонувати без цифрової присутності, водночас віртуальний музей без Інтернету втрачає можливість повноцінного функціонування.

Умовно можна визначити низку ключових ознак якісного віртуального музею: репрезентативність і інформативність віртуальної екскурсії; високий рівень інтерактивності; інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, зокрема адаптований для людей із порушеннями зору; багаторівневість подання інформації, орієнтовану на різні вікові, освітні й професійні групи користувачів.

Водночас віртуальні музеї не позбавлені недоліків. Одним із них є надлишок супутньої інформації, зокрема реклами та зовнішніх посилань, що може призводити до фрагментарного сприйняття змісту. Додатковою проблемою є відсутність безпосередньої живої комунікації: цифровий формат не здатний повністю замінити взаємодію з екскурсоводом або викладачем, який може адаптувати подачу матеріалу до аудиторії, акцентувати ключові моменти та оперативне пояснювати складні питання.

Зважаючи на те, що сучасна молодь дедалі частіше обирає онлайн-формати взаємодії з культурним простором, віртуальні музеї набувають особливої значущості. Вони сприяють формуванню навичок усвідомленого та критичного використання цифрових ресурсів і демонструють потенціал Інтернету як інструменту культурного розвитку. Попри наявність окремих проблемних аспектів, віртуальні музеї є важливим елементом сучасного соціокультурного середовища та яскравим прикладом синтезу традиційних музейних функцій і цифрових технологій, здатних ефективно реалізовувати завдання інформування, трансляції та систематизації культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ключко Ю. Інструменти комунікації в контексті музеєзнавчих досліджень. *Питання культурології*. 2023 № 42. С. 127–139. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293766>.
2. Волинець В. Новий зміст і потенціал віртуального музею. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2020. №3(2). С. 122–133. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-796x.3.2.2020.220582>
3. Коваленко О. В. Віртуальний музей як освітня технологія. *Культурологічний альманах*. 2022. №2. С. 23–25. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.2.6>
4. Жежнич П. І., Ришковець Ю. В. Структурна та формальна моделі віртуального музею. *Вісник Львівського університету «Львівська політехніка»*. Серія: Інформаційні системи та мережі. 2008. №631(3). С. 107–112.
5. Кузнецова Л., Кушнар'єв І. Віртуальні музеї України як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни. *Питання культурології*. 2024. № 43. С. 142–155. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042>
6. Розгон О. В. Віртуальна версія музею як засіб упровадження цифрових технологій. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 2(13). С. 20–26. URL: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2019-2\(13\)-3](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2019-2(13)-3)
7. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посіб. / Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Ланг, Х. Назаркевич. Львів : Літопис, 2005. 546 с.
8. Balbi B., Marasco A. Co-designing Cultural Heritage Experiences for All with Virtual Reality: a Scenario-Based Design approach. *Umanistica Digitale*. 2021. № 5(11). P. 71–98. URL : <https://doi.org/10.6092/issn.2532-8816/13686>
9. Bowen J. The virtual museum. *Museum International*. 2000. P. 4-7.
10. Банах В. М. Категорія «музеальності» в сучасному музеологічному дискурсі. *Науково-теоретичний альманах Грани*. 2016. №19(9). С. 171–176. URL: <https://doi.org/10.15421/171696>
11. Shu Y. Virtual Tours in Digital Museums: VR and AR Technologies in the Modern Cultural Space. *International Journal of Human-Computer Interaction*. 2026. №42(6). P. 4318–4334. URL : <https://doi.org/10.1080/10447318.2025.2537799>

12. Tserklevych V., Prokopenko O., Goncharova O., Horbenko I., Fedorenko O., Romanyuk Y. Virtual Museum Space as the Innovative Tool for the Student Research Practice. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*. 2021. №16(14). P. 213–231. URL: <https://doi.org/10.3991/ijet.v16i14.22975>
13. Бегаль Т. О. Генеза експозиційного середовища музею: від витоків до сучасності: монографія. Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2022. 200 с.
14. Денисюк Ж. З. Музейна комунікація в умовах цифровізації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 64-70. URL: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2021.244718>
15. Highlands and Islands Enterprise. Virtual museums. Series 1. Session 2. URL : <https://www.hie.co.uk/media/9476/virtual-museums-series-1-session-2.pdf>
16. Фененко А. О. Віртуальна музеалізація як засіб збереження культурної пам'яті: дис. ... канд. культ. Харківська державна академія культури. Харків, 2021. 297 с.
17. Ільчук Т. Онлайн (віртуальний) музей як новітній механізм збереження історичної пам'яті, культурної спадщини та формування культурного простору. *Збірник наукових праць SCIENTIA*. 2021. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/16660>

REFERENCES

1. Kliuchko, Yu. (2023). Instrumenty komunikatsii v konteksti muzeieznavchyykh doslidzhen [Communication tools in the context of museological research]. *Pytannia kulturolohii*, 42, 127–139. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293766> [in Ukrainian]
2. Volynets, V. (2020). Novyi zmist i potentsial virtualnoho muzeiu [New content and potential of the virtual museum]. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi*, 3(2), 122–133. <https://doi.org/10.31866/2617-796x.3.2.2020.220582> [in Ukrainian]
3. Kovalenko, O. V. (2022). Virtualnyi muzei yak osvitchna tekhnolohiia [Virtual museum as an educational technology]. *Kulturolohichnyi almanakh*, 2, 23–25. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.2.6> [in Ukrainian]
4. Zhezhnych, P. I., & Ryshkovets, Yu. V. (2008). Strukturna ta formalna modeli virtualnoho muzeiu [Structural and formal models of a virtual museum]. *Visnyk Lvivskoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: Informatsiini systemy ta merezhi, 631(3), 107–112. [in Ukrainian]
5. Kuznetsova, L., & Kushnariov, I. (2024). Virtualni muzei Ukrainy yak zasoby zberezhennia istorychnoi pamiaty v umovakh viiny [Virtual museums of Ukraine as means of preserving historical memory under wartime conditions]. *Pytannia kulturolohii*, 43, 142–155. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042> [in Ukrainian]
6. Rozghon, O. V. (2019). Virtualna versiia muzeiu yak zasib uprovdzhennia tsyfrovyykh tekhnolohii [Virtual version of a museum as a means of implementing digital technologies]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, 2(13), 20–26. [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2019-2\(13\)-3](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2019-2(13)-3) [in Ukrainian]
7. Waidacher, F. (2005). Zahalna muzeolohiia: posibnyk [General museology] (V. Lozynskyyi, O. Lang, & Kh. Nazarkevych, Trans.). Litopys. [in Ukrainian]
8. Balbi, B., & Marasco, A. (2021). Co-designing cultural heritage experiences for all with virtual reality: A scenario-based design approach. *Umanistica Digitale*, (5(11)), 71–98. <https://doi.org/10.6092/issn.2532-8816/13686>
9. Bowen, J. (2000). The virtual museum. *Museum International*, 52(1), 4–7.
10. Banakh, V. M. (2016). Katehoriia «muzealnosti» v suchasnomu muzeolohichnomu dyskursi [The category of «museality» in contemporary museological discourse]. *Hrani (Grani)*, 19(9), 171–176. <https://doi.org/10.15421/171696> [in Ukrainian]
11. Shu, Y. (2026). Virtual tours in digital museums: VR and AR technologies in the modern cultural space. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 42(6), 4318–4334. <https://doi.org/10.1080/10447318.2025.2537799>
12. Tserklevych, V., Prokopenko, O., Goncharova, O., Horbenko, I., Fedorenko, O., & Romanyuk, Y. (2021). Virtual museum space as the innovative tool for the student research practice. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 16(14), 213–231. <https://doi.org/10.3991/ijet.v16i14.22975>

13. Behal, T. O. (2022). Heneza ekspozytsiinoho seredovysshcha muzeiu: vid vytokiv do suchasnosti [Genesis of the museum exhibition environment: From origins to the present]. Kyiv, Ukraine: Publishing Center of KNUKiM. [in Ukrainian]

14. Denysiuk, Zh. Z. (2021). Muzeina komunikatsiia v umovakh tsyfrovizatsii [Museum communication in the context of digitalization]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 64–70. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2021.244718> [in Ukrainian]

15. Highlands and Islands Enterprise. (n.d.). Virtual museums. Series 1, session 2. <https://www.hie.co.uk/media/9476/virtual-museums-series-1-session-2.pdf>

16. Fenenko, A. O. (2021). Virtualna muzealizatsiia yak zasib zberezhennia kulturnoi pamiaty [Virtual musealization as a means of preserving cultural memory] (Doctoral dissertation). Kharkiv State Academy of Culture. [in Ukrainian]

17. Ilchuk, T. (2021). Onlain (virtualnyi) muzei yak novitnii mekhanizm zberezhennia istorychnoi pamiaty, kulturnoi spadshchyny ta formuvannia kulturnoho prostoru [Online (virtual) museum as a newest mechanism for preserving historical memory, cultural heritage, and shaping cultural space]. *Zbirnyk naukovykh prats SCIENTIA*. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/16660> [in Ukrainian]

THE VIRTUAL MUSEUM: AN ATTEMPT AT GENERALIZATION IN THE CONTEXT OF SOCIO-PHILOSOPHICAL REFLECTION

Dobrolyubska Yulia Andriivna

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor,
Professor at the Department of World History and its Teaching Methods,
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky"
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3564-854X

Relevance of the study. *This article is devoted to the study and conceptual generalization of the concept of the «virtual museum» from the perspective of socio-philosophical reflection. The main focus is on identifying the similarities and differences between traditional museums, museum institution websites, and virtual museums.*

The aim of the study is to understand the virtual museum as a phenomenon of contemporary culture, achieved through an attempt to generalize it in the light of socio-philosophical reflection. **Tasks:** to examine the main theoretical approaches to the study of virtual museums as a phenomenon of contemporary cultural reality; to outline the role and significance of virtual museums in the formation and development of contemporary culture; to explore the main types of virtual museums; and to identify their specific features, particularly the level of interactivity and the characteristics of the visual presentation of exhibitions.

The following **scientific methods** were used to achieve the stated goals and objectives: the method of analysis and synthesis, the phenomenological method (applied to define the virtual museum as a phenomenon of contemporary culture and to reflect on digital existence), and a systematic scientific approach (which allowed for the consideration of virtualization as a new environment for the existence of humanity's cultural heritage).

The conclusions indicate that, broadly speaking, several characteristics can be identified that a high-quality virtual museum should possess. First and foremost, these include the representativeness and informativeness of the virtual tour; a high level of interactivity, an intuitive interface – specifically adapted for people with visual impairments – as well as a multi-level presentation of information that meets the needs of various professional, age, and educational groups of users. Despite their significant potential, virtual museums also have certain drawbacks. First, while «traveling» through a virtual museum, users often encounter excessive accompanying information – advertisements, links to third-party resources, and so on – which distracts their attention. Furthermore, some of this content may contain negative or immoral elements that could potentially affect the psychological well-being of the younger generation. Second, a significant drawback is the lack of direct, face-to-face interaction.

The article demonstrates that, despite certain negative aspects of the virtual environment, digital technologies have become firmly integrated into our daily lives. Virtual museums play an important role in the contemporary sociocultural landscape, serving as a striking example of the fusion of traditional cultural forms with cutting-edge digital technologies. Thanks to the informatization of society, they possess significant cultural potential and are capable of performing a range of functions typical of traditional museums, including informational, communicative, and systematizing functions.

Key words: *museology, socio-philosophical reflection, virtualization, intercultural dialogue, digitization.*

Дата першого надходження статті до видання: 07.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 351.85+130.2

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-20>**Лісеєнко Олена Василівна**докторка соціологічних наук, професорка,
професорка кафедри філософських і соціологічних студій
та соціокультурних практикДержавного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-0408-5203**Поплавська Тетяна Миколаївна**

доктор філософії,

доцент кафедри філософських і соціологічних студій соціокультурних практик
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-2492-8068

СОЦІОКУЛЬТУРНІ СКЛАДОВІ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Актуальність дослідження. Соціокультурні складові категоріального апарату культурології залишаються актуальними в силу ряду факторів, пов'язаних з динамікою сучасних соціальних процесів, глобалізацією, технологічними змінами і необхідністю осмислення культурних явищ в контексті суспільства. Дослідження соціокультурних складових категоріального апарату культурології наполягає на необхідності осмислення складних соціокультурних процесів, адаптації до змін і вирішення практичних завдань у сфері культури і суспільства.

В епоху стрімких глобалізаційних процесів, коли межі між культурами стають все більш проникними, а виклики міжкультурної взаємодії вимагають глибокого розуміння, вивчення феномену культури набуває особливої значущості. Культура перестає бути лише фоном для людської діяльності, перетворюючись в активного актора, що визначає траєкторії розвитку суспільств і індивідів. У цьому контексті культурологія, як наука, що динамічно розвивається, виступає в якості найважливішого інструменту для осмислення цієї складної, багатогранної реальності, що постійно трансформується.

Мета дослідження – виявлення механізмів категоріального аналізу культурології в рамках нової соціокультурної парадигми XXI століття. **Об'єктом дослідження** є феномен соціокультурного. **Предметом дослідження** – соціокультурні складові категоріального апарату культурології.

Теоретико-методологічні основи дослідження виділяємо в концептуальних полях філософії культури, теорії та історії культури, культурології. У роботі використовувалися структурно-функціональний аналіз і метод історизму, історико-філософський і герменевтичний методи дослідження, компаративний підхід.

Результати. У XXI столітті на зміну еволюціоністській парадигмі, заснованої на класичній картині світу, приходять нова, базисом якої є соціокультурна плюралістична картина світу, цінності гуманітарного знання та здатності до інновацій. Основними передумовами її формування є відмова від однолінійного трактування розвитку соціуму і культури. У новій парадигмі соціокультурного знання йде перенесення акценту з універсальних законів розвитку або цивілізаційних характеристик на сферу вивчення культури через аналіз ментальності

представників окремих страт в рамках певної культурної епохи. У світлі зміни парадигм змінюється і підхід до категоризації культури і статус самих категорій.

Вперше нова соціокультурна парадигма не містить єдиного змісту універсальї культури, кожна культура стратифікована і кожна страта має свою ментальність і набір по-своєму розуміються категорій.

Значення категоріального апарату культурології в сучасному суспільстві є визначним. Він показує, що людина може і повинна бути творчою особистістю, розвиває критичне мислення і сприяє ефективній міжкультурній комунікації. Особлива увага до етичних та аксіологічних аспектів дозволяє категоріальному апарату культурології відігравати особливо значущу роль у формуванні ціннісних орієнтирів, як індивідуальних, так і суспільних, що особливо важливо в контексті глобалізації та цифровізації.

Ключові слова: соціокультурне, культурологія, культурні універсальї, філософія культури, людина, творча особистість, суспільство, мораль, ментальність, цінності, освіта, наука.

Вступ. Категоризація будь-якого дослідження є найважливішою методологічною і теоретичною проблемою. Кожна нова реальність створює передумови для формування своїх наукових категорій як квінтесенції узагальнення та формалізації знання. Величезну роль в становленні соціокультурної науки зіграли філософські категорії, які з'явилися граничним рівнем абстрагування і узагальнення уявлень про світобудову. Їх набір і дефініції визначаються як підходом самого дослідника, так і науковою парадигмою, що панує в ту чи іншу епоху. Особливо значимо це щодо соціокультурного знання, де рівень розвитку суспільства, його ідеологеми багато в чому визначають хід дослідження. У першій половині ХХ століття відбувається не тільки корінна ломка природничо-наукового світогляду, але й трансформація соціокультурних парадигм. Нова парадигма, заснована на плюралістичному підході до вивчення культури та акцент на дослідженні культури повсякденності виділяється як відповідь на імморалізм Другої світової війни. Саме в цей час відбувається людиноцентричний ((human-centered) поворот у соціокультурному знанні.

Нова парадигма вимагала переосмислення старого категоріального апарату і одночасно появи нових понять. І хоча в даний час парадигма, яка намітилася ще тоді, та термінологія вже сформувалися і отримали свій подальший розвиток, важливо зрозуміти, як людству розвиватися далі, враховуючи російську агресію, геноцидальні звірства ХАМАСу та інші акти агресії. Важливо зрозуміти, як еволюціонувала культура в двадцять роки ХХІ століття, оскільки будь-яке культурологічне дослідження передбачає апелювання цими основними поняттями. При цьому значущою є роль соціокультурного в сучасному суспільстві.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення механізмів категоріального аналізу культурології в рамках нової соціокультурної парадигми ХХІ століття.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- проаналізувати передумови формування нової соціокультурної парадигми ХХІ століття;
- виявити специфіку формування нової соціокультурної парадигми;
- показати особливості впливу гуманістичної складової на функціонування нової соціокультурної парадигми;
- показати еволюцію категорій культури в сучасному суспільстві.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження – феномен соціокультурного. Предмет дослідження – соціокультурні складові категоріального апарату культурології.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Сама проблема наукових революцій, в результаті якої відбувається зміна парадигми, розглядалася, перш за все Т. Куном [1], який розумів під парадигмою визнані науковим співтовариством досягнення, що задають модель постановки проблеми і їх рішень. Ці ідеї викликали дискусію серед таких дослідників, як І. Лакатос [2], К. Поппер [3], М. Мастерман [4] та інших.

В основі класичної соціокультурної парадигми лежали праці багатьох дослідників, в тому числі Дж. Віко [5], Е. Тайлора [6], А. Бастіана [7], Д. Фрезера [8] та інших.

Розробка універсальї культури як стійких форм прояву буття культури пов'язана з роботами соціальних і культурних антропологів. Так, К. Уіслер представив перелік базових принци-

пів, властивих всім культурам [9]; К. Клакхон піднімав проблему існування субстанціональної однаковості культурних явищ, в основі яких лежать біологічні передумови універсалій [10]; Дж. Мердок спробував створити концепція універсальної культурної моделі, 60 універсалій, властивих всім культурам [11].

Серед українських науковців особливості соціокультурного досліджують Є.Р. Борінштейн [12], Е.Р. Заредінова [13], Н.В. Івановська, В.Д. Шульгіна, О.В. Яковлев [14], Л.П. Нагорна [15] та інші. В той чи іншій мірі проблемам розуміння культурних універсалій українські дослідники приділяють значну увагу. Можемо відмітити Є.Р. Борінштейна [16–17], І.П. Возний [18], О.С. Кирилук [19], К.Д. Мараховська [20] та інші.

Методологічні дослідження проводилися в концептуальних полях філософії культури, теорії та історії культури, культурології. Структурно-функціональний аналіз і метод історизму дозволив розглянути еволюцію дослідницьких підходів на тлі соціокультурних змін. Компаративний підхід дав можливість виявити генезис і подальшу еволюцію категоріального апарату культурології в рамках нової соціокультурної парадигми. У роботі були використані також історико-філософський і герменевтичний методи дослідження.

Результати дослідження. У другій половині ХХ століття європейське суспільство зазнає масштабних змін: з'являється масове суспільство і, як наслідок, масова культура, що нівелює національні відмінності між культурами; удосконалюються комунікативні засоби сполучення між країнами. Європа переживає потрясіння від Другої світової війни. Суспільні трансформації вимагали пояснення того, що відбувається, але гуманітарні науки, дослідницький підхід яких ґрунтувався на методах класичної науки, були нездатні повною мірою пояснити те, що відбувається. Тому на тлі суспільних змін почалися пошуки нових підходів і методів дослідження.

Т. Кун назвав це науковою революцією, ознаками якої є кризові ситуації в поясненні нових фактів, накопичених наукою, а також боротьба нової гіпотези і старого знання. Іншими словами, відбувається зміна парадигми, під якою Т. Кун розуміє «визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковій спільноті модель постановки проблем і їх рішень» [1, с. 17].

Нездатність пояснити нові суспільні явища призводить до зміни соціокультурних парадигм. Поняття «соціокультурний» відображає соціальні та культурні процеси в їх єдності і взаємовпливі, які трансформуються під впливом людської діяльності. Відповідно, соціокультурна парадигма являє собою сукупність підходів до розуміння суспільства, історії та культури в певну епоху.

Отже, культура постає у вигляді системи регулятивної діяльності, що несе в собі досвід, акумульований в процесі історичного розвитку. Такий підхід до культури призводить до розуміння її включеності в соціальне життя. Вона існує у формі процесів і подій, в яких проявляються орієнтації і установки різних верств суспільства, груп і індивідів.

Вигляд будь-якої культури визначається закономірностями культурного процесу, пов'язаного з унікальною для кожної культури внутрішньої динаміка. Різні типи цивілізацій відрізняються функціонуванням культури в доіндустріальних, індустріальних і постіндустріальних суспільствах. Це відбувається на змісті культурних норм і цінностей, характері комунікативних засобів, диференціації культурних сфер, динаміці культури, типі особистості.

При цьому необхідно враховувати суперечливий і складний характер суспільних процесів, етнічної специфіки, історичних і географічних факторів, а також особливостей мислення і сприйняття світу людьми кожної культури.

Нові суспільні тенденції відбилися у філософських вченнях ірраціоналістів (фрейдизм, філософія життя, прагматизм, екзистенціалізм та ін.), що сфокусували увагу на несвідомих процесах і емоційних аспектах психіки, інтуїції, інстинктах, що не підкорялися законам логіки і розуму та поставили Homo Sapiens в залежність від непідвладних людині ірраціональних факторів, які можна розкрити тільки за допомогою виявлення суб'єктивних причин.

Таким чином, загальні філософські напрямки і філософія культури не пояснюють багато світоглядні проблеми, філософські категорії, які здавалися непорушними у своїй досконалої

ясності, перестали відображати дійсність, що постійно трансформується. Пошук нових підходів, здатних дати пояснення всім сторонам дійсності людського буття в цілісності, призводить людську думку до більш широкого дослідницького плацдарму – культурі і науці, що вивчає культуру – культурології.

Культурологічне переосмислення попередніх досягнень призводить до розуміння поліморфізму культур, їх унікального ментального середовища, існуючого в певному часі і просторі в стані єдності в різноманітті; підтверджує можливість діалогу між культурами. В рамках даного дискурсу особливе значення набувають локус і час. Ці характеристики виявляються пов'язані з людським світосприйняттям, тобто, з ментальною середовищем, що відображає глибинну сутність історії і культури, яка тепер являє собою поліфункціональний і багатозначний феномен, обумовлений здебільшого ірраціональною людською природою. В силу цього центральною категорією дослідження стає «ментальність», яка не має при цьому чіткої дефініції, що призводить до відсутності суворої загальної методологічної спрямованості в значній кількості наукових досліджень.

У дослідженнях ХХ століття акцент робиться на ментальній культурі представників різних страт суспільства. Творча еволюція наукового знання призводить до більш детального і глибокого виявлення ментальне шляхом виділення категорій культури (відносини людей до часу, простору, праці, власності, смерті, дитинства, жінки, любові, шлюбу і так далі), які складають у своїй єдності ментальну структуру будь-якого суспільства.

На нашу думку, рефлексія нової соціокультурної парадигми в процесі творчої еволюції виводить на перший план творчу особистість і здійснюється під впливом як соціокультурних факторів, так і досягнень соціогуманітарних наук.

Багатогранність і багатополярність культури призводить до необхідності виходу за рамки обмеження будь-яких теорій, здійснення їх синтезу і привнесення нових ідей, що сприяють продуктивній дослідницької діяльності. Саме тому важливо зрозуміти значення соціокультурного, що формує категоріальний апарат культурології. Дане пізнання, здійснюване у формі свободної рефлексії, спираючись на концептуальні дослідницькі підходи, призведе до об'єктивного розуміння сучасних трансформацій суспільного життя.

Категоріальний апарат, застосований в сучасному науковому знанні, і орієнтований на вивчення повсякденності, розцінюється в науковому середовищі як прояв латентного протесту проти офіційної ідеології. Звертаючись до теми іншого, представники нової парадигми досліджують ментальності народів минулих епох, визнаючи наявність неповторних історико-культурних характеристик кожного соціокультурного середовища з унікальною світоглядною основою населення, що проживає на певній території, що є базою для розуміння культури будь-якої епохи.

У сучасному суспільстві стає зрозуміло, що необхідно концептуальне обґрунтування розуміння історії і культури як цілісності всіх етапів його (суспільства) розвитку і всіх входних в нього елементів – внаслідок існування унікальної єдиної субстанціональної ментальної основи будь-якого суспільства, що проектується в кожних проявах культури. Саме розуміння значущості плюралізму, симбіозу світоглядів представників різних страт, аналіз яких дозволяє глибше проникнути в змістовні смисли будь-якої епохи, допомагає отримати об'єктивну картину сучасного погляду на світ.

Соціокультурні складові категоріального апарату культурології присутні як система в будь-якому суспільстві. При цьому необхідно враховувати особливості взаємодії мислення і світогляду різних страт частини населення. Кожен просторово-часовий відрізок відображає інтереси різних соціальних груп і має різну соціокультурну спрямованість.

Звідси багатофакторний вплив соціуму на зміст категорій культури; це призводить до виділення такої особливості в просторово-часових уявленнях людей, як соціокультурний універсум, що значною мірою не враховується сучасними дослідниками. Крім того, необхідно брати до уваги релігійний, соціополітичний, соціоекономічний, географічний, аксіологічний

фактори в їх системній взаємодії, що дають узагальнюючу картину світу не тільки в загальному сенсі, а й щодо ментальних установок людей.

У сучасному суспільстві, на наш погляд, спостерігається еволюційно-революційний розвиток соціуму і самого уявлення про категорії культури, а, отже, і категоріальному апарату культурології. В осмисленні цього можна відзначити значення досвіду, складові якого неможливо виділити тільки з життєвої тканини. Категоріальний апарат культурології являє собою універсальну систему, яка, з одного боку, формується на основі минулого культурного досвіду і тому властива будь-якому суспільству; з іншого боку, її змістовні характеристики найбільш яскраво відображають ментальність досліджуваних держави, суспільства, регіону, соціуму, страти і тому досить багатоваріантні навіть в рамках однієї епохи. Не кажучи вже про те, що сьогодні епохи змінюються вкрай швидко.

На сучасному етапі категоріальний апарат культурології отримав нове осмислення, зумовлене специфікою розвитку соціогуманітарного знання, полі-парадигмальним характером постнекласичної раціональності, особливостями соціокультурного контексту. Нами визначені наступні основні дослідницькі тенденції сучасних підходів до розуміння категоріального апарату культурології в умовах становлення нової соціокультурної парадигми XXI століття: категоріальний апарат культурології розглядається як форма раціонального пізнання і загальна характеристика свідомості, що включає історично накопичений соціокультурний досвід, який визначає людське сприйняття, розуміння і переживання світу, символи культури; базиси систематизації конкретних смислів культури в необхідну і зрозумілу для людини культурну дію. Концептуалізуючи категорії культури, дослідники роблять їх методологічною основою подальших культурологічних досліджень.

Висновки. Формування нової соціокультурної парадигми XXI століття відбувається під впливом соціокультурних факторів, пов'язаних із соціоекономічною, соціополітичною та морально-етичною кризою, в якій опинилося сучасне суспільство завдяки російській агресії, терористичній діяльності держав (росія, іран...) та об'єднань (хамас, хезболла, брати мусульмани...). Також слід зазначити, що соціокультурні трансформації та численні відкриття-інновації значно змінили сучасну картину світу. Розвиток альтернативних методологічних підходів в рамках нової парадигми, який здійснюється сучасними вченими, навів до появи нового категоріального апарату, що дозволяє досліджувати глибоко приховані ментальні установки, котрі відображають специфіку будь-якої культури в її цілісності, за допомогою виявлення змістів категорій культури. Даний нами аналіз показує, що зміст культурних категорій, їх структурування і систематизація не є раз і назавжди вирішеною проблемою. Розвиваючись і змінюючись, культура виробляє і буде виробляти нові домінанти соціальної дійсності і, відповідно, нові парадигми і категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кун Томас. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
2. Лакатош Імре. Дослідницькі програми Поппера і Куна у фокусі фальсифікаціонізму / переклад професора Анатолія В. Фурмана. *Психологія і суспільство*. 2013. № 4. С. 6–17.
3. Поппера Карл «Логіка наукового відкриття». *Актуальні проблеми духовності*. 2021. Вип. 22. С. 170–192.
4. Masterman, M. The Nature of a Paradigm. In: Lakatos, D.I. and Musgrave, M., Eds., *Criticism and Growth of Knowledge*, University Press, Cambridge, 1970. P. 59-90.
5. Хуссейн Хавкар. Концепція історичного розвитку Джембатисто Віко в епоху Просвіти. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. №1 (30). 2013. С. 195-199.
6. Tylor Edward Burnett, Sir. *Primitive culture : researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art, and custom*. Volume 1. Publisher : Cambridge University Press, 2010. 468 p.
7. Bastian Adolf. *Ethnische Elementargedanken in Der Lehre Vom Menschen*, Volumes 1-2. Publisher : Wentworth Press, 2018. 616 p.

8. Frazer James George, Sir. *The golden bough; a study in magic and religion*. Publisher : †Dover Publications, 2002. 768 p.
9. Wissler Clark. *Man And Culture*. Published : Generic Leather Bound, 2022. 394 p.
10. Kroeber A. L., Kluchohn C. *The Concept of Culture, a Critical Review of Definitions*. New York, 1952. 223 p.
11. Murdock George Peter. *Social Structure*. Publisher : †Free Press, 1965. 388 p.
12. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Одеса: Астропринт, 2006. 400 с.
13. Заредінова Е.Р. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика. Монографія. Київ: Видавничий Дім „Слово”, 2020. 372 с.
14. Н.В. Івановська, В.Д. Шульгіна, О.В. Яковлев. Соціокультурне проектування в мистецтві: теорія та практика : підручник. Київ : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2018. 196 с.
15. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ППІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
16. Борінштейн Є.Р. Становлення та сутнісний базис культури. *Культурологія: Підручник / За ред. Є.Р. Борінштейна*. Одеса : Університете Ушинського, 2023. 433 с. С. 11–19.
17. Борінштейн Є.Р., Атаманюк З.М. Практична підготовка здобувачів спец. 034 «Культурологія» : метод. рек. Одеса, 2023. 48 с.
18. Возний І.П. *Культура України ХХІ століття*. Підручник. Чернівці: Місто, 2022. 448 с.
19. Кирилюк О. С. Універсалії культури та семіотика дискурсу. Новела: монографія. Київ-Одеса: ЦГО НАН України. Одеська філія, 2023. 290 с.
20. Мараховська К.Д. Сучасна анімація: базові універсалії культури, культурні інваріанти та варіативність. *Культурологічний альманах*. № 3. 2022. С. 228-235. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.29>

REFERENCES

1. Kun Tomas. (2001). *Struktura naukovykh revoliutsii [The Structure of Scientific Revolutions]*. Kyiv: Port-Royal. 228 s. [in Ukrainian].
2. Lakatos Imre. (2013). *Doslidnytski prohramy Poppera i Kuna u fokusi falsyfikatsionizmu [Popper and Kuhn's research programs in the focus of falsification] / pereklad profesora Anatoliia V. Furmana. Psykholohiia i suspilstvo*. № 4. S. 6–17. [in Ukrainian].
3. Poppera Karl. (2021). «Lohika naukovocho vidkryttia» [The Logic of Scientific Discovery]. *Aktualni problemy dukhovnosti*. Vyp. 22. S. 170–192. [in Ukrainian].
4. Masterman, M. (1970) *The Nature of a Paradigm*. In: Lakatos, D.I. and Musgrave, M., Eds., *Criticism and Growth of Knowledge*, University Press, Cambridge, P. 59-90.
5. Khussein Khavkar. (2013). *Kontseptsiiia istorychnoho rozvytku Dzhambatisto Viko v epokhu Prosvity [The concept of the historical development of Giambatisto Vico in the era of Enlightenment]*. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia*. № 1 (30). S. 195–199. [in Ukrainian].
6. Tylor Edward Burnett, Sir. (2010). *Primitive culture : researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art, and custom*. Volume 1. Publisher : Cambridge University Press. 468 p.
7. Bastian Adolf. (2018). *Ethnische Elementargedanken in Der Lehre Vom Menschen*, Volumes 1-2. Publisher : †Wentworth Press. 616 p.
8. Frazer James George, Sir. (2002). *The golden bough; a study in magic and religion*. Publisher : †Dover Publications. 768 p.
9. Wissler Clark. (2022). *Man And Culture*. Published : Generic Leather Bound. 394 p.
10. Kroeber, A. L., Kluchohn, C. (1952). *The Concept of Culture, a Critical Review of Definitions*. New York. 223 p.
11. Murdock George Peter. (1965). *Social Structure*. Publisher : †Free Press. 388 p.
12. Borinshtein, Ye. R. (2006). *Osoblyvosti sotsiokulturnoi transformatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Features of socio-cultural transformation of modern Ukrainian society]*. Odessa: Astroprynt. 400 s. [in Ukrainian].

13. Zaredinova, E.R. (2020). Formuvannia sotsiokulturnykh tsinnosti studentiv v osvitnomu seredovyschchi zakladu vyshchoi osvity: teoriia i metodyka [Formation of students' socio-cultural values in the educational environment of higher education institutions: theory and methodology]. Monohrafiia. Kyiv: Vydavnychy Dim „Slovo”. 372 s. [in Ukrainian].

14. Ivanovska, N.V., Shulhina, V.D., Yakovlev, O.V. (2018). Sotsiokulturne proektuvannia v mystetstvi: teoriia ta praktyka : pidruchnyk [Sociocultural design in art: theory and practice : textbook]. Kyiv : Natsionalna akademiia kerivnykh kadrov kultury i mystetstv. 196 s. [in Ukrainian].

15. Nahorna, L.P. (2011). Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan [Socio-cultural identity: traps of value distinctions]. Kyiv : IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 272 s. [in Ukrainian].

16. Borinshtein, Ye.R. (2023). Stanovlennia ta sutnisnyi bazys kultury. Kulturolohiia: Pidruchnyk [Formation and essential basis of culture // Kulturology: textbook] / Za red. Ye.R. Borinshteina. Odesa : Universytete Ushynskoho. 433 s. S. 11-19. [in Ukrainian].

17. Borinshtein, Ye.R., Atamaniuk, Z.M. (2023). Praktychna pidhotovka zdobuvachiv spets. 034 «Kulturolohiia» [Practical training of applicants for the specialty 034 Cultural Studies] : metod. rek. Odesa. 48 s.

18. Voznyi, I.P.(2022). Kultura Ukrainy XXI stolittia [Culture of Ukraine of the XXI century]. Pidruchnyk. Chernivtsi: Misto. 448 s. [in Ukrainian].

19. Kyryliuk, O. S. (2023). Universalii kultury ta semiotyka dyskursu [Universals of culture and semiotics of discourse]. Novela: monohrafiia. Kyiv-Odesa: TsHO NAN Ukrainy. Odeska filiiia. 290 s. [in Ukrainian].

20. Marakhovska, K.D. (2022). Suchasna animatsiia: bazovi universalii kultury, kulturni invarianty ta variatyvnist [Modern animation: basic cultural universals, cultural invariants, and variability]. *Kulturolohichnyi almanakh*. №3. S. 228–235. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.29> [in Ukrainian].

Liseienko Olena Vasylivna

Doctor of Sociological Sciences, Professor,

Professor at the Department of Philosophical and Sociological Studies
and Sociocultural Practices

The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-0408-5203

Poplavska Tetiana Mykolaivna

PhD in Philosophy,

Associate Professor at the Department of Philosophical and Sociological Studies
and Sociocultural Practices

The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0003-2492-8068

SOCIOCULTURAL COMPONENTS OF THE CATEGORICAL APPARATUS OF CULTURAL STUDIES

Relevance of the study. Sociocultural components of the categorical apparatus of cultural studies remain relevant due to a number of factors related to the dynamics of modern social processes, globalization, technological changes and the need to understand cultural phenomena in the context of society. The study of socio-cultural components of the categorical apparatus of cultural studies insists on the need to understand complex socio-cultural processes, adapt to changes and solve practical problems in the field of culture and society.

In the era of rapid globalization processes, when the boundaries between cultures are becoming more permeable, and the challenges of intercultural interaction require a deep understanding, the study of the phenomenon of culture becomes particularly important. Culture ceases to be only a background for human activity, turning into an active actor who determines the trajectories of development of societies and individuals. In this context, cultural studies, as a dynamically developing science, acts as the most important tool for understanding this complex, multifaceted reality, which is constantly being transformed.

The aim of the study is to identify the mechanisms of categorical analysis of cultural studies within the framework of the new sociocultural paradigm of the XXI century. The object of research is the phenomenon of sociocultural. The subject of the research is the socio – cultural components of the categorical apparatus of cultural studies.

The theoretical and methodological foundations of the research in the conceptual fields of cultural philosophy, theory and history of culture, and cultural studies. The paper used structural and functional analysis and the method of historicism, historical-philosophical and hermeneutical research methods, and a comparative approach.

Results. In the Twenty-First Century, the evolutionist paradigm based on the classical picture of the world is being replaced by a new one, the basis of which is a socio-cultural pluralistic picture of the world, the values of humanitarian knowledge and the ability to innovate. The main prerequisites for its formation are the rejection of a one-line interpretation of the development of society and culture. In the new paradigm of socio-cultural knowledge, the emphasis is shifted from the Universal Laws of development or civilizational characteristics to the sphere of studying culture through the analysis of the mentality of representatives of individual strata within a certain cultural era. In the light of paradigm shifts, the approach to categorizing culture and the status of the categories themselves are also changing.

For the first time, the new socio-cultural paradigm does not contain a single content of cultural universals, each culture is stratified and each strata has its own mentality and a set of categories understood in its own way.

The importance of the categorical apparatus of Cultural Studies in modern society is outstanding. It shows that a person can and should be a creative person, develops critical thinking and promotes effective cross-cultural communication. Special attention to ethical and axiological aspects allows the categorical apparatus of cultural studies to play a particularly significant role in the formation of value orientations, both individual and Social, which is especially important in the context of globalization and digitalization.

Key words: sociocultural, Cultural Studies, Cultural universals, philosophy of Culture, person, creative person, society, morality, mentality, values, education, science.

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

МУЗИЧНЕ ТА ПЕРФОРМАТИВНІ МИСТЕЦТВА

УДК 787.6(477):78.01

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-21>**Батюк Наталія Орестівна**

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0001-9289-7561

КОБЗАРСЬКО-БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО ЯК КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ ФЕНОМЕН В ІСТОРИЧНОМУ ТА СИМВОЛІЧНО-СМИСЛОВОМУ ВИМІРАХ

Актуальність проблеми. У сучасному науковому дискурсі кобзарсько-бандурне мистецтво переважно розглядається в історичному, етнографічному чи виконавському аспектах, що зумовлює фрагментарність його осмислення. Водночас недостатньо розкритим залишається його трактування як цілісного культуротворчого феномену, здатного не лише відображати, а й формувати культурний досвід українського народу. Особливої актуальності набуває необхідність дослідження цього мистецтва в єдності історико-культурного та символічно-сміслового вимірів, що дозволяє виявити його роль у процесах збереження культурної пам'яті, формування національно-культурної ідентичності та трансляції ціннісних орієнтацій у сучасному соціокультурному просторі.

Мета дослідження – здійснення аналізу кобзарсько-бандурного мистецтва як культуротворчого феномену у контексті його історико-культурних і символічно-сміслових вимірів.

Методологічну основу дослідження становлять історико-культурний, культурологічний, системний і структурно-функціональний підходи. Їх застосування дало змогу проаналізувати еволюцію кобзарсько-бандурного мистецтва у зв'язку із соціокультурними процесами різних епох, осмислити його як цілісний культуротворчий феномен і визначити основні вектори його культуротворчого впливу.

Результати дослідження. Обґрунтовано, що кобзарсько-бандурне мистецтво доцільно розглядати як цілісний культуротворчий феномен, у якому поєднуються історико-культурний та символічно-смісловий виміри. Простежено історичну тяглість цієї традиції від давньоруської музично-поетичної культури до кобзарсько-лірницької та бандурної практики наступних епох. Встановлено, що в репертуарі кобзарів-бандуристів історичний досвід українського народу не лише зберігається, а й набуває художньо узагальненого, символічно закодованого вираження. Доведено, що історико-культурний вимір відображає зв'язок мистецтва з конкретними епохами та соціокультурними умовами, тоді як символічно-смісловий розкриває його як систему смислотворення. Окреслено основні вектори культуротворчого впливу кобзарсько-бандурного мистецтва (знаково-символічний, формотворчо-функціональний, історико-контекстуальний, індивідуально-інтерпретаційний, трансляційно-комунікативний), що визначають його роль у формуванні національно-культурної ідентичності. Визначено освітній потенціал цього феномену у підготовці здобувачів вищої мистецької освіти.

Ключові слова: кобзарсько-бандурне мистецтво, культуротворчий феномен, історико-культурний вимір, символічно-смісловий вимір, національно-культурна ідентичність, полістилістичність, здобувачі мистецько-педагогічної освіти.

Вступ. У науковому дискурсі кобзарська традиція та бандурне мистецтво висвітлюються переважно в історичному, етнографічному, органологічному, мистецтвознавчому або виконавському аспектах. Водночас недостатньо розкритим залишається їх осмислення як культуротворчого феномену, що функціонує в системі історико-культурних взаємозв'язків і виступає носієм глибинних символічно-сміслових структур української культури. У цьому контексті кобзарсько-бандурна традиція постає як особливий тип культуротворчої діяльності, у якому поєднуються художня практика, історичний досвід і символічне осмислення дійсності.

У межах цього дослідження кобзарсько-бандурне мистецтво розглядається у тягості від давньої співочо-епічної та кобзарсько-лірницької традиції до сучасних форм бандурного музикування.

Недостатньо розробленим залишається також цілісний підхід до аналізу кобзарсько-бандурного мистецтва як соціокультурного явища, пов'язаного з процесами формування та відтворення національно-культурної ідентичності української спільноти. Це зумовлює необхідність визначення його історико-культурних і символічно-сміслових вимірів, а також окреслення основних векторів культуротворчого впливу. Водночас актуалізується потреба осмислення можливостей використання отриманих результатів у сфері мистецько-педагогічної освіти. Ознайомлення здобувачів з культуротворчим потенціалом кобзарсько-бандурного мистецтва сприяє розвитку їхніх інтерпретаційних можливостей, поглибленню розуміння художнього змісту творів і культурно-історичного контексту, а також формуванню готовності до музично-педагогічної і просвітницької діяльності, спрямованої на передачу культурних цінностей наступним поколінням.

Мета дослідження – здійснити аналіз кобзарсько-бандурного мистецтва як культуротворчого феномену у контексті його історико-культурних і символічно-сміслових вимірів.

Завдання дослідження:

здійснити аналіз історико-культурного та смислового вимірів кобзарсько-бандурного мистецтва як культуротворчого феномену;

окреслити основні вектори культуротворчого впливу кобзарсько-бандурного мистецтва та їх роль у становленні національно-культурної ідентичності української спільноти;

обґрунтувати доцільність ознайомлення здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти з культуротворчими векторами кобзарсько-бандурного мистецтва та сучасними формами їх прояву.

Методологія дослідження. Теоретичною основою дослідження є положення культурології, мистецтвознавства та етномузикології про кобзарсько-бандурне мистецтво як явище української культури, пов'язане з історичною пам'яттю, символічними смислами, ціннісними орієнтаціями та процесами формування національно-культурної ідентичності. Методологічною основою роботи є історико-культурний, культурологічний, системний і структурно-функціональний підходи. Історико-культурний підхід дав змогу розглянути еволюцію кобзарсько-бандурного мистецтва у зв'язку із соціокультурними процесами різних епох; культурологічний і системний підходи – осмислити його як цілісний культуротворчий феномен; структурно-функціональний підхід – окреслити основні вектори його культуротворчого впливу.

Результати дослідження. Вивчення кобзарсько-лірницької та бандурної традиції має тривалу історію і здійснювалося в різних наукових вимірах. У широкому історико-культурному контексті її висвітлювали В. Антонович (1874), М. Грушевський (1907), М. Драгоманов (1874), П. Куліш (1856) та ін. Значний внесок у дослідження кобзарського і бандурного мистецтва здійснено в межах музичної фольклористики та мистецтвознавства. У працях М. Лисенка (1874), Ф. Колесси (1910), К. Квітки (1928), Г. Хоткевича (1930) зафіксовано й проаналізовано репертуар кобзарів-бандуристів, окреслено жанрові особливості дум, історичних і соціально-побутових пісень, а також розкрито специфіку виконавської традиції. Подальше осмислення цих питань знаходимо у працях А. Іваницького (1990), А. Ольховського (1941), які досліджували історію виникнення, тематику та музичні особливості творів українського фольклору, підкреслювали роль кобзарів в історії української музичної культури.

Важливим напрямом дослідження є осмислення смислового та символічного вимірів народнопоетичної творчості, що становила основу репертуару кобзарів-бандуристів. У працях М. Костомарова (1859), О. Потебні (1860), М. Сумцова (1910), І. Франка (1913) народнопоетичний текст розглядається не лише як історичне джерело, а як носій образно-символічних уявлень, міфопоетичних нащарувань і колективного досвіду народу.

У сучасних наукових розвідках кобзарсько-лірницьку традицію як основу бандурного мистецтва, а також наслідування автентичних кобзарських традицій у сучасній практиці бандурного музикування розглядають Я. Аліксійчук (2025), Т. Чернета (2009), Г. Овчаренко (2023). Натомість як унікальні феномени української культури, культурне надбання минулого і сучасності кобзарське та бандурне мистецтво висвітлюють О. Горожанкіна (2020), В. Дутчак (2015). Отже, наукові розвідки, присвячені кобзарсько-лірницькій та бандурній традиції, засвідчують багатоплановість її осмислення в історико-культурному, музикознавчому, фольклористичному, культурологічному та інших аспектах. Водночас, попри наявність широкого спектра праць, недостатньо розкритим залишається розгляд кобзарсько-бандурного мистецтва як цілісного культуротворчого феномену, зокрема, потребують подальшого теоретичного осмислення історико-культурний і смисловий виміри кобзарсько-бандурного мистецтва, вектори його культуротворчого впливу, а також можливості актуалізації цього потенціалу в контексті вищої мистецько-педагогічної освіти.

Витоки кобзарсько-бандурної традиції сягають давніх часів Київської Русі, коли співці-музиканти при князівських дворах, нерідко супроводжуючи військові походи, оспівували героїчні подвиги, історичні події, формуючи епічні наративи, що згодом набули рис таких жанрів, як думи, балади, історичні пісні, пісні-хроніки та інші.

Давньоруські літописи, не подаючи розгорнутих характеристик цих співців, усе ж фіксують існування музично-поетичної традиції як невід'ємної складової соціокультурного життя. У народному світогляді співці часто сприймалися як віщуні, здатні не лише відтворювати події, а й надавати їм символічного та сакрального значення.

Показовим у цьому контексті є образ Бояна, описаний у «Слові о полку Ігоревім», який постає як сакральний поет-віщун: «...коли Боян, цей віщий соловейко, співав комусь осанну величальну, то білкою носився по деревах, землею – сірим вовком, а в підхмар'ї орлом мугутнім клекітно ширяв» (переклад В. Шевчука). У цьому образі відображено уявлення про структурований світ, змодельований через символіку дерева, де Боян, набуваючи рис тварин, одночасно перебуває у різних сферах буття – підземній, земній і небесній. Це свідчить про його сакральний статус як медіатора, здатного поєднувати різні рівні реальності та транслювати смисли між ними. Подібне прочитання образу Бояна корелює з уявленнями про тривірневу модель світу, де дерево виступає універсальним символом космосу, а розміщені на ньому істоти репрезентують різні його рівні [1]. Така інтерпретація дозволяє розглядати Бояна не лише як виконавця, а як носія сакрального знання та посередника між світами.

Образ співця Бояна може бути інтерпретований як архетип кобзаря-бандуриста, здатного засобами слова й музики поєднувати історичні епохи, різні рівні свідомості та культурні смисли. У цьому контексті показовою є думка М. Грушевського про розвиток давньоруської епічної традиції від ліричних форм до розгорнутих епічних наративів, насичених фантастичними та релігійними мотивами, що відображає поступове ускладнення смислової структури музично-поетичних текстів.

Завдяки літописним джерелам збереглися деякі згадки про «певца гораздого» Мануйла та про славного співця Митусу. «У князя Мстислава був співець Мануйло...»; «Дмитро Митуса, давньоруський «співець у владики перемишльського» згадується у Волинському літописі під 1241 роком» [2, с. 135]. Варто зазначити, що в наукових розвідках з'являються нові версії щодо літописного Митуси. Зокрема, Б. Кіндратюк зазначає, що постать Митуси в сучасних дослідженнях осмислюється значно ширше, ніж тільки образ співця: йому приписують можливі ролі волхва, церковного співака, дяка, а також скальда, пов'язаного з дружинною традицією. Така багатовимірність образу свідчить про синкретичний характер музично-поетичної

культури княжої доби та її тісний зв'язок із релігійними, військовими й соціальними практиками [3, с. 90]. У цьому контексті музично-поетична творчість виконувала не лише репрезентативну, а й психоемоційну функцію – слугувала засобом осмислення подій, переживання втрат і прославлення героїв, що свідчить про її глибoku вкоріненість у соціальному та духовному житті спільноти.

Після занепаду Київської Русі музично-поетична традиція не переривається, а трансформується відповідно до нових історичних умов. Її розвиток продовжується на теренах Галицько-Волинської держави, де зберігається тяглість давньоруської культурної спадщини. Упродовж XIII–XV ст. давній співець як носій героїчної, історичної та духовної пам'яті поступово змінює свої соціокультурні форми, а виконавська практика переходить від княжого й церковного середовища до ширшого народного побутування. Саме тому кобзарсько-лірницьку традицію доби Запорозької Січі доцільно розглядати не як явище, що виникло раптово, а як результат тривалого історичного розвитку й своєрідного відродження давнішої співочо-епічної традиції.

Процес такої історичної трансформації виразно простежується на прикладі думового епосу. А. Іваницький підкреслює, що мелодико-речитативна манера та трагедійний виконавський стиль дум мають давнє походження і пов'язані не з побутовими голосіннями, а з героїчними поховальними співами, характерними для індоєвропейських народів у ранні історичні періоди, що передували формуванню давньоруської культурної традиції. Згодом, на думку дослідника, ця традиція перелилася в драматичні поеми дружинного епосу Київської Русі, а потім героїчні плачі знайшли продовження у козацькій епічній традиції [4, с. 190]. Аналогічну історичну трансформацію простежуємо й у сфері інструментального супроводу співців – від кобзи та ліри до бандури різних типів, строїв і конструкцій. Такі зміни були зумовлені ширшими історико-культурними чинниками – переходом від усної епічної традиції до сценічного виконавства, професіоналізацією музичної практики та розвитком музичної освіти.

У середині XVI ст., у період формування Запорозької Січі, гра на кобзі, лірі та бандурі набуває ширшого поширення. Розквіт кобзарсько-бандурного виконавства припадає на XVII ст., коли в багатьох містах України організовувалися кобзарські цехи. Як зазначають дослідники, їх часто називали «старечими» або «старчачими», оскільки для сліпих народних музикантів збирання милостині нерідко ставало одним із основних засобів існування. У межах цехової організації майбутній виконавець проходив тривале навчання, а після кількох років опанування співочо-інструментальної практики складав іспит і здобував право на самостійну діяльність [5]. Таке середовище функціонувало не лише як форма професійного народного музикування, а й як цілісна традиція зі своїми нормами, ієрархією, посвятою, внутрішньою комунікацією та знанням лебійської мови. Саме тому кобзарство доцільно розглядати як особливий культурний простір, у якому поєднувалися виконавська майстерність, етичні настанови та механізми міжпоколінного передавання традиції. В історико-культурному вимірі воно слугувало формою збереження народної історичної пам'яті, а в символічно-смысловому – способом художнього осмислення козацького досвіду, неволі, героїзму, втрати та морального вибору, закладених у думках і самій виконавській практиці.

Подальше осмислення цього феномену знаходимо у працях Климента Квітки, який наголошував на необхідності зберігати не лише тексти чи мелодії, а й сам спосіб виконання. Саме тому особливо промовистою є його настанова фіксувати музику дум «не тільки як тихі музичні характери, а як живу сутність», зберігаючи «спосіб співу і всі тонкі нюанси виконання» [6, с.13]. Такий підхід є важливим і для сучасного розуміння кобзарсько-бандурного виконавства, оскільки дає змогу бачити в ньому не застиглий фольклорний матеріал, а живу художню практику, у якій традиція щоразу наново оживає в акті виконання. У цьому сенсі бандурне мистецтво постає не просто як форма відтворення репертуару, а як спосіб збереження й передачі історичної пам'яті, виконавського досвіду та культурних смислів.

Не менш важливо, що К. Квітка звертав увагу і на внутрішню динаміку традиції. Він зауважував, що вже на початку XX ст. стиль співу кобзарів зазнавав змін під впливом інтели-

гентського середовища та естрадної практики, а отже, сама традиція не була статичною, а реагувала на зміни соціокультурного контексту [6]. Це дає підстави трактувати кобзарсько-бандурне виконавство не лише як спадок минулого, а як культуротворчий феномен, здатний змінюватися, зберігаючи при цьому свої смислові й ціннісні ядра. Окреслена інтерпретація узгоджується з положеннями класичних праць П. Куліша, М. Лисенка, Ф. Колесси й Г. Хоткевича, а також сучасними узагальнювальними студіями про кобзарство як окреме явище української культури. Так, у своїй праці «Записки о Южной Руси» Пантелеймон Куліш, описуючи сліпого співця-музиканта, у якого записував думу про козака Голоту, сприймав його як виконавця, у співі якого традиція перестає бути лише зафіксованим словом і набуває живого художнього буття. Дослідник зазначав, що від знайомства зі співцем у нього залишилися «одна дума» та уривки розмов. У П. Куліша кобзарсько-лірницька традиція постає не тільки як усна виконавська практика, пов'язана з конкретними співцями та особливостями виконання, а й як форма глибокого смислового переживання історичного досвіду, що виявляється у способі виконання та емоційному переживанні змісту думи, коли спів «переривало ридання». Подаючи текст думи у виконанні Андрія Шута «Дума про вдовиний відкуп і війну через нього», П. Куліш фіксує не просто окремих твір, а цілий репертуарний пласт, що репрезентує кобзарську традицію як носія історичної пам'яті, у межах якої суспільні конфлікти, козацький досвід і народне бачення минулого набувають художньої форми. Автор зазначає, що давні сюжети дум дійшли до нас завдяки пам'яті народу, хоч є такі, які давно вже вийшли з репертуару кобзарів, що свідчить про кобзарство як живу традицію, здатну змінюватися й оновлюватися відповідно до викликів часу та соціокультурних умов. Водночас це не означає зникнення відповідних смислів, оскільки вони зберігаються у культурній пам'яті та можуть трансформуватися в інших формах виконавської і фольклорної практики. Описуючи невеличкі пісні, автор пов'язує їх із досвідом тих, хто сам пережив неволю. Це свідчить про те, що дума – не просто текст, а форма художнього осмислення колективного історичного досвіду [7].

Спираючись на дослідження А. Іваницького, варто зауважити, що в кобзарському середовищі існувала своєрідна ієрархія фольклорного репертуару, яку дослідник окреслює як «шкалу цінностей фольклорних творів». Найвищий статус у ній мали думи; наступні щаблі посідали історичні, козацькі та чумацькі пісні, тобто твори соціально-побутового змісту; нижче розташовувалися побутові пісні, а завершували цю ієрархію жартівливі й танцювальні твори [4, с. 194]. Така жанрова ієрархія відображає не лише естетичні уподобання кобзарського середовища, а й глибше усвідомлення функціонального призначення різних типів репертуару. Водночас домінування дум у цій ієрархії зумовлюється не лише їхньою виконавською складністю та високими вимогами до майстерності кобзаря. Важливішим чинником є їхня особлива функціонально-смилова роль: у процесі виконання думи виступають засобом актуалізації колективної історичної пам'яті та глибинних ціннісних установок спільноти. Через поєднання слова, інтонації, ритму та мелодики кобзар здійснює не лише емоційний вплив на слухача, а й сприяє пробудженню архетипних смислів, пов'язаних із досвідом предків, історичною пам'яттю та національною ідентичністю. У цьому контексті дума постає як цілісна художньо-комунікативна система, у якій вербальні та музичні компоненти функціонують інтегровано, забезпечуючи глибинний духовний резонанс і формування національного світогляду.

Такий підхід дає підстави розглядати кобзарсько-бандурне мистецтво і в ширшому історико-культурному вимірі, що дозволяє глибше усвідомити його культуротворчу роль. Спираючись на тезу Андрія Ольховського про те, що розвиток співочої майстерності та інструменталізму кобзарів в Україні XVI–XVIII ст. відбувався паралельно із збагаченням змісту і форми української музики загалом, зауважимо, що культуротворчий вплив цього явища не обмежувався лише музичною сферою, а поширювався на ширші обрії духовного життя української спільноти – її віру, освіченість і суспільну дієвість. Як зазначав дослідник, «...кобзарі були посередниками між церквою, школою і народом, між книжною і народною поезією, будучи носіями народної мудрості» [8, с. 86].

Подальше розкриття кобзарсько-бандурного мистецтва як культуротворчого феномену потребує звернення до символічно-сислового виміру фольклорного репертуару, в якому історичний досвід українського народу постає не у безпосередньому, а в художньо-узагальненому, символічно закодованому вигляді. Одними з перших до осмислення символічно-сислового рівня українського фольклору, зокрема дум, історичних і соціально-побутових пісень, що становили важливу частину репертуару кобзарів-бандуристів, зверталися М. Костомаров, О. Потебня, М. Сумцов, І. Франко, які розглядали народнопоетичний текст не лише як історичне свідчення чи художню форму, а й як носій образно-символічних уявлень, міфопоетичних нашарувань і колективного досвіду народу.

У цьому контексті показовою є праця О. Потебні «Про деякі символи в слов'янській народній поезії», у якій автор розглядав слово як форму мислення і носій внутрішньої форми, що поєднує чуттєвий образ і смисл. У думках та історичних піснях слово функціонує не лише як засіб оповіді, а як символічна структура, через яку передається узагальнений досвід народу. За Потебнею, слово актуалізує ту ознаку поняття, яка є найважливішою для народної свідомості. Так, наприклад, образ дороги у пісенному фольклорі постає не просто як простір руху, а як слід діяльності людини, як життя, що розгортається в часі й залишає по собі слід. Завдяки цьому дорога в народнопоетичній традиції набуває значення життєвого шляху, долі, вибору та пошуку [9, с. 146–149]. У сучасному культурному прочитанні цей символ зберігає традиційне смислове ядро, водночас актуалізуючи мотиви особистісного вибору, історичної долі народу та досвіду втрати й повернення. Не менш показовим є символ води, який у народнопоетичній традиції пов'язується з життям, очищенням, переходом, небезпекою і плином часу [9, с. 69]. У сучасному культурному сприйнятті цей образ зберігає свою багатозначність, доповнюючись смислами внутрішньої мінливості, травматичного досвіду та відновлення.

Показовими у цьому контексті є й спостереження М. Сумцова, який простежує спадкоємність образно-символічних структур від давньоруської поезії до кобзарських дум. Зокрема, порівнюючи образи «Слова о полку Ігоревім» із пізнішими українськими думами, дослідник відзначає їхню смислову спорідненість і трансформацію: символи зберігають своє образне ядро, водночас набуваючи нових історичних відтінків. Так, у «Слові...» читаємо: «чр̑ьна земля под̑ь копыты костыми была пос̑ьяна, а кровію полита», тоді як в українській думі цей образ постає у більш конкретизованій формі: «чорна земля зорана і кулями посіяна, білим тілом заволочена, а кров'ю сполочена». Подібним чином трансформується й образ грози як метафори ворожого наступу: «чр̑ьныя тучи с̑ь моря идуть, хотять прикрити чотири солнца, а в ніх трепещут синіи молніи...» – «Із-за гори хмара виступає, виходжає, до Чигирина громом вигремляє, на українську землю блискавкою блискає...» [10, с. 7]. Таким чином, символічні образи функціонують у культурі не статично, а розгортаються у часі, проходячи своєрідну «спіраль» переосмислення, що забезпечує тяглість культурної пам'яті та її адаптацію до нових історичних умов.

Такий ракурс дає змогу розглядати кобзарсько-бандурне мистецтво у взаємозв'язку з конкретними історичними умовами, соціокультурними процесами та ідейно-естетичними орієнтирами різних епох, а також окреслити глибинне значення символів і цінностей, закладених у виконавській традиції й репертуарі.

Узагальнюючи результати аналізу, зазначимо, що *історико-культурний вимір кобзарсько-бандурного мистецтва виявляє його зв'язок із конкретними епохами, соціокультурними умовами, фольклорною традицією та процесами професіоналізації виконавської практики*. Особливого значення в цьому контексті набуває народнопісенна творчість, широко представлена в репертуарі кобзарів-бандуристів: вона не лише зберігає історичну пам'ять, а й динамічно оновлюється, поповнюючись творами, співвіднесеними з подіями, важливими для народного життя. Водночас у різні історичні періоди в ній відтворюються ті самі базові смисли та образи, які, зазнаючи переосмислення, набувають нових конкретно-історичних форм.

Смисловий вимір розкриває кобзарсько-бандурне мистецтво як особливу систему смислотворення, у якій образи функціонують не як статичні знаки, а як відкриті структури, здатні

до розширення значень у процесі культурного розвитку. Традиційні символічні образи (дороги, природних стихій), зберігаючи свою первинну основу, поступово доповнюються новими смисловими нашаруваннями, зумовленими змінами історичного досвіду та способів його осмислення. Водночас незмінним залишається їхнє смислове ядро, що забезпечує тяглість культурної пам'яті. Важливою умовою актуалізації цих смислів є виконавська практика: саме завдяки інтерпретаційній майстерності кобзаря-бандуриста відбувається їх художнє втілення, емоційне переживання та донесення до слухача.

Водночас, історико-культурний і смисловий виміри кобзарсько-бандурного мистецтва не існують ізольовано: історичний досвід у ньому завжди подається через систему образів і символів, а символічні структури, своєю чергою, закорінені в реальних подіях і колективній пам'яті. Саме ця єдність забезпечує культуротворчу функцію бандурного мистецтва як механізму збереження, осмислення та трансляції національного досвіду.

Аналіз кобзарсько-бандурного мистецтва в історико-культурному та смисловому вимірах дав змогу окреслити його ключові вектори культуротворчого впливу, через які здійснюється формування національно-культурної ідентичності української спільноти:

– *знаково-символічний та аксіологічний*, через який відбувається закріплення у свідомості спільноти культурних кодів, ціннісних уявлень і моделей світосприйняття; саме через систему символів і образів відтворюється історичний досвід, підтримується культурна пам'ять і формується ціннісна основа національно-культурної ідентичності;

– *формотворчо-функціональний*, який реалізується у системі історично сформованих виконавських практик, жанрових моделей і репертуарних форм, які структурують культурний досвід, забезпечують його збереження і впорядковану передачу, формуючи у спільноти уявлення про ієрархію культурних смислів, значущість певних жанрів і нормативні моделі культурної поведінки;

– *історико-контекстуальний*, що виявляється у відображенні та осмисленні історичних подій через художні образи, завдяки чому формується історична свідомість, відчуття причетності до минулого та усвідомлення тяглості національного розвитку;

– *індивідуально-інтерпретаційний*, відбувається у творчій взаємодії кобзаря-бандуриста з колективним культурним досвідом, у процесі якої традиційні смисли актуалізуються, емоційно переживаються і осучаснюються, набуваючи особистісного звучання та закріплюючись у свідомості слухача як значущі елементи національної ідентичності;

– *трансляційно-комунікативний*, розкриває бандурне мистецтво як механізм міжпоколінневої передачі культурної пам'яті, цінностей і смислів, а також як форму внутрішньо-культурного діалогу між епохами; саме завдяки цьому забезпечується тяглість культурної традиції, її адаптація до нових історичних умов і відтворення національно-культурної ідентичності в часі.

Окреслені вектори культуротворчого впливу кобзарсько-бандурного мистецтва дають змогу не лише глибше осмислити його роль у формуванні національно-культурної ідентичності, а й визначити напрями його актуалізації в освітньому просторі. У цьому контексті особливої значущості набуває питання доцільності ознайомлення здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти з виявленими проявами культуротворчості як підґрунтям їхньої майбутньої професійної діяльності.

Під час ознайомлення здобувачів із бандурним мистецтвом доцільно зосередитися на аналізі його культуротворчого потенціалу, що виявляється в єдності історико-культурного, символічно-смислового та виконавського вимірів, через які забезпечуються збереження культурної пам'яті, передача цінностей, осмислення національного досвіду й актуалізація традиції в сучасному мистецькому просторі. Варто показати, що соціокультурні особливості кожної історичної епохи відображаються у тематичному колі, художніх образах і стильових рисах творів, які входять до репертуару бандуристів. З цією метою доцільним є зіставлення історичного контексту певного періоду із тим, як він проявляється у виконавській традиції та музичному матеріалі.

Водночас важливим є ознайомлення здобувачів із сучасними формами бандурного музикування, зокрема полістилістичними практиками, у яких поєднуються стильові моделі різних епох, культур і музичних напрямів. Такі твори, зберігаючи фольклорне смислове ядро, інтегрують елементи академічної, джазової, естрадної та інших музичних традицій, утворюючи складну інтертекстуальну структуру музичного тексту [11]. Звернення до подібних зразків сприяє формуванню у здобувачів здатності до цілісного сприйняття музичного твору, розпізнавання стильових нашарувань і осмислення їхнього культурного походження. Таким чином, ознайомлення здобувачів із культуротворчими векторами кобзарсько-бандурного мистецтва та сучасними формами їх прояву сприяє розвитку їхніх інтерпретаційних можливостей, поглибленню розуміння культурно-історичного контексту мистецьких творів і підготовці до музично-педагогічної та просвітницько-виховної діяльності.

Висновки

1. Здійснено аналіз історико-культурного і символічно-смислового вимірів культуротворчого впливу кобзарсько-бандурного мистецтва, які в нерозривній єдності окреслюють його як цілісний культуротворчий феномен. Висвітлено історичну тяглість культурної традиції мистецтва кобзарів-бандуристів, у межах якої зберігаються базові смисли та образи, що, не втрачаючи свого смислового ядра, розгортаються в часі та набувають нових форм художнього втілення відповідно до соціокультурних умов кожної епохи.

2. Окреслено вектори культуротворчого впливу, які дають підстави розглядати кобзарсько-бандурне мистецтво як динамічну систему, у якій поєднуються функції збереження, осмислення й трансляції культурного досвіду. Це сприяє усвідомленню людиною власної приналежності до певної національної культури та формуванню національно-культурної ідентичності.

3. Обґрунтовано доцільність ознайомлення здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти як із культуротворчими векторами кобзарсько-бандурного мистецтва, так і з сучасними формами їх прояву, зокрема полістилістичністю та інтертекстуальністю творів бандурного музикування, що забезпечує не лише актуалізацію традиції, а й її подальший розвиток у сучасному мистецькому середовищі.

Подальші наукові розвідки передбачають обґрунтування культуротворчих векторів сучасного бандурного музикування та методологічних підходів ознайомлення здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти із кобзарсько-бандурним мистецтвом як цілісним культуротворчим феноменом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Причепій Є. М. Моделі космосу з рисунка Давньої Греції, з «Молодшої Едди» та із заспіву Бояна зі «Слова про похід Ігорів». Культурні дослідження, практики, компетенції в синхронії та діахронії. Київ : ІК НАМ України, 2023. С. 80–83. URL: <https://surl.li/pitits>
2. Крвавич Д. П., Овсійчук В. А., Черепанова С. О. Українське мистецтво: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів : у 3 ч. Ч. 2. Львів : Світ, 2004. 195 с. URL: <https://surl.li/qltwuv>
3. Кіндратюк Б. М. Музична культура князівств Галицької та Волинської земель, королівства Русі (XII–XIV ст.): нові підходи і відомості. *Українська музика*. 2021. № 1(39). С. 85–103. DOI: 10.33398/2224-0926-2021-1-39-85-103
4. Філоненко С. О. Усна народна творчість : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 416 с. URL: <https://surl.li/sxogmp>
5. Андрієнко І. Л. Історія виникнення мистецтва кобзарів, бандуристів та лірників. Менський краєзнавчий музей імені В. Ф. Покотила : вебсайт. 2024. URL: <https://surl.li/psbyww>
6. Дутчак В. Г. Климент Квітка й кобзарство: до 140-річчя від дня народження дослідника. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. 2020. Вип. 42. С. 11–19. DOI: 10.31866/2410-1176.42.2020.207626
7. Куліш П. О. Записки о Южной Руси. Т. 1. 1856. URL: <https://archive.org/details/kulishp1857>

8. Ольховський А. Нарис історії української музики / наук. ред., вступ. ст., комент. Л. Корній. Київ : Музична Україна, 2003. 510 с. URL: <https://surl.li/nshcya>
9. Потебня О. О. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Харків : В університетській типографії, 1860. 155 с. URL: <https://surl.li/wtotxn>
10. Сумцов М. Ф. Старі зразки української народної словесності. Харків : Друк. «Печатне діло», 1910. 20 с. URL: <https://surli.cc/depjwy>
11. Аліксійчук Я. О. Полістилістичний підхід у бандурному музикуванні. *Наука і техніка*. 2025. № 2(43). С. 440–452. DOI: 10.52058/2786-6025-2025-2(43)-440-452

REFERENCES

1. Prychepii, Ye. M. (2023). Modeli kosmosu z rysunka Davnoi Hretsii, z «Molodshoi Eddy» ta iz zaspivu Boiana zi «Slova pro pokhid Ihoriv» [Models of the cosmos from an Ancient Greek drawing, the “Younger Edda”, and Boyan’s prelude in “The Tale of Igor’s Campaign”]. *Kulturni doslidzhennia, praktyky, kompetentsii v synkhronii ta diakhronii*. Kyiv: IK NAM Ukrainy, pp. 80–83 [in Ukrainian].
2. Krvavych, D. P., Ovsiichuk, V. A., & Cherepanova, S. O. (2004). *Ukrainske mystetstvo* [Ukrainian art]: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. u 3 ch. (Part 2). Lviv: Svit.
3. Kindratiuk, B. M. (2021). Muzychna kultura kniazivstv Halytskoi ta Volynskoi zemel, korolivstva Rusy (XII–XIV st.): novi pidkhody i vidomosty [Musical culture of the principalities of the Galician and Volyn lands, the Kingdom of Rus’ (12th–14th centuries): New approaches and findings]. *Ukrainska muzyka* [Ukrainian Music], 1(39), 85–103. DOI: 10.33398/2224-0926-2021-1-39-85-103
4. Filonenko, S. O. (2008). *Usna narodna tvorchist* [Oral folk art]: navch. pos. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
5. Andriienko, I. L. (2024). Istoriia vynyknennia mystetstva kobzariv, bandurystiv ta lirnykiv [The history of the emergence of the art of kobzars, bandurists, and lirnyks]. *Menskyi kraieznavchyi muzei imeni V. F. Pokotylo* [Mena Local History Museum named after V. F. Pokotylo].
6. Dutchak, V. H. (2020). Klyment Kvitka y kobzarstvo (do 140-richchia vid dnia narodzhennia doslidnyka) [Klyment Kvitka and kobzar tradition (to the 140th anniversary of the researcher’s birth)]. *Visnyk KNUKiM. Seriiia «Mystetstvoznavstvo» – Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*, (42), 11–19. DOI: 10.31866/2410-1176.42.2020.207626
7. Kulish, P. O. (1856). *Zapiski o Yuzhnoy Rusi* [Notes on Southern Rus’] (Vol. 1).
8. Olkhovskiy, Yu. A. (2003). *Narys istorii ukrainskoi muzyky* [Essay on the history of Ukrainian music]. Kyiv: Muzychna Ukraina.
9. Potebnia, O. O. (1860). *Pro deiaki symvoly slovianskoi narodnoi poezii* [On some symbols of Slavic folk poetry]. Kharkiv: V universytetskii typohrafii.
10. Sumtsov, M. F. (1910). *Stari zrazky ukrainskoi narodnoi slovesnosti* [Old examples of Ukrainian folk literature]. Kharkiv: Druk. “Pechat. dilo”.
11. Aliksiichuk, Ya. O. (2025). Polistylistychnyi pidkhid u bandurnomu muzykuvanni [Polystylistic approach in bandura performance]. *Nauka i tekhnika* [Science and Technology], 2(43), 440–452. DOI: 10.52058/2786-6025-2025-2(43)-440-452

Batiuk Nataliia Orestivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Music Art and Choreography
State institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9289-7561

KOBZAR-BANDURA ART AS A CULTURAL-CREATIVE PHENOMENON IN HISTORICAL AND SYMBOLIC MEANING DIMENSIONS

Relevance of the study. *In contemporary scholarly discourse, kobzar-bandura art is predominantly examined in historical, ethnographic, or performance-related aspects, which leads to a fragmented understanding of this phenomenon. At the same time, its interpretation as a holistic cultural-creative phenomenon, capable not only of reflecting but also of shaping the cultural experience of the Ukrainian people, remains insufficiently explored. The need to study this art in the unity of its historical-cultural and symbolic-meaning dimensions is therefore of particular relevance, as such an approach makes it possible to reveal its role in preserving cultural memory, forming national-cultural identity, and transmitting value orientations within the contemporary sociocultural space.*

Purpose of the study. *The purpose of the study is to analyze kobzar-bandura art as a cultural-creative phenomenon in the context of its historical-cultural and symbolic-meaning dimensions.*

Research methods. *The methodological framework of the study is based on historical-cultural, cultural studies, systemic, and structural-functional approaches. Their application made it possible to analyze the evolution of kobzar-bandura art in relation to the sociocultural processes of different historical periods, to interpret it as a holistic cultural-creative phenomenon, and to identify the main vectors of its cultural-creative influence.*

Research results. *The study substantiates that kobzar-bandura art should be considered as a holistic cultural-creative phenomenon in which historical-cultural and symbolic-meaning dimensions are interrelated. The historical continuity of this tradition is traced from the musical-poetic culture of Kyivan Rus to the kobzar-lirnyk and bandura practices of later periods. It has been established that in the repertoire of kobzars-bandurists, the historical experience of the Ukrainian people is not merely preserved but also acquires an artistically generalized and symbolically encoded expression. It has been demonstrated that the historical-cultural dimension reflects the connection of this art with specific historical periods and sociocultural conditions, whereas the symbolic-meaning dimension reveals it as a system of meaning-making. The main vectors of the cultural-creative influence of kobzar-bandura art have been outlined: sign-symbolic and axiological, form-creating and functional, historical-contextual, individual-interpretive, and translational-communicative. These vectors determine its role in the formation of national-cultural identity. The educational potential of this phenomenon in the training of higher art education students has also been identified.*

Key words: *kobzar-bandura art, cultural-creative phenomenon, historical-cultural dimension, symbolic-meaning dimension, national-cultural identity, polystylistics, students of art and pedagogical education.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 793.3:7.01:316.77
DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-22>

Волкова Юлія Ігорівна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-8835-4089

ФОРМУВАННЯ СПЕЦИФІЧНОЇ МОВИ ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ «ПЕРФОРМАТИВНОГО ПОВОРОТУ» В СУЧАСНІЙ ХОРЕОГРАФІЇ

Актуальність проблеми зумовлена трансформацією сучасної хореографії в умовах «перформативного повороту», коли танець дедалі частіше виходить за межі фіксованої сценічної композиції та набуває ознак відкритої події, що формується у взаємодії виконавця, простору й глядача. У сучасному мистецькому процесі хореографія функціонує не лише як система рухів, а як специфічна мова художньої комунікації, що потребує осмислення її семіотичних, тілесних і перформативних механізмів. **Мета** дослідження полягає у виявленні особливостей формування специфічної мови художньої комунікації в сучасній хореографії в контексті «перформативного повороту», а також у визначенні змін, що відбуваються у взаємодії між митцем, твором і реципієнтом. **Методи дослідження.** У статті застосовано історико-культурний метод для простеження еволюції уявлень про мистецтво як комунікативну дію; семіотичний метод – для аналізу хореографії як знакової системи; компаративний метод – для зіставлення традиційної хореографічної моделі з перформативною; аналітико-інтерпретаційний підхід – для осмислення праць Аристотеля, І. Канта, Г.-Г. Гадамера, С. Лангер, Р. Лабана, У. Еко, Е. Фішер-Ліхте, Р. Голдберг та інших дослідників. **Результати дослідження.** Обґрунтовано, що хореографія є багаторівневою комунікативною системою, у якій рух, жест, простір і тілесна дія виступають носіями художнього смислу. Доведено, що в умовах «перформативного повороту» танцювальна мова трансформується з відносно сталої знакової структури у відкриту мультидисциплінарну модель, де значення виникає в процесі виконання, сприйняття та співприсутності. Визначено, що сучасний танець дедалі активніше інтегрує повсякденний рух, імпровізацію, голос, об'єкти, цифрові технології та просторову взаємодію. Глядач у цій моделі постає не пасивним реципієнтом, а співучасником художньої події.

Ключові слова: сучасна хореографія, художня комунікація, перформативний поворот, перформанс, танцювальна мова, тілесність, семіотика руху, глядач, співприсутність.

Вступ. Сучасний культурно-мистецький простір характеризується інтенсивними трансформаціями, що зумовлюють появу нових форм художньої практики та зміну способів комунікації між митцем і глядачем. Аналізуючи новітні танцювальні перформанси, театральні постановки, експериментальні хореографічні проекти, акції, хепенінги, флешмоби та телевізійні шоу можна констатувати, що реципієнт дедалі частіше стикається з феноменом невизначеності, непередбачуваності та смислової відкритості. Такі художні події виходять за межі традиційної естетичної логіки, порушують звичні механізми сприйняття та ставлять глядача у ситуацію когнітивного й емоційного виклику.

Нові форми мистецької дії не заперечують традиційного мистецтва, а радше трансформують його, пропонуючи нові способи організації художнього досвіду. Вони синтезують різні види та жанри мистецтва, інтегруючи елементи хореографії, театру, візуального мистецтва,

медіа та повсякденних практик у єдине перформативне середовище. У цьому контексті художня подія перестає бути завершеним твором і набуває ознак відкритого процесу, в якому смисл формується у взаємодії та співприсутності.

Особливого значення ці процеси набувають у сучасній хореографії, яка демонструє високу чутливість до змін у культурній парадигмі. Так званий «перформативний поворот» надає танцювальному мистецтву нових змістових і формальних характеристик, розширюючи межі його мови та залучаючи до нього інші художні практики.

Водночас осмислення цих процесів потребує звернення до танцю як специфічної форми художньої комунікації, що здійснюється через тілесність, емоційний досвід та когнітивні стани людини в режимі «тут і тепер». У цьому аспекті актуалізується питання про трансформацію хореографічної мови під впливом сучасних соціокультурних змін, глобалізаційних процесів і становлення нової антропологічної моделі людини.

У сучасному науковому дискурсі накопичено значний масив досліджень, присвячених осмисленню перформансу як нового мистецького явища. Зокрема, окремі аспекти цієї проблематики висвітлено у працях вітчизняних науковців, серед яких Р. Безугла [1], О. Білокін [2], Ю. Скиба [4], Д. Шариков [8], Я. Гриценко [3], К. Станіславська [5], Я. Шумська [9], М. Стаценко [7] та ін. Водночас вагому теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці зарубіжних дослідників, зокрема Еріки Фішер-Ліхте (Erika Fischer-Lichte) [13], Роузлі Голдберг (RoseLee Goldberg) [15] та Саллі Бейнс (Sally Banes) [11].

Таким чином, для розуміння тих глибинних змін, які відбуваються в мистецтві сьогодення та впливають на трансформацію хореографічної мови важливим є дослідження формування специфічної мови художньої комунікації в сучасній хореографії в контексті «перформативного повороту».

Метою дослідження є теоретичне осмислення *особливостей формування специфічної мови художньої комунікації в сучасній хореографії в контексті «перформативного повороту»*.

Завдання дослідження:

- розкрити комунікативну природу хореографічного мистецтва як знакової системи та художнього тексту, здатного до трансляції смислів через тілесно-кінетичні структури;
- простежити еволюцію хореографічної мови від класичних і модерністських форм до постмодерних і перформативних практик, з урахуванням культурних «поворотів» XX–XXI століть;
- проаналізувати сутність «перформативного повороту» та його вплив на трансформацію художньої комунікації в сучасному танці;
- визначити особливості формування смислу в умовах відкритої, процесуальної та мультидисциплінарної хореографічної події;
- дослідити зміну ролі глядача як реципієнта – від пасивного спостерігача до активного співучасника та співтворця художнього процесу.

Методи дослідження Застосовано історико-культурний метод для простеження еволюції уявлень про мистецтво як комунікативну дію; семіотичний метод – для аналізу хореографії як знакової системи; компаративний метод – для зіставлення традиційної хореографічної моделі з перформативною; аналітико-інтерпретаційний метод – для осмислення праць Аристотеля, І. Канта, Г.-І. Гадамера, С. Лангер, Р. Лабана, У. Еко, Е. Фішер-Ліхте, Р. Голдберг та інших дослідників.

Результати дослідження. У витоках європейської естетичної думки мистецтво осмислювалося передусім як наслідування, однак уже в цьому підході закладено його комунікативну природу. У працях стародавніх мислителів, зокрема Аристотеля, мистецтво визначається як форма відтворення дійсності, що впливає на внутрішній світ людини через емоції. Обґрунтовується ідея катарсису як механізму емоційного очищення, який виникає у процесі сприйняття трагедії, тобто в акті взаємодії між твором і глядачем. Таким чином, мистецтво вже в античності функціонує як специфічна форма емоційної комунікації.

У добу Просвітництва та німецької класичної філософії мистецтво починає розглядатися як форма універсальної комунікації між суб'єктами. Імануїл Кант у «Критиці сили судження» обґрунтовує ідею «суб'єктивної універсальності» естетичного судження: хоча воно ґрунтується на індивідуальному переживанні, воно претендує на загальнозначущість [16]. Відтак художній твір виступає медіатором між індивідуальними свідомостями, формуючи простір міжсуб'єктивної взаємодії.

У ХХ столітті суттєвий внесок у розвиток комунікативної теорії мистецтва зробили герменевтика та феноменологія. Ганс-Георг Гадамер у праці «Істина і метод» розглядає мистецтво як подію розуміння, що відбувається в процесі інтерпретації [14]. Художній твір не є замкненим об'єктом, а існує лише у взаємодії з реципієнтом, який актуалізує його смисл.

Особливе місце у структурі мистецької комунікації посідає хореографія як вид мистецтва, що функціонує через тілесно-кінетичні знаки. Ще Ж.-Ж. Новерр у своїх «Листах про танець і балети» підкреслював, що танець є «мовою душі», здатною передавати смисли без слів [19]. С. Лангер у праці «Почуття і форма» визначала танець як символічну форму, що виражає «віртуальні сили почуття» [18]. Р. Лабан розробив теорію руху як мову, де кожен жест має структурну та смислову організацію [17]. У контексті семіотики мистецтва важливими є дослідження У. Еко, який у праці «Теорія семіотики» розглядав мистецтво як систему знаків, відкриту для множинних інтерпретацій [12]. Це положення безпосередньо співвідноситься з аналізом хореографії як «тексту», що кодує значення через рух. Розвиваючи цю ідею, сучасні дослідники (зокрема С. Шип) підкреслюють, що танцювальний жест є знаковою одиницею, яка поєднує індексальні, іконічні та символічні функції. Отже, танець постає як багаторівнева комунікативна система, де смисл формується через взаємодію знакової структури руху, особистісного досвіду та емоційного переживання реципієнта. Танцювальна мова виступає формою узагальненого відображення дійсності, репрезентуючи культурний досвід через пластичні образи, рух і тілесну експресію.

Я. Гриценко[3]. зазначає, що мовою або лексикою танцю розуміється система поз, жестів і рухів, сформована за певними законами організації тіла у просторі й часі. У межах цієї системи кожен елемент має знакову природу та виконує функцію носія смислу. Основною змістовною одиницею танцювальної семіотики виступає «па» (від франц. pas – крок), яке можна розглядати як своєрідне «слово» танцювальної мови. Саме через поєднання різних «па» вибудовується хореографічний текст, що передає емоційні, психологічні та культурні стани [3]. Хореографічне мистецтво можна розглядати як особливу знакову систему, що функціонує подібно до художнього тексту й тому потребує семіотичного осмислення. Хореографія має власні історично, культурно й національно зумовлені коди, умовності, символи та способи передавання смислів. Комунікативна природа хореографії виявляється в тому, що танець не лише демонструє рух, а передає художню інформацію, образи, емоційні стани, культурні значення та світоглядні смисли. У процесі сприйняття хореографічного твору реципієнт співвідносить закладені в ньому образи й коди з власним досвідом, емоційною пам'яттю та системою цінностей. Саме тому художнє сприйняття є не пасивним спогляданням, а активним актом інтерпретації.

Отже, без оволодіння семантичними кодами хореографічної мови залучення реципієнта до цінностей танцювального мистецтва залишається неповним і поверховим. Лише здатність читати, розшифровувати й інтерпретувати хореографічний текст забезпечує повноцінну художньо-комунікативну взаємодію між митцем, твором і глядачем.

У сучасному танці ця знакова система зазнає суттєвих трансформацій. Починаючи з ХХ століття, з утвердженням модерн-танцю у сучасній сценічній хореографії, відбувається переосмислення руху як засобу вираження внутрішнього стану людини. Представники цього напрямку, зокрема Марта Грем (Martha Graham), Доріс Гамфрі (Doris Humphrey), Чарльз Вайдман (Charles Weidman), Ганя Гольм (Hanya Holm) та Мерс Каннінгем (Merce Cunningham), заклали підґрунтя для розуміння танцю не лише як формалізованої системи рухів, а як засобу індивідуального самовираження, де тілесність набуває психологічної та емоційної глибини.

Подальший розвиток цієї тенденції відбувається у постмодерному танці, представники якого пов'язані з американською сценою 1960–1970-х років і діяльністю Judson Dance Theater: Івонн Райнер (Yvonne Rainer), Тріша Браун (Trisha Brown), Стів Пекстон (Steve Paxton), Люсінда Чайлдс (Lucinda Childs), Дебора Гей (Deborah Hay), Сімон Форті (Simone Forti), Роберт Морріс (Robert Morris), Алекс Гей (Alex Hay) та ін. Вони прагнули подолати театральність і умовність сценічного танцю, звертаючись до нейтрального руху, повсякденних дій та імпровізаційних практик.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбуваються так звані культурні «повороти», що утверджують зміну художньої парадигми. Важливу роль відіграють візуальний та тілесний повороти, які суттєво трансформують способи художньої комунікації. Тілесний поворот, зумовлений антропологічною парадигмою ХХ століття, передбачає необхідність осмислення тілесності поряд із психікою, свідомістю, уявою та пам'яттю. У цьому контексті тіло починає розглядатися як першоджерело знаків, символів і комунікації, а тілесність – як соціокультурний феномен, здатний змінювати свої функції залежно від історичних і культурних умов [6]. Мистецький твір як «продукт» поступається місцем процесу, а одностороннє візуальне споглядання трансформується у багатовимірний досвід, що включає тактильність, тілесну залученість і співпереживання. Відповідно змінюється і роль глядача: сучасна публіка вже не задовольняється позицією пасивного спостерігача, а прагне до участі, співтворчості, інтенсивного емоційного й тілесного досвіду.

Поняття «перформативного повороту», концептуалізоване Ерікою Фішер-Ліхте (Erika Fischer-Lichte) у праці *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*, означає не просто зміну художніх практик, а глибинну епістемологічну трансформацію способів осмислення мистецтва [13]. Йдеться про радикальний зсув від онтології твору як стабільного об'єкта до онтології події як процесуальної, динамічної та відкритої структури. Ключовою категорією перформанса у Fischer-Lichte є подієвість («eventness»), а центральним механізмом автор визначає автопоетичний зворотний зв'язок («autopoietic feedback loop») – динамічну систему взаємодії між виконавцем і глядачем. Перформанс не створює матеріального або стабільного результату, а існує як процес, що розгортається у часі і зникає разом із завершенням дії. Його онтологічний статус визначається не тривалістю існування, а інтенсивністю переживання (як приклад, перформанс М.Абрамович «Поцілунок» тривав поки виконавцям вистачало кисню). У межах цієї системи дія виконавця впливає на глядача, у свою чергу реакція глядача змінює подальший хід події, таким чином виникає саморегульована структура, що постійно трансформується. Цей процес є автопоетичним, тобто таким, що сам себе відтворює, не потребуючи зовнішнього визначення. У традиційній естетиці, що ґрунтувалася на репрезентативній моделі, мистецький твір розглядався як автономний об'єкт, носій закріпленого значення, який підлягає інтерпретації. Натомість у перформативній парадигмі мистецтво постає як подія, що не існує поза актом свого здійснення. Таким чином, відбувається переорієнтація з «що означає твір» на «як відбувається подія мистецтва» [13].

Генеалогія перформансу сягає авангардних практик середини ХХ століття. Важливим етапом у цьому процесі стала діяльність японської групи Гутаї (Токіо, 1952). Її засновник Дзіро Йошіхара (Jirō Yoshihara) у «Маніфесті мистецтва Гутаї» наголошував на необхідності дослідження «можливостей чистої творчості» та нового типу комунікативного зв'язку, у якому художник не домінує над матеріалом, а вступає з ним у діалог [20].

Суттєвий вплив на формування перформативної естетики справили філософські засади дзен-буддизму, зокрема концепт порожнечі як потенційного простору смислотворення. У цьому контексті показовим є твір *4'33"* Джона Кейджа (John Cage), у якому «відсутність» звукового матеріалу актуалізує середовищні шуми та внутрішній досвід реципієнта, трансформуючи акт слухання у процес саморефлексії та співучасті.

За словами Марини Абрамович (Marina Abramović), перформанс постає як «ментальна і фізична конструкція, що здійснюється у присутності глядача», у межах якої виникає енергетичний діалог, адже виконавець і аудиторія спільно створюють твір [10]. Д. Шариков ви-

значає перформанс як «форму постмодерної культури та сучасного мистецтва постмодерністського спрямування акціоністського характеру, що відбувається тут і зараз» [8].

Перформанс функціонує як антинормативна практика, що деконструє усталені межі мистецтва і водночас продукує нові комунікативні стратегії. Його специфіка полягає у радикальному перегляді класичних естетичних категорій – «красиве/некрасиве», «дозволене/недозволене», «добре/погане» – які втрачають нормативний статус і поступаються місцем відкритій, процесуальній та контекстуально зумовленій моделі художнього висловлювання. Історично перформанс пройшов еволюцію від маргінального, альтернативного явища до інституціоналізованого самостійного жанру, в межах якого поступово сформувався спектр внутрішніх принципів. До них, зокрема, можна віднести: відмову від традиційної репетиційної моделі як способу фіксації художнього результату; принципову неповторюваність дії; а також відкритість фіналу як незаданість результату.

Перформанс як художня практика ґрунтується на взаємодії чотирьох базових елементів: тіла, часу, простору та глядача. Тіло художника виступає основним медіумом і носієм смислу; час реалізується у вимірі «тут і тепер», підкреслюючи унікальність і незворотність події; простір функціонує як контекстуальне поле взаємодії; глядач набуває статусу невід'ємного співучасника, без якого перформанс як подія не може бути актуалізований. Тут актуальний вислів К.Станіславської: «Відбувається комунікативна переорієнтація: якщо в попередню добу панувала модерністська система «митець → твір», то тепер вона набуває вигляду «твір → глядач»» [5]. Таким чином, перформанс утверджує антропоцентричну та реляційну модель мистецтва, в якій у центрі перебуває не твір як об'єкт, а людина – її тілесність, свідомість і досвід. Комунікація у перформансі реалізується через безпосередню взаємодію, що включає тілесні, ментальні, емоційні та когнітивні виміри переживання. Відповідно, перформанс вимагає від глядача специфічного типу сприйняття – активної включеності, співприсутності та співтворчості.

Роузлі Голдберг (RoseLee Goldberg) підкреслює мультидисциплінарність перформансу, який уже у своїх витоках інтегрував елементи театру, хореографії та візуального мистецтва [15]. Це підтверджується низкою ключових мистецьких практик: балет «Parade» (1917), створений у співпраці Е. Саті, П. Пікассо, Л. Мясіна та Ж. Кокто, експериментальні фільми Н. Макларена, а також сучасні танцювально-перформативні проекти: у творчості Жаколбі Саттервайта (Jacolby Satterwhite) танець поєднується з 3D-анімацією та віртуальною реальністю, унаслідок чого тілесність виходить за межі фізичного простору й трансформується у цифрову форму; у проекті «Faust» Анни Імгоф (Anne Imhof) формується складне перформативне середовище, де тілесна дія поєднується з архітектурними конструкціями, музичним супроводом та інсталяційними елементами; у практиці Бориса Шармаца (Boris Charmatz), зокрема в проекті «Musée de la danse», танець осмислюється як форма архіву й музейної експозиції, а тіло виконавця постає як «живий архів».

Мультидисциплінарність є сутнісним принципом формування нової специфічної мови художньої комунікації в контексті «перформативного повороту» в сучасній хореографії. Вона забезпечує розширення медіуму танцю за межі руху як такого, інтеграцію різних сенсорних і семіотичних рівнів, трансформацію ролі глядача у співучасника художнього процесу, формування комунікації як дієвого, тілесного та інтерактивного акту.

Висновки. У сучасному культурному контексті спостерігається стійка тенденція до взаємопроникнення сучасної хореографії та перформативних практик. Попри їхню нетотожність, сучасний танець дедалі активніше інтегрується у простір візуального мистецтва, що зумовлює розширення його художньої мови та зміну способів комунікації з глядачем.

Отже, в умовах «перформативного повороту» відбувається принципова трансформація танцювальної мови: із структурованої знакової системи з чіткою часово-просторовою організацією вона перетворюється на відкриту, динамічну та мультидисциплінарну комунікативну модель. Традиційна система знаків розширюється за рахунок включення повсякденних рухів, імпровізації, голосу, дії та взаємодії з простором і матеріальними об'єктами. У центрі цієї мо-

делі перебувають процес, взаємодія та досвід співприсутності, що визначають нові способи смислотворення.

У сучасній хореографії танцівник постає не лише виконавцем, а й активним суб'єктом комунікації – носієм і транслятором знаків, який формує смисловий простір взаємодії. Водночас глядач набуває статусу співучасника художнього процесу, що зумовлює зміну традиційної моделі: «митець → твір → глядач», на реляційну модель співтворчості: «митець ↔ глядач ↔ подія (твір як процес)».

Відповідно, процес опанування танцювальної мови передбачає не лише засвоєння технічних навичок, а й формування здатності до інтерпретації та декодування художніх смислів. Без оволодіння семантичними кодами хореографічної мови повноцінне включення у художню комунікацію є неможливим або суттєво обмеженим. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні специфічних компетентностей реципієнта як рівноправного учасника художньої комунікації в умовах сучасних перформативних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла Р. Перформативні практики: теоретичні засади інтерпретації в соціогуманітарних науках. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2023. Вип. 19, ч. 1. С. 74–79. DOI: [https://doi.org/10.31500/1992-5514.19\(1\).2023.283126](https://doi.org/10.31500/1992-5514.19(1).2023.283126)
2. Білокінь О. Розвиток танцювального перформансу в Україні в контексті прогресу сучасного мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, т. 1. С. 79–83. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-1-10_aphn-journal.in.ua
3. Гриценко Я. Семіотичні та художньо-образні аспекти тілесності в сучасній хореографії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 61, т. 1. С. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-1-14>.
4. Скиба Ю. Ю. Поліваріантність перформативно-хореографічного мистецтва компаній сучасного танцю кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/diss_Skyba.pdf.
5. Станіславська К. Видовищні форми у сучасній культурі. *Науковий вісник КНУТКіТ*. 2021. № 29. С. 85–90. URL: <https://nv.knutkt.edu.ua/article/view/248786/247615>.
6. Станіславська К. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2016. URL: <http://elib.nakkkim.edu.ua/xmlui/handle/123456789/241>.
7. Стаценко М. О. Трансформації перформативних практик у масових формах культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 2. С. 188–193. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2025.338926>. journals.urau.ua
8. Шариков Д. І. Неокласичний балет-перформанс «Падіння занепаłego ангела» як інноваційна форма сценічного мистецтва сьогодення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. № 18. С. 161–168. URL: https://kmaesm.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/sharykov-d_neoklasychnyj-balet-performans.pdf.
9. Шумська Я. І. Інсталяція та перформанс у мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ століття: українсько-польська співпраця, творчі експерименти та взаємовпливи : дис. ... Львів : Львівська національна академія мистецтв, 2017. URL: <https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/specrada/Dusertacii/%D0%94%D0%B8%D1%81.%20%D1%88%D1%83%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>.
10. Abramović M. Interview: The performer and audience create the work together. *Trebuchet Magazine*. 2021. URL: <https://www.trebuchet-magazine.com/marina-abramovic-interview/>.
11. Banes S. *Terpsichore in Sneakers: Post-Modern Dance*. Boston : Houghton Mifflin, 1987.
12. Eco U. *A Theory of Semiotics*. Bloomington : Indiana University Press, 1976.
13. Fischer-Lichte E. *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*. London: Routledge, 2008. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203894989>.
14. Gadamer H.-G. *Truth and Method*. London : Continuum, 2004.
15. Goldberg R. *Performance Art: From Futurism to the Present*. London : Thames & Hudson, 2011.
16. Kant I. *Critique of the Power of Judgment*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.

17. Laban R. *The Mastery of Movement*. London : Macdonald & Evans, 1971.
18. Langer S. *Feeling and Form*. New York : Scribner, 1953.
19. Noverre J.-G. *Letters on Dancing and Ballets*. London : Dance Books, 2004.
20. Yoshihara J. *Gutai Art Manifesto*. Geijutsu Shinchō. 1956. URL: <https://web.guggenheim.org/exhibitions/gutai/data/manifesto.html>.

REFERENCES

1. Bezuha, R. (2023). Performatyvni praktyky: teoretychni zasady interpretatsii v sotsiohumanitarnykh naukakh [Performative practices: Theoretical foundations of interpretation in socio-humanitarian sciences]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*, 19(1), 74–79. [https://doi.org/10.31500/1992-5514.19\(1\).2023.283126](https://doi.org/10.31500/1992-5514.19(1).2023.283126)
2. Bilokin, O. (2024). Rozvytok tantsiuvalnoho performansu v Ukraini v konteksti prohresu suchasnoho mystetstva [Development of dance performance in Ukraine in the context of the progress of contemporary art]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 77(1), 79–83. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-1-10>
3. Hrytsenko, Y. (2023). Semiotychni ta khudozhno-obrazni aspekty tilesnosti v suchasni khoreografii [Semiotic and artistic-image aspects of corporeality in contemporary choreography]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 61(1), 83–89. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-1-14>
4. Skyba, Y. Y. (2024). Polivariantnist performatyvno-khoreografichnoho mystetstva kompanii suchasnoho tantsiu kintsia XX – pochatku XXI stolittia [Multivariance of performative-choreographic art of contemporary dance companies of the late 20th – early 21st century] [Doctoral dissertation, Ivan Franko National University of Lviv].
5. Stanislavska, K. (2021). Vydovyshchni formy u suchasni kulturi [Spectacular forms in contemporary culture]. *Naukovyi visnyk KNUTKIt*, 29, 85–90.
6. Stanislavska, K. (2016). Mystetsko-vidovyshchni formy suchasnoi kultury [Artistic and spectacular forms of contemporary culture]. NAKKKiM.
7. Statsenko, M. O. (2025). Transformatsii performatyvnykh praktyk u masovykh formakh kultury [Transformations of performative practices in mass forms of culture]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 2, 188–193. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2025.338926>
8. Sharykov, D. I. (2018). Neoklasychnyi balet-performans “Padinnia zanepaloho anhela” yak innovatsiina forma stsenichnoho mystetstva sohodennia [Neoclassical ballet-performance “The Fall of the Fallen Angel” as an innovative form of contemporary stage art]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 18, 161–168.
9. Shumska, Y. I. (2017). Instaliatsiia ta performans u mystetstvi kintsia XX – pochatku XXI stolittia: ukrainsko-polska spivpratsia, tvorchy eksperymenty ta vzaiemovplyvy [Installation and performance in art of the late 20th – early 21st century: Ukrainian-Polish cooperation, creative experiments and mutual influences] [Doctoral dissertation, Lviv National Academy of Arts].
10. Abramović, M. (2021). Interview: The performer and audience create the work together. *Trebuchet Magazine*.
11. Banes, S. (1987). *Terpsichore in sneakers: Post-modern dance*. Houghton Mifflin.
12. Eco, U. (1976). *A theory of semiotics*. Indiana University Press.
13. Fischer-Lichte, E. (2008). *The transformative power of performance: A new aesthetics*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203894989>
14. Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and method*. Continuum.
15. Goldberg, R. (2011). *Performance art: From futurism to the present*. Thames & Hudson.
16. Kant, I. (2000). *Critique of the power of judgment*. Cambridge University Press.
17. Laban, R. (1971). *The mastery of movement*. Macdonald & Evans.
18. Langer, S. (1953). *Feeling and form*. Scribner.
19. Noverre, J.-G. (2004). *Letters on dancing and ballets*. Dance Books.
20. Yoshihara, J. (1956). *Gutai art manifesto*. Geijutsu Shinchō

Volkova Yuliia Igorivna

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Musical Art and Choreography

State institution «South Ukrainian National Pedagogical

University named after K. D. Ushynsky»

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0001-8835-4089

**FORMATION OF A SPECIFIC LANGUAGE OF ARTISTIC COMMUNICATION
IN THE CONTEXT OF THE “PERFORMATIVE TURN”
IN CONTEMPORARY CHOREOGRAPHY**

*The relevance of the problem is determined by the transformation of contemporary choreography in the context of the “performative turn”, when dance increasingly transcends the boundaries of a fixed stage composition and acquires the features of an open event shaped through the interaction of a performer, space, and audience. Within the contemporary artistic process, choreography functions not only as a system of movements but also as a specific language of artistic communication, which requires comprehension of its semiotic, corporeal, and performative mechanisms. **The purpose of the study** is to identify the peculiarities of the formation of a specific language of artistic communication in contemporary choreography within the context of the “performative turn,” as well as to determine the changes occurring in the interaction between the artist, the artwork, and the recipient. **Research methods.** The article employs the historical-cultural method to trace the evolution of ideas about art as a communicative act; the semiotic method to analyze choreography as a sign system; the comparative method to compare the traditional choreographic model with the performative one; and the analytical-interpretative approach to comprehend the works of Aristotle, I. Kant, H.-G. Gadamer, S. Langer, R. Laban, U. Eco, E. Fischer-Lichte, R. Goldberg, and other scholars. **Research results.** It has been substantiated that choreography is a multilayered communicative system in which movement, gesture, space, and corporeal action function as carriers of artistic meaning. It has been argued that under the conditions of the “performative turn”, the language of dance is transformed from a relatively stable sign structure into an open multidisciplinary model, where meaning emerges through performance, perception, and co-presence. It has been determined that contemporary dance increasingly integrates everyday movement, improvisation, voice, objects, digital technologies, and spatial interaction. Within this model, the spectator appears not as a passive recipient but as a co-participant in the artistic event.*

Key words: contemporary choreography, artistic communication, performative turn, performance, dance language, corporeality, semiotics of movement, spectator, co-presence.

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 784.071.5:781.1:[78.01:004.9]

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-23>**Горожанкіна Оксана Юрїївна**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теоретичної, музично-інструментальної та вокальної підготовки
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-1777-2173**Слободянюк Володимир Олегович**викладач-асистент кафедри теоретичної, музично-інструментальної
та вокальної підготовки,здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0008-4186-2113

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ЕВОЛЮЦІЇ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ В ЕСТРАДНОМУ ВОКАЛІ: ВІД АКУСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ ДО ЦИФРОВОГО СИНТЕЗУ

Актуальність проблеми. Динамічний розвиток цифрових технологій у музичній культурі суттєво трансформує традиційні уявлення про естрадний вокал. Сучасна виконавча практика дедалі частіше інтегрує інструменти обробки звуку, що породжує гострі дискусії щодо співвідношення природних вокальних якостей і технічних засобів їх модифікації, а також впливає на професійну підготовку вокалістів. **Мета статті** полягає у дослідженні еволюції засобів художньої виразності в естрадному вокалі від традиційного акустичного виконання до сучасних цифрових технологій, а також у виявленні їхнього впливу на формування виконавської інтерпретації та художнього образу. **Методи дослідження.** У роботі застосовано комплексний підхід: компаративний метод використано для зіставлення акустичного та цифрового періодів розвитку вокалу; діалектичний – для розгляду синтезу традицій та інновацій; мистецтвознавчий аналіз дозволив вивчити специфіку звукового втілення творів, а феноменологічний метод допоміг осмислити голос як унікальний культурний феномен в умовах цифрової трансформації. **Результати дослідження.** У статті досліджено філософські засади еволюції засобів художньої виразності в естрадному вокалі у контексті взаємодії виконавської практики та технологічного прогресу. Проаналізовано трансформацію вокальної техніки від акустичної традиції до цифрової обробки голосу, зокрема використання інструментів автоматичного звуковистонного контролю Auto-Tune, та мануального Celemony melodyne, Synchro Arts RePitch, вокодера та саунд-дизайну. Розглянуто зміни естетичних критеріїв, жанрові особливості вокального інтонування та проблему автентичності виконання, виконавська майстерність в технологічних умовах. Доведено, що сучасна вокальна майстерність вимагає формування нових компетенцій – здатності артиста адаптуватися до гібридних середовищ, де ідеальний технічний контроль стає фундаментом для подальшого постпродакшну.

Ключові слова: музичне мистецтво, естрадний вокал, художня виразність, саундпродакшн, цифровий синтез, Auto-Tune, звукорежисура, тонова корекція вокалу, вокальна техніка, акустична традиція, саунд-дизайн, феноменологія голосу.

Вступ. Естрадний вокал як феномен масової культури є одним із найбільш чутливих до технологічних змін видів музичного мистецтва. Його еволюція демонструє поступовий перехід від природної акустичної виразності до складних форм цифрового конструювання звуку, що зумовлює трансформацію як виконавських засобів, так і естетичних критеріїв сприйняття.

Застосування цифрових технологій у вокалі також стало предметом наукових досліджень. Зокрема, сучасні дослідження в галузі аудіоаналізу (Gohari M., Bestagini P., Benini S., Adami N., Wager, S.) підкреслюють, що корекція інтонації суттєво змінює сприйняття вокального виконання та викликає дискусії щодо автентичності музичного продукту. Актуальність теми дослідження зумовлена динамічним розвитком естрадного вокального мистецтва в умовах цифровізації музичної культури, що суттєво трансформує традиційні уявлення про засоби художньої виразності. Сучасна виконавська практика дедалі активніше інтегрує цифрові технології обробки звуку, що розширює виразові можливості голосу, змінює підходи до інтерпретації та формування сценічного образу. Водночас це породжує низку дискусійних питань щодо співвідношення природних вокальних якостей і технічних засобів їх модифікації. У цьому контексті виникає потреба наукового осмислення процесів еволюції художньої виразності в естрадному вокалі, що дозволяє виявити нові тенденції розвитку виконавства, уточнити роль технологій у сучасному музичному мистецтві та визначити їх вплив на професійну підготовку вокалістів.

Мета та завдання. *Метою даної статті є дослідження еволюції засобів художньої виразності в естрадному вокалі від традиційного акустичного виконання до сучасних цифрових технологій, а також виявлення їхнього впливу на формування виконавської інтерпретації та художнього образу. Завдання дослідження* полягають в аналізі генезису естрадного вокалу та визначенні ролі акустичної традиції як фундаментальної основи вокальної виразності; дослідженні впливу звукорежисерських трансформацій та цифрового синтезу на зміну естетичної парадигми вокального мистецтва естради; визначенні ролі сучасного саундпродакшну як інструменту створення нової звукової реальності.

Методи дослідження: *компаративний метод* використано задля зіставлення засобів виразності у акустичній та цифровій періоди розвитку естрадного вокалу; *діалектичний метод* застосовано для розгляду еволюції вокального мистецтва естради як процесу синтезу традицій та інновацій; *мистецтвознавчий аналіз* передбачав вивчення конкретних прикладів вокальних творів та специфіки їхнього звукового втілення виконавцями різних часів; *феноменологічний метод* використано для осмислення голосу як унікального феномену людської культури в умовах його цифрової трансформації.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному осмисленні еволюції засобів художньої виразності в естрадному вокалі в умовах переходу від акустичної традиції до цифрово опосередкованого звучання. Уперше систематизовано основні групи виразових засобів із урахуванням їх трансформації під впливом сучасних технологій звукозапису та обробки голосу, а також уточнено співвідношення природних вокальних параметрів і цифрових модифікацій у процесі формування виконавської інтерпретації. Розкрито специфіку взаємодії виконавської майстерності та технічних ресурсів як чинника створення художнього образу в естрадному вокалі, що дозволяє по-новому інтерпретувати роль вокаліста в сучасному музичному просторі.

Результати дослідження. На ранньому етапі розвитку естрадного вокалу (перша половина XX століття) художня виразність базувалася на природних акустичних властивостях голосу. У цьому контексті визначальними були темброва індивідуальність, динамічна гнучкість, інтонаційна точність і артикуляційна чіткість. Виконавці, такі як Frank Sinatra або Ella Fitzgerald, демонстрували високу культуру фразування, використання rubato та мікродинамічних відтінків, що забезпечувало глибоку емоційну комунікацію з аудиторією. Вокальна виразність у цей період була нерозривно пов'язана з тілесною природою голосу та безпосередністю виконавського акту.

Еволюція засобів художньої виразності в естрадному вокалі є показовим відображенням загальних процесів розвитку музичної культури, у яких взаємодіють виконавська традиція, технічний прогрес і зміна естетичних орієнтирів. Від початкової акустичної моделі, що ґрунтувалася виключно на природних можливостях голосу, до сучасної цифрової практики, де вокал постає як об'єкт технологічного конструювання, відбувається суттєва трансформація як самих засобів виразності, так і уявлень про вокальну майстерність.

На ранніх етапах розвитку естрадного вокалу, приблизно до середини ХХ століття, визначальним був акустичний принцип звукоутворення. Художня виразність досягалася за рахунок індивідуального тембру, динамічної гнучкості, чіткої артикуляції, інтонаційної стабільності та безпосередньої емоційної експресії. Виконавець функціонував як автономний носій художнього змісту, а якість виконання безпосередньо залежала від рівня володіння вокальною технікою. Обмеженість технічних засобів, зокрема відсутність або мінімальне використання мікрофона, зумовлювала необхідність проєкції голосу в просторі та сприяла формуванню потужного, резонансно насиченого звучання.

Ситуація кардинально змінюється з упровадженням мікрофонної техніки, яка не лише розширила акустичні можливості виконавця, але й трансформувала саму естетику вокального звучання. Виникає феномен «близького співу», «інтимного вокалу», характерний для стилю *crooning*, який передбачає зменшення сили звуку, концентрацію на тембрових нюансах, характеризується інтимністю та більшою природністю вокальної манери. Голос перестає бути виключно засобом проєкції і набуває нових якостей – довірливості, камерності, розмовності. У цьому контексті мікрофон виступає не лише як технічний пристрій, а як інструмент художньої інтерпретації, що дозволяє моделювати звуковий образ у більш делікатний і деталізований спосіб. Наприклад, у творчості Billie Holiday простежується тенденція до декламаційності, інтонаційної свободи та ритмічного зміщення, що створює ефект особистісного висловлювання.

Подальший розвиток звукозаписувальної техніки у другій половині ХХ століття спричинив появу студійної естетики, у межах якої вокальна виразність дедалі більше залежить від технологічної обробки. Багатодоріжковий запис, накладання вокальних партій, використання реверберації, компресії та інших ефектів відкривають нові можливості для формування звукового простору. Вокал стає результатом не лише виконавського акту, а й постпродакшн-процесу, у якому важливу роль відіграє звукорежисер. У творчості The Beatles, зокрема в альбомі *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band*, вокал стає частиною багат шарової звукової тканини, де активно використовуються накладання, реверберація та ефекти просторової обробки [1; 14]. Це змінює саму природу вокальної виразності: вона перестає бути виключно результатом виконавської майстерності і стає продуктом колективної студійної роботи. Таким чином, художній результат формується як синтез виконавської інтенції та технічного конструювання, що поступово змінює уявлення про автентичність виконання.

На межі ХХ–ХХІ століть відбувається цифрова революція, яка остаточно трансформує природу вокальної виразності. Одним із найяскравіших проявів цього процесу є використання програм корекції інтонації, зокрема *Auto-Tune* – програмний інструмент для корекції висоти звуку, розроблений у 1997 році, що спочатку розглядався як допоміжний інструмент для виправлення інтонаційних неточностей, але згодом набув статусу самостійного художнього засобу. Поворотним моментом стала пісня *Believe* виконавиці Cher (1998), у якій *Auto-Tune* було застосовано як ефект для створення «роботизованого» звучання [1]. У подальшому цей прийом отримав розвиток у творчості таких виконавців, як T-Pain, Kanye West (альбом *808s & Heartbreak*), а також у жанрі *trap* (Travis Scott, *Future*). Його застосування дозволяє не лише досягати ідеальної інтонаційної точності, а й створювати специфічний «синтетичний» тембр, який став характерною ознакою сучасної поп- та електронної музики.

Використання засобів спотворення голосу в сучасній музичній культурі перейшло у площину свідомої художньої експресії. Розглянемо такий інструмент як вокодер. Це процес перенесення спектральних характеристик вокалу (модулятора) на синтетичний сиг-

нал (носій). Це створює «гібридний» звук, що поєднує артикуляцію людини та гармонійну структуру машини [2].

У творчості Daft Punk вокодер використовується як засіб деперсоналізації голосу, що відповідає естетиці техногенного звучання. Це свідчить про поступове стирання межі між людським і машинним у вокальному мистецтві.

Наступний інструмент який ми розглядаємо це програмне апаратне забезпечення корекцій висоти тону. У парадигмі сучасної музичної інженерії процес корекції інтонації вокальних партій трансформувалася з допоміжного інструментарію у фундаментальний стандарт пост-продакшну. Ця необхідність зумовлена передусім еволюцією інструментарію: сучасні цифрові та гібридні синтезатори функціонують у системі прецизійної частотної стабільності. На відміну від акустичних інструментів, вони демонструють абсолютну інертність до зовнішніх чинників (температури, вологості), що створює бездоганне гармонійне середовище, яке вимагає від вокалу відповідного рівня акустичної когерентності. Використання передового програмного забезпечення, як-от Celemony Melodyne або Synchron Arts RePitch, базується на складних алгоритмах цифрової обробки сигналів (DSP) [2; 13]. Ці інструменти дозволяють здійснювати деконструкцію вокального сигналу на окремі сонічні об'єкти, надаючи інженеру контроль над критичними параметрами звуку. Це точне квантування тону відповідно до обраного музичного строю. Формантне зміщення – маніпуляція резонансними частотами вокального тракту, що дозволяє змінювати тембральне забарвлення без деформації висоти тону. Мікродинаміка та амплітудна обвідна – корекція атаки та інтенсивності вібрато для досягнення стилістичної єдності з інструментальним контекстом [2].

В арсеналі сучасного продюсера корекція інтонації виконує дві векторіально протилежні функції – прозора корекція, для досягнення ефекту ідеального виконання. Втручання програмного забезпечення залишається за межами психоакустичного сприйняття слухача. Це забезпечує гармонійну конгруентність вокалу та інструменталу. Художня денатуралізація – свідоме використання артефактів цифрової обробки як самостійного естетичного прийому.

Яскравим прикладом експлікації можливостей інтонаційної корекції є альбом Lady Gaga «Artpop». У цьому релізі технологія виходить за межі технічного виправлення, перетворюючись на інструмент звукового дизайну. Екстремальне квантування висоти тону та радикальна зміна формант у бек-вокалах та адлібах (ad-libs) створюють ефект «пост-людського» звучання. Така навмисна штучність підкреслює концептуальну еkleктику альбому, де вокал перестає бути лише носієм тексту, а стає текстурним елементом, що межує з синтетичним тембром [3; 9].

Трансформація виконавської функції від «оповідача» до «звукового архітектора» базується на впровадженні гібридних методів опрацювання сигналу, де вокальна партія розглядається як пластичний матеріал для формування загального звукового ландшафту. У сучасному аранжуванні вокал детермінується не лише лінгвістично, а й параметрично. Виконавець оперує голосом як джерелом для створення. Вокальні партії можуть використовуватись як текстурні шари (vocal pads). Де вокальні партії об'єднуються в багатошарові партії що виконують функцію синтетичних просторових звуків. Ритміко-перкусійне використання вокальних адлібів, дихання та фонетичних фрагментів як елементів ритмічної сітки, що підсилюють грув та динаміку твору. Сучасна практика передбачає створення синтетичних вокальних партій, де органічний голос поєднується із цифровими субститутами. Це веде до виникнення гібридної соніки, де голос виступає модулятором для синтезаторів (через вокодері або механізми перехресного синтезу). Формується нова естетика «цифрового вокалізму», де природні недосконалості виконання свідомо нівелюються або підкреслюються алгоритмами обробки для досягнення певної художньої виразності. У науковому сенсі вокал сьогодні функціонує в системі спектральної ієрархії, де він може займати позицію як домінантного сольного елемента, так і фонового, «заповнювального» компонента. Така інструментальна функція дозволяє виконавцям створювати складні аудіополотна, де людський голос стає сполучною ланкою між живим акустичним середовищем та стерильним цифровим простором [3; 7].

Використання засобів спотворення голосу в сучасному продакшні не є маскуванням недоліків. Це потужний інструмент семіотичного кодування, який дозволяє автору вийти за межі традиційного вокалу та створити унікальний звуковий ландшафт, що відповідає духу технологічної епохи. Тому у сучасній музикознавчій та технологічній парадигмі роль виконавця зазнає суттєвої онтологічної трансформації: вокал перестає бути виключно носієм семантичного (текстового) та мелодійного змісту, переходячи у статус багатофункціонального інструментального ресурсу. Цей процес характеризується інтеграцією голосу в загальну архітектоніку аранжування як складного сонічного об'єкта [3].

З музикознавчої точки зору, це означає зміну самої природи вокального інтонування. Якщо в джазі чи соулі (наприклад, у творчості Aretha Franklin) важливу роль відіграє мікротональна варіативність, глісандо та індивідуальна інтонаційна нестабільність, то в сучасному поп-і хіп-хоп-вокалі спостерігається тенденція до «квантизації» висоти звуку. Це створює ефект штучної точності, який, з одного боку, знижує природну експресивність, а з іншого – відкриває нові можливості для стилізації [4].

Порівняльний аналіз вокальних прийомів у різних жанрах дозволяє виявити принципові відмінності у засобах виразності. У джазовому вокалі домінують такі елементи, як свінгова ритміка, варіативність фразування та імпровізаційність. У рок-вокалі (наприклад, Freddie Mercury) ключовими є екстремальна динаміка, вокальні регістрові переходи та експресивна напруженість звуку. У поп-вокалі кінця ХХ століття (Whitney Houston) спостерігається синтез технічної віртуозності та емоційної експресії, з акцентом на belting та мелізматичність. Натомість у сучасній електронній і trap-музиці вокал часто редується до елемента саунд-дизайну, де тембр і ритм важливіші за традиційну інтонаційну виразність [5].

У сучасній практиці вокал дедалі частіше розглядається як елемент загального саунд-дизайну. Це означає, що його функція виходить за межі традиційного носія мелодії та тексту і включається у складну систему звукового моделювання. Використання спектральної обробки, гранулярного синтезу, глітч-ефектів та інших цифрових технологій дозволяє створювати принципово нові форми вокального звучання, які інколи майже втрачають зв'язок із природним голосом. У цьому контексті змінюється і роль виконавця: він стає не лише носієм вокальної техніки, а й учасником технологічного процесу, співтворцем звукового продукту [6; 7].

Зазначені трансформації зумовлюють перегляд поняття вокальної майстерності. Якщо раніше воно асоціювалося передусім із фізіологічними можливостями голосу та технікою співу, то сьогодні дедалі більшого значення набуває здатність інтегруватися у технологічне середовище, працювати зі студійними інструментами та використовувати цифрові засоби як частину художньої виразності.

Актуальний стан музичного мистецтва диктує необхідність трансформації виконавської парадигми: сучасний артист постає не лише як інтерпретатор музичного тексту, а й як суб'єкт, що функціонує в гібридних та опосередкованих технологіями середовищах. На відміну від класичної традиції, де акустичні умови були константою, сьогодні висуває вимоги до формування специфічних компетенцій роботи з електронними системами звуковідтворення [8].

На відміну від чистого акустичного виконавства, де взаємодія з інструментом регулюється природним зворотним зв'язком приміщення, сучасна практика потребує опанування навичок роботи зі звукопідсилювальною апаратурою. Це включає розуміння специфіки мікрофонної техніки та управління амплітудою(силою) голосу. Здатність адаптувати тембральне забарвлення виконання під специфіку портальних систем та моніторингу.

Окремим вектором є робота в умовах звукозаписувальної студії. Цей процес характеризується переходом від природної акустичної реверберації до штучно модернованого сонічного простору [9]. Виконання у герметичному середовищі (акустичній кабіні) із використанням систем персонального моніторингу (навушників) радикально змінює аудіовізуальну та пропріоцептивну орієнтацію музиканта. Ключовими аспектами цієї підготовки є психоакустична адаптація – подолання дисонансу між фізичним відчуттям джерела звуку та його ре-

презентацією у закритій системі моніторингу. Для цього сучасний виконавець має формувати «гібридний» виконавський досвід [10; 11]. Навичка управління власним звуковим сигналом через призму процесорів динамічної обробки та ефектів у реальному часі стає обов'язковим елементом професійної кваліфікації. Це створює нову модель «артиста-технолога», який здатний зберігати художню виразність в умовах цифрового виробничого циклу, де ідеальний технічний контроль є необхідним фундаментом для подальшого постпродакшну [12].

Водночас цифровізація вокалу має суперечливі наслідки. З одного боку, вона сприяє стандартизації звучання, оскільки використання типових ефектів які стали більш доступнішими в умовах цифровізації і алгоритмів корекції може нівелювати індивідуальні особливості голосу. З іншого боку, ті самі технології відкривають безпрецедентні можливості для творчого самовираження, дозволяючи створювати унікальні звукові образи, недоступні в межах акустичної традиції. Таким чином, сучасний естрадний вокал існує у полі напруження між уніфікацією та індивідуалізацією, природністю та штучністю, виконавством і технологією.

Висновки. Отже, еволюція засобів художньої виразності в естрадному вокалі відображає складний процес взаємодії природного голосу та технологічного середовища, а також демонструє поступовий перехід від природного, фізіологічно зумовленого звучання до складної гібридної системи, у якій голос інтегрується з цифровими технологіями. Від індивідуалізованої акустичної манери до стандартизованого цифрового звучання – цей шлях супроводжується як втратами (зменшення ролі тембрової унікальності), так і здобутками (розширення виразних можливостей). Цей процес не лише розширює арсенал виразних засобів, але й змінює саму сутність вокального мистецтва, перетворюючи його на синтетичну форму, де поєднуються виконавська майстерність, технічні інновації та художня концепція.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Auto-Tune. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Auto-Tune>
2. Sammler D., Baird A., Valabrègue R., Clément S., Dupont S., Belin P., Samson S. The relationship of lyrics and tunes in the processing of unfamiliar songs: a functional magnetic resonance adaptation study. *Journal of Neuroscience*. 2010. 30(10). 3572–3578. URL: https://www.researchgate.net/publication/41894714_The_Relationship_of_Lyrics_and_Tunes_in_the_Processing_of_Unfamiliar_Songs_A_Functional_Magnetic_Resonance_Adaptation_Study
3. Puukari S. Vocal production in pop music. 2018. URL: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/891864/Keskilammi_Miika.pdf;jsessionid=2E9B74E2A1202C6FC51ABA3AFF8D10B9?sequence=3
4. Gohari M., Bestagini P., Benini S., Adami N. Spectrogram-Based Detection of Auto-Tuned Vocals in Music Recordings. 2024. URL: <https://arxiv.org/abs/2403.05380>
5. Mayur C. et al. Audio Signal Processing Using Autotuning. *Journal of Advancement in Electronics Signal Processing*. 2024. С. 19–29. URL: <https://matjournals.net/engineering/index.php/JoAESP/article/view/962>
6. Moore A. *Song Means: Analysing and Interpreting Recorded Popular Song*. Farnham : Ashgate, 2012. 280 p.
7. Paniagua S. AetherFlux Exemplar-Calibrated Vocal Enhancement (AF-ECVE): Differentiable Pitch-Perfect Post-Production for Studio Vocals. 2025. URL: <https://www.researchgate.net/publication/392517910> (дата звернення: 22.04.2026).
8. Lefford M. N. Producing and its effect on vocal recordings. In *Digital Da Vinci: Computers in Music* (pp. 29–77). New York, NY: Springer New York. 2014. URL: https://www.academia.edu/45251068/Come_Closer_Acoustic_Intimacy_in_Popular_Music_Sound
9. Pope P. Five steps to recording perfect vocals. *Music Teacher*. 2021. 100(6). 21–21. URL: <https://www.production-expert.com/production-expert-1/5-essential-tips-for-recording-pop-vocals> (дата звернення: 22.04.2026).
10. Paniagua S. Autotune-Augmented Hybrid Voice Synthesis: Perfect-Pitch Calibration and Multi-Dimensional Vocal. 2025. URL: <https://www.researchgate.net/publication/390754900> (дата звернення: 22.04.2026).

11. Théberge P. Any Sound You Can Imagine: Making Music/Consuming Technology. Middletown : Wesleyan University Press, 1997.
12. Wager S. et al. Deep Autotuner: A Pitch Correcting Network for Singing Performances. arXiv, 2020. URL: <https://arxiv.org/abs/2002.05511>
13. Yu C.-Y., Fazekas G. Singing Voice Synthesis Using Differentiable LPC and Glottal-Flow-Inspired Wavetables. arXiv, 2023. URL: <https://arxiv.org/abs/2306.17252>
14. Zak A. The Poetics of Rock: Cutting Tracks, Making Records. Berkeley : University of California Press, 2001. 252 p.

REFERENCES

1. Auto-Tune. (n.d.). In Wikipedia. Retrieved April 22, 2026, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Auto-Tune>
2. Sammler, D., Baird, A., Valabrègue, R., Clément, S., Dupont, S., Belin, P., & Samson, S. (2010). The relationship of lyrics and tunes in the processing of unfamiliar songs: A functional magnetic resonance adaptation study. *Journal of Neuroscience*, 30(10), 3572–3578. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.4370-09.2010>
3. Puukari, S. (2018). Vocal production in pop music [Bachelor's thesis, Centria University of Applied Sciences]. Theseus. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/891864/Keskilammi_Miika.pdf
4. Gohari, M., Bestagini, P., Benini, S., & Adami, N. (2024). Spectrogram-based detection of auto-tuned vocals in music recordings. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2403.05380>
5. Mayur, C., et al. (2024). Audio signal processing using autotuning. *Journal of Advancement in Electronics Signal Processing*, 19–29. <https://matjournals.net/engineering/index.php/JoAESP/article/view/962> [in English]
6. Moore, A. F. (2012). *Song means: Analysing and interpreting recorded popular song*. Ashgate
7. Paniagua, S. (2025). AetherFlux exemplar-calibrated vocal enhancement (AF-ECVE): Differentiable pitch-perfect post-production for studio vocals. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/392517910>
8. Lefford, M. N. (2014). Producing and its effect on vocal recordings. In *Digital Da Vinci: Computers in Music* (pp. 29–77). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-0536-2_3
9. Pope, P. (2021). Five steps to recording perfect vocals. *Music Teacher*, 100(6), 21. <https://www.musicteachermagazine.co.uk/features/article/five-steps-to-recording-perfect-vocals>
10. Paniagua, S. (2025). Autotune-augmented hybrid voice synthesis: Perfect-pitch calibration and multi-dimensional vocal. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/390754900>
11. Théberge, P. (1997). *Any sound you can imagine: Making music/consuming technology*. Wesleyan University Press
12. Wager, S., et al. (2020). Deep autotuner: A pitch correcting network for singing performances. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2002.05511>
13. Yu, C.-Y., & Fazekas, G. (2023). Singing voice synthesis using differentiable LPC and glottal-flow-inspired wavetables. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2306.17252>
14. Zak, A. J. (2001). *The poetics of rock: Cutting tracks, making records*. University of California Press

Gorozhankina Oksana Yuriivna

PhD in Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Theoretical, Musical-Instrumental, and Vocal Training

The state institution “South Ukrainian National Pedagogical University

named after K. D. Ushynsky”

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1777-2173

Slobodianiuk Volodymyr Olehovych

Assistant Lecturer,

PhD Student (Third Cycle of Higher Education),

The state institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0009-0008-4186-2113

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE EVOLUTION OF EXPRESSIVE MEANS IN POP VOCALS: FROM ACOUSTIC TRADITION TO DIGITAL SYNTHESIS

Relevance of the problem. *The dynamic development of digital technologies in musical culture significantly transforms traditional perceptions of pop vocals. Modern performing practice increasingly integrates sound processing tools, which sparks sharp discussions regarding the relationship between natural vocal qualities and the technical means of their modification, and also influences the professional training of vocalists.*

The purpose of the article is to study the evolution of expressive means in pop vocals from traditional acoustic performance to modern digital technologies, as well as to identify their impact on the formation of performance interpretation and artistic image.

Research methods. *A comprehensive approach is applied in the work: the comparative method is used to contrast the acoustic and digital periods of vocal development; the dialectical method – to consider the synthesis of traditions and innovations; art criticism analysis allowed for the study of the specifics of the sonic embodiment of works, and the phenomenological method helped to conceptualize the voice as a unique cultural phenomenon in the context of digital transformation.*

Research results. *The article explores the philosophical foundations of the evolution of expressive means in pop vocals within the context of the interaction between performing practice and technological progress. The transformation of vocal technique from the acoustic tradition to digital voice processing is analyzed, specifically the use of automatic pitch control tools such as Auto-Tune, manual correction via Celemony Melodyne and Synchro Arts RePitch, the vocoder, and sound design. Changes in aesthetic criteria, genre-specific features of vocal intonation, and the problem of performance authenticity are considered, alongside performing mastery in technological conditions. It is proved that modern vocal mastery requires the formation of new competencies – the artist's ability to adapt to hybrid environments where perfect technical control becomes the foundation for subsequent post-production.*

Key words: *musical art, pop vocals, expressive means, sound production, digital synthesis, Auto-Tune, sound engineering, vocal tuning, vocal technique, acoustic tradition, sound design, phenomenology of the voice.*

Дата першого надходження статті до видання: 07.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

UDC 378:111.852:78

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-24>**Koehn Natalia**

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Music Art and Choreography
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky"
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8229-502X

Chen Xiaoyu

PhD Student at the Department of Music Art and Choreography
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky"
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0000-8807-7579

Zhang Yaru

PhD Student at the Department of Music Art and Choreography
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky"
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0000-8807-7579

**CONTEMPORARY TRENDS IN DEVELOPING ARTISTIC AND AESTHETIC TASTE
IN FUTURE SPECIALISTS OF MUSICAL ART**

Relevance of the problem. *The article presents a theoretical and methodological analysis of the problem of developing artistic and aesthetic taste in future specialists of musical art. The relevance of the study is determined by the growing role of value-based and aesthetic orientations in the professional training of musicians operating within a polystylistic and transcultural artistic milieu. The aim of the article is to substantiate the essence of artistic and aesthetic taste as an integrative professional and personal quality of future specialists of musical art, and to justify the methodological approaches to its development in the course of professional training. Research objectives consist in clarifying the essence of the concept of 'artistic and aesthetic taste' with regard to philosophical-aesthetic, musicological, and pedagogical contexts; analysing its philosophical-aesthetic and music-pedagogical foundations; identifying contemporary methodological approaches to its development; and substantiating its structural components in future specialists of musical art.*

The theoretical and methodological foundations are grounded in classical and contemporary aesthetics emphasising value judgement, aesthetic experience, and interpretive activity, as well as in a range of methodological approaches – culturological, hermeneutic-interpretive, axiological, creative-integrative, reflective, and innovative-technological. **Research results.** *The article reveals the philosophical and aesthetic foundations of developing artistic taste. Contemporary trends are outlined on the basis of scientific approaches ensuring a transition from fragmented artistic knowledge to a holistic, value-motivated, and professionally conscious evaluation of musical phenomena and their stylistically adequate interpretation. Artistic and aesthetic taste is defined as an integrative personal quality formed through sensory-intellectual perception, stylistically adequate interpretive-performative skills, reflective self-assessment, and social-communicative orientation in performative and pedagogical activities. Its five-component structure is substantiated: motivational-axiological, perceptual-cognitive, interpretive-stylistic, performative-reflective, and social-com-*

municative. The development of artistic and aesthetic taste is considered in connection with trans-cultural trends and the application of contemporary music-digital technologies as factors that contribute to the enrichment of students' artistic experience and the formation of their artistic and aesthetic taste through engagement with musical works from diverse cultural traditions.

Key words: *artistic and aesthetic taste, musical art, training of contemporary specialists, stylistic adequacy.*

Introduction. The problem of developing artistic and aesthetic taste in future specialists of musical art is one of the key issues in contemporary socio-cultural space, given a complex of interrelated factors: socio-cultural, axiological, educational, and innovative-technological. Its relevance is determined by the fact that the contemporary artistic environment is characterised by polystylistic diversity, intensive intercultural interaction, and expanding access to heterogeneous musical content.

In these circumstances, a contemporary specialist of musical art must not only navigate a vast array of musical information, but also engage in its value-based aesthetic selection. Insufficient development of artistic and aesthetic taste leads to eclecticism in performative practice, a loss of stylistic adequacy, superficial imitation of outwardly impressive models, and a decline in the artistic persuasiveness of interpretations of the repertoire performed.

This problem acquires particular significance in the context of the modernisation of arts education, its orientation towards student-centredness, the competence-based approach, and the development of students' autonomy and reflexivity. In this context, self-regulated learning emerges as an important condition for the student's development as a subject of their own professional growth – one capable of planning, monitoring, and evaluating the outcomes of their own musical-performative activity [1; 2]. The development of artistic and aesthetic taste in this context is not a mechanical transmission of normative aesthetic models, but rather a process of individual engagement with artistic values, which presupposes the student's active stance, their capacity for self-analysis, self-correction, and responsible artistic choice.

The relevance of this problem is further reinforced by the fact that the artistic and aesthetic taste of a future teacher of artistic disciplines directly influences the formation of the value-aesthetic orientations of pupils and students. A lack of development of this quality in a teacher results in the reproduction of incidental or superficial artistic preferences, which has a negative impact on the quality of music-aesthetic education of the younger generation.

The aim of the article is to provide a theoretical analysis of the phenomenon of 'artistic and aesthetic taste' as an integrative professional and personal quality of future specialists of musical art, and to justify the methodological approaches to its development in the course of professional training.

Research objectives: to clarify the essence of the concept of 'artistic and aesthetic taste of a future specialist of musical art' with regard to philosophical-aesthetic, musicological, and pedagogical contexts;

- to analyse the philosophical-aesthetic and music-pedagogical foundations of developing artistic and aesthetic taste in future musicians;
- to identify contemporary methodological approaches to developing artistic and aesthetic taste in present-day students;
- to substantiate the structural components of artistic and aesthetic taste in future specialists of music education.

Theoretical and Methodological Foundations of the Study. The theoretical and methodological foundations of the study are grounded in the ideas of classical and contemporary aesthetics that emphasise the role of value judgement, aesthetic experience, and interpretive activity, and in a range of methodological approaches – culturological, hermeneutic-interpretive, axiological, creative-integrative, reflective, and innovative-technological – which are specified within the domain of music education and art in order to address the problem of developing aesthetic taste.

Research Results. The conceptualisation of the problem of artistic and aesthetic taste has a long history and originates in philosophical-aesthetic thought, where the categories of beauty, harmony,

measure, artistic value, and the human capacity for aesthetic judgement were regarded as important factors in the spiritual development of the personality. In the philosophy of I. Kant [3], taste is defined as the capacity to judge the beautiful. In the Critique of the Power of Judgement, the author considers the essence of taste as a specific form of reflective judgement grounded in disinterested pleasure, which arises in the process of contemplating and evaluating an aesthetic object without reliance on clearly formulated rules or knowledge – that is, it cannot be reduced to a logical concept, yet at the same time lays claim to universal validity.

Kant also regards disinterestedness as a key feature of aesthetic taste: the pleasure derived from the beautiful is not associated with practical benefit, utility, or the desire for possession. Thus, artistic taste, according to Kant, is manifested where a person takes pleasure in the form of an object as such. In understanding artistic and aesthetic taste through a Kantian lens, it is significant that his conception combines the subjectivity of aesthetic experience with the possibility of intersubjective agreement on evaluations.

A deepening of the understanding of the essence of artistic taste is evident in the philosophy of G. W. F. Hegel [4], who considered art not merely as a domain of sensuous enjoyment or subjective preference, but as a particular form of the manifestation of truth in sensuous-imagistic form. In contrast to the Kantian emphasis on disinterested aesthetic judgement, Hegelian aesthetics shifts attention towards the substantive-spiritual nature of the artwork, its capacity to express an idea, the historical spirit of an era, and the level of cultural self-consciousness. In this context, artistic taste is not reducible to an individual capacity to ‘like’ or ‘dislike’, but emerges as a culturally mediated ability to recognise the inner unity of artistic form and the spiritual content of a work.

In the Eastern philosophical tradition, particularly in Confucianism, music appears as an important factor in the moral-aesthetic development of the individual. In this approach, the aesthetic is inseparable from the ethical, and music is regarded as a means of harmonising a person’s inner world, their behaviour, and their social environment. According to the teachings of Confucius [5], music (yue), together with ritual (li), forms a holistic system of influence on the individual, promoting the cultivation of moral virtues, the development of a sense of measure, restraint, and inner equilibrium. It is through musical practice that a person acquires the capacity for self-regulation, the alignment of their own emotions with socially accepted norms, and the achievement of harmony between the individual and the collective.

Thus, in the Confucian tradition, music is regarded not merely as an artistic phenomenon, but as an instrument for forming social order, insofar as it influences the emotional-axiological sphere of the person and determines the character of their interaction with others. It fulfils the function of a kind of ‘ethical resonator’ that aligns the inner states of the individual with the established norms of culture. It follows that artistic taste in this context is not confined to individual preferences, but acquires the status of an indicator of spiritual maturity and moral cultivation [5].

Such an approach is of fundamental significance for contemporary music-pedagogical education, as it allows the development of artistic and aesthetic taste to be viewed as a process that combines emotional-sensory experience, value-based reflection, and normative-ethical regulation. In this context, music functions not only as an object of aesthetic perception, but also as a means of forming a holistic personality capable of harmonious coexistence within a transcultural space.

To summarise, in the aesthetic-philosophical thought of the past, artistic taste emerges as a multidimensional phenomenon in which sensory perception, intellectual-analytical reflection, and value-normative evaluation of artistic phenomena are combined. Both the Western and Eastern traditions emphasise its connection with the spiritual development of the individual, the capacity for harmonising one’s inner world, and conscious interaction with the cultural environment.

In contemporary scholarly discourse, taste is increasingly understood not as a purely individual inclination, but as a socially and culturally conditioned capacity. P. Bourdieu [6] links judgements of taste with social experience, cultural capital, and mechanisms of distinction. For music pedagogy, this position is of fundamental importance, since students’ taste orientations are formed not in isolation, but within a system of educational, cultural, and communicative influences.

In the scholarship on music education, artistic taste is considered in connection with active music-making, interpretive experience, critical listening, and reflective engagement with musical phenomena. K. Swanwick [7] emphasises the need to teach music musically – that is, through meaningful artistic activity – whilst D. Elliott and M. Silverman [8] underscore the practical, activity-based nature of musical cognition.

In Ukrainian music-pedagogical scholarship, artistic and aesthetic taste is likewise regarded as a component of the individual's artistic culture, developed through active perception, analysis, interpretation, and evaluation of artistic phenomena. The works of O. Oleksiuk [9], H. Padalka [10], O. Rudnytska [11], and other scholars substantiate the significance of music-aesthetic education, artistic thinking, the integration of the arts, and a value-based attitude towards art in the professional training of future specialists of musical art.

Thus, the evolution of aesthetic ideas evidences a gradual shift from understanding taste as a predominantly individual quality towards its interpretation as the outcome of a complex interaction between cultural experience, educational influence, and personal reflection.

At the same time, an analysis of sources reveals a number of insufficiently developed questions: clarifying the relationship between the concepts of 'artistic taste' and 'artistic and aesthetic taste'; determining the structure of artistic and aesthetic taste in accordance with the specific nature of music-performative activity; substantiating methodological approaches to its development in the context of contemporary arts education; and combining traditional pedagogical means with the potential of innovative pedagogical and information-communicative, including digital, technologies.

Of fundamental importance for our study is the distinction between aesthetic taste, artistic taste, and artistic and aesthetic taste. In examining the essence of the concept of 'aesthetic taste', scholars emphasise its significance as one of the components of a person's aesthetic culture, realised in the need to perceive and experience beauty and refinement – both in one's environment and in works of art – and conditioning the capacity to act on the basis of certain norms of beauty and morality.

Artistic taste is interpreted as a specialised form of the manifestation of aesthetic taste in the sphere of art, which, as V. Petko notes, directly influences the individual's capacity for evaluating the artistic quality and stylistic adequacy of an artwork [12].

In our view, the concept of 'artistic and aesthetic taste' is broader, since its manifestation encompasses not only the sphere of art, but also the general system of aesthetic values, ideals, orientations, and criteria that determine the individual's attitude towards both artistic and non-artistic reality, and constitutes a holistic value-worldview quality of the individual, encompassing such spheres as moral-ethical self-expression, the culture of creative communication, and so on [10; 11]. Accordingly, the artistic and aesthetic taste of a future specialist of musical art is understood as an integrative professional and personal quality that is formed on the basis of the assimilation of a system of aesthetic and artistic values, orientations, and criteria for the evaluation of artistic phenomena, and is realised in the capacity for stylistically adequate interpretation, reflective self-improvement, and the social-communicative transmission of artistic values through the means of musical art.

An important factor in expanding the artistic and aesthetic experience of the future musician is their capacity to engage with musical phenomena in intercultural and transcultural dimensions. In this context, the development of artistic taste in the future musician should be considered in close connection with the cultivation of their transcultural competence, since it is precisely engagement with diverse cultural traditions, comparative reflection upon them, and creative interpretation that ensures the formation of value-grounded and stylistically adequate performative orientations [13].

For the successful professional activity of the future specialist, the formation of artistic and aesthetic taste holds important professional-regulatory significance. As S. Shyp [14] notes, it is precisely the possession of a developed taste that determines the student's ability to recognise the artistic value of musical phenomena, to correlate performative means with the style and genre of a work, to avoid eclecticism, to evaluate interpretations with reasoned argument, and to exercise independent artistic choice. In this regard, as the scholar emphasises, the problematic of Historically Informed Interpretation (HIP) is of particular relevance, as it foregrounds the connection between the per-

former's stylistic awareness, their understanding of the semiotic features of the musical text, and the artistic persuasiveness of their interpretation. In this sense, taste fulfils the function of an inner regulator of interpretive-performative and pedagogical activity [14].

The development of artistic and aesthetic taste in the musician must be grounded in a system of interrelated methodological approaches, since the matter at hand is not an individual skill, but a complex integrative formation that combines perceptual, cognitive, axiological, interpretive, performative, and reflective mechanisms, whose essence is illuminated through reference to the guiding principles of such scientific approaches as the culturological, hermeneutic-interpretive, axiological, creative-integrative, reflective, and innovative-technological approaches.

The appropriateness of drawing upon the leading ideas of the *culturological approach* is explained by the fact that its principles direct attention towards immersing the future specialist of musical art in the broad context of artistic culture, and thereby towards cultivating a conscious appreciation of the distinctive character of works belonging to different styles, epochs, and national traditions, as well as an understanding of the connections between music and literature, performative and visual arts, and broader socio-cultural processes [6; 11]. The appropriateness of this approach also lies in the fact that artistic and aesthetic taste cannot be developed as an externally imposed norm; it must become an internally accepted system of aesthetic orientations, connected with the musician's personal experience and interpretive autonomy.

The hermeneutic-interpretive approach creates conditions for revealing the semantic depth of musical works on the basis of an analysis of their artistic-imagistic content, the manifestation of intonational semantics, the genre-stylistic context, and the unique character of the composer's artistic conception. Mastery of the technique of hermeneutic analysis of musical works will enable the musician to acquire the capacity to comprehensively evaluate and offer an individually personalised interpretation of the artistically chosen content of a work, and to achieve adequacy in its performative and pedagogical interpretation [7; 8; 14].

The axiological approach orients students towards developing a system of artistic values and the capacity to distinguish the artistically significant from the secondary, the aesthetically appropriate from the merely outwardly impressive, the original from the banal, the coherent and stylistically justified from the incidental. Within this approach, artistic and aesthetic taste emerges as the axiological foundation of the musician's professional judgement [6, 15]. Its realisation thus fosters the musician's capacity for artistic-aesthetic differentiation of repertoire and guards against an eclectic perception of art [6].

The creative-integrative approach ensures the development of artistic and aesthetic taste as an integrative professional quality that arises from the synthesis of knowledge, skills, experience, and value orientations, and from the enrichment of the modes of their realisation – from reproductive-imitative to variable and independently creative. Particular significance in this context is acquired by the interdisciplinary coordination of the content of professional training, which ensures the interpenetration of historical-theoretical and performative disciplines, their substantive coherence, and the formation of future specialists' capacity for flexible and variative creative application of the acquired knowledge and skills in diverse forms of music-professional activity. This interpenetration of the content of music-theoretical, historical-stylistic, performative, and pedagogical disciplines promotes the transition from the acquisition of individual elements of musical activity to their holistic, artistically motivated application [16; 17].

The appropriateness of drawing upon the *reflective approach* is explained by its orientation towards developing the student's subjective stance, their intrinsic motivation, capacity for self-assessment, self-correction, and awareness of their own artistic decisions. The significance of reflection in the professional development of musicians is emphasised in contemporary research on music learning, where it is regarded as a factor in the awareness of one's own performative trajectory, the making of interpretive decisions, and professional self-development [18].

The innovative-technological approach presupposes the use of current scientific and methodological-pedagogical achievements, as well as contemporary information-communicative and digital

tools: audio and video recording, comparative analysis of performances, spectral software, interactive educational resources, and digital platforms for self-monitoring and reflection. The significance of its principles thus lies not in a simple renewal of traditional teaching methods and techniques, but in expanding the possibilities for the analytical perception of musical works, the objectification of individual parameters of performance, and their combination with artistic-aesthetic evaluation. At the same time, digital tools should also be regarded as an effective instrument for supporting student-centred learning, within which the student gradually acquires the experience of independent analysis, comparison, correction, and artistically grounded selection of performative-interpretive decisions [19; 20].

Thus, the development of artistic and aesthetic taste in a contemporary specialist of musical art is ensured by the unity of the culturological, hermeneutic-interpretive, axiological, creative-integrative, reflective, and innovative-technological approaches. Together, they create conditions for the development of the capacity for value-motivated, stylistically adequate, and reflectively conscious perception and interpretation of musical art.

A synthesis of the foregoing data allows the conclusion that the artistic and aesthetic taste of the future specialist of musical art is of a systemic-dynamic character. Its components do not exist in isolation, but interact with one another in the processes of perceiving, analysing, evaluating, interpreting, and pedagogically transmitting artistic values.

The structural components of artistic and aesthetic taste appropriately include the motivational-axiological, perceptual-cognitive, interpretive-stylistic, performative-reflective, and social-communicative components.

The motivational-axiological component reflects the future specialist's awareness of the significance of artistic and aesthetic taste as a necessary condition for professional activity. It encompasses a value-based attitude towards works of high artistic merit in musical art, an intrinsic need to refine one's own aesthetic criteria, responsibility for the quality of artistic choice, and readiness for professional self-development.

The perceptual-cognitive component characterises the capacity for differentiated musical perception and the comprehension of the intonational-linguistic and performative-expressive features of repertoire as an artistic-stylistic phenomenon. Its content comprises knowledge of historical-cultural context, styles, genres, national traditions, intonational semantics, and the principles of musical form, which provide orientation in the intonational-performative features of a work. An important basis for this component is also an understanding of the psychophysiological and cognitive mechanisms of musical perception, memory, and emotional response to music [20].

The interpretive-stylistic component is manifested in the capacity for an independent, artistically motivated, and stylistically accurate rendering of the artistic conception of the composer of a musical work. It presupposes the ability to identify the imagistic-semantic centre of a work, to recognise the key, artistically significant features of the uniqueness and value of a musical work, as well as to recognise the key, artistically significant features of the uniqueness and value of multi-stylistic repertoire, to select appropriate means of expression, and to align performative-technical techniques with the style, genre, form, and artistic content of the work.

The performative-reflective component encompasses the students' capacity to realise artistic-aesthetic criteria in their own performative or pedagogical activity and to critically evaluate its results. The formation of the performative-reflective component presupposes mastery of the means of self-analysis, comparative analysis, and the identification of insufficient correspondence between artistic conception and performative outcome, as well as readiness for exploratory-creative activity aimed at determining ways and methods of correcting one's own performative-technological decisions [19].

The social-communicative component is to fulfil an integrative function, ensuring the transmission of artistic-aesthetic values in pedagogical, performative, educational-outreach, and communicative interaction. It is also connected with the capacity to express aesthetic judgements with well-reasoned argument, to engage in dialogue about art, and to influence the artistic orientations of

pupils and audience members without imposing ready-made evaluations – through mastery of the art of reasoned persuasion and the emotionally creative articulation of one's own attitude towards artistically valuable works [8; 10; 11; 15].

The proposed structure makes it possible to consider the artistic and aesthetic taste of the future specialist of musical art as a holistic personal-professional formation, in which value orientation, music-stylistic awareness, interpretive independence, performative reflection, and the capacity for the cultural-communicative transmission of artistic values are combined.

Conclusions and Prospects for Further Research. The theoretical analysis conducted allows the conclusion that the artistic and aesthetic taste of contemporary specialists of musical art is formed through the purposeful development, in the course of music-educational activity, of an integrative-professional, personally significant quality that ensures active artistic-value-based perception and interpretation of musical artefacts, reflective self-improvement practice, and socio-cultural interaction through the means of musical art.

The artistic taste of the musician is appropriately regarded as a specialised form of the manifestation of artistic and aesthetic taste in the sphere of art. Its acquisition is manifested in the musician's capacity for stylistically adequate perception, evaluation, and interpretation of artistic works, whilst artistic and aesthetic taste encompasses the broad system of aesthetic values, ideals, and orientations of the individual, which are realised in diverse forms of musical activity.

The methodological foundation for developing artistic and aesthetic taste comprises the unity of the culturological, hermeneutic-interpretive, axiological, competence-integrative, personally reflective, and innovative-technological approaches. Their combination ensures the transition from the fragmented acquisition of artistic knowledge to a holistic, professionally conscious, and value-motivated artistic evaluation of musical artefacts, the formation of a system of personal-musical preferences, and the capacity for their reasoned defence through the ability to engage in critical thinking and professional autonomy.

Prospects for further research are connected with the development of criteria, indicators, and diagnostic tools for determining the levels of formation of artistic and aesthetic taste in future specialists of musical art, as well as with the empirical verification of the degree of effectiveness of the guiding ideas of the scientific approaches presented above, on the basis of substantiated principles, pedagogical conditions, and methods of their realisation in the process of training future specialists of musical art.

BIBLIOGRAPHY

1. Zimmerman B. J. Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*. 2002. Vol. 41, № 2. P. 64–70.
2. McPherson G. E., Zimmerman B. J. Self-regulation of musical learning: A social cognitive perspective. *The Oxford Handbook of Music Education*. Vol. 2 / ed. by M. R. Mksza, G. E. McPherson. Oxford : Oxford University Press, 2011. P. 130–175.
3. Kant I. *Critique of the Power of Judgment* / trans. by P. Guyer, E. Matthews. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.
4. Hegel G. W. F. *Aesthetics: Lectures on Fine Art* / trans. by T. M. Knox. Oxford : Clarendon Press, 1975.
5. Confucius. *Analects: With Selections from Traditional Commentaries* / trans. by E. Slingerland. Indianapolis : Hackett Publishing, 2003.
6. Bourdieu P. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
7. Swanwick K. *Teaching Music Musically*. London; New York: Routledge, 1999.
8. Elliott D. J., Silverman M. *Music Matters: A Philosophy of Music Education*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2015.
9. Олексюк О. М. *Музична педагогіка: навч. посіб.* Київ : КНУКіМ, 2006.
10. Падалка Г. М. *Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін*. Київ : Освіта України, 2008.

11. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Київ : КНУКіМ ; Інститут педагогіки і психології АПН України, 2002.
12. Петько В. В. Естетичні пріоритети студентів та виховання естетично культури майбутніх хореографів. *Педагогічний альманах*. 2017. Вип. 34. С.35–41
13. Ван Бінбін, Ніколаї Г. Структура транскультурної компетентності магістрів музичного мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 5. С. 305–316.
14. Шип С. В. Історично інформована інтерпретація музичного твору (НІР) у семіотичному аспекті. *Південноукраїнські мистецькі студії*. 2024. № 2. С. 157–167. DOI: <https://doi.org/10.24195/artstudies.2024-2.27>
15. Reimer B. A Philosophy of Music Education: Advancing the Vision. 3rd ed. Upper Saddle River : Prentice Hall, 2003.
16. Nikolai H., Lynenko A., Koehn N., Boichenko M. Interdisciplinary Coordination in Historical-Theoretical and Music-Performing Training of Future Musical Art Teachers. *Journal of History Culture and Art Research*. 2020. Vol. 9, № 1. P. 225–235. DOI: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i1.2434>
17. Олексюк О. М. Музична педагогіка. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013.
18. Pozo J. I., Pérez-Echeverría M. P., López-Íñiguez G., Torrado J. A. (eds.). Learning and Teaching in the Music Studio: A Student-Centred Approach. Cham : Springer, 2022.
19. López-Íñiguez G., Burnard P. Toward a nuanced understanding of musicians' professional learning pathways: What does critical reflection contribute? *International Journal of Music Education*. 2022. Vol. 40, № 3. P. 456–470. DOI: <https://doi.org/10.1177/1321103X211025850>
20. Koehn N., Stepanova L., Tolstova N., Usova H. Performance activities of vocalists, choir singers and conductors in the light of the neurocognitive paradigm and digital technologies. *Південноукраїнські мистецькі студії*. № 1(12), 2026 . 79-84. DOI: <https://doi.org/10.24195/artstudies.2026-1.12>
21. Levitin D. J. This Is Your Brain on Music: The Science of a Human Obsession. New York : Dutton, 2006.

REFERENCES

1. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2
2. McPherson, G. E., & Zimmerman, B. J. (2011). Self-regulation of musical learning: A social cognitive perspective. In M. R. Miksza & G. E. McPherson (Eds.), *The Oxford handbook of music education* (Vol. 2, pp. 130–175). Oxford University Press.
3. Kant, I. (2000). *Critique of the power of judgment* (P. Guyer & E. Matthews, Trans.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804656>
4. Hegel, G. W. F. (1975). *Aesthetics: Lectures on fine art* (T. M. Knox, Trans.). Clarendon Press.
5. Confucius. (2003). *Analects: With selections from traditional commentaries* (E. Slingerland, Trans.). Hackett Publishing.
6. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
7. Swanwick, K. (1999). *Teaching music musically*. Routledge.
8. Elliott, D. J., & Silverman, M. (2015). *Music matters: A philosophy of music education* (2nd ed.). Oxford University Press.
9. Oleksiuk, O. M. (2006). *Muzychna pedahohika: navch. posib. [Music pedagogy: Textbook]*. KNUKіM. [In Ukrainian]
10. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva: teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin [Pedagogy of art: Theory and methods of teaching artistic disciplines]*. Osvita Ukrainy. [In Ukrainian]
11. Rudnytska, O. P. (2002). *Pedahohika: zahalna ta mystetska: navch. posib. [Pedagogy: General and artistic: Textbook]*. KNUKіM; Instytut pedahohiky i psykhohohii APN Ukrainy. [In Ukrainian]

12. Petko V. V. (2017). Estetychni priorytety studentiv ta vykhovannia estetychno kultury maibutnikhkhorografiv [Aesthetic priorities of students and aesthetic culture education of future choreographers]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical almanac*, 34, 35–41 (in Ukrainian).
13. Van, Binbin, & Nikolai, H. (2021). Struktura transkulturnoi kompetentnosti mahistriv muzychnoho mystetstva [Structure of transcultural competence of masters of musical art]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 5, 305–316. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2021.05/305-316> [In Ukrainian]
14. Shyp, S. V. (2024). Istorychno informovana interpretatsiia muzychnoho tvor (NIR) u semiotychnomu aspekti [Historically informed interpretation of a musical work (HIP) in the semiotic aspect]. *Pivdennoukrainski mystetski studii*, 2, 157–167. <https://doi.org/10.24195/artstudies.2024-2.27> [In Ukrainian]
15. Reimer, B. (2003). *A philosophy of music education: Advancing the vision* (3rd ed.). Prentice Hall.
16. Nikolai, H., Lynenko, A., Koehn, N., & Boichenko, M. (2020). Interdisciplinary coordination in historical-theoretical and music-performing training of future musical art teachers. *Journal of History Culture and Art Research*, 9(1), 225–235. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i1.2434>
17. Oleksiuk, O. M. (2013). *Muzychna pedahohika [Music pedagogy]*. Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. [In Ukrainian]
18. Pozo, J. I., Pérez-Echeverría, M. P., López-Íñiguez, G., & Torrado, J. A. (Eds.). (2022). *Learning and teaching in the music studio: A student-centred approach*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-19-0634-3>
19. López-Íñiguez, G., & Burnard, P. (2022). Toward a nuanced understanding of musicians' professional learning pathways: What does critical reflection contribute? *International Journal of Music Education*, 40(3), 456–470. <https://doi.org/10.1177/1321103X211025850>
20. Koehn, N., Stepanova, L., Tolstova, N., & Usova, H. (2026). Performance activities of vocalists, choir singers and conductors in the light of the neurocognitive paradigm and digital technologies. *Pivdennoukrainski mystetski studii*, 1(12), 79–84. <https://doi.org/10.24195/artstudies.2026-1.12>
21. Levitin, D. J. (2006). *This is your brain on music: The science of a human obsession*. Dutton.

Кьон Наталя

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри музичного мистецтва та хореографії
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-8229-502X

Чень Сяюй

аспірантка кафедри музичного мистецтва та хореографії
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0000-8807-7579

Чжан Яжу

аспірантка кафедри музичного мистецтва та хореографії
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0000-8807-7579

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Актуальність проблеми. У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми формування художньо-естетичного смаку майбутніх фахівців музичного мистецтва. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі ціннісно-естетичних орієнтацій у професійній підготовці музикантів, які функціонують у полістильовому та транскультурному мистецькому середовищі. **Мета статті** полягає в обґрунтуванні сутності художньо-естетичного смаку як інтегративної професійно-особистісної якості майбутніх фахівців музичного мистецтва та визначенні методологічних підходів до його формування у процесі фахової підготовки. **Завдання дослідження** полягають в уточненні сутності поняття «художньо-естетичний смак» з урахуванням філософсько-естетичного, музикознавчого та педагогічного контекстів; аналізі його філософсько-естетичних і музично-педагогічних засад; визначенні сучасних методологічних підходів до його формування; обґрунтуванні його структурних компонентів у майбутніх фахівців музичного мистецтва. **Теоретико-методологічні основи дослідження** ґрунтуються на ідеях класичної та сучасної естетики, що акцентують роль ціннісного судження, естетичного досвіду та інтерпретаційної діяльності, а також на низці методологічних підходів – культурологічного, герменевтично-інтерпретаційного, аксіологічного, творчо-інтегративного, рефлексивного та інноваційно-технологічного. **Результати дослідження.** У статті розкрито філософсько-естетичні засади формування художньо-естетичного смаку. Окреслено сучасні тенденції цього процесу на основі наукових підходів, що забезпечують перехід від фрагментарного засвоєння мистецьких знань до цілісного, ціннісно вмотивованого та професійно усвідомленого аналізу й оцінювання музичних явищ та міри їх адекватно-стильової інтерпретації.

Художньо-естетичний смак визначено як інтегративну особистісну якість, що формується у взаємодії сенсорно-інтелектуального сприйняття, набуття адекватно-стильових інтерпретаційно-виконавських умінь, зданості до рефлексивного самооцінювання та надання соціально-комунікативної спрямованості виконавській і педагогічній діяльності. Обґрунтовано п'ятикомпонентну структуру художньо-естетичного смаку, утворену єдністю мотиваційно-аксіологічного, перцептивно-когнітивного, інтерпретаційно-стильового, виконавсько-рефлексивного та соціально-комунікативного компонентів. Формування художньо-естетичного смаку розглянуто у взаємозв'язку з транскультурними тенденціями та застосуванням сучасних музично-цифрових технологій як чинників, що сприяють збагаченню мистецького досвіду здобувачів і формуванню в них художньо-естетичного смаку на матеріалі музичних творів різних культурних традицій.

Ключові слова: художньо-естетичний смак, музичне мистецтво, підготовка сучасних фахівців, стильова адекватність.

Дата першого надходження статті до видання: 21.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 780.1:780.616.43.071.2

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-25>**Левицька Ірина Миколаївна**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теоретичної, музично-інструментальної та вокальної підготовки
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-3566-2632**Клюєва Сніжана Дмитрівна**кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-1398-6513

ЕСТЕТИЧНІ ВИМІРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФОРТЕПІАННИХ ТВОРІВ У ВИКОНАВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення фортепіанного виконавства як цілісного художньо-естетичного феномену в умовах сучасних культурних трансформацій. Надмірна зосередженість на технічних аспектах підготовки піаністів часто обмежує розкриття образно-смыслового потенціалу музичного твору, що актуалізує пошук нових методологічних підходів. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення естетичних параметрів виконавської інтерпретації, які визначають художню цінність і змістову глибину музичного виконання. **Мета дослідження** полягає у виявленні та аналізі ключових естетичних вимірів інтерпретації фортепіанних творів у контексті сучасної виконавської практики для структурування теоретичного розуміння мистецьких процесів. **Методологічна основа дослідження** ґрунтується на засадах комплексного підходу, який інтегрує методи системного аналізу, герменевтичного прочитання музичного тексту та трансдисциплінарні стратегії, що охоплюють музикознавство, культурологію та психолого-педагогічний інструментарій. **Результати дослідження.** З'ясовано, що сучасна виконавська інтерпретація постає як цілісний багаторівневий естетичний феномен, який виходить за межі механічного відтворення нотного тексту та потребує подолання вузько-технологічного підходу. Установлено, що професійна зрілість піаніста безпосередньо залежить від здатності до занурення у процеси смислопокладання через механізм герменевтичного кола, який забезпечує діалектичну взаємодію між аналізом окремих елементів фактури та осягненням цілісного художнього задуму. Визначено, що естетична природа виконання базується на балансі між логосом та пафосом, де аналітичний розбір гармонічного плану та метроритму стає фундаментом для інтуїтивного розуміння образу. Актуалізовано проблему стильової автентичності у зіставленні з можливостями сучасного інструментарію, що вимагає від виконавця свідомої адаптації клавесинного чи ранньофортепіанного письма до акустичних параметрів сучасного рояля. Наголошено на важливості особистісного виміру та духовного налаштування музиканта, особливо в контексті сучасної української музики, де створення звукового образу залежить від здатності до мінімалістичної виразності та тонкого відчуття часу. Доведено, що трансформація технічної майстерності у засіб трансляції духовних цінностей дозволяє піаністу досягти художньої істини та забезпечити актуальність музичного твору в мінливому соціокультурному середовищі. Презентовано результати застосування трансдисциплінарного підходу як ефективного інструменту форму-

вання індивідуального виконавського стилю через інтеграцію історичних знань і практичних інтерпретаційних стратегій.

Ключові слова: музично-виконавська діяльність, художня інтерпретація, естетичні виміри, фортепіанне мистецтво, герменевтичне коло, виконавська майстерність, художній образ.

Вступ. Сучасний етап розвитку музичного мистецтва висуває перед виконавцями та педагогами складні виклики, які вимагають кардинального переосмислення природи виконавської діяльності не просто як процесу механічного або технічного відтворення нотного тексту, а як цілісного багатопланового естетичного феномену.

В умовах стрімких трансформацій культурного простору актуальність даної проблеми зумовлена нагальною потребою подолання вузькотехнологічного підходу до фахової виконавської підготовки піаністів, оскільки надмірна концентрація на технологічних аспектах часто стає перешкодою для розкриття глибинного художньо-образного потенціалу твору. Пошук нових методологічних підходів передбачає перехід до вивчення виконавства крізь призму філософських та естетичних категорій, де об'єктом дослідження постає складний процес фортепіанної художньо-виконавської інтерпретації як акт творчого перетворення реальності.

Предметом наукового пошуку в такому контексті виступають естетичні параметри, які безпосередньо визначають художню цінність виконання та його змістовну наповненість, що дозволяє розглядати фортепіанний твір як відкриту систему, здатну до постійного самооновлення в процесі виконавської інтерпретації. Тобто саме гармонійне поєднання інтелектуального аналізу та емоційної експресії стає запорукою створення переконливого звукового образу, який би відповідав запитам сучасного слухача та високим критеріям художньої автентичності.

Мета та завдання дослідження полягають у виявленні та аналізі ключових естетичних вимірів інтерпретації фортепіанних творів у контексті сучасної виконавської практики, що дозволяє структурувати теоретичне розуміння мистецьких процесів.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на засадах комплексного підходу, який інтегрує методи системного аналізу, герменевтичного прочитання музичного тексту та трансдисциплінарні стратегії, що охоплюють музикознавство, культурологію та психолого-педагогічний інструментарій. Застосування такого методологічного синтезу дає змогу висвітлити процес осягнення художнього образу як складну інтелектуальну та духовну дію, що реалізується завдяки глибокій роботі над кожним елементом музичної тканини та враховує вплив інструментарію на естетичне сприйняття. Досягнення поставленої мети дозволить не лише розширити теоретичну базу музичної естетики, а й запропонувати практичні орієнтири для вдосконалення виконавсько-інтерпретаційних умінь майбутніх професіоналів у галузі фортепіанного мистецтва.

Результати. Вивчення феномену інтерпретації та формування професійного профілю сучасного виконавця-піаніста становить фундамент багатьох наукових розвідок, у яких виконавське мистецтво розглядається як вища форма творчої активності особистості.

Теоретичне підґрунтя дослідження складають праці таких науковців, як Є. Бондар, О. Гриценко, О. Олексюк, О. Ребрової та ін., які досліджують культурні контексти мистецтва, а також доробки Н. Кирилової, Є. Куришева, О. Ляшенко та ін., чий розвідки зосереджені на викликах сучасних освітніх трендів у музичній галузі. Особливого значення набувають концепції А. Коваль, І. Левицької, А. Линенко, Т. Олійник, А. Мамікіної, М. Мимрика та ін., які розглядають професійні надбання музиканта крізь призму герменевтичного підходу та специфіку музичної комунікації в інструментально-виконавській підготовці здобувачів освіти. Питання емоційності як ключової категорії виконавства детально аналізуються у роботах Н. Білової, О. Новської, Т. Реви та ін. М. Білецька, Пань Шен, О. Умрихіна, Сюй Ченьци, С. Шип та ін. акцентують увагу на формуванні творчої компетентності та системному розумінні художнього образу.

Більшість дослідників сходяться на думці, що виконавство є процесом гармонійного поєднання інтуїтивного та логічного, що забезпечує неперервність музичної традиції завдяки діалогу між автором, виконавцем та слухачами. Проте, попри значну кількість публікацій, проблема системної типізації естетичних вимірів саме фортепіанної інтерпретації потребує подальшого поглибленого вивчення з урахуванням сучасних соціокультурних реалій.

Розглядаючи теоретико-методологічні засади виконавської діяльності, слід звернути увагу на те, що професійна зрілість піаніста безпосередньо залежить від його здатності занурюватися у складні процеси смислопокладання, серед яких фундаментальне місце посідає феномен герменевтичного кола.

На думку М. Мимрика, сутність означеного явища в контексті фортепіанного виконавства полягає у безперервній діалектичній взаємодії між розумінням окремих елементів музичної тканини та осягненням цілісного художнього задуму, де значення кожної дрібної деталі розкривається лише крізь контекст усього твору, тоді як сама цілісність формується на основі глибокого опрацювання кожної інтонації, мотиву чи артикуляційного штриха [1].

Як вказує С. Шип, значення герменевтичного кола для виконавця-піаніста важко переоцінити, оскільки воно перетворює процес вивчення твору на нелінійний шлях від первинного інтуїтивного передрозуміння до детального аналітичного розкладання нотного тексту й подальшого виходу на новий рівень синтезу, де виконавець виступає вже не в якості технічного посередника, а як повноправний співавтор, завданням якого є актуалізація історичних сенсів у сучасному культурному просторі [2].

Так, практичне втілення цієї методології яскраво простежується під час роботи над Прелюдією та фугою до-мінор з першого тому «Добре темперованого клавіру» Й. С. Баха, де герменевтичне коло вимагає від музиканта спочатку усвідомити логіку кожної поліфонічної лінії як самостійного висловлювання, щоб потім за допомогою їхнього вертикального поєднання прийти до розуміння архітектонічної єдності всього циклу.

На нашу думку, методична рекомендація у цьому разі полягає у постійному зіставленні риторичного значення окремих мотивів-символів із загальним енергетичним планом фуґи, що дозволяє виконавцю не просто механічно відтворювати голоси, а створювати інтелектуально насичену інтерпретацію, де кожен штрих, кожна навіть найдрібніша деталь підпорядкована великій логічній ідеї барокового всесвіту.

Аналогічний процес герменевтичного занурення відбувається і при опрацюванні Сонати № 8 до-мінор «Патетичної» Л. ван Бетховена, де початкова інтонація вступу Grave стає тим ядром, через яке виконавець має осягнути весь драматичний конфлікт сонатного циклу. Розуміння трагічного пафосу першої частини неможливе без аналізу семантики фатальних акордів вступу, проте самі ці акорди набувають справжньої художньої ваги лише тоді, коли виконавець бачить їхній відгомін у стрімкому русі Allegro di molto e con brio, що змушує його постійно повертатися до переосмислення тембрового забарвлення та артикуляції початкового матеріалу заради досягнення концептуальної цілісності образу [3].

Цікаві думки знаходимо у наукових розвідках О. Козаренка, який науково обґрунтовує, що у сфері сучасної української музики приклад герменевтичного кола можна знайти у роботі над Партитою № 6 М. Скорика, де виконавець стикається з необхідністю розкодування неobarокових ідіом крізь призму сучасної гармонічної мови та складних метроритмічних структур [4].

Суголосні думки висловлює і О. Стрілецька, яка, досліджуючи концепт індивідуального композиторського стилю доводить, що художньо-виконавська інтерпретація Партити № 6 М. Скорика вимагає від піаніста руху від розуміння специфіки віртуозних фігурацій та жанрових алюзій до формування цілісного образу, що поєднує в собі інтелектуальну гру з традицією та відкритою емоційною експресією, де кожне повернення до тексту на новому етапі роботи відкриває приховані пласти інтертекстуальних зв'язків [3].

Отже, в процесі естетичного розуміння фортепіанних творів та створенні художньо-виконавської інтерпретації, герменевтичне коло забезпечує життєдайний процес оновлення му-

зичної традиції, дозволяючи виконавцю щоразу знаходити нові смислові відтінки навіть у добре відомих класичних творах, перетворюючи виконання на акт живого мислення та високої духовної творчості.

Слід зазначити, що естетична природа виконання ґрунтується на постійній діалектичній взаємодії раціонального та емоційного начал, що в музикознавчому дискурсі визначається як баланс між логосом та пафосом [2].

В цьому ракурсі Ван Кань доводить, що аналітичний розбір тексту, який передбачає детальне вивчення гармонічного плану та метроритмічних особливостей, має стати надійним фундаментом для подальшого інтуїтивного осягнення та розуміння художнього образу [5].

Прикладом такої взаємодії виступає робота над Сонатою № 17 ре-мінор Л. ван Бетховена, де за суворим дотриманням класичної форми приховується драматична експресія. Методична стратегія в даному разі полягає у виокремленні структурних зон напруги та розрядки, що допомагає виконавцю не втратити логіку розвитку думки в моменти найвищого емоційного піднесення, забезпечуючи цілісність сприйняття масштабного музичного полотна.

Цей фундамент логічного та емоційного балансу знаходить своє подальше розширення у сучасній виконавській школі, яка дедалі частіше спирається на трансдисциплінарний підхід й на думку Є. Куришева, такий підхід інтегрує знання з музикознавства, культурології та психології у необхідну базу для формування індивідуального стилю піаніста [6].

Розуміння історичного контексту та психологічного портрета автора дозволяє уникнути поверховості в трактуванні, що, наприклад, є особливо важливим при зверненні до творчості Ф. Шопена, адже виконавець має усвідомлювати не лише піаністичну специфіку творів, а й їхній зв'язок із польським фольклором та літературними джерелами епохи романтизму, що надає звучанню особливої шляхетності та змістовної глибини. Використання знань про психологію сприйняття допомагає піаністу свідомо керувати увагою слухачів, вибудовуючи динамічні та темпові градації відповідно до законів художньої драми [6].

Водночас, занурення у змістовну глибину та психологізм неминує стикається з матеріальним аспектом втілення задуму, через що особливої практичної гостроти набуває питання стильової автентичності у зіставленні з можливостями сучасного інструментарію.

Як зауважує Чень Хуанці, потужний резонанс концертного рояля суттєво змінює рецепцію музики епохи бароко та класицизму, ставлячи перед виконавцем нові естетичні завдання. Так, наприклад, при виконанні Сонат Д. Скарлатті або творів В. А. Моцарта піаніст постає перед викликом адаптації клавесинного чи ранньофортепіанного письма до масивного звукового потенціалу сучасних роялів, наприклад фірми Steinway. Методична рекомендація у цьому аспекті полягає у свідомому обмеженні педалізації та використанні специфічного пальцевого удару, який би імітував щипкову природу клавесина або легкість механіки молоточкового фортепіано. Такий підхід дозволяє зберегти прозорість фактури та точність артикуляції, водночас використовуючи багатство тембрових фарб сучасного інструмента для актуалізації класичної фортепіанної спадщини в сучасному акустичному просторі [7].

На думку Ю. Грібіненко, естетичний вимір виконавства нерозривно пов'язаний із категоріями інтертекстуальності та полістилістики, що вимагає від піаніста вміння працювати з позатекстовими зв'язками та прихованими культурними алюзіями [8].

Так, наприклад, у циклах прелюдій К. Дебюссі, зокрема в таких творах як «Тераса, відвідувана місячним світлом» або «Вітрила», звукописний образ формується через синтез музичних, поетичних та живописних вражень. Практична робота над такими творами передбачає опанування техніки нашарування звукових пластів, де кожен регістр має свій колористичний відтінок, створюючи ілюзію просторової глибини. Виконавцю важливо навчитися мислити категоріями акустичних обертонів, яка перетворює технічну вправність на глибоку художню дію, що резонує з імпресіоністичною естетикою світлотіні [9].

Фундаментом естетичного осягнення музики є здатність виконавця перетворювати нотний запис на живий художній символ. Зокрема, А. Мамікіна доводить, що художньо-аналітичні вміння піаніста стають основою образу в процесі трансформації фактурних особливостей у

виразний звуковий зміст [10]. Це яскраво простежується при роботі над творами українських композиторів, наприклад Б. Лятошинського, де естетика музичної мови вимагає від піаніста особливої інтелектуальної активності.

Саме через таку аналітичну заглибленість розкривається специфічний художній світ митця. Так, твори Б. Лятошинського «Відображення» або «П'ять прелюдій» вимагають від виконавця здатності до складного поєднання експресіоністичної напруги та філософської зосередженості, де кожна фактурна деталь має символічне значення. У цьому контексті методично виправданим є шлях від детального аналізу вертикалі та гармонічних напластувань до створення цілісного оркестрового звучання рояля, що дозволяє передати трагізм та епічний розмах авторської думки. Таким чином, розуміння структури твору допомагає піаністу не просто відтворити текст, а точно визначити кульмінаційні зони, забезпечуючи естетичну цілісність та логічну переконливість інтерпретації [11].

Логічним продовженням цього процесу є безпосереднє практичне втілення інтерпретаційних стратегій, яке розпочинається з етапу повної дешифровки нотного тексту та його поступового «оживлення» завдяки пошуку адекватного звукового еквівалента. На цьому рівні ієрархія засобів виразності повинна чітко підпорядковувати технічні навички та віртуозність образно-емоційному змісту, де навіть найпростіші фактурні елементи мають сприйматися як невід'ємна частина художньої тканини.

На прикладі п'єс із циклу «В стилі ретро» М. Скорика можна спостерігати, як конкретні технічні завдання, а саме робота над штрихами, нюансуванням та артикуляційною чіткістю тощо стають безпосереднім засобом втілення ностальгічних та витончених образів. Це вимагає від піаніста особливої чутливості до тембрової палітри та артистичної широти у відтворенні стилістики неоромантизму. Отже, на кожному етапі роботи – від першого ознайомлення з музичним твором до сценічного виступу піаніст повинен дбати, щоб технічна досконалість слугувала лише засобом реалізації інтелектуально-емоційної концепції, що і є фундаментальною метою естетично-виконавської інтерпретації.

Проте успішна реалізація інтелектуально-емоційної концепції неможлива без глибокої внутрішньої наповненості самого митця, тому логічним завершальним етапом створення унікального виконавського трактування стає саме особистісний вимір, який, на думку М. Ткач, включає світоглядні орієнтири та ціннісні установки піаніста, що остаточно формують його творче обличчя [12].

Н. Зимогляд доводить, що роль особистості виконавця як «співавтора» естетичного змісту особливо відчутна в сучасній музиці, наприклад, у творах В. Сильвестрова, де гранична тиша та прозорість фактури вимагають від музиканта особливого духовного налаштування та здатності до споглядання [13].

На думку Н. Зимогляд, у такому контексті, створення звукового образу в циклах як «Кітч-музика» або «Наївна музика» цілковито залежить від здатності піаніста до мінімалістичної виразності та тонкого відчуття часу, де пауза важить не менше ніж звук, набуваючи метафізичного значення й таким чином, виконавська інтерпретація постає як складний акт інтеграції історичних знань, технічної досконалості та особистого життєвого досвіду, що забезпечує музичному твору актуальність у мінливому соціокультурному середовищі [13].

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що сучасна виконавська інтерпретація фортепіанних творів постає як цілісний багаторівневий естетичний феномен, який виходить далеко за межі механічного відтворення нотного тексту.

Аналіз науково-педагогічної літератури уможливив зробити висновок, що, успішна творча самореалізація виконавця-піаніста в сучасному соціокультурному просторі можлива лише за умови подолання вузькотехнологічного підходу та утвердження пріоритетності естетичного складника над суто технічними аспектами виконавства.

Технічна майстерність у такому контексті розглядається не як самоціль, а як необхідний інструментарій, що має бути повністю підпорядкований розкриттю глибинного художнього потенціалу твору та втіленню складних філософських категорій через звукові образи. Саме

такий баланс між аналітичним розбором нотного тексту та емоційною інтуїцією дозволяє виконавцю досягти художньої істини, яка резонує із запитом сучасного слухача.

У процесі наукового пошуку було обґрунтовано, що інтерпретація є динамічним «живим процесом», який забезпечує неперервність музичної традиції через постійний діалог між автором, виконавцем та аудиторією. Завдяки механізмам герменевтичного кола кожне нове покоління виконавців має можливість актуалізувати класичну спадщину, наповнюючи її новими смислами, що відповідають актуальному культурному контексту. Це перетворює виконавця на повноправного співавтора, чия діяльність спрямована на дешифрування прихованих символів та інтелектуальне переосмислення традицій, що особливо яскраво проявляється під час роботи над творами різних стильових епох – від барокового інтелектуалізму до сучасного українського необароко чи мінімалізму.

Важливим результатом роботи є підтвердження ефективності трансдисциплінарного підходу, який поєднує музикознавчий аналіз із культурологічними, психологічними та педагогічними стратегіями для формування індивідуального виконавського стилю. Встановлено, що розуміння стильової автентичності, інтертекстуальних зв'язків та архітектоніки твору створює надійний фундамент для побудови переконливої інтерпретаційної стратегії, здатної адаптувати історичні тексти до акустичних можливостей сучасного інструментарію. Такий інтегрований підхід дозволяє піаністу свідомо керувати процесом створення звукового образу, перетворюючи віртуозність на засіб трансляції духовних цінностей та особистісних світоглядних орієнтирів.

Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі вбачаються у поглибленому вивченні психології виконавського стилю та детальному аналізі того, як особистісні психофізіологічні та ціннісні характеристики музиканта впливають на формування унікальних інтерпретаційних трактувань. Подальшого вивчення потребує також питання трансформації естетичних критеріїв виконавства в умовах цифровізації мистецького простору та пошук нових методів розвитку художньо-аналітичних умінь майбутніх професіоналів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мимрик М. Герменевтичний контекст музичної комунікації в інструментально-виконавській підготовці студентів мистецьких спеціальностей. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 3. С. 226–235. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-226-235>
2. Шип С. В. Музична герменевтика : монографія. Суми : ФОП Цьома С.П., 2023. 137 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/17261/1/Shyp.pdf>
3. Стрілецька О. І. Концепт індивідуального композиторського стилю та його проєкція на творчість інших митців (на прикладі фортепіанної творчості Кароля Шимановського) : дис. ... д-ра філософії : 025 Музичне мистецтво. Львів, 2023. 313 с. URL: https://lnma.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Dysertacia_Strileckoi_OI.pdf
4. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 2000. 286 с. URL: https://composer.ucoz.ua/ld/4/490-2000-____.pdf
5. Ван Кань. (2019). Методика формування емоційно-образного мислення майбутніх учителів музики у процесі навчання гри на скрипці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 254 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.08/dis_Wang_Kan.pdf
6. Kuryshv E. Piano performance in the context of modern educational trends : challenges and perspectives. *European Science*. 2024. № 5 (sge32-05), P. 53–61. DOI: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2024-32-00-042>
7. Хуанці Чень. Особливості звукової культури моцартівського піанізму. *Музичне мистецтво і культура*. 2025. № 43, С. 211–221. DOI: <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2025-43-15>
8. Грібіненко Ю. А. Теоретичні та категоріальні засади музичної текстології як актуальної музикознавчої дисципліни : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03. Одеса, 2023. 40 с. URL: <https://odma.edu.ua/wp-content/uploads/aref-gribinyenko.pdf>

9. Стронько Б. Ю. Темброва алюзія як умовна стилізація звучності. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2025. Вип. 143. С. 50–61. DOI: 10.31318/2522-4190.2025.143.342792
10. Мамікіна А. І. Інтерпретаційно-виконавські уміння як професійне надбання музиканта-піаніста. *Слобожанські мистецькі студії*. 2024. Вип. 3 (06). С. 109–113. DOI <https://doi.org/10.32782/art/2024.3.20>
11. Гмирін П. Фортепіанний спадок у творчості Б. Лятошинського : аспекти теоретичного осмислення. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. 2023. Вип. 24. С. 350–362. DOI: <https://doi.org/10.33287/2223>.
12. Ткач М. М. Становлення художнього світовідношення майбутніх музикантів-педагогів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2024. 21 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/984/1/M_Tkach_Aref_13_00_04%20_IM_TMMM.pdf.
13. Зимогляд Н. Градації медитативного в «кітч-музиці для фортепіано» Валентина Сильвестрова. *Культура України*. 2018. Вип. 61. С. 106–116. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.011>.

REFERENCES

1. Мумрык, М. (2024). Hermenevtychnyy kontekst muzychnoyi komunikatsiyi v instrumental'no-vykonavs'kiy pidhotovtsi studentiv mystets'kykh spetsial'nostey [Hermeneutic context of musical communication in instrumental performance training of art students]. *Ukrayins'kyu pedahohichnyy zhurnal*, 3, 226–235. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-226-235> [in Ukrainian].
2. Shyp, S. V. (2023). *Muzychna hermenevtyka: monohrafiya [Musical hermeneutics: monograph]*. Sumy: FOP Ts'oma S.P. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/17261/1/Shyp.pdf>. [in Ukrainian].
3. Strilets'ka, O. I. (2023). *Kontsept indyvidual'noho kompozytors'koho stylyu ta yoho proektsiya na tvorchist' inshykh myttsiv (na prykladi fortepiannoyi tvorchosti Karolya Shymanovs'koho) [The concept of individual composer style and its projection onto the works of other artists (based on piano works of Karol Szymanowski)]*. (Dysertatsiya doktora filosofiyi). Lviv. Retrieved from https://lnma.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Dysertacia_Strileckoi_OI.pdf. [in Ukrainian].
4. Kozarenko, O. (2000). *Fenomen ukrayins'koyi natsional'noyi muzychnoyi movy [Phenomenon of the Ukrainian national musical language]*. Lviv. Retrieved from https://composer.ucoz.ua/ld/4/490-2000-____.pdf. [in Ukrainian].
5. Van, Kan'. (2019). *Metodyka formuvannya emotsiyno-obraznoho myslennya maybutnikh uchyteliv muzyky u protsesi navchannya hry na skryptsi [Methodology of forming emotional and imaginative thinking of future music teachers in the process of learning to play the violin]*. (Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata pedahohichnykh nauk). Kyiv. Retrieved from https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.08/dis_Wang_Kan.pdf. [in Ukrainian].
6. Kuryshch, E. (2024). Piano performance in the context of modern educational trends: challenges and perspectives. *European Science*, 5(sge32-05), 53–61. <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2024-32-00-042>. [in English].
7. Khuantsi, Chen'. (2025). Osoblyvosti zvukovoyi kul'tury motsartivs'koho pianizmu [Peculiarities of sound culture of Mozartian pianism]. *Muzychne mystetstvo i kul'tura*. 43, 211–221. <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2025-43-15>. [in Ukrainian].
8. Hribinenko, Yu. A. (2023). *Teoretychni ta katehorial'ni zasady muzychnoyi tekstolohiyi yak aktual'noyi muzykoznavchoyi dysypliny [Theoretical and categorical foundations of musical textology as a relevant musicological discipline]*. (Avtoreferat dysertatsiyi doktora mystetstvovnavstva). Odesa. Retrieved from <https://odma.edu.ua/wp-content/uploads/aref-gribinyenko.pdf>. [in Ukrainian].
9. Stron'ko, B. Yu. (2025). Tembrova alyuziya yak umovna stylizatsiya zvuchnosti [Timbre allusion as a conditional stylization of sound]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi muzychnoyi akademiyi Ukrayiny imeni P. I. Chaykovs'koho*, 143, 50–61. DOI: 10.31318/2522-4190.2025.143.342792 [in Ukrainian].

10. Mamykina, A. I. (2024). Interpretatsiyno-vykonavs'ki uminnya yak profesiyne nadbannya muzykanta-pianista [Interpretative and performance skills as professional achievement of a pianist]. *Slobozhans'ki mystets'ki studiyi*, 3(06), 109–113. DOI <https://doi.org/10.32782/art/2024.3.20> [in Ukrainian].
11. Hmyrin, P. (2023). Fortepiannyi spadok u tvorchosti B. Lyatoshyns'koho: aspekty teoretychnoho osmyslennya [Piano heritage in the works of B. Liatoshynskiy: aspects of theoretical understanding]. *Muzykoznavcha dumka Dnipropetrovshchyny*. 24, 350–362. <https://doi.org/10.33287/2223>. [in Ukrainian].
12. Tkach, M. M. (2004). *Stanovlennya khudozhn'oho svitovidnoshennya maybutnikh muzykantiv-pedahohiv u protsesi profesiynoyi pidhotovky [Formation of artistic worldview of future music teachers in the process of professional training]*. (Avtoreferat dysertatsiyi kandydata pedahohichnykh nauk). Kyiv. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/984/1/M_Tkach_Aref_13_00_04%20IM_TMMM.pdf. [in Ukrainian].
13. Zymohlyad, N. (2018). Hradatsiyi medytatyvnoho v “kitch-muzytsi dlya fortepiano” Valentyna Syl'vestrova [Gradations of the meditative in “kitsch music for piano” by Valentyn Sylvestrov]. *Kul'tura Ukrayiny*, 61, 106–116. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.011>. [in Ukrainian].

Levytska Iryna Mykolaivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theoretical, Musical-Instrumental and Vocal Training
State institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3566-2632

Kliuieva Snizhana Dmytrivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Music Art and Choreography
State institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1398-6513

AESTHETIC DIMENSIONS OF THE INTERPRETATION OF PIANO WORKS IN PERFORMING PRACTICE

The relevance of the study is determined by the necessity of rethinking piano performance as a holistic artistic and aesthetic phenomenon in the conditions of contemporary cultural transformations. An excessive focus on the technical aspects of pianists' training often limits the disclosure of the image-semantic potential of a musical work, which actualizes the search for new methodological approaches. In this context, particular significance is acquired by the study of the aesthetic parameters of performance interpretation, which determine the artistic value and semantic depth of musical performance. The aim of the study consists in identifying and analyzing the key aesthetic dimensions of the interpretation of piano works in the context of contemporary performance practice for structuring the theoretical understanding of artistic processes. The methodological basis of the study is grounded on the principles of a comprehensive approach, which integrates methods of system analysis, hermeneutic reading of the musical text, and transdisciplinary strategies encompassing musicology, cultural studies, and psychological-pedagogical tools. The results of the study. It has been found that contemporary performance interpretation appears as a holistic multi-level aesthetic phenomenon that goes beyond the mechanical reproduction of the musical text and requires overcoming a narrowly technological approach. It has been established that the professional maturity of a pianist directly depends on the ability to immerse in the processes of meaning-making through the mechanism of the hermeneutic

circle, which ensures a dialectical interaction between the analysis of individual elements of texture and the comprehension of the holistic artistic conception. It has been determined that the aesthetic nature of performance is based on a balance between logos and pathos, where the analytical examination of the harmonic plan and metro-rhythmic structure becomes the foundation for the intuitive understanding of the image. The problem of stylistic authenticity has been actualized in comparison with the possibilities of modern instrumentation, which requires the performer to consciously adapt harpsichord or early piano writing to the acoustic parameters of the modern grand piano. Emphasis is placed on the importance of the personal dimension and the spiritual attunement of the musician, especially in the context of contemporary Ukrainian music, where the creation of a sound image depends on the ability for minimalist expressiveness and a subtle sense of time. It has been proved that the transformation of technical mastery into a means of transmitting spiritual values allows the pianist to achieve artistic truth and ensure the relevance of a musical work in a changing socio-cultural environment. The results of applying a transdisciplinary approach as an effective tool for the formation of an individual performance style through the integration of historical knowledge and practical interpretative strategies are presented.

Key words: *musical-performing activity, artistic interpretation, aesthetic dimensions, piano art, hermeneutic circle, performance mastery, artistic image.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

UDC 78.01:781.68:793.3.01

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-26>**Nikolai Halyna Yuriivna**

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Professor at the Department of Music Art and Choreography
 The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University
 named after K. D. Ushynsky"
 26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6751-1209

Sun Rui

PhD Student at the Department of Music Art and Choreography
 The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University
 named after K. D. Ushynsky"
 26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0002-1127-6443

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF DALCROZE'S RHYTHMICS IN THE FOCUS OF MUSICOLOGY AND CHOREOLOGY

Relevance of the problem. For more than a century, the system of Émile Jaques-Dalcroze's rhythemics has remained within the focus of musicology and choreology. Its methodological foundations are being reconsidered in the context of post-neoclassical philosophy, wherein issues related to the interpretation of the category of corporeality are becoming increasingly actualized. **The aim of the study** is to substantiate the philosophical foundations of Dalcroze's rhythemics in their musicological and choreological projection. This aim has been specified in the following **tasks**: 1) to identify the philosophical sources of Dalcroze's rhythemics; 2) to systematize the categorical field of Dalcroze's conception, particularly the role of the concept of corporeality; 3) to reconsider the methodological orientations of rhythemics within contemporary musicological and choreological discourse. **The methodology of the study** is grounded in historical discourse, which makes it possible to trace the formation of the categorical apparatus of Dalcroze rhythemics, as well as in a number of scholarly approaches, including: the phenomenological approach, which incorporates corporeality into the essential characteristics of the human being as its inseparable ontological dimension; the anthropological approach, currently actualized in musicological and choreological research; the hermeneutic approach, which facilitates the understanding and interpretation of musical texts through plastic-motor means of expression; and the praxeological approach, which enables the investigation of musical and choreographic creativity through the prism of activity theory.

Research results. Among the philosophical sources of Dalcroze's rhythemics, the following may be identified: the ontological-cosmic conception of the Pythagoreans; the ideas of ancient thinkers concerning human perception of the rhythm and harmony of the universe through movement, as well as the understanding of the body as an inseparable ontological dimension of human existence; Friedrich Wilhelm Joseph Schelling's interpretation of art as a philosophical category and as the highest form of human activity, wherein the absolute idea manifests itself and the conscious and unconscious are synthesized; and the aesthetic and phenomenological postulates of Edmund Husserl and Roman Ingarden, particularly the theory of aesthetic experience and the cognition of the musical work "in itself". The conceptual foundations of Dalcroze's rhythemics are grounded in the universal philosophical categories of space, time, and movement. The understanding of the body as an inseparable ontological dimension of human existence made it possible to concretize these categories through the notions of spatiality, temporality, and motility, including musical motility, which are employed to explain the mechanisms of the artistic and cognitive appropriation of reality

by the human being. The category of corporeality is presented in view of the phenomenological postulates of Maurice Merleau-Ponty and his followers; the integration of the intellectual and the physical is consolidated in the concept of the “body-mind”, while the term “practical knowledge” is supplemented by the notion of “polyartistic awareness”. The methodological orientations of rhythmic within contemporary musicological and choreological discourse are constituted by artistic anthropology, with its attention to the category of corporeality; cognitive philosophy, with its credo of the embodied mind; the postulates of hermeneutics, which make it possible to understand and interpret the language of musical works through corporeal and plastic-motor means of expression; and praxeological philosophy, which, when concretized within artistic praxeology, enables the investigation of musical and choreographic creativity through the prism of activity theory, particularly by examining the dancing mind and the thinking body.

Key words: philosophical foundations, Dalcroze’s rhythmic, musicology, choreology, historical discourse, phenomenology, artistic anthropology, corporeality, polyartistic awareness, plastic-motor interpretation.

Introduction. For more than a century, the system of Émile Jaques-Dalcroze’s rhythmic has remained within the focus of musicology and choreology. Its methodological foundations are being reconsidered in the context of post-neoclassical philosophy, wherein issues related to the interpretation of the category of corporeality are becoming increasingly actualized. At the turn of the new millennium, the phenomenological thought of the mid-twentieth century has been actively reinterpreted as an antidote to philosophical currents such as transhumanism, which neglects the value of the body as an essential component of human nature. In particular, the ideas of Maurice Merleau-Ponty concerning the inseparability of body and consciousness, as well as the “third dimension” that becomes the source of epistemological integrity in the cognition of the object, are being intensively developed. Philosophers representing the praxeological approach (W. Bowman [6], D. Elliott [9], T. Regelski [15]) interpret the regularities of cognition in the context of musical activity. In substantiating the categorical apparatus of rhythmic, the Finnish scholar M.-L. Juntunen [13] considers it appropriate to employ the term *body-mind*, originally proposed by John Dewey. Within the scholarly and artistic space of Poland, T. Drożdż demonstrates the importance of philosophical reflection on choreological problems through the category of corporeality within the framework of anthropology and cultural studies [8], while M. Stępień, rejecting Cartesian dualism, emphasizes the decisive role of rhythmic in restoring the body to its objecthood [18].

At the beginning of the twenty-first century, within the national scholarly field, the concept of musical corporeality [4] was constituted from anthropological perspectives at the intersection of three spheres – linguistic, perceptual, and performative. Philosophical ideas consonant with the conceptual foundations of Dalcroze’s rhythmic revolve around manifestations of corporeality in various forms of culture [2]. Studies of the category of musical motility (its gestural nature and its capacity to reflect the rhythm of vital pulsation in music), grounded in genetic and semantic analysis, make it possible to interpret it as the energy of musical movement [5]. Nevertheless, the philosophical foundations of Dalcroze’s rhythmic require more detailed elucidation within the focus of musicology and choreology.

The aim of this study is to substantiate the philosophical foundations of Dalcroze’s rhythmic in their musicological and choreological projection. This aim has been specified in the following **tasks**:

1. To identify the philosophical sources of Dalcroze’s rhythmic.
2. To systematize the categorical field of Dalcroze’s conception, particularly the role of the concept of corporeality.
3. To reconsider the methodological orientations of rhythmic within contemporary musicological and choreological discourse.

The methodology of the study is grounded in historical discourse, which makes it possible to trace the formation of the categorical apparatus of Dalcroze’s rhythmic, as well as in a number of scholarly approaches, including: the phenomenological approach, which incorporates corporeality

into the essential characteristics of the human being as its inseparable ontological dimension; the anthropological approach, currently actualized in musicological and choreological research; the hermeneutic approach, which facilitates the understanding and interpretation of musical texts through plastic-motor means of expression; and the praxeological approach, which enables the investigation of musical and choreographic creativity through the prism of activity theory.

Research Results. The analysis and systematization of a considerable body of scholarly studies have demonstrated that the philosophical views of Émile Jaques-Dalcroze played a significant role in the formation of his concept of rhythmic. A dominant place in the artist's worldview was occupied by the philosophical thought of the ancient Greeks, who characterized corporeality through the unity of the sensory and psychic spheres as a "variable spontaneous symphony of new sensations, shaped and stylized by imagination, subordinated to rhythm, and harmonized by consciousness" [16, p. 22]. In the works of Plato, with which Dalcroze was thoroughly acquainted, one finds the following assertion: "Other living beings are unaware whether their movements contain that order which is rhythm and harmony" [quoted in 20, pp. 134–135]. Plato emphasized that "the gods granted humans the capacity to perceive rhythm and harmony and to experience pleasure through them" [ibid., p. 135].

Louis Sechan referred to Dalcroze as a true heir of Hellenism. The renowned Swiss professor and expert in ancient Greek literature stressed that it was not merely the similarity of formulations that made Dalcroze a worthy successor of the ancient Greeks, but also the very essence of his rhythmic, the object of which became the human being in his or her individuality and essence [quoted in 7, p. 22].

The conceptual foundations of Dalcroze rhythmic are also grounded in the universal philosophical categories of movement, space, and time. Within his postulates, movement appears not merely as a physical action but as a mode of cognition and experience of the world, ensuring the harmonious integration of sensory, emotional, and intellectual experience. For this reason, contemporary rhythmic assigns primary significance to the practice of corporeal experiencing of music through movement.

The philosophical interpretation of the categories of space, time, and movement in Dalcroze's conception is connected with the understanding of the body as an inseparable ontological dimension of human existence. Through spatiality, temporality, and motility, the body registers the human presence in the world and becomes a means of artistic and cognitive appropriation of reality. In this respect, Dalcroze's rhythmic reveals its affinity with the phenomenological tradition, which emphasizes corporeality as an essential component of human experience and self-knowledge.

While laying the conceptual foundations of rhythmic, Dalcroze drew attention to the fact that, in philosophy, the notions of space and time are inevitably related to the category of the *body*. It constitutes a philosophical concept defining the sensory character of human existence and represents its inseparable ontological attribute. It should be emphasized that the turn toward the problematics of the body became one of the principal manifestations of the ontological turn in twentieth-century philosophical thought.

The category of the *body* enabled Dalcroze to substantiate the interrelation between movement and rhythm. The conception of rhythm is impossible without creating an image of a moving body. In order to move, the body requires both a certain segment of space and a certain duration of time. The beginning and the end of movement determine the measure of time and the measure of space [12, p. 17]. It is precisely physical (bodily) movement that plays the dominant role in the formation of the sense of rhythm, while Dalcroze's rhythmic constitutes an indispensable instrument for achieving perfection of movement.

In Dalcroze's conception, the category of movement is closely correlated with the notion of rhythm (from the Greek *rhythmos* – measured order), interpreted as the regular alternation of linguistic, sonic, and visual elements in a corresponding sequence. It should be noted that Dalcroze employs the concept of "rhythm" in multiple dimensions – in a philosophical sense, in the context of musical art, and figuratively, as orderliness and harmony. The philosophical understanding of

movement as the mode of existence of matter is concretized in Dalcroze's conceptual proposition that movement and rhythm constitute the foundation of life. Thus, the fundamental principle of rhythmicity is formulated: the perfect execution of rhythm requires the "mastery of movement within the continuum of force, space, and time" [12, p. 18].

Among the philosophical categories upon which Dalcroze relies, those pertaining to aesthetics should also be mentioned. In this respect, the ideas of twentieth-century Polish philosophers are of particular interest. Thus, Władysław Tatarkiewicz understood aestheticity as the capacity of objects to evoke feelings. Widely known is Tatarkiewicz's definition of art: "Art is the reproduction of things, or the construction of forms, or the expression of experiences, provided that the result of this reproduction, construction, or expression is capable of delighting, moving, or astonishing" [21, p. 35].

Roman Ingarden, the distinguished student and follower of Edmund Husserl, employed the phenomenological apparatus to develop his own theory of aesthetic experience. The philosopher also analyzed music from epistemological and ontological perspectives, defining its quasi-temporal character and emphasizing the importance of cognizing the musical work "in itself". Within it, he distinguished sonic components – melody, harmony, and rhythm, and non-sonic components – quasi-temporal structure, movement, and form [10, pp. 115–116].

In developing the concept of rhythmicity, Émile Jaques-Dalcroze (contrary to the commonly accepted view that pure rhythm exists exclusively in music, where there are neither bodies nor objects and where the category of time predominates) relied on the conviction of ancient philosophers that pure rhythm is manifested only in dance (corporeal) movement. One should also recall Dalcroze's well-known assertion that education through rhythm and for rhythm may facilitate a harmonious and enriched life [11], which, in a broad sense, constitutes a programme of education in which music occupies the foremost position. Precisely in this respect Dalcroze emerges as the heir to ancient ideas reflecting the primordial aim of aesthetic education – the cultivation of the sense of goodness and beauty in youth.

Dalcroze's contemporaries, recalling his passionate speeches, emphasized his constant allusions to the Hellenistic worldview of music as the creator of harmony among diverse shades of feeling. He maintained that a human being must possess music within oneself and understand it in the ancient tradition – as a spontaneous symphony of new sensations shaped and stylized by imagination, subordinated to rhythm, and harmonized by consciousness. Dalcroze stressed that rhythmicity aims at establishing inner connections between the conscious and the unconscious, and that precisely the awakening and subsequent ordering of sensations can foster the development of human personality [16].

The results of historical discourse demonstrate that Dalcroze's search for the philosophical sources of rhythmicity at the intersection of musicology and choreology during the first quarter of the twentieth century was carried out through the heuristic potential of the concept of corporeality. Particularly significant was Émile Jaques-Dalcroze's position concerning the dialectics of body, mind, and spirit within the human person. He believed that: 1) the more ordered life becomes, the freer a person feels; 2) the more developed an individual's language becomes, the richer his or her thoughts become; 3) the more automated the human body becomes, the more joyfully the spirit rises above matter [12, p. 37].

Dalcroze's philosophical and practical thinking resonates with the ideas of Maurice Merleau-Ponty in striving to establish communication between mind (imagination, emotions, soul) and matter (body, sensations, actions), and to ensure that the rational human being remains inseparable from the physical one [14]. The principle that "the body is an inseparable ally of the mind" was fundamental for Dalcroze. In Dalcroze rhythmicity, cognition occurs through exploration, experience, analysis, and the creation of music. Within these activities, the mutual stimulation of mind and body is essential. Dalcroze was convinced that music, and especially rhythm, constitutes an excellent educational means capable of establishing a connection between our inner and outer forces. His aim was to employ the sounds of music to strengthen the bond between body and mind and to

facilitate communication among sensations, actions, thoughts, and emotions. He believed that rhythmicity exerts a positive influence on personality development and human well-being, insofar as it contributes to the establishment of harmony.

It should be emphasized that contemporary philosophical thought offers a concept consonant with the present study – namely, the theory of *embodiment*, particularly concerning the corporeal foundation of human experience, learning, and thinking, whose proponents oppose the Cartesian division between the spiritual and the bodily. It is worth noting that the close relationship between music and the human body was addressed in the works of the British ethnomusicologist John Blacking and the American phenomenologist Thomas Clifton, who emphasized that music and dance were once inseparable and, in certain African cultures, remain so to this day. Gesture, in their view, is a natural and more effective means than words for expressing what we think about what music conveys.

At the end of the twentieth century, representatives of the so-called praxeological philosophy investigated cognition within the context of musical activity. Thus, Wayne Bowman explored philosophical perspectives on the study of music; David Elliott developed a new philosophy of music education; and T. Regelski proposed the use of Aristotle's doctrine as the foundation for constructing a praxeology of music. These scholars proposed shifting the emphasis from the aesthetic and intellectual perception of music toward its processual dimension, i.e., toward music-making itself. The praxeological aspects of dance activity were examined by Eleanor Stubbley [19]. The scholar employs such notions as the dancing mind and the thinking body, explaining that the mind is capable of accomplishing everything performed by the dancer, while the body itself possesses the capacity for cognition [ibid.].

Within the national philosophical discourse, the ideas of Valerii Kosiak concerning the philosophical interpretation of the human being and corporeality in various forms of culture are of particular interest for substantiating Dalcroze's ideas. The scholar notes that the conceptualization of corporeality as a multidimensional existential attribute of the human being requires a poly-epistemic approach and emphasizes the necessity of methodological plurality. Of special significance are his interpretation of rhythm as rhythmoplasticity, his definition of dance as a language through which the feeling of life as embodied rhythm is expressed, as well as his thesis concerning the actualization of rhythm-thinking in the ancient world as a manifestation of universal embodied unity [2].

The central problem of Dalcroze's concept of rhythmicity becomes the dichotomy of mind and feelings, spirit and body. A problem-oriented analysis of philosophical thought has revealed considerable attention to artistic issues in the philosophy of Friedrich Wilhelm Joseph Schelling. Within this framework, the German philosopher examines the opposition of "spirit – body", defining art as the highest form of human activity, wherein the absolute idea manifests itself and the conscious and unconscious, nature and spirit, are synthesized, rising within the artwork above both theory and practice. It was precisely Schelling who conceptually transformed art from mere imitation of nature into a philosophical category that, like a key, opens the door to understanding the world and the human spirit [17].

In art as living truth, the transcendent (spiritual) is reflected in the material. Schelling systematized the Romantic experience by elevating art above other spheres and interpreting it as humanity's path toward self-knowledge. According to Schelling, within art the subjective (consciousness) and the objective (nature), the conscious and the unconscious, the beautiful and the ugly are reconciled, while the artist, as genius, consciously creates the unconscious. It is in art that spiritual wisdom is manifested; art is understood as a process in which being is revealed and the human being becomes united with nature. Within the finite form of the artwork, the infinite and the eternal are embodied [ibid.].

It should be noted that, despite the considerable body of relevant research, the question of the dichotomy between the intellectual and the corporeal – where mind and body exist as two distinct substances – appears not to have been fully resolved. Within the categorical field of contemporary artistic studies, this problem may, in our opinion, be partially "sublated" through such a category

of mentality as “polyartistic awareness”. Thus, the aesthetic-semantic and figurative character of artistic information contained in actual vocal works is conveyed through the manner of musical language, harmonizing intellectual and emotional principles. Knowledge in the sphere of voice production and purity of intonation enables the vocalist to present the sonic image of the universe resonating through cosmic strings while glorifying eternal spiritual values. However, such polyartistic awareness is likewise grounded in the experience of the corporeal realization of the myoelastic and neurochronaxic theories of voice production. In this context, Dalcroze’s rhythmic *solfeggio* develops the vocalist’s capacity to perceive pitch relations consciously and to intone accurately, ultimately enabling the creation of perfect vocal images.

The philosophical foundations of Dalcroze’s rhythmic also correspond to the methodological searches of choreology in its attempt to substantiate the emergence of modern dance and the prospects for its development within the conceptual field of corporeality. Liberation from the canons of ballet technique allows the body not merely to execute choreographic combinations on stage but also to exist here and now, revealing its entire semantic repertoire of meanings and doubts. Contemporary studies of postmodern dance within the context of the aesthetic paradigm are attracting increasing attention, while the problem of corporeal semantics is being addressed through the search for meaning, which constitutes one of the key inquiries in current choreological research. In our view, the shared philosophical foundations of dance art and Dalcroze’s rhythmic testify to the still underutilized potential of the latter within choreography.

As we have already emphasized, within the framework of Dalcroze’s rhythmic, Professor of the University of the Arts Helsinki M.-L. Juntunen considers it appropriate to employ the term *body-mind*, introduced into scholarly discourse by John Dewey, in order to emphasize the indivisibility of body and mind in human activity [13]. M.-L. Juntunen stresses that, during the direct corporeal exploration of the surrounding world, sensory practices and sensations merge with the subject’s inner world. The body is regarded as an integral component of cognition and creativity, which, according to Émile Jaques-Dalcroze, is convincingly demonstrated through musical-motor activity. From the perspective of embodiment, it becomes possible to understand that human thinking and action constitute an inseparable whole. Thus, the concept of the dualistic nature of the human being, implying the separation of body and thought, is unacceptable within the framework of Émile Jaques-Dalcroze’s rhythmic. On the contrary, body and mind are inseparable, although they represent different aspects of a unified whole [13].

In recent decades, the interpretation of the conceptual foundations of Dalcroze’s rhythmic has been influenced by the growing relevance of the problem of corporeality within the framework of the anthropological approach (taking into account the interpretations of this category by phenomenologists, cognitivists, and kinesiologists), which has become characteristic of both musicological and choreological research. O. Poltavtseva emphasizes that “the creativity of human corporeality plays the genetic role of an anthropological prerequisite for the existence of any art, and music in particular” [4].

In this connection, one should recall the dissertation studies of the Polish scholar Tomasz Drożdż concerning choreographic systems as profiles for the study of culture in the context of the philosophical interpretation of the category of corporeality [8], as well as the work of the Ukrainian researcher O. Subbota [5] on musical motility as a category of musicology. She defines motility as a symbolic prototype of the artistic image in music that captures its genre and stylistic content.

Continuing the comparative terminological analysis within a comparative framework, let us refer to V. Kosiak’s opinion [2], who recalls the category of rhythm-thinking, employed already by ancient philosophers to denote embodied unity. The scholar studies dance as a language and concretizes the category of rhythm as rhythmoplasticity. In turn, I. Pecheranskyi investigates the bodily logos, within which analytical discourse is absent, while thinking in movement, employing the language of dance, becomes present [3]. It is also necessary to mention the concepts of the “thinking body” (the body possessing the capacity for cognition) and the “dancing mind”, introduced into scholarly discourse by the Finnish researcher Eleanor Stublely [19].

Corporeal experience possesses fundamental life-practical and epistemological significance. Sensibility, having the status of a sensory-cognitive body, implicitly accompanies consciousness, within which it is present in the images of the bodily embodied mind and the mechanisms of consciousness itself. Bodily thought, nourished by sensory perceptions (that is, perceived by the body), enters the structure of the sensory, embodied mind. On the other hand, within the framework of choreology, the philosophical category of corporeality, embodying the sensory character of human existence, may be concretized in the following postulate: through dance and movement, the inner world of the individual becomes perceptible.

It should be recalled that, according to Dalcroze, inner corporeal experience consists of bodily sensations – visual, auditory, kinesthetic, and others. Through the sensation of life, a human being perceives oneself as a corporeal entity filled with space; within the sensation of movement, the motility of our body is actualized as the text of our essence; the sensation of balance allows us to perceive our position in space and unites the sensation of life with the sensation of movement. Within the sensation of touch, the direct encounter of the human being with the external world takes place, that is, a “touching” of objects is realized. The experience of touch, by its very nature, like the sensations of life, movement, and balance, is likewise given to the individual internally and corporeally as bodily-practical knowledge. This latter category attracted little attention from epistemologists, who traditionally reflected upon higher, theoretical knowledge, until the “corporeal turn” of the mid-twentieth century, initiated by phenomenologists and continued by cognitive philosophers and psychologists.

The conceptual foundations of Dalcroze’s rhythmic may also be supplemented from the perspective of cognitive philosophy, with its credo of the embodied mind. Particularly consonant here is the proposition that pure contemplative thinking is impossible outside sensibility as the foundation and guarantor of the connection between consciousness and the surrounding world, the commonality of the structure of the human body and the conditions of life, and the conditioned nature of human understanding of the world through the connection between mind and bodily experience. Within non-classical philosophy, corporeal sensibility appears as an organic and apodictic given within the structure of thought, without which thought itself would be impossible.

In the search for methodological orientations for integrating the conceptual foundations of Dalcroze’s rhythmic into the national scholarly and artistic space, it is appropriate to turn to the philosophical investigations of O. Homilko [1], who accepts the view that the understanding of the body in a dual sense is fixed within the metaphysics of corporeality. On the one hand, according to Martin Heidegger’s definition of metaphysics, corporeality constitutes the universal form of existence of the total truth of being; on the other hand, from a phenomenological perspective, the body is a phenomenon of being [1, p. 11]. The scholar maintains that the body is “a key category of consciousness that organizes the understanding of being, i.e., of the world in general, and is likewise a universal constituent of the human being, the condition of the possibility of his or her existence, i.e., his or her ontological essence” [ibid., p. 12]. At the same time, V. Kosiak argues that corporeal sensibility remains mysterious and inaccessible to the humanitarian “touch”, while its comprehension may provide a fuller understanding of how the essential forces of the human being are formed [2, p. 233].

With regard to philosophical discussions concerning the objective essence of the body, we adhere to the position of Jean-Paul Sartre and Maurice Merleau-Ponty, who argued that the body, within the experience of the sensory (spatio-temporal) constitution of objects, is not and cannot itself become an object. Let us cite Merleau-Ponty’s opinion that when one’s own body sees or touches the world, it cannot itself be either seen or touched. What prevents it from becoming an object, from being fully constituted, is precisely the fact that objects exist only through it [14]. In other words, a human being cannot attain the necessary distance or degree of detachment that would make it possible to transform oneself into one’s own object of cognition.

An important aspect of Dalcroze’s rhythmic also lies in the interrelation between corporeal means of expression and musical material interpreted plastically and kinetically. It is precisely

the corporeal (corporeally anonymous) foundation of intersubjectivity that makes it possible to explain the understanding of the incomprehensible language of music through the process of corporeal intentionality: elements of musical language – tempo (speed of movement), rhythm (configuration of movement), musical intonations, and others – acquire a specific “extramusical”, “human” meaning. This occurs due to the existence of an initial (ontic) anonymous common “space” of sensory and motor functions of existence, the coordination of which enables the non-thetic (i.e. unreflective) comprehension, within the relation “Self-Other”, of the temporal structures of corporeal expression in musical discourse.

It should be emphasized that musical language, being affective (i.e., according to Aristotle, the language of states of the soul translated into the incomprehensible language of intonational and sonic meanings), can never express suffering or joy without their corporeal manifestations. Such genre characteristics as danceability, songfulness, and march-like quality constitute attributes of corporeal structures themselves. For example, the conceptual field of musical motility in the studies of O. Subbota [5] extends from the primary genre sphere to the recognition of motility as a conducting phenomenon. The scholar interprets musical motility as the pulsation of vital energy in sounds, as a foundational category of musicology, and as a specific concept that records the genre-stylistic content of music.

Within the framework of interdisciplinary discourse, one should not overlook the phenomenon of “aesthetic sensibility”, i.e., the primary aesthetic creativity of the human body, which constitutes a necessary condition for the realization of art in general. In philosophical and aesthetic conceptions, the opposition “soul/spirit – body” attracts particular attention. Scholarly discourse allows one to conclude that the ontological-cosmic conception initiated by the Pythagorean school found its vivid continuation in the already mentioned philosophy of art developed by Friedrich Wilhelm Joseph Schelling.

Today, increasing scholarly attention to the problem of the comfortable satisfaction of one’s own “corporeal” intentions raises concern, since during the second half of the twentieth century this tendency contributed to the transition toward a consumer society and the formation of consumerist culture, in which the meaning of consumption becomes not the satisfaction of vital needs but consumption itself, while corporeality is frequently reduced merely to its physiological foundations.

Conclusions. The synthesis and theoretical interpretation of the analyzed scholarly positions on the philosophical foundations of Dalcroze’s rhythemics in their musicological and choreological projection enabled the formulation of the following conclusions.

Among the philosophical sources of Dalcroze’s rhythemics, the following may be identified: the ontological-cosmic conception of the Pythagoreans; the ideas of ancient thinkers concerning human perception of the rhythm and harmony of the universe through movement, as well as the understanding of the body as an inseparable ontological dimension of human existence; Friedrich Wilhelm Joseph Schelling’s interpretation of art as a philosophical category and as the highest form of human activity, wherein the absolute idea manifests itself and the conscious and unconscious are synthesized; and the aesthetic and phenomenological postulates of Edmund Husserl and Roman Ingarden, particularly the theory of aesthetic experience and the cognition of the musical work “in itself”.

The conceptual foundations of Dalcroze’s rhythemics are grounded in the universal philosophical categories of space, time, and movement. The understanding of the body as an inseparable ontological dimension of human existence made it possible to concretize these categories through the notions of spatiality, temporality, and motility, including musical motility, which are employed to explain the mechanisms of the artistic and cognitive appropriation of reality by the human being. The category of corporeality is presented in view of the phenomenological postulates of Maurice Merleau-Ponty and his followers; the integration of the intellectual and the physical is consolidated in the concept of the “body-mind”, while the term “practical knowledge” is supplemented by the notion of “polyartistic awareness”.

The methodological orientations of rhythemics within contemporary musicological and choreological discourse are constituted by artistic anthropology, with its attention to the category

of corporeality; cognitive philosophy, with its credo of the embodied mind; the postulates of hermeneutics, which make it possible to understand and interpret the language of musical works through corporeal and plastic-motor means of expression; and praxeological philosophy, which, when concretized within artistic praxeology, enables the investigation of musical and choreographic creativity through the prism of activity theory, particularly by examining the dancing mind and the thinking body.

BIBLIOGRAPHY

1. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі. Київ: Наук. думка, 2001. 340 с. <https://ars.vntu.edu.ua/index.php/ars/catalog/book/300>
2. Косяк В. А. Універсум ритму. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 138 с.
3. Печеранський І., Базела Д. Вступ до філософії танцю: монографія. Київ: КНУКІМ, 2017. 304 с. https://www.researchgate.net/publication/388448661_VSTUP_DO_FILOSOFII_TANCU
4. Полтавцева О. М. Антропологія музичної тілесності : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 20 с. <https://www.uacademic.info/ua/document/0405U003350>
5. Суббота О. В. Музична моторність як категорія музикознавства : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03; Одеська державна музична академія ім. А. В. Нежданової. Одеса, 2005. 16 с. <https://www.uacademic.info/download/file/0405U002219/автореферат.doc>
6. Bowman W. A somatic, 'here-and-now' semantic: Music, body, and self. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. 2000. № 144. P. 45-60. https://www.academia.edu/1166563/The_body_in_a_state_of_music
7. Brzozowska-Kuczkiewicz M. Emil Jaques-Dalcroze i jego Rytmika. Warszawa: WSiP, 1991. 230 s. https://integro.pbw.edu.pl/722200110350/brzozowska-kuczkiewicz-marzena/emil-jaques-dalcroze-i-jego-rytmika?internalNav=1&bibFilter=72&_lang=de
8. Drożdż T. Człowiek i taniec: systemy choreograficzne jako profile badania kultury: praca doktorska. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2012. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/98986/edition/93252/czlowiek-i-taniec-systemy-choreograficzne-jako-profile-badania-kultury-drozdztomasz>
9. Elliott D. J. Music Matters: A New Philosophy of Music Education. Oxford: Oxford University Press, 1995. 380 p. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=445955>
10. Ingarden R. Utwór muzyczny i sprawa jego tożsamości. Kraków, 1973. 185 s. https://openlibrary.org/books/OL5126973M/Utwór_muzyczny_i_sprawa_jego_tożsamości
11. Jaques-Dalcroze E. La musique et nous. Genève, 1945. https://ebooks-bnr.com/ebooks/pdf5/jaques_dalcroze_la_musique_et_nous-a5.pdf
12. Jaques-Dalcroze E. Pisma wybrane. Warszawa, 1992. 120 s. <https://antykwarjat-zakladka.pl/produkt/pisma-wybrane-tom-i-ii-3/>
13. Juntunen M.-L. Embodiment in Dalcroze Eurhythmic. Oulu: Oulu University Press, 2004. 98 p. <https://www.semanticscholar.org/paper/Embodiment-in-Dalcroze-Eurhythmic-Juntunen/a6010a7f59648d4e325cf8d7d720779148e2c215>
14. Merleau-Ponty M. Fenomenologia percepcji; przeł. M. Kowalska, J. Migasiński. Warszawa, 2001.
15. Regelski T. A. The Aristotelian bases of praxis for music and music education as praxis. *Philosophy of Music Education Review*. 1998. Vol. 6, № 1. P. 22-59. <https://eric.ed.gov/?id=EJ604141>
16. Rytmika. Przedmowa do II tomu / É. Jaques-Dalcroze // Le Rythm, La Musique et l'Education. Materiały Informacyjno-Dyskusyjne COPSA. Warszawa, 1963. Z. 71. S. 5-23.
17. Schelling F. W. J. *Philosophie der Kunst. Vorlesungen von 1802/1803*; hrsg. von H. Fuhrmans. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1959. 736 s. https://www.lyriktheorie.uni-wuppertal.de/texte/1802_schelling.html
18. Stępień M. Prekursoryskie idee Émila Jaques-Dalcroze'a w świetle osiągnięć współczesnej pedagogiki. Rytmika w kształceniu muzyków, aktorów, tancerzy i w rehabilitacji. Materiały z ogólnopolskiej sesji naukowej. Łódź, 2010. S. 11-22.

19. Stublej E. V. Being in the body; being in the sound: a tale of modulating identities. *Journal of Aesthetic Education*. 1998. Vol. 32, № 4. P. 93-106. https://www.academia.edu/25590874/Stublej_E_V_Being_in_The_Body_Being_in_The_Sound_A_Tale_Of_Modulating_Identities_and_Lost_Potential_Journal_of_Aesthetic_Education_32_4_1998_93_105
20. Tatarkiewicz W. *Historia estetyki*. T. 1: Estetyka starożytna. Wrocław; Kraków: Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1960.
21. Tatarkiewicz W. *Pisma zebrane*. T. 2: Droga przez estetykę. Warszawa, 1992.

REFERENCES

1. Homilko, O. (2001). *Metafizyka tilesności: kontsept tila u filozofskomu dyskursi* [Metaphysics of corporeality: The concept of the body in philosophical discourse]. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from <https://ars.vntu.edu.ua/index.php/ars/catalog/book/300>
2. Kosiak, V. A. (2008). *Universum rytmu* [The universe of rhythm]. Sumy: VTD "Universytetska knyha".
3. Pecheranskyi, I., & Bazela, D. (2017). *Vstup do filozofii tantsiu* [Introduction to the philosophy of dance]. Kyiv: KNUKiM. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/388448661_VSTUP_DO_FILOSOFII_TANCU
4. Poltavtseva, O. M. (2005). *Antropolohiia muzychnoi tilesnosti* [Anthropology of musical corporeality] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Kharkiv, Ukraine. Retrieved from <https://www.uacademic.info/ua/document/0405U003350>
5. Subbota, O. V. (2005). *Muzychna motornist yak katehoriia muzykoznavstva* [Musical motility as a category of musicology] (Extended abstract of Candidate's thesis). Odesa State Music Academy named after A. V. Nezhdanova, Odesa, Ukraine. Retrieved from <https://www.uacademic.info/download/file/0405U002219/автореферат.doc>
6. Bowman, W. (2000). A somatic, "here-and-now" semantic: Music, body, and self. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 144, 45-60. Retrieved from https://www.academia.edu/1166563/The_body_in_a_state_of_music
7. Brzozowska-Kuczkiewicz, M. (1991). *Emil Jaques-Dalcroze i jego rytmika*. Warszawa: WSiP. Retrieved from https://integro.pbw.edu.pl/722200110350/brzozowska-kuczkiewicz-marzena/emil-jaques-dalcroze-i-jego-rytmika?internalNav=1&bibFilter=72&_lang=de
8. Drożdż, T. (2012). *Człowiek i taniec: systemy choreograficzne jako profile badania kultury* (Doctoral dissertation). Uniwersytet Śląski, Katowice, Poland. Retrieved from <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/98986/edition/93252/czlowiek-i-taniec-systemy-choreograficzne-jako-profile-badania-kultury-drozd-tomasz>
9. Elliott, D. J. (1995). *Music matters: A new philosophy of music education*. Oxford: Oxford University Press. Retrieved from <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=445955>
10. Ingarden, R. (1973). *Utwór muzyczny i sprawa jego tożsamości*. Kraków. Retrieved from https://openlibrary.org/books/OL5126973M/Utwór_muzyczny_i_sprawa_jego_tożsamości.
11. Jaques-Dalcroze, E. (1945). *La musique et nous*. Genève. Retrieved from https://ebooks-bnr.com/ebooks/pdf5/jaques_dalcroze_la_musique_et_nous-a5.pdf
12. Jaques-Dalcroze, E. (1992). *Pisma wybrane*. Warszawa. Retrieved from <https://antykwarjat-zakladka.pl/produkt/pisma-wybrane-tom-i-ii-3/>
13. Juntunen, M.-L. (2004). *Embodiment in Dalcroze Eurhythmics*. Oulu: Oulu University Press. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper/Embodiment-in-Dalcroze-Eurhythmics-Juntunen/a6010a7f59648d4e325cf8d7d720779148e2c215>
14. Merleau-Ponty, M. (2001). *Fenomenologia percepcji* (M. Kowalska & J. Migasiński, Trans.). Warszawa.
15. Regelski, T. A. (1998). The Aristotelian bases of praxis for music and music education as praxis. *Philosophy of Music Education Review*, 6(1), 22-59. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=EJ604141>
16. *Rytmika*. Przedmowa do II tomu. (1963). In É. Jaques-Dalcroze, *Le Rythm, La Musique et l'Education. Materiały Informacyjno-Dyskusyjne COPSA*, 71, 5-23. Warszawa.

17. Schelling, F. W. J. (1802/1803). *Philosophie der Kunst (Vorlesung)*. Retrieved from https://www.lyriktheorie.uni-wuppertal.de/texte/1802_schelling.html

18. Stępień, M. (2010). Prekursorskie idee Emila Jaques-Dalcroze'a w świetle osiągnięć współczesnej pedagogiki. In *Rytmika w kształceniu muzyków, aktorów, tancerzy i w rehabilitacji*, (pp. 11-22). Łódź.

19. Stublely, E. V. (1998). Being in the body; being in the sound: A tale of modulating identities. *Journal of Aesthetic Education*, 32(4), 93-106. Retrieved from https://www.academia.edu/25590874/Stublely_E_V_Being_in_The_Body_Being_in_The_Sound_A_Tale_Of_Modulating_Identities_and_Lost_Potential_Journal_of_Aesthetic_Education_32_4_1998_93_105

20. Tatarkiewicz, W. (1960). *Historia estetyki (Vol. 1: Estetyka starożytna)*. Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

21. Tatarkiewicz, W. (1992). *Pisma zebrane (Vol. 2: Droga przez estetykę)*. Warszawa.

Ніколаї Галина Юрїївна

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри музичного мистецтва і хореографії,

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0001-6751-1209

Сунь Жуй

аспірантка кафедри музичного мистецтва і хореографії

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

orcid.org/0009-0002-1127-6443

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ РИТМІКИ ДАЛЬКРОЗА У ФОКУСІ МУЗИКОЛОГІЇ ТА ХОРЕОЛОГІЇ

Актуальність проблеми. Понад століття система ритміки Еміля Жак-Далькроза залишається у фокусі музикології та хореології. Її методологічні засади переосмислюються в контексті постнекласичної філософії, у межах якої дедалі більшої актуальності набувають питання інтерпретації категорії тілесності. **Мета дослідження** полягає в обґрунтуванні філософських засад ритміки Далькроза в їх музикологічній та хореологічній проєкції. Зазначена мета конкретизується в таких завданнях: 1) виявити філософські джерела ритміки Далькроза; 2) упорядкувати категоріальне поле концепції Далькроза, зокрема роль концепту тілесності; 3) переосмислити методологічні орієнтири ритміки в сучасному музикологічному та хореологічному дискурсі. **Методологія дослідження** ґрунтується на історичному дискурсі, що дозволяє простежити становлення категоріального апарату ритміки Далькроза, а також на низці наукових підходів, серед яких: феноменологічний, що вводить тілесність до складу сутнісних характеристик людини як її невід'ємний онтологічний вимір; антропологічний, актуалізований у сучасних музикологічних і хореологічних дослідженнях; герменевтичний, який сприяє розумінню й інтерпретації музичних текстів через пластично-рухові засоби виразності; праксеологічний, що дозволяє досліджувати музичну й хореографічну творчість крізь призму теорії діяльності.

Результати дослідження. Серед філософських джерел ритміки Далькроза визначено: онтологічно-космічну концепцію піфагорійців; ідеї античних мислителів щодо сприйняття людиною ритму й гармонії Всесвіту через рух, а також розуміння тіла як невід'ємного онтологічного виміру людського буття; трактування Шеллінгом мистецтва як філософської категорії та найвищої форми людської діяльності, у якій проявляється абсолютна ідея й синтезуються свідоме та несвідоме; естетичні й феноменологічні постулати Гусерля та Інгардена, зокрема теорію естетичного переживання та пізнання музичного твору «самого в собі». Показано, що концептуальні положення ритміки

Далькроза ґрунтуються на універсальних філософських категоріях простору, часу й руху. Розуміння тіла як невід'ємного онтологічного виміру людського буття дозволило конкретизувати означені категорії через поняття просторовості, темпоральності та моторності, зокрема музичної моторності, які використовуються для пояснення механізмів художнього й пізнавального освоєння дійсності людиною. Категорію тілесності подано з огляду на феноменологічні постулати Мерло-Понті та його послідовників; інтеграція інтелектуального й фізичного закріплюється в понятті «тіло-розум», а термін «практичне знання» доповнюється поняттям «поліхудожня обізнаність». Методологічними орієнтирами ритміки в сучасному музикологічному та хореологічному дискурсі визначено мистецьку антропологію з її увагою до категорії тілесності; когнітивну філософію з її кредо втіленого розуму; постулати герменевтики, які дозволяють розуміти й інтерпретувати мову музичних творів через тілесні та пластично-рухові засоби виразності; праксеологічну філософію, яка, конкретизуючись у мистецькій праксеології, уможливорює дослідження музичної й хореографічної творчості крізь призму теорії діяльності, зокрема шляхом вивчення розуму, що танцює, і тіла, що мислить.

Ключові слова: *філософські засади, ритміка Далькроза, музикологія, хореологія, історичний дискурс, феноменологія, мистецька антропологія, тілесність, поліхудожня обізнаність, пластично-рухова інтерпретація.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

УДК 17.023.34+30:2008:7.038.21+793.31

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-27>**Реброва Олена Євгенівна**

доктор педагогічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту музичного
і перформативного мистецтва та соціокультурних практик
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-7549-6811

ПЕРФОРМАНС У МИСТЕЦТВІ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження. Стаття присвячена висвітленню феномену перформативності як ознаки мистецтва в контексті художньої ментальності. Перформанс представлено як мистецьке явище в соціокультурному просторі. Уточнено сутність ментальності, художньої ментальності та перформативності мистецтва. Обґрунтовано ідею про відмінності між видами перформативного мистецтва, що зумовлено особливостями художнього типу мислення, художньої ментальності.

Мета дослідження – проаналізувати особливі аспекти прояву художньої ментальності в таких видах перформативного мистецтва, де художній образ є домінуючим смислом творчості, зокрема, хореографія, сценічне вокальне мистецтво, музичне виконавство з акторським ефектом.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на художньо-ментальному підході, який забезпечує процес пізнання картини світу, формування світогляду засобами мистецтва, його художніх образів, створених на основі художнього мислення, свідомості творчої особистості, властивих психологічним станам певної епохи, домінуючому стилю, напрямку, виду мистецтва, а також виду творчої діяльності, який зумовлює на професійному рівні тип мислення, сприйняття та стереотипи уявлень, оцінок, емоційних ставлень, інших образно-смислових атрибутів в процесі творчого опрацювання мистецьких творів.

Результати дослідження. Сутність ментальності розуміється як складне, інтегроване, системне явище соціокультурного характеру, що характеризує загальні риси мислення, свідомості, почуттів та ставлення до світу у певного народу, етносу, соціальної, професійної групи чи окремої людини. Уточнено, що в основі художньої ментальності полягає процес і результат художньої свідомості, яка характеризується концентрацією уваги та мисленнєвого контролю над психічними станами під час оперування образами, уявленнями, поняттями, оцінками, тлумаченням отриманої інформації, поданої засобами мистецтва і є результатом художньої творчості, що сприймається, переживається та рефлексується.

Визначено соціокультурні напрямки, де властивості художньої ментальності співпадають з виразовими особливостями перформансу: антропологічний, історичний, комунікативний, реліктовий, творчо-діалогічний аксіологічний, глобалізаційний напрямки.

Обґрунтовано висновок, що перформативні мистецтва під кутом зору художньої ментальності розширює коло своїх засобів виразності, функціональності в соціокультурному просторі, що надає підстави вважати перформанс як широке соціокультурне явище, яке не обмежено створенням образу в імпровізаційному режимі, а передбачає високий рівень виконавської майстерності, здатність змінювати інтерпретацію в межах сформованих концепцій, але в залежності від синергії свідомого і безсвідомого, відпрацьованого та емоційно-налаштованого, що виникає в певний час опредмечування образу твору у виконавському процесі перед глядачем/слухачем.

Ключові слова: *художня ментальність, перформенс, перформативні мистецтва, хореографія, вокальне мистецтво, інструментальне мистецтво, творча особистість, соціокультурний простір.*

Вступ. Застосування перформативних видів мистецтва у якості кластеру спеціальностей групи категорії В «Культура, мистецтво і гуманітарні науки» актуалізує питання щодо феномену їх різновидів, особливостей художнього мислення, на основі яких створюються образи і у який спосіб вони презентуються глядачам. До перформативних мистецтв, згідно класифікатору, відносяться сценічне мистецтво, циркове, мистецтво та хореографія. З огляду на загальне визначення перформенсу як сучасного мистецтва, в якому не лише художній продукт є твором, а й сам процес творення, розгортання перед глядачем, народження образу та його презентація з використанням жестів, звуків, тіла, візуалізації образу технічними ефектами, постає питання щодо сутності художнього мислення, пізнання, відчуття – тих самих складних психо-емоційних процесів, які суголосні феномену художньої ментальності.

Хореографічне, сценічне, циркове мистецтво – визначено як перформативні. Але чи однаковим є тип художньо-образного мислення митців у тих різних видах мистецтва, які об'єднані лише розгортанням образу в часі і просторі? З художньо-ментального погляду хореографічне мистецтво має суголосні творчі аспекти із сценічним, оскільки передбачає використання акторської гри. Циркове мистецтво є таким, де процес створення творчого продукту «тут і зараз» як правило спрямовано на подив, емоційне хвилювання, але з акцентом на певний ризик виконавця, на фізіологічну, технічну майстерність виконання трюку. У такому процесі образ дещо виходить на другий план. Щодо сценічного мистецтва як перформативного, то засоби його виразності окрім акторської гри – це мова тіла, пантоміми, рухів, діалогу, виразності промови. Але якщо сценічне мистецтво застосовує спів, то вже маємо інший ракурс художнього типу мислення – вокальне мислення.

Таким чином, конкретизуємо, що проблема поєднання різних видів мистецтва, що розгортаються в просторі і часі мають свої особливості художнього типу мислення, художньої ментальності при тому, що віднесені до спільної групи перформативних мистецтв. Зазначене питання потребує певного уточнення та наукової рефлексії.

Мета дослідження – проаналізувати особливі аспекти прояву художньої ментальності в таких видах перформативного мистецтва, де художній образ є домінуючим смислом творчості, зокрема, хореографія, сценічне вокальне мистецтво, музичне виконавство з акторським ефектом.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на художньо-ментальному підході, який забезпечує процес пізнання картини світу, формування світогляду засобами мистецтва, його художніх образів, створених на основі художнього мислення, свідомості творчої особистості, властивих психологічним станам певної епохи, домінуючому стилю, напрямку, виду мистецтва, а також виду творчої діяльності, який зумовлює на професійному рівні тип мислення, сприйняття та стереотипи уявлень, оцінок, емоційних ставлень, інших образно-смислових атрибутів в процесі творчого опрацювання мистецьких творів.

Теоретичною основою дослідження є теорія мистецьких стилів, герменевтика мистецтва, національної ідентичності, ментальності мистецтва як сукупності типу мислення сприйняття та сформованість стереотипів сприйняття та емоційного реагування. Професійний тип мислення зумовлений видом творчої діяльності і виявляє специфіку художньої ментальності того або того виду мистецтва та художньої творчості.

Ключовими особливостями художньої ментальності перформативних видів мистецтва, зокрема, хореографії та вокального мистецтва як такого, що більшою мірою застосовує закономірності та засоби виразності сценічного мистецтва, у межах статті визнано: часово-просторова природа виду мистецтва як фактор особливостей художньої дії, яка створює образ, танцювальну композицію тощо; наявність тілесності, як в хореографії (тіло танцівника – інструмент передачі образу), так і у вокальному мистецтві, оскільки вокальний голос – фізіо-

логія роботи людського голосового апарату, а передача вокального образу супроводжується експресією виразності за допомогою тілесності; міждисциплінарність, яка виявляється через поєднання художньо-мовних атрибутів елементів театру, танцю, музики, візуального мистецтва та відео; взаємодія з глядачем, що може бути спрямована на спонукання глядача зануритися в образ героя через акторське «звернення» виконавця; актуалізація перформансу через його здатність розкривати гострі соціальні, екзистенційні проблеми, здатність сильного емоційного відгуку на враження від процесу творення «тут і зараз».

Результати дослідження. Бути яке культурно-суспільне явище не виникає без певних чинників, які на нього впливають. Зазначене потребує наукової рефлексії як сутності самого феномену, так і факторів впливу, що в сукупності буде створювати цілісне системне уявлення і розуміння предмету дослідження. У теорії пізнання задля наукової рефлексії складних явищ застосовують категорії, завдяки яким можна охопити різні аспекти досліджуваного феномену, навіть з погляду різних галузей знань. Прикладом може слугувати категорія культури, світогляду, картини світу, особистості тощо. До таких в історії філософії віднесено категорію ментальності. Відомий факт – різноманітність тлумачення ментальності у представників школи «Анналів» [7], які розглядали категорію ментальності в парадигмі нової історичної науки [14, 16].

Дамо уточнення стосовно ментальності як складного, інтегрованого, системного явища соціокультурного характеру, яке характеризує загальні риси мислення, свідомості, почуттів та ставлення до світу у певного народу, етносу, соціальної, професійної групи чи окремої людини. Це процес відображення картини світу в особливих, властивих певній культурі, мовних, символічних знаках та формах, впливає на якість індивідуальної та колективної свідомості, систему цінностей, поведінки та ставлення до навколишнього середовища [10].

У поліпарадигмальності ментальності не останню роль відіграло естетичне, мистецьке, культурне. Зазначене знайшло подальшого розвитку, зокрема, у дослідженні В.Буряка [2] знаходимо інтерпретацію фольклорного, художнього та публіцистичного мислення у контексті інтелектуально-образної еволюції. Є окремі дослідження щодо музичної ментальності [3], професійні аспекти менталітету вокалістів [8], перформенс як ментальний акт досліджують учені Л. Кондрацька, О. Реброва, Г. Ніколаї та співавтори [13] художньо-образні репрезентації в контексті художньої ментальності у виконавському фортепіанному процесі досліджує Ю Янь [11].

Оскільки в статті порушено проблему синергії двох явищ, які останнім часом дедалі застосовуються у науковому дискурсі та активно використовуються в освітній галузі. Йдеться про художню ментальність, що є сукупністю художніх параметрів (художнього методу, образів-символів, засобів художнього відображення дійсності тощо), психологічних станів епохи, що відбиваються в домінуючих стилях, напрямках, видах мистецтва, засобів його виразності, суголосних художньому типу світовідчуття та світогляду [10]. В основі художньої ментальності полягає процес і результат художньої свідомості, яка характеризується концентрацією уваги та мисленнєвого контролю над психічними станами під час оперування образами, уявленнями, поняттями, оцінками, тлумаченням отриманої інформації, поданої засобами мистецтва і є результатом художньої творчості, що сприймається, переживається та рефлексується.

Іншим явищем, яке потребує осмислення та інтерпретації – перформенс, що частіше застосовують для поєднання певних видів мистецтва, в основі яких цінністю стає процес творення образу в реальному часі, як правила, за допомогою тіла, як інструменту створення образу. Варто наголосити на французькому походженні терміну, яке вже згодом стало позначати ширші культурні явища, стильові, культурологічні, суспільні, що дозволяє використовувати перформанс як категорію, яка позначає особливий вид художньої творчості, який зародився на тлі акціонізму – мистецтва дії митця і спостереження за цим процесом глядачів.

Культурологічний аспект перформенсу представлено у статті Г. Меднікової [6]. Дослідниця розглядає перформанс як особливе культурне явище, зв'язане з екзистенційно-антропологічним контекстом мистецтва. Характерною ознакою цього феномену в науковому дискурсі

є його міждисциплінарність, яка охоплює методи герменевтики, феноменології, історико-логічний, аналітичний аспект. Серед прикладів, які наведено дослідницею звертаємо увагу на витоки перформенса у видах мистецтва, що насправді від перформенса далекі, йдеться про «живопис-дію» (жестикуляційний живопис, дріпінг), ташизм, інформель, рух «Гутай». Останньому виду мистецтва привернута особлива роль дослідниці, оскільки йдеться про японське мистецтво Дзіро Йосіхаро, Сьодзо Шімамото [6].

Перформативність, за висновками Г.Меднікової, може як прямо, так і опосередковано бути пов'язаною з соціальними проблемами, викликами екстремальних обставин. Сучасні аспекти перформенсу дослідниця пов'язує з травматичним досвідом, який є спільним у митця та у глядача. Іншим висновком дослідниці є наявність «культурного еко-аспекту сучасного перформативного мистецтва» [6]. Зокрема, в цьому контексті йдеться про самоідентифікацію, уявлення її сутності. Це не лише взаємодія людини з екосистемою, це взаємодія і входження в простір національної ідентичності, її осмислення, оцінювання, відчуття приналежності до традицій і громадської єдності. Останнє відповідно різним проявам ментальності.

Окреслена проблематика сьогодні викликає велику хвилю емоційного переживання і породжує бажання «опредметити емоції» в художньому акті – ментальній дії, яка концентровано і цілеспрямовано передає їх не звуком, малюнком, словом, а саме тілом – тіло людини стає художнім засобом, який здатен передати «крик душі».

Оскільки феномен художньої ментальності пояснює особливості, художню ідентифікацію окремих видів мистецтва, то варто нагадати, на що саме зроблено акцент у визначенні ментальних характеристик того або того виду мистецтва.

Якщо виходити з принципу пізнання від загального до конкретного, то варто нагадати, що в основі художньої ментальності полягає особливий, специфічний тип образного мислення, що зумовлює сприйняття-розуміння та сформованість певного каркасу стереотипів.

Разом з тим, уся тріада-дія (мислення, сприйняття, стереотипне ставлення) є основою творчості. На думку Є.Борінштейна, здатність до творчості «...до творення нового – це завжди затребувана суспільством здатність, не вписується в реалії суспільства споживання, яке орієнтоване на усередненого і пасивного споживача готових матеріальних і духовних продуктів» [1]. У випадку з перформенсом у творчості приймає участь єдність «душі, емоції і тіла» задля самовираження, але з потребою розповісти тілом «актуальні проблеми соціуму», травмованої душі кожної окремої особистості і суспільства в цілому.

Між тим, якщо перформенс розглядати лише в зазначеному контексті, то піде на другий план естетика прекрасного, яка супроводжує і хореографію, і сценічне мистецтво, і навіть цирк, як мистецтво яскравої дії і фізичної майстерності людини. Отже, перформенс набагато складніше явище в його естетичній функціональності, що й потребує докладного осмислення його з погляду художньої ментальності.

Уваги буде слугувати мистецтво танцю, вокальне мистецтво в його сценічному, акторському аспекті, а також музичне виконавство, яке нерідко також застосовує тіло як ментальний перформативний акт.

Якщо порівнювати вербальні та невербальні види мистецтва, наприклад, зв'язані зі сценічною творчістю, де художнім засобом виразності є слово і тіло (жести, міміка), то там де є слова більш аргументованим є застосування феномену колективної свідомості, яке слово й озвучує. Натомість у невербальних видах мистецтва поняття художньої ментальності використовується для передачі таких якостей колективної свідомості, які не завжди усвідомлюються, скоріше мають спонтанно-емоційні реакції, стереотипні дії, але які можуть поєднувати певні прошарки населення, етносу через типові риси їх колективної свідомості. Наприклад, у музичному мистецтві нема слів, якщо це інструментальна музика, але певні стереотипи сприйняття ладу, інтонацій, ритмових малюнків можуть символізувати певні трудові процеси, смислові вигуки тощо. Щодо хореографії, яка розгортає образ, «створений тілом, саме під музику, опредмечується функція тіла передавати смисл. Воно стає художньою мовою, яка виражає смисл образу спеціальною танцювальною лексикою.

Виразовість перформенсу в хореографії набуває саме художньої проєкції, бо естетика тіла зумовлена культурними, етноментальними традиціями, які опановуються з дитинства, зокрема в процесі навчання мистецтва народному танцю. У наших дослідженнях цілеспрямовано було застосовано поняття художності в словосполученні з ментальністю. Це надало змоги представити мистецькі продукти, зокрема, процеси творчості більш об'ємними, навіть, голографічними. Подальший розвиток голографічного, кліпового, естетико-процесуального образного мислення, яке увійшло в нейромережі і створило феномен віртуальної естетики.

Зазначене і в культурологічному аспекті надало художній ментальності здатність проявлятися в соціокультурному (психологічному, етнопсихологічному, колективно-свідомому, суспільно-ціннісному, стиль і світогляд у певну історичну епоху) та духовно-особистісному (життєвий досвід, домінуючий тип мислення, здібності, професійна належність та ідентичність) аспектах.

Застосування каузально-функціонального підходу до перформативних видів мистецтва та перформенсу в різних видах творчості крізь призму художньої ментальності дозволило визначити кілька актуальних напрямів, де властивості художньої ментальності співпадають з виразовими особливостями перформенсу.

Антропологічний напрям, у межах якого розкривається можливість людини творити «тут і зараз», охоплюється еволюція її розвитку створювати і досягати творчих здобутків, зокрема, на основі максимального розкриття природних задатків, які розвивалися в той або той культурній традиції та на основі етно-генетичних особливостей.

Історичний напрям дає змогу усвідомити чинники виникнення перформенсу, осмислити еволюцію розвитку уявлень щодо картини світу, відображеної в мистецтві від епохи до епохи.

Комунікативний напрям дозволяє акцентувати та загострити увагу на процесі співтворчості митця, артиста, танцюриста з слухачем, глядачем, «ділитися» натхненням особистої творчої дії з тим хто це сприймає. У китайській театральній традиції є принцип: грати так, щоб глядач відчув себе героєм твору, а не просто співчував герою. Це напрям досліджує і кристалізує в перформативному мистецтві шляхи і художні засоби передачі образно-емоційної інформації від художнього твору до суспільства, конкретної особистості.

Реліктовий напрям спрямований на збереження традицій, орієнтованих на національні цінності, духовні традиції, відчуття коріння та ідентичності, що передається з покоління до покоління засобами мистецтва.

Творчо-діалогічний напрям спрямований на осмислення мистецтва та художньої творчості як засобу спілкування (прямого та опосередкованого) творчих особистостей між собою, зокрема, композитора та виконавця, творця та інтерпретатора, учня та викладача.

Аксіологічний напрям акцентує увагу на засобах передачі цінностей та їх екстраполяції на різні верстви населення.

Глобалізаційний напрям дозволяє вивчати, усвідомлювати, знаходити синергію в зіставленні та сполучанні різних полярних культур, реалізувати прагнення досягнути різноманітності світу без втрат власної культурної ідентичності.

Ми подаємо таку матрицю художньо-ментальних напрямів, крізь призму яких доцільно розглядати творчо-діяльні модуси різних видів перформативного мистецтва.

Разом з тим, у кожному з видів є свої «родзинки» перформативності.

Наприклад, мистецтво танцю як перформативного виду, зумовлено специфічним видом мислення. За визначенням О.Ломакса, танець – це ескіз чи модель життєво необхідних комунікативних зв'язків між людьми стародавнього суспільства. Рухи тіла, мистецтво танцю – потужний пласт кінестетичної сигнальної системи протокомунікації, яка поєднує архаїчне минуле із сучасністю, що є потужним каналом розуміння культури минулого [15].

Саме хореографічне мислення, що є синтезом кінестетичного, образного та музичного є основою діалогової проєкції хореографічної ментальності. Лише у такому мисленнєвому полілозі може бути реалізований як творчий потенціал самого виконавця, так і його опосередковане спілкування з глядачем, що безумовно розширює його художній досвід. Такий

складний від спілкування передбачає розуміння контексту образу твору, який народжується завдяки перформену, розгортанню хореографічного образу «тут і зараз», народження творчої ідеї прямо перед глядачем. Це стимулює активність художньої свідомості, яка спрямована не на рефлексію себе під час сприйняття, а на сам процес творення, дивування від рухів та пластики тіла. Перформенс в хореографії передбачає сформованість універсального танцюриста, здатного функціонувати у явній чи неявній проекції «іншого», того, до кого звернена творча ідея балетмейстера, танцюриста. Саме так функціонує хореографічний тип мислення.

Якщо звернутися до визначених напрямів перформативного мистецького профілю, то саме у хореографії вони яскраво й реалізуються. Спочатку наголосимо на елементи імпровізації, які притаманні перформенсу як такому. Разом з тим, вкажемо, що хореографія віднесена до перформативних видів мистецтва не лише завдяки наявності перформенсу як імпровізаційності та особливостей виконання сучасних стилів, а завдяки реалізації, творчого розкриття образу в часі і саме перед глядачами. Хореографія не має нот, не має зафіксованих текстів, за виключенням схематично оформленої сценографії. Отже, фактор виконавського опрацювання є, але він здійснюється за рахунок пам'яті тіла, образного мислення та відчуття емоцій, що передає музика. Весь цей комплекс розгортається на очах глядача. Хореографія забезпечує функції аксеологічного характеру, що зв'язані з духовно-ціннісною сферою особистості через опанування національних, народних традицій у мистецтві танцю, флормує уміння та компетентності щодо сприймання, розуміння, оцінювання відповідності танцювальної лексики хореографічному образу, сприяє формуванню етнонаціональної ідентичності через розуміння значимості ціннісних констант світової мистецької культури та національного культурного надбання тощо.

Відомий факт, що у грецькому театрі важливим компонентом спектаклю був саме танець, але він вже тоді поділявся на певні жанрові різновиди в залежності від драматургії і сюжетних ліній спектаклю. Він застосовувався у комплексі з іншими мистецтвами, зокрема, з хором, з музикою. Існувала так звана «Емілія», що позначало чередування танцю та поезії.

Етнічний напрям, напрям національної культурної ідентичності також широко виявляється в перформативності хореографії. Це так звана реліктова проекція мистецтва танцю, яка виявляється в синтезованому розкритті образу через фольклорне, автентичне поєднання символів, рухів, жестів, які відображують життєтворчість народу, його віри, релігійних символів. При тому що багато рухів вивчаються, сам проєкт має оформлений вигляд, принцип «тут і зараз» розгортає дійство і залучає глядачів, що завжди супроводжується певною імпровізацією.

Символіка реліктового пізнання виявляється і в малюнку танцю: хоровод символізує коло, кругообіг розвитку природи, життя, вічності. Передаються в русі і елементи праці, прославлення Богів, зокрема, в українській міфології це: Сварог, Дажбог, Перун, Велес, Стрибог, Ярила, Купала. Вони персоніфікують майже все сили природи. Н. Лісовська справедливо вказує, що народно-сценічна хореографія саме той вид мистецтва танцю, який повністю кореспондується з феноменом ментальності різних народів світу [5].

Щодо перформенсу у вокальному мистецтві, то тут тілесність зумовлена тим, що вокальний голос є абсолютно природним музичним інструментом, який настроює сам вокаліст і демонструє його безпосередньо перед слухачем. Але є ще багато аспектів художньо-ментального та перформативного характеру, властиві вокальному мистецтві. Спів завжди спрямований на слухача, як під час виконання твору на сцені, так і в процесі опрацювання твору, передусім, на уявного слухача. Тобто без слухача вокаліст вивчає твір, але все одно уявляє його. Сценічна виразність передавання художнього образу зумовлює застосування тіла виконавства в цілому. Нерідко виконавець застосовує не лише вираз обличчя, але й рухи тіла.

Щодо інструменталістів, то також є певні стилі виконавства, які створюють образ інтерпретації твору окрім музично-інтонаційного, ще й і тілесного. Зокрема, це твори і стилі виконання для баяну, акордеону, де виконавству додається виразність міміки і тіла в цілому. Але інструментальне виконавство як і вокальне зумовлено різними художньо-ментальними аспектами: специфічним музичним мисленням виконавця (мислення вокаліста відрізняєть-

ся мисленням інструменталіста), належністю твору до стилю і жанру певних культурних традицій.

Висновки. Отже, бачимо, що перформативність мистецтва не обмежується виключено імпровізацією «тут і зараз», оскільки є певні речі, які передбачають вивчення, опрацювання твору, який демонструється глядачу/слухачу в певний час, у певних умовах. І сам процес інтерпретації такого твору завжди спрямований на тих, хто стає не просто поціновувачем музики, танцю, але й емоційне сприймаючим «співатором», оскільки потік емоцій від слухача/глядача завжди доходить до виконавця і надихає його на творчі знаходки в процесі виконавської інтерпретації. Тому нерідко результати втілення образу завжди можуть бути відмінними.

Таким чином, перформативні мистецтва під кутом зору художньої ментальності розширює коло своїх засобів виразності, функціональності в соціокультурному просторі, що надає підстави вважати перформанс як широке соціокультурне явище, яке не обмежено створенням образу в імпровізаційному режимі, а передбачає високий рівень виконавської майстерності, здатність змінювати інтерпретацію в межах сформованих концепцій, але в залежності від синергії свідомого і безсвідомого, відпрацьованого та емоційне-налаштованого, що виникає в певний час опредмечування образу твору у виконавському процесі перед глядачем/слухачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борінштейн Є.Р. Філософія творчої особистості: ціннісні інсайти та значення моралі. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2025. Вип. № 2. С.77-84 <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2025-2-10>
2. Буряк, В.В. (2003). Фольклорне, художнє та публіцистичне мислення у контексті інтелектуально-образної еволюції (Форми і методи вираження інформації у творчій свідомості етносу). (Дис. доктора філологічних наук) Київський національний ун-т ім.Тараса Шевченка; URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28<.>I%3D%21NBUV\\$<.>%29%2A%28<.>U%3DШ400<.>%29&Z21ID=&S21SRW=TIPVID&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28<.>I%3D%21NBUV$<.>%29%2A%28<.>U%3DШ400<.>%29&Z21ID=&S21SRW=TIPVID&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20)
3. Джулай Г.А. Музична ментальність: соціально-філософський аналіз (Автореф.дис. канд. філософ.наук). Одеса, 24с. 2003. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000610>
4. Кондрацька Л. Перформативна дидактика підготовки майбутнього вчителя мистецтва. Теорія та практика мистецької едукції у цивілізаційних викликах сьогодення : матеріали VII Міжнародної науковопрактичної конференції. Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка, 2023. С.141-149. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30358/1/Kondratska.pdf>
5. Лісовська Н.Ю. Теорія та методика народно-сценічного танцю: навчально-методичний посібник для студентів спеціальностей: 024 Хореографія; 014 Середня освіта. Хореографія. 2 – вид. доповнене. 2021. Одеса: ПНПУ імені К.Д.Ушинського..
6. Меднікова Г.С. Соціально-культурологічні аспекти перформативного мистецтва. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 4. С.194-200. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.4.25>
7. Носенок Б.Е. Історія як культурний процес у методології «нової історичної науки» *Анналів. Теорія та історія культури*. 2022. 39. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256901>
8. Оганезова-Григоренко О. В. Формування професійного менталітету майбутніх вокалістів у процесі фахової підготовки (Дис. канд. пед. наук). Одеса. 2009. 191 с. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/917>
9. Реброва О.Є. Методологічні основи педагогічної ментальності: культурологічний та професійний аспекти. Монографія. Київ. 2012. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/4361/1/MONOGRAPHY%201.pdf>
10. Реброва О. Теоретичне дослідження художньо-ментального досвіду в проекції педагогіки мистецтва: Монографія (2-ге вид.). 2023. Суми. DOI: <https://doi.org/10.24195/Rebrova2023>
11. Ю Янь. Формування художньо-образних репрезентацій майбутніх бакалаврів музичного мистецтва засобами фортепіанних програмних творів (Дис. доктора філософії). Одеса. 2023. URL: https://old.pdpu.edu.ua/doc/vr/2023/yu_yan/disert.pdf

12. Block N. Mental Pictures and Cognitive Science. *The Philosophical Review*. 1983. 92(4). 499-541. doi: 10.2307/2184879
13. Kondratska L., Rebrova O., Nikolai H., Martyniuk T., Stepanova L., Rebrova G. Musician-performer in the field of bioethics: a mental act. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 11 (02), 2021. 132-138. Source: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1102/PDF/1102.pdf>
14. Le Goff J. *Mentalities: a history of ambiguities. Constructing the past: Essays in hist. methodology: Engl.trans.* Cambridge ets.; P. : Cambridge univ. Press, 1985. URL: <https://www.proquest.com/openview/2db01b2a52c7add6b835b46c6dcb3c6e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1819604>
15. Lomax A. *Folk Song Style and Culture*. Washington, P 223. 1968. URL: <https://archive.org/details/folksongstylecul00001oma>
16. Mandrou R. *La France au XVII et XVIII s.* 1974. 360 p. URL: https://www.persee.fr/doc/abpo_0003-391x_1967_num_74_2_2412

REFERENCES

17. Borinshtein, Ye.R. (2025). *Filosofia tvorchoi osobystosti: tsinnisni insaity ta znachennia morali [Philosophy of a creative personality: value insights and the significance of morality]. Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia [Scientific cognition: methodology and technology]*, Issue 2, pp. 77-84. <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2025-2-10>
18. Buriak, V.V. (2003). *Folklorne, khudozhnie ta publitsystychnie myslennia u konteksti intelektualno-obraznoi evoliutsii (Formy i metody vyrazhennia informatsii u tvorchii svidomosti etnosu) [Folklore, artistic, and journalistic thinking in the context of intellectual-figurative evolution (Forms and methods of information expression in the creative consciousness of an ethnos)]. (Doctoral dissertation in Philological Sciences).* Taras Shevchenko National University of Kyiv.
19. Dzhulai, H.A. (2003). *Muzychna mentalnist: sotsialno-filosofskyi analiz [Musical mentality: socio-philosophical analysis]. (Abstract of PhD dissertation in Philosophical Sciences).* Odesa.
20. Kondratska, L. (2022). *Performatyvna dydaktyka pidhotovky maibutnoho vchytelia mystetstva [Performative didactics of future art teacher training]. Teoriia ta praktyka mystetskoï edukatsii u tsyvilizatsiinykh vyklykakh sohodennia: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Theory and practice of art education in contemporary civilizational challenges: materials of the VII International scientific-practical conference].* Drohobych: DSPU named after Ivan Franko, 2023, pp. 141–149.
21. Lisovska, N.Yu. (2021). *Teoriia ta metodyka narodno-stsenichnoho tantsiu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Theory and methodology of folk-stage dance: a study guide].* 2nd ed. Odesa: PNP named after K.D. Ushynsky.
22. Miednikova, H.S. (2022). *Sotsialno-kulturolohichni aspekty performatyvnoho mystetstva [Socio-cultural aspects of performative art]. Kulturolohichniy almanakh [Culturological Almanac]*, Issue 4, pp. 194-200. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.4.25>
23. Nosenok, B.E. (2022). *Istoriia yak kulturnyi protses u metodolohii «novoi istorychnoi nauky» Annaliv [History as a cultural process in the methodology of the "New Historical Science" of the Annales]. Teoriia ta istoriia kultury [Theory and History of Culture]*, 39. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256901>
24. Ohanezova-Hryhorenko, O.V. (2009). *Formuvannia profesiinoho mentalitetu maibutnykh vokalistiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of the professional mentality of future vocalists in the process of professional training]. (PhD dissertation in Pedagogical Sciences).* Odesa.
25. Rebrova, O.Ye. (2012). *Metodolohichni osnovy pedahohichnoi mentalnosti: kulturolohichni ta profesiyni aspekty [Methodological foundations of pedagogical mentality: cultural and professional aspects].* Monograph. Kyiv.
26. Rebrova, O. (2023). *Teoretychne doslidzhennia khudozhno-mentalnoho dosvidu v proiektsii pedahohiky mystetstva [Theoretical research of artistic-mental experience in the projection of art pedagogy].* Monograph (2nd ed.). Sumy. DOI: <https://doi.org/10.24195/Rebrova2023>
27. Yu, Yan. (2023). *Formuvannia khudozhno-obraznykh reprezentatsii maibutnykh bakalavriv muzychnoho mystetstva zasobamy fortepiannykh prohramnykh tvoriv [Formation of artistic-figurative representations of future bachelors of musical art by means of piano program works]. (Doctoral dissertation (PhD)).* Odesa.

28. Block, N. (1983). Mental Pictures and Cognitive Science. *The Philosophical Review*, 92(4), 499-541. doi:10.2307/2184879
29. Liudmyla Kondratska, Olena Rebrova, Halyna Nikolai, Tetiana Martyniuk, Liudmyla Stepanova, Ganna Rebrova (2021). Musician-performer in the field of bioethics: a mental act. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 11 (02), 2021. – 132–138. Source: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1102/PDF/1102.pdf>
30. Le Goff, J. (1985). *Mentalities: a history of ambiguities. Constructing the past: Essays in hist. methodology: Engl.trans.* Cambridge ets.; P. : Cambridge univ. Press, <https://www.proquest.com/openview/2db01b2a52c7add6b835b46c6dcb3c6e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1819604>
31. Lomax, A. (1968). *Folk Song Style and Culture.* Washington, P 223. <https://archive.org/details/folksongstylecul0000loma>
32. Mandrou, R. (1974). *La France au XVII et XVIII s.* 360 p. https://www.persee.fr/doc/abpo_0003-391x_1967_num_74_2_2412

Rebrova Olena Yevhenivna

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor,

Director of the Institute of Musical and

Performing Arts and SocioCultural Practices

The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University

named after K. D. Ushynsky"

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7549-6811

PERFORMANCE IN ART WITHIN THE CONTEXT OF ARTISTIC MENTALITY

Relevance of the study. *The article highlights the phenomenon of performativity as a defining characteristic of art within the context of artistic mentality. Performance is presented as an artistic phenomenon within the sociocultural space. The study clarifies the essence of mentality, artistic mentality, and the performativity of art. It substantiates the idea that differences between various types of performative arts are determined by the specificities of the artistic mode of thinking and artistic mentality.*

The research aim is to analyze specific aspects of artistic mentality as manifested in those types of performative arts where the artistic image serves as the dominant meaning of creativity, specifically in choreography, vocal stage art, and musical performance with theatrical effects.

Theoretical and methodological foundations of the research. *The research methodology is based on the artistic-mental approach. This approach facilitates the cognition of the world picture and the formation of a worldview through art and its artistic images, which are shaped by the artistic thinking and consciousness of a creative personality. These images are inherent to the psychological states of a particular era, dominant styles, artistic movements, and specific types of creative activity. On a professional level, this determines the type of thinking, perception, stereotypes of representation, evaluation, emotional attitudes, and other figurative-semantic attributes involved in the creative processing of artworks.*

Research results. *The essence of mentality is understood as a complex, integrated, and systemic sociocultural phenomenon that characterizes the general traits of thinking, consciousness, feelings, and worldviews of a certain nation, ethnic group, social/professional group, or individual. It is specified that artistic mentality is rooted in the process and result of artistic consciousness. This consciousness is characterized by focused attention and cognitive control over psychological states while operating with images, representations, concepts, evaluations, and the interpretation of information conveyed through art—the result of artistic creativity that is perceived, experienced, and reflected upon.*

The study identifies sociocultural dimensions where the properties of artistic mentality intersect with the expressive features of performance: anthropological, historical, communicative, relict, creative-dialogic, axiological, and globalizing directions.

The conclusion substantiates that viewing performative arts through the lens of artistic mentality expands the scope of their expressive means and functionality within the sociocultural space. This

provides grounds to consider performance as a broad sociocultural phenomenon not limited to the improvisational creation of an image. Instead, it presupposes a high level of performing mastery and the ability to adapt interpretation within established concepts, depending on the synergy between the conscious and subconscious, the rehearsed and the emotionally attuned, emerging at the specific moment of the artwork's objectification during the performance before an audience.

Key words: *artistic mentality, performance, performative arts, choreography, vocal art, instrumental art, creative personality, sociocultural space.*

Дата першого надходження статті до видання: 21.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА СУСПІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Борейко Ю. Г.

ФЕНОМЕН ПОДІЇ В ПЛОЩИНІ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....4

Борінштейн Є. Р., Єременко О. М.

ВОЛОДИМИР ПУТІН І РОСІЙСЬКИЙ ШИЗО-ФАШИЗМ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ РОЛІ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ..... 11

Дорожко В. В.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА КУЛЬТУРНІ АДАПТАЦІЇ
ГАСТРОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....20

Стовпець О. В., Стовпець В. Г.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ
НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ: ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПІДХОДІВ
ТА ІНСТРУМЕНТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ.....28

Харченко Л. М.

АНАЛІТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКА СТАНОВЛЕННЯ
КРЕАТИВНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ.....39

Хоменко В. В.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ І РЕКОНФІГУРАЦІЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАД
УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ.....46

Яровий А. М., Сільвестрова О. Ю., Конотопенко О. П.

СВІДОМІСТЬ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: МЕЖІ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ДОСВІДУ.....53

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ З ЇЇ ОСОБЛИВОСТЯМИ, ЗДІБНОСТЯМИ І ВЛАСТИВОСТЯМИ

Гончаренко К. С., Медведь Ю. Г.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНОЇ ФІЛОСОФІЇ.....64

Carlisle E.

AXIOLOGICAL OUTLOOK ON THE ROLE OF WOMEN IN THE ARMED FORCES:
CURRENT REALITIES & FUTURE PROSPECTS.....73

Крижановська Т. О., Капустіна Н. Б.

СВОБОДА ЯК ДОСВІД ЗУСТРІЧІ З ІНШИМ У ФОРМУВАННІ АВТОНОМІЇ ЛЮДИНИ.....80

ФІЛОСОФІЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ АБО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Атаманюк З. М.

РОЛЬ ВИРОБНИЧОЇ (ЗА ФАХОМ) ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ
З ФІЛОСОФІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ.....89

Варипасв О. М., Харламов М. І.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СИМУЛЯТОР ЕМОЦІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ
В ЦИФРОВОМУ ПІЗНАННІ.....99

Ковальов О. Г.

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПРАКТИКИ «ОСОБИСТІСНОГО ЗНАННЯ» М. ПОЛАНЬІ
ЯК КОНЦЕПТ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ.....111

Комісар І. В.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ АКТ ЯК «ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ»
КОНСТРУЮВАННЯ ЗНАНЬ.....118

Мимрук О. В.

ОНТОЛОГІЯ ЦИФРОВОГО ДРЕЙФУ: ПСИХОГЕОГРАФІЧНИЙ ВИМІР
ПОСТАПОКАЛІПТИЧНИХ ВІДЕОІГОР.....125

Рубанець О. М.

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....131

Шевель А. О.

ОСВІТА В ЧАСИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МІЖ СОФІЄЮ ТА СОФІСТИКОВАНІСТЮ.....137

ФІЛОСОФІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кийков О. Ю.

ГІБРИДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ: НАПРУЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЛОГІК
ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ.....143

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВО

Добролюбська Ю. А.

ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ: СПРОБА УЗАГАЛЬНЕННЯ У СВІТЛІ
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ.....150

Лісеєнко О. В., Поплавська Т. М.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ СКЛАДОВІ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ КУЛЬТУРОЛОГІЇ.....159

МУЗИЧНЕ ТА ПЕРФОРМАТИВНІ МИСТЕЦТВА

Батюк Н. О.

КОБЗАРСЬКО-БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО ЯК КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ ФЕНОМЕН
В ІСТОРИЧНОМУ ТА СИМВОЛІЧНО-СМИСЛОВОМУ ВИМІРАХ.....167

Волкова Ю. І.

ФОРМУВАННЯ СПЕЦИФІЧНОЇ МОВИ ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ
«ПЕРФОРМАТИВНОГО ПОВОРОТУ» В СУЧАСНІЙ ХОРЕОГРАФІЇ.....177

Горожанкіна О. Ю., Слободянюк В. О.

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ЕВОЛЮЦІЇ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ
В ЕСТРАДНОМУ ВОКАЛІ: ВІД АКУСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ
ДО ЦИФРОВОГО СИНТЕЗУ.....185

Koehn N., Chen Xiaoyu, Zhang Yaru

CONTEMPORARY TRENDS IN DEVELOPING ARTISTIC
AND AESTHETIC TASTE IN FUTURE SPECIALISTS OF MUSICAL ART.....193

Левицька І. М., Ключєва С. Д.

ЕСТЕТИЧНІ ВИМІРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФОРТЕПІАННИХ ТВОРІВ
У ВИКОНАВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ.....203

Nikolai H. Yu., Sun Rui

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF DALCROZE'S RHYTHMICS
IN THE FOCUS OF MUSICOLOGY AND CHOREOLOGY.....212

Реброва О. Є.

ПЕРФОРМАНС У МИСТЕЦТВІ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ.....224

CONTENTS

PHILOSOPHY OF SOCIETY AND SOCIAL HISTORY

Boreiko Yu. H.

PHENOMENON OF EVENTS IN THE FIELD OF HISTORICAL RESEARCH.....4

Borinshtein Ye. R., Yeremenko O. M.

VLADIMIR PUTIN AND RUSSIAN SCHIZO-FASCISM: A SOCIO-PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE ROLE OF THE INDIVIDUAL IN HISTORY.....11

Dorozhko V. V.

GLOBALIZATION CHALLENGES AND CULTURAL ADAPTATIONS OF GASTRONOMIC CULTURE.....20

Stovpets O. V., Stovpets V. G.

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF AMERICAN POLICY IN THE MIDDLE EAST: THE EVOLUTION OF STRATEGIC APPROACHES AND IMPLEMENTATION TOOLS.....28

Kharchenko L. M.

ANALYTICAL UNDERSTANDING OF DIGITALIZATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A PERSON'S CREATIVE AND INNOVATIVE POTENTIAL.....39

Khomenko V. V.

DIGITAL TRANSFORMATION AND RECONFIGURATION OF HUMANISTIC PRINCIPLES OF UKRAINIAN SOCIETY.....46

Yaroyvi A. M., Silvestrova O. Yu., Konotopenko O. P.

CONSCIOUSNESS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: THE LIMITS OF PHENOMENOLOGICAL EXPERIENCE.....53

PHILOSOPHY OF THE HUMAN PERSON WITH ITS FEATURES, ABILITIES, AND PROPERTIES

Honcharenko K. S., Medved Yu. H.

TRANSFORMATION OF IDENTITY IN THE CONTEXT OF POSTMODERN PHILOSOPHY...64

Carlisle E.

AXIOLOGICAL OUTLOOK ON THE ROLE OF WOMEN IN THE ARMED FORCES: CURRENT REALITIES & FUTURE PROSPECTS.....73

Kryzhanovska T. O., Kapustina N. B.

FREEDOM AS AN EXPERIENCE OF ENCOUNTER WITH THE OTHER IN THE FORMATION OF HUMAN AUTONOMY.....80

PHILOSOPHY OF THE SPIRITUAL SPHERE OR INTELLECTUAL PROCESSES

Atamaniuk Z. M.

THE ROLE OF PRODUCTION (PROFESSIONAL) PRACTICE IN THE FORMATION OF MODERN SPECIALISTS IN PHILOSOPHY AND CULTUROLOGY.....89

Varypaiev O. M., Kharlamov M. I.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A SIMULATOR OF EMOTIONAL SUBJECTIVITY
IN DIGITAL COGNITION..... 99

Kovalev O. G.

M. POLANYI'S "PERSONAL KNOWLEDGE": EPISTEMOLOGICAL PRACTICES
AS A CONCEPT IN THE MODERN PHILOSOPHY OF EDUCATION.....111

Komisar I. V.

THE EXISTENTIAL ACT AS A "FUNDAMENTAL MECHANISM"
OF KNOWLEDGE CONSTRUCTION.....118

Mymruk O. V.

ONTOLOGY OF DIGITAL DRIFT: THE PSYCHOGEOGRAPHICAL DIMENSION
OF POST-APOCALYPTIC VIDEO GAMES.....125

Rubanets O. M.

EFFECTIVENESS OF SCIENTIFIC RESEARCH.....131

Shevel A. O.

EDUCATION IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE:
BETWEEN SOPHIA AND SOPHISTICATED.....137

PHILOSOPHY AND MANAGEMENT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES

Kyikov O. Yu.

HYBRID ORGANIZATIONS IN THE PUBLIC SPHERE:
TENSION OF INSTITUTIONAL LOGICS AND TRANSFORMATION
OF MANAGEMENT RATIONALITY.....143

CULTURAL STUDIES AND MUSEOLOGY

Dobrolyubskaya Yu. A.

THE VIRTUAL MUSEUM: AN ATTEMPT AT GENERALIZATION
IN THE CONTEXT OF SOCIO-PHILOSOPHICAL REFLECTION..... 150

Liseienko O. V., Poplavskaya T. M.

SOCIOCULTURAL COMPONENTS OF THE CATEGORICAL APPARATUS
OF CULTURAL STUDIES..... 159

MUSIC AND PERFORMING ARTS

Batiuk N. O.

KOBZAR-BANDURA ART AS A CULTURAL-CREATIVE PHENOMENON
IN HISTORICAL AND SYMBOLIC MEANING DIMENSIONS..... 167

Volkova Yu. I.

FORMATION OF A SPECIFIC LANGUAGE OF ARTISTIC COMMUNICATION
IN THE CONTEXT OF THE "PERFORMATIVE TURN"
IN CONTEMPORARY CHOREOGRAPHY.....177

Gorzhankina O. Yu., Slobodianiuk V. O.

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE EVOLUTION OF EXPRESSIVE MEANS
IN POP VOCALS: FROM ACOUSTIC TRADITION TO DIGITAL SYNTHESIS.....185

Koehn N., Chen Xiaoyu, Zhang Yaru

CONTEMPORARY TRENDS IN DEVELOPING ARTISTIC
AND AESTHETIC TASTE IN FUTURE SPECIALISTS OF MUSICAL ART.....193

Levytska I. M., Kliuieva S. D.

AESTHETIC DIMENSIONS OF THE INTERPRETATION OF PIANO WORKS
IN PERFORMING PRACTICE.....203

Nikolai H. Yu., Sun Rui

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF DALCROZE'S RHYTHMICS
IN THE FOCUS OF MUSICOLOGY AND CHOREOLOGY.....212

Rebrova O. Ye.

PERFORMANCE IN ART WITHIN THE CONTEXT OF ARTISTIC MENTALITY.....224

Наукове видання

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

ВИПУСК 1(57) 2026

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.

Обл.-вид. арк. 23,73. Ум. друк. арк. 27,9. Зам. № 0426/337

Дата розміщення онлайн: 13.05.2026. Дата друку: 20.05.2026.

Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.